

BÂLDEA MAJA BIA
str. johann nepomuk preyer nr. 31
et. 1, ap. 12 / timisoara / ro
tel. 0040 0726311007 /
maja.baldea@gmail.com

GRAYZONESTUDIO

arh. Gabriela Domokos - Pașcu
CUI 44378637, J35/2222
Str. Gheorghe Lazăr nr.27 Bl.T3 et.3 ap.13 cam.1
Mun. Timișoara jud. Timiș
grayzonestudio.arch@gmail.com, 0040 745658683

ANEXĂ. FIȘE PENTRU CLĂDIRILE ISTORICE PROTEJATE ETAPA 3

MONUMENTE CLASATE PRIN LMI 2015, LMI 2010 ȘI ANTERIOR

FOAIE DE CAPĂT

Conținut:

Anexe

Data: 9.04.2026

Documentație nr. **57/2024** conf. registru de evidență

LISTĂ DE SEMNĂTURI

Autori:

Ș.L.Dr. arh. Maja Bâldea

Specialist atestat MCC nr. **425 S/03.02.2011**

Urbanism istoric – 2.Șef de proiect de specialitate: urbanism istoric – D

Documentație nr. **57/2024** conf. registru de evidență

Conf. Dr. arh. Gabriela Domokos – Pașcu

Specialist atestat MC nr. **808S/ 29.03.2024**

3 - Studii, cercetări și inventariere monumente istorice

A - elaborare de studii, cercetări și inventariere monumente istorice; G - urmărirea comportării în timp și monitorizarea monumentelor istorice.

Colaborator:

arh. **Roberta Răduca**

arh. stag. **Casian Avram**

Cuprins

1.	LISTĂ EVIDENȚĂ MONUMENTE CLASATE	4
1	Numerotare tabel: A - Situl urban "Fabric" (I), TM-II-s-B-06096	5
-		14
2	Numerotare tabel: B - Ansamblul urban "Fabric" (II), TM-II-a-A-06097	27
3	Numerotare tabel: C - Ansamblul urban "Str. Pestalozzi", TM-II-a-B-06111	59
4	Numerotare tabel: D - Ansamblul fabricii de bere, TM-II-a-A-06167	78
5	Numerotare tabel: D.1 – Fabrica de bere, TM-II-a-A-06167.01	97
11.	Numerotare tabel: D.2 – Hală de îmbuteliere, TM-II-a-A-06167.02	110
1.	Numerotare tabel: D.3 – Magazie, TM-II-a-A-06167.03	123
2.	Numerotare tabel: E – Sinagogă, TM-II-m-B-06126	135
3.	Numerotare tabel: F – Sinagoga din Fabric, TM-II-m-B-06128	156
4.	Numerotare tabel: G – Casă, TM-II-m-B-06129	167
11.	Numerotare tabel: H – Casă, TM-II-m-B-06130	178
12.	Numerotare tabel: I - Biserica greco-catolică "Nașterea Maicii Domnului", TM-II-m-A-06165	191
13.	Numerotare tabel: J - Biserica sârbească "Sf. Gheorghe", TM-II-m-A-06169	206
14.	Numerotare tabel: K – Piața Traian nr.7, TM-II-m-B-06170	221
15.	Numerotare tabel: L - Statuia "Sf. Ioan Nepomuk", TM-III-m-A-06306	233

1. LISTĂ EVIDENȚĂ MONUMENTE CLASATE

1. Monumente conform Listei Monumentelor Istorice din 2015:

Cod planșă	Cod LMI	Denumire	Adresă	Datare
A	TM-II-s-B-06096	Situl urban "Fabric" (I)	Str. Timocului – Str. Dacilor (ambele fronturi) – Str. Ștefan cel Mare (ambele fronturi) – Str. Școlii – Str. Comănești – Piața Suluțiu Sterca Al., mitropolit – Piața Vlaicu Aurel – Str. Petrescu – Titel Constantin – Str. Negruzzi C. – Str. Ispirescu Petre	sec. XVIII-XIX
B	TM-II-a-A-06097	Ansamblul urban "Fabric" (II)	Pod Neptun – Splaiul Nistrului – Str. Linția Dionisie, profesor – Str. 3 August 1919 (nr. 33) – Str. Mircești (până la intersecția cu Str. Abrud) – Piața Romanilor – Str. Nischbach Joseph, episcop	sec. XX
C	TM-II-a-B-06111	Ansamblul urban "Str. Pestalozzi"	Str. Pestalozzi 14-16	sec. XIX
D	TM-II-a-A-06167	Ansamblul fabricii de bere	Str. Ștefan cel Mare 28	sec. XVIII-XX
D.1	TM-II-m-A-06167.01	Fabrica de bere	Str. Ștefan cel Mare 28	sec. XVIII, ref. 1890
D.2	TM-II-m-B-06167.02	Hală de îmbuteliere	Str. Ștefan cel Mare 28	sec. XX
D.3	TM-II-m-A-06167.03	Magazie	Str. Ștefan cel Mare 28	sec. XIX
E	TM-II-m-B-06126	Sinagogă	Str. Caragiale I.L. 2	sec. XIX-XX
F	TM-II-m-B-06128	Sinagoga din Fabric	Str. Creangă Ion 16	sec. XVIII
G	TM-II-m-B-06129	Casă	Str. Dacilor 4	sec. XVIII
H	TM-II-m-B-06130	Casă	Str. Dacilor 13	sec. XVIII
I	TM-II-m-A-06165	Biserica greco-catolică "Nașterea Maicii Domnului"	Piața Suluțiu Sterca Al., mitropolit 1	1763
J	TM-II-m-A-06169	Biserica sârbească "Sf. Gheorghe"	Piața Traian 1	1745-1755
K	TM-II-m-B-06170	Casă	Piața Traian 7	sec. XVIII
L	TM-III-m-A-06306	Statuia "Sf. Ioan Nepomuk"	Inițial pe Str. Dragalina Ion, general 13, acum relocată în Piața Romanilor	1722

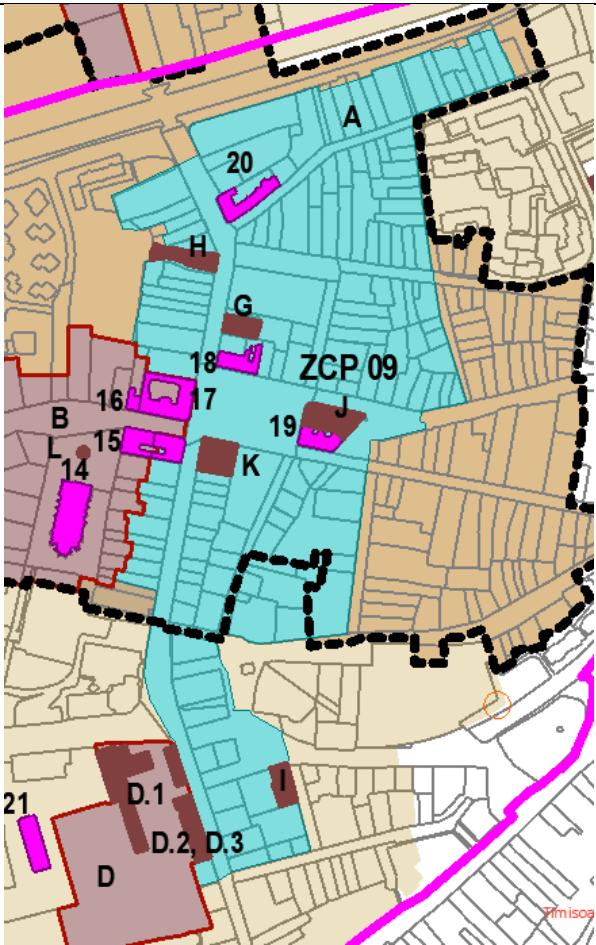
1 Numerotare tabel: A - Situl urban "Fabric" (I), TM-II-s-B-06096

FIȘĂ ANALITICĂ DE INVENTARIERE A ANSAMBLURILOR, MONUMENTELOR ȘI SITURILOR ISTORICE

1. IDENTIFICARE

1.1.	Cod LMI	TM-II-s-B-06096
1.2.	Categorie	Sit
1.3.	Denumire oficială	Situl urban "Fabric" (I)

2. LOCALIZARE ADMINISTRATIVĂ

2.1.	Stat	România - RO
2.2.	Județ	Timiș (TM)
2.3.	Localitate	Timișoara
2.4.	Cod poștal	-
2.5.	Stradă, număr actuale	Str. Timocului – Str. Dacilor (ambele fronturi) – Str. Ștefan cel Mare (ambele fronturi) – Str. Școlii – Str. Comănești – Piața Suluțiu Sterca Al., mitropolit – Piața Vlaicu Aurel – Str. Petrescu – Titel Constantin – Str. Negruzzi C. – Str. Ispirescu Petre
2.6.	Localitate anterioară	-
2.7.	Stradă, număr anterioare	Kém ut., Fő-utca (Hu.), Iskola ut, Templom ut., Templom tér, Rózsa tér, Telekház ut., Mérleg ut., Hosszú ut., Kossuth tér (Hauptplatz)
2.8.	Coordonate geografice	
2.8.1	Referințe geografice	-
2.8.2	Identificare cartografică	 <p>Studiu istoric zonal PUZCP Fabric</p>

2.1.	Stat	România - RO
2.2.	Județ	Timiș (TM)
2.3.	Localitate	Timișoara
2.4.	Cod poștal	-
2.5.	Stradă, număr actuale	Str. Timocului – Str. Dacilor (ambele fronturi) – Str. Ștefan cel Mare (ambele fronturi) – Str. Școlii – Str. Comănești – Piața Suluțiu Sterca Al., mitropolit – Piața Vlaicu Aurel – Str. Petrescu – Titel Constantin – Str. Negruzzi C. – Str. Ispirescu Petre
2.6.	Localitate anterioară	-
2.7.	Stradă, număr anterioare	Kém ut., Fő-utca (Hu.), Iskola ut, Templom ut., Templom tér, Rózsa tér, Telekház ut., Mérleg ut., Hosszú ut., Kossuth tér (Hauptplatz)
2.8.	Coordonate geografice	
2.8.3.	Sistem cartografic utilizat	-
2.8.4.	Coordonate Y, X, Z	-

3. TIP DE PROPRIETATE

3.1.	Stat	-
3.1.1.	Proprietate publică a statului	x
3.1.2.	Proprietate privată a statului	x
3.2.	Mixt	x
3.3.	Privat	x

4. DATARE

4.1.	Epocă	Epoca modernă
4.1.1.	Datate început	-
4.1.2.	Datate sfârșit	-
4.2.	Datate prin perioade	Sec. XVIII-XX
4.3.	Datate prin intervale de date	-
4.4.	Datate precisă	-

5. ISTORIC. PERSOANE ȘI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

5.1.	Istoric	<p>Din punct de vedere morfologic și al texturii urbane, situl urban se poate diviza în următoarele zone:</p> <p>a. Zona de nord a Pieței Traian - str. Dacilor, Timocului, Piața Petru Rareș și str. Ecaterina Teodoroiu</p> <p>Zona este reprezentativă pentru mixajul de funcțiuni specifice cartierului, respectiv locuire, comerț și industrie. Această fâșie a agrementat încă din secolul XVIII un mixaj între funcțiunile de locuit, cele manufacturiere (mai ales sub formă de ateliere mici de producție) și funcțiuni comerciale, de desfacere.</p> <p>Cele mai vechi străzi din cadrul tramei stradale contemporane datează de la jumătatea secolului XVIII cel târziu: str. Dacilor (figurată deja pe harta din anul 1738) și str. Ion Mihalache, la a căror intersecție se determină Piața Traian (principalul spațiu public), Blv. 23 august 1919 (conexiunea cu fortificația bastionară către vest), Piața Petru Rareș care trasează direcția traseului str. Ecaterina Teodoroiu și fragmentul Costache Negruzzi către Piața Traian. Ulterior (fin. sec. XVIII și încep. sec. XIX) se definesc străzile Ecaterina Teodoroiu, Petre Ispirescu, Costache Negruzzi fragment estic și Barbu Șt. Delavrancea.</p> <p>La nivelul cartierului, zona prezintă cel mai compact parcellar istoric caracteristic secolului XVIII păstrat intact. Caracterul parcellarului este descris de loturi înguste</p>
------	---------	--

	<p>și lungi, cu contur relativ neregulat care tinde spre contururi dreptunghiulare. Construcțiile urmăresc definirea unor fronturi continue, având amprență compactă de forma literelor U sau L. Construcțiile cu front mai amplu generează predominant configurații în U și construcțiile cu front mai îngust generează preponderent configurații în L, cu laturile construite în adâncimea lotului aliniate constant în lungul aceleiași limite de proprietate.</p> <p>Din perspectivă arhitecturală, regimul de construcție specific zonei este S+P sau S+P+1E, cu regim mai înalt dar maxim S+P+2E pe conturul principalelor spații urbane și în lungul bulevardelor principale. Caracterul principalelor spații urbane este punctat de o serie de palate construite la finalul secolului XIX și începutul secolului XX, care prezintă o tratare rafinată a colțurilor (colțuri teșite, balcoane, acoperișuri marcate prin finiale și pinioane, etc.). În paralel, țesutul generic este definit de construcții aliniate la stradă cu front continuu și regim de înălțime S+P, cu cornișe majoritar aliniate și fațade ritmate de un raport plin-gol caracteristic perioadei secolului XIX.</p> <p>Elemente valoroase pentru identitatea cartierului, dispărute între timp:</p> <ul style="list-style-type: none"> • canalele morilor din perioada secolelor XVIII-XIX, care erau parte integrantă din geografia cartierului și acționau numeroase mori și echipamente acționate hidraulic. Dintre morile istorice prezente anterior în cartier, o singură moară se mai păstrează, alterată și integrată incintei industriale Crinul. <p>Strada Dacilor, Timocului și Ecaterina Teodoroiu erau locuite preponderent de comunitatea de evrei din cartierul Fabric. Fosta sinagogă sefardă din Fabric se găsește pe strada Ecaterina Teodoroiu nr. 6 în curtea interioară a unei biserici adventiste, fațadă principală fiind aproape invizibilă. Partea din spate se poate vedea la intersecția cu strada Petre Ispirescu. Nu se cunoaște anul construcției, dar se poate observa influența clasicistă observabilă la porticul de la intrare. Elementele maure, tâmplăria pe care e reprezentată Steaua lui David au dispărut.</p> <p>¹ Lângă sinagogă, pe strada Ecaterina Teodoroiu, la nr. 18, a fost înființată de fundația David și Matilda Hubsch Școala Talmud Toră.²</p> <p>b. Piața Traian, strada Ion Mihalache și Costache Negruzzi</p> <p>Piața Traian este elementul generator și ordonator pentru actuala tramă stradală a cartierului, din care pornesc axele nord-sud (str. Dacilor și Ștefan cel Mare) și vest-est - bd. 3 August 1919. Planul urbanistic al cartierului s-a stabilit încă de la mijlocul secolului al XVIII-lea. Se remarcă o structură ortogonală a străzilor și parcelelor, organizate în jurul unei piețe centrale. Această piață, actuala Piață Traian, a devenit centrul urban al cartierului. În forma sa inițială, piața avea dimensiuni de aproximativ 115 × 70 metri, apropiate de cele ale Pieței Unirii din Cetate, ceea ce arată importanța sa în structura urbană a orașului. Organizarea construcțiilor de pe conturul pieței urma un model similar celui din Piața Unirii. Un element reprezentativ al pieței era biserica ortodoxă cu hramul Sfântul Gheorghe, ridicată în 1748, amplasată pe una dintre laturile scurte ale pieței și într-o poziție ușor asimetrică.</p> <p>Inițial până în a doua jumătate a secolului XIX, piața avea un caracter rural, datorită regimului de înălțime mic al caselor perimetrare, majoritatea construite pe parter în manieră barocă. Peisajul urban al Pieței se va schimba masiv la sfârșit de secol XIX, început de secol XX, când casele cu parter sunt înlocuite cu palate de raport cu unul și două etaje.</p> <p>Clădirile dominante ale pieței sunt Biserica ortodoxă sârbească cu Hramul Sf. Gheorghe (cea mai veche construcție din piață) și Casa comunității ortodoxe sârbe. Deși clasat ca monument, biserica ortodoxă sârbă Sf. Gheorghe, face parte</p>
--	--

¹ Getta Neumann, Pe urmele Timișoarei evreiești

² Ibidem.

	<p>dintr-un ansamblu atât la nivel de parcelă, cât și la nivel de zonă. După finalizarea bisericii, s-a construit o casă parter – fundația lui Nikola Ilija Papa și Jovan Preda, ridicată în 1781 „în amintirea părinților lor”, fapt consemnat printr-o inscripție grecească pe o placă de piatră (care se află astăzi în biserică). Deoarece clădirea s-a degradat, comunitatea bisericească a demolat-o în 1894 și a construit una nouă, pe același loc, cu două etaje și o fațadă realizată în stil Second Empire (Piața Traian nr. 5), în 1896.³ În această clădire au funcționat la parter mai multe întreprinderi comerciale, printre care se numără prăvăliile Frații Kohn, Csendes Fischer și Adler Ignacz.</p> <p>Casa în care se află locuința parohială și cancelaria (strada Costache Negruzzi nr. 5) a fost construită în 1929 (informație inscripționată pe fațada principală) pe locul vechii clădiri școlare; în ea se află o sală festivă a comunității, unde se păstrează lucrările pictorului Dimitrije G. Tirol.⁴</p> <p>Vis-a-vis de biserică, în capătul opus al pieței, se află Palatul Mirbach (Bd. 3 August 1919, nr. 33), pe locul căruia se afla casa construită de Pavle Sterio Polichroni. Acesta construiește pentru fiica sa căsătorită cu contele Mirbach de Viena actuala clădire cu două etaje finalizată în anul 1905. Una dintre încăperile de la parter este amenajată ca o capelă, unde se oficiază anual o slujbă de pomenire pentru donator.⁵ În dreapta bisericii se află o casă parter, „Cerbul de Aur” (inscripția este vizibilă pe fațada principală, în limba sârbă), din anul 1836, construită cu scopul de a contribui la întreținerea bisericii și a școlii.⁶</p> <p>Toate clădirile menționate sunt închiriate pentru locuințe și ca spații comerciale. Alt monument legat de istoria comunității din Fabric este Crucea ridicată de Stojša Spasojević în 1774 în fața Bisericii Sârbe din Fabric. În jurul Pieței Traian, de-a lungul străzii Ion Mihalache și a străzii Dacilor încă se păstrează unele clădiri de secol XVIII și începutul secolului XIX, precum fostul han Marocanul (strada Dacilor), Piața Traian nr. 7, Strada Dacilor nr. 14 și 4.</p> <p>c. Str. Ștefan cel Mare</p> <p>Evolutiv și morfologic, zona este relevantă pentru parcelarul și țesutul de secol XVIII și XIX, în cadrul căruia pot fi evidențiate pe lângă construcții din faza contemporană și construcții aparținând fazei 1754. Este relevantă percepția spațiului urban în relație cu străzile Ștefan cel Mare, Școlii și Comănești, acestea reprezentând un peisaj construit tipic pentru nucleul istoric al cartierului Fabric. Dată fiind așezarea oarecum tangentă zonei urbane celei mai relevante din punct de vedere al valorilor istorice și culturale, zona cunoaște o presiune urbanistică și de transformare arhitecturală mai redusă și păstrează în ea elemente cu valoare de patrimoniu și nivel ridicat de autenticitate.</p> <p>Cele mai vechi străzi din cadrul tramei stradale contemporane datează de la jumătatea secolului XVIII cel târziu și sunt str. Ștefan cel Mare, Școlii și Comănești. Cel mai vechi spațiu urban este fosta Piață a Bisericii, având inițial o configurație triunghiulară, cu latura lungă dispusă către canalul ce separa piața de insula Parohiei. Acest spațiu, inițial liber de construcții, conținea turnul instalației de apă și câteva construcții pe contur. Odată cu modernizarea urbană și astuparea canalelor interioare cartierului rămâne liber până la mijlocul secolului XX, când apar câteva parcele grupate, cu front spre Ștefan cel Mare. Raportat la trama istorică caracteristică, traseul canalelor pre-existente din miezul cartierului și de</p>
--	--

³ Stevan Bugarski, Srpsko pravoslavlje u Rumuniji: pregled Pravoslavne srpske eparhije temišvarske, editura Prometej, Novi Sad, 1995, pag. 160-162

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

		<p>pe conturul de sud-est generează străzi cu traseu organic, în timp ce străzile definite la jumătatea secolului XVIII tind să urmărească, în zona axelor principale de circulație, o configurație mai carteziană (imperfect implementată datorită impunerilor canalelor meandrate existente în momentul începerii urbanizării).</p> <p>Din perspectiva vechimii și autenticității parcelarului, zona are în general un caracter unitar din perspectiva parcelarului, definit între jumătatea secolului XVIII și începutul secolului XIX. Caracterul parcelarului este mixt, parțial definit de parcele compacte cu dimensiuni reduse ce tind spre forme dreptunghiulare orientate cu latura predilect scurtă către străzi, și parțial cu loturi de formă dreptunghiulară cu un raport mai echilibrat între laturile lungi și scurte. Parcelarul cvartalelor din sud este autentic, în timp ce pachetul de două parcele edificate pe poziția fostei Piețe a Bisericii datează de la jumătatea secolului XX.</p> <p>Perioada de edificare a construcțiilor din zonă este variată, construcțiile cele mai vechi datând din secolele XVIII și XIX, și doar unele din secolul XX. Construcțiile din țesutul istoric urmăresc definirea unor fronturi continue, având amprentă compactă de forma literelor U sau L. În cadrul zonei, Biserica Greco-Catolică „Nașterea Maicii Domnului”, ce apare pe planurile orașului încă din 1786 este obiectul arhitectural dominant.</p> <p>Elemente valoroase pentru identitatea cartierului, dispărute între timp:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● fostul braț al Begăi care trecea pe traseul străzii Baba Dochia și Iepurelui (preluând traseul canalului care coincidea la nord-est cu str. Andrei Șaguna). ● fosta Piață a Bisericii (Templom Ter (Magh.)), care se întindea între frontul nordic al cvartalului ce conține biserica până la strada Iepurelui, suprapusă peste brațul sudic al Begăi care delimitează Insula Parohiei. Din aceasta derivă Piața Mitropolit Sterca Suluțiu. ● fostul turn al instalației de apă care alimenta cu apă potabilă fântânile din cetate printr-un sistem de canale de lemn, amplasat relativ pe amprenta centrului comercial construit în anii 80. Acest turn a fost construit de contele Mercy în anul 1732 și a rezistat pe amplasament până la finalul secolului XIX.
5.2.	Autor	
5.3.	Comanditar	
5.4.	Ctitor	
5.5.	Meșter	
5.6.	Pictor	

6. DESCRIERE

6.1.	Zona	<p>Înainte și în timpul stăpânirii turcești, o parte însemnată a populației Timișoarei a locuit în suburbia Palanca Mare. Această parte a orașului a suferit foarte mult în timpul asediului din 1716, deoarece dintre micile case de lemn și de chirpici ale populației române și sârbe au ars.</p> <p>În jurul anului 1720, generalul Mercy a construit pentru coloniștii chemați la Timișoara un cartier german și armean pe locul Palancăi Mari arse și în parte la nord de aceasta; însă această parte a orașului a ars din nou în incendiul din 1738. Atunci au fost demolate și casele încă existente din Palanca Mare și din Katalinvárosrész.</p> <p>Pentru a adăposti populația rămasă fără locuințe și meșteșugarii străini aduși la Timișoara, contele Mercy a întemeiat în 1720 cartierul Gyárváros, care și-a primit numele de la numeroasele fabrici ridicate aici.</p> <p>Fabricul în locația actuală este una dintre suburbiile ce se dezvoltă începând cu anul 1744, an când împăratul Iosif al II - lea permite dezvoltarea de suburbii în exteriorul liniei de protecție a centurii de fortificații. Într-un plan din 1734 se observă că la vest de actuala Badea Cârțan apare într-o formă incipientă un</p>
------	------	---

	<p>cartier definit ca „Noul Oraș Rascian”. Acest cartier avea străzile organizate într-un sistem regulat și dispuse în relație funcțională cu o serie de nuclee de producție incipiente localizate în teritoriul nucleului istoric al suburbiei Fabric. O caracteristică definitorie pentru cartier până la începutul secolului al XX - lea, a fost prezența unei structuri meandrate de brațe ale râului Bega; unele dintre acestea fiind mai târziu canalizate și specializate, cel puțin de la intrarea în arealul orașului, pentru deservirea manufacturilor, fabricilor, morilor și depozitului de lemne.</p> <p>La început cartierul a fost alcătuit din două părți, și anume orașul german și cel sârbesc și a fost declarat oficial cartierul al orașului în anul 1744, sub numele de Fabrikstadt (Gyárváros). Partea germană a fost numită până atunci Renzers-Dorf, iar colonia sârbească ridicată în vecinătatea acesteia a fost numită Raatzen-Stadt.⁷</p> <p>Comparativ cu structura celorlalte cartiere istorice definite în același moment (Elisabetin și Iosefin), structura cartierului Fabric este mai densă, caracterul regulat este predominant, fiind alterat doar în relație cu traseul organic al brațelor meandrate ale Begăi și mlaștinii. Parcelele au forme diferite, dar predomină cele de tip patruleter, cu dimensiuni mici, sub 500 mp, fiind astfel structurate pentru derularea activităților de tip manufacturier, mici ateliere și comerț. Suburbia inițială Fabric era formată din trei cartiere distincte: Fabricul Interior, Fabricul Exterior și Fabricul German, amplasate la sud de Bega. Cartierul este locuit de meșteșugari, negustori și țărani jeleri, depășind la finalul secolului XVIII ca număr locuitorii din Cetate. La mijlocul secolului al XVIII-lea structura cartierului era deja definită în mare, având o configurație hibridă bazată pe o tramă ortogonală și parțial includerea de elemente organice derivate din traseele canalelor.</p> <p>Multe dintre atelierele meșteșugărești și manufacturiere dispar din cadrul suburbiei după mijlocul secolului XIX sub impulsul schimbării proceselor tehnologice, respectiv apariția motoarelor cu abur. Structura cartierului din secolul al XVIII - lea, indică relevanța acestuia, prin faptul că piața centrală a cartierului, Piața Traian (115 x 70m în forma sa inițială), denumită și piața Kossuth – unde aveau loc târgurile de alimente și păsări, are dimensiuni apropiate de Piața Unirii (150 x 110 m) piață de paradă din nucleul militar-administrativ al orașului. În mod similar structurile de pe contur preiau din modul de organizare al pieței Unirii, respectiv biserica ortodoxă cu hramul Sf. Gheorghe ridicată în anul 1748, amplasată pe latura scurtă a pieței și într-o poziție asimetrică față de configurația pieței. Aceasta era pe vremuri punctul central al orașului rascian.</p> <p>Fabricul Rascian, era un cartier în care trăia o comunitate alcătuită primordial din ortodocși, ce s-a dezvoltat la nord, est și sud de actuala Piață Traian. Primele nuclee au fost cele construite în jurul Pieței Traian (str. Dacilor, Ștefan cel Mare - N, Zăvoi, Petre Ispirescu, Ion Creangă, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Arcului, Iuliu Grozescu, Ion Mihalache, Anton Pann, Titel Petrescu, Titu Maiorescu, Ecaterina Teodoroiu și Andrei Șaguna).</p> <p>Zona se identifică cu arealul cel mai reprezentativ pentru nucleul cartierului istoric, intersecția străzilor Dacilor și Ion Mihalache determinând principalul spațiu public al cartierului, respectiv Piața Traian, acestea împreună cu conexiunea cu fortificația bastionară către vest trasând principalele direcții de creștere ale cartierului începând cu secolul XVIII. Deși oficial acordul de constituire al suburbiilor exterioare nucleului bastionar fortificat este dat de împăratul Iosif II în anul 1744, planurile istorice conțin o dezvoltare incipientă la vest de actuala Piață Bădea Cârțan, fiind indicat pe o hartă din anul 1734</p>
--	---

⁷ Sursă: Magyarország vármegyéi és városai, D IV 5.183

		<p>„Noul Oraș Rascian” (Planșa PI 04 anul 1738). Acesta va migra din zona inițială spre nucleul istoric al cartierului Fabric, posibil chiar anterior anului 1744, având în vedere că o serie de structuri constructive sunt deja marcate în zona ocupată în prezent de Fabrica de Bere, prefingurând traseul actual al str. Ștefan cel Mare, și în corelare cu fosta Fabrică Crinul.</p> <p>Cele mai vechi străzi din cadrul tramei stradale contemporane datează de la jumătatea secolului XVIII cel târziu și sunt str. Dacilor, Ion Mihalache, Blv. 3 august 1919, Piața Petru Rareș care trasează direcția traseului str. Ecaterina Teodoroiu (Planșa PI 06 harta 1754) și fragmentul Costache Negruzzi către Piața Traian. Strada Dacilor figurează deja pe harta din anul 1738 (Planșa PI 04 anul 1738). Axa stabilită de strada Dacilor urmează relativ direcția nord-sud, iar străzile secundare tind să genereze o tramă carteziană, în conformitate cu sistemul urbanistic dezvoltat de imperiul Habsburgic. Totuși, structura regulată nu va putea fi perfect implementată aici, datorită unor invarianți de tip geografic, respectiv prezența brațelor Begăi și a zonelor mlăștinoase, prezente în momentul dezvoltării cartierului.</p> <p>Ulterior, spre finalul secolului XVIII și începutul secolului XIX se definesc străzile Ecaterina Teodoroiu, Petre Ispirescu, Costache Negruzzi fragment estic și Barbu Șt. Delavrancea. Și traseul acestora tinde spre o tramă organică cu puține racorduri de tip cartezian, datorită prezenței canalelor morilor din perioada secolelor XVIII-XIX, care erau parte integrantă din geografia cartierului și acționau numeroase mori și echipamente acționate hidraulic.</p> <p>Zona reprezintă și arealul cel mai compact cu parcelar istoric caracteristic secolului XVIII păstrat intact. Caracterul parcelarului este descris de loturi înguste și lungi, cu contur relativ neregulat care însă tinde spre o formă dreptunghiulară. Construcțiile urmăresc definirea unor fronturi continue, având amprentă compactă de forma literelor U sau L. Construcțiile cu front mai amplu generează predominant configurații în U și construcțiile cu front mai îngust generează preponderent configurații în L, cu laturile construite în adâncimea lotului aliniate constant în lungul aceleiași limite de proprietate.</p>
6.2.	Elemente de peisaj cultural și natural	
6.2.1	Peisaj cultural	<p>Peisajului cultural din Cartierul Fabric, reflectă dezvoltarea cea mai dinamică din puncte de vedere economic și social în Timișoara, începând cu sec. XIX.⁸ În Fabric există clădiri diverse din punct de vedere al stilului arhitectural. În jurul pieței Traian încă există clădiri emblematice, precum Biserica Sârbească ”Sf. Gheorghe”, Fostul Han Marocanul, Palatul Mercur, dar și clădiri rezidențiale sau spații comerciale.</p> <p>Palatul Mirbach din Piața Traian a acomodat la parter de-a lungul timpului Magazinul de textile en-gros A Schönbrunn & Pinkesz, Atelier confecționare îmbrăcăminte pentru bărbați Frank & Schnabl, Korona Bank, Ceasornicăria H.M. Engel, Biblioteca sârbă din Fabric. În cazul Casei comunității ortodoxe sârbe au funcționat la parter mai multe întreprinderi comerciale, printre care se numără prăvăliile Frații Kohn, Csendes Fischer și Adler Ignacz. La parterul casei Duschnitz funcționa Magazinul de mărunțișuri și obiecte de modă Duschnitz.</p> <p>La începutul Primului Război Mondial, pe strada Dacilor numărul 6, exista o tipografie.⁹ În Perioada Interbelică, pe strada Dacilor existau diverse funcțiuni comerciale, precum ceasornicării, prăvălii sau farmacie. O clădire de</p>

⁸ arh. M. Opreș, *Timișoara – Mică monografie urbanistică*, Editura Tehnică București, 1987, pag. 96

⁹ Dr. N. Ilieșiu, *Timișoara. Monografie istorică. Volumul I*, publicat de G. Matheiu, Timișoara, 1943, pag. 272

		<p>importanță ridicată de pe strada Dacilor este Farmacia Kovács, construită în stil Secession.¹⁰</p> <p>Pe măsură ce cartierul s-a dezvoltat, a trecut de la specificul rural al zonei (case înșiruite, front stradal închis), la clădiri cu două sau mai multe niveluri. Acest eveniment marchează urbanizarea zonei și tranziția Fabricului către un centru industrial și nucleu al comerțului.</p>
6.2.2	Peisaj natural	<p>La este de Piața Traian, până la începutul secolului XX, prin spatele bisericii, pe actuala piață aferentă străzii Ion Mihalache, trecea un vechi braț al Begăi, denumit <i>Mühl Graben</i> sau canalul Morii. Vechiul traseu al canalului a trasat fațada posterioară a Casa Comunității Sârbe din Fabric.</p> <p>Componente istorice majore ale Infrastructurii verzi: Canalul Morilor desprins din Canalul principal Bega (realizat în 1728), traversează median UTR 1 de la sud la nord și cotește spre vest, paralel cu Canalul de plutărit; Pe amprenta acestui canal s-a extins actuala str. C. Negruzzi (traseu perceptibil în prezent), iar restul cursului se continuă prin grădinile caselor (segment greu identificabil datorită închiderii fronturilor și a întregirii cvartalelor).¹¹</p> <p>Componente istorice minore ale Infrastructurii verzi: Curțile-grădină ale edificiilor de cult (ex. Biserica sârbească Sf. Gheorghe), inclusiv cu arbori de talie medie. Curțile-grădină afiliate parcelelor cu construcții familiale și a palatelor (proprietate privată), inclusiv cu arbori și pomi fructiferi, cu gestiune domestică. Arbori izolați în curțile-grădină (ex. imagine str. I. Mihalache; teiul cu vârsta în jur de 80 ani, în incinta casei Jakab Toffler, str. C.T. Petrescu nr. 4, posibil o reminiscență a practicilor anterioare corelat cu exemplarul de tisă de pe bd. 3 August 1919, nr.19 (UTR12), vârstă peste 100 ani).¹²</p>
6.3.	Categoria de arhitectură	
6.3.1	Funcțiunea actuală	
6.3.2	Funcțiunea anterioară	
6.4	Descriere obiectiv individual	
6.4.1	Plan	<p>Caracterul parcelarului este descris de loturi înguste și lungi, cu contur relativ neregulat care tinde spre contururi dreptunghiulare. Construcțiile urmăresc definirea unor fronturi continue, având amprentă compactă de forma literelor U sau L. Construcțiile cu front mai amplu generează predominant configurații în U și construcțiile cu front mai îngust generează preponderent configurații în L, cu laturile construite în adâncimea lotului aliniat constant în lungul aceleiași limite de proprietate.</p> <p>Din perspectivă arhitecturală, regimul de construcție specific zonei este S+P sau S+P+1E, cu regim mai înalt dar maxim S+P+2E pe conturul principalelor spații urbane și în lungul bulevardelor principale.</p>
6.4.2	Fațade	<p>Mare parte din fațade se află într-un stadiu avansat de degradare, fiind alterate de intervenții neconforme, elemente parazitare de signalistică comercială, fiind afectată imaginea de ansamblu a imobilelor, precum și caracterul istoric.</p>

¹⁰ https://ro.wikipedia.org/wiki/Palatul_Antal_N%C3%A4gele, accesat la 09.12.2024

¹¹ urb. peis. Alina Floca, dr. peis. Alexandru Ciobotă, dr. peis. Raluca Rusu-Moșnoi, Studiu de peisaj PUZCP Fabric

¹² urb. peis. Alina Floca, dr. peis. Alexandru Ciobotă, dr. peis. Raluca Rusu-Moșnoi, Studiu de peisaj PUZCP Fabric

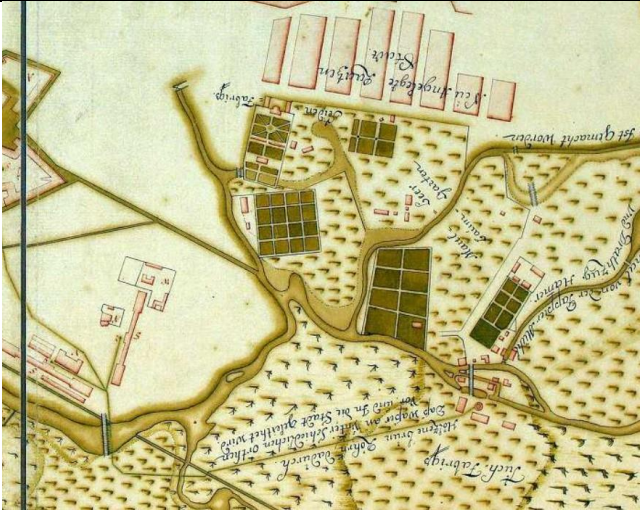
6.4.3	Formă acoperiș	Fiind vorba despre un țesut construit foarte dens, acoperișurile au majoritar două ape.
6.4.4	Extinderi	Extinderile se realizează către partea posterioară a parcelelor, fiind cea mai dens construită zonă din oraș
6.4.5	Anexe	-
6.5.	Structură	Pereții sunt pereți portanți din cărămidă plină, fundații de cărămidă iar structura șarpantei este din lemn.
6.6.	Materiale de construcție	Clădirile sunt construite din zidărie, prin țeserea de cărămidă plină, iar finisajul (istoric) este realizat din tencuială.
6.6.1	Materiale de construcție acoperiș	Structura acoperișului este din lemn, iar învelitoare din țiglă ceramică contemporană și țiglă
6.7.	Tehnici de construcție	Țeserea de cărămidă plină, dulgherie la șarpantă.
6.8.	Încadrare stilistică	Istoricist/Eclectic, Secession, baroc, contemporan
6.9.	Inscripții	-

7. CONSERVARE, RESTAURARE, AMENINȚĂRI

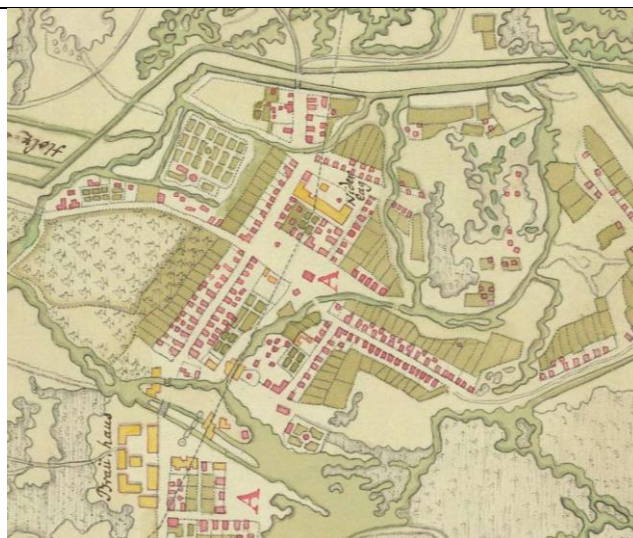
7.1.	Stare generală de conservare	<p>Starea clădirilor în cadrul sitului este variabilă, regăsindu-se clădiri în toate situațiile. O parte tot mai relevantă de clădiri sunt încadrate în stare foarte bună, ca rezultat al ultimelor operații de reabilitare și restaurare, iar o parte majoritară se află într-o stare bună și medie. Doar o mică parte dintre clădiri sunt într-o stare de precolaps sau colaps.</p> <p>Clădirile care se află într-o stare proastă de conservare suferă în general de alterări la nivelul fațadei. O parte din tâmplăriile istorice au fost înlocuite cu geamuri din termopan, iar pe alocuri s-au înlocuit tencuielile istorice și detaliile istorice de la nivelul fațadelor. Starea generală a finisajelor este una foarte degradată. Un număr mare de imobile au fost vandalizate prin elemente de graffiti.</p> <p>Asupra unei părți din sit s-au făcut destructurări, prin înlocuirea imobilelor istorice (protejate prin statutul de sit) cu arhitecturi de scară mult mai mare și cu aspect contemporan, sau derivat din subculturi (case ale locuitorilor de etnie romă).</p>
7.2.	Lucrări anterioare de restaurare	Intervenții neconforme de renovare cu materiale incompatibile cu substanța istorică
7.3.	Riscuri/amenințări	<p>Datorită clasării ca sit, care integrează puține imobile definite independent ca monumente, există un risc mare de degradare a substanței istorice prin transformare intențională prin proiecte de arhitectură care nu țin cont de valoarea istorică a construcțiilor punctuale, și de corelarea lor în cadrul ansamblului. Situl este deja destructurat punctual, atât pe contur cât și în zone din interiorul conturului.</p> <p>Neglijența față de monument duce la pierderea caracterului istoric, ce poate rezulta în pierderi ale autenticității și ale substanței construite. De asemenea lipsa intervențiilor de reparare și intervențiile neconforme pot conduce la alterare fizică și prăbușire.</p>
7.3.1	Eroziune	-

7.3.2	Inundații	-
7.3.3	Alunecări de teren	-
7.3.4	Agricultură	-

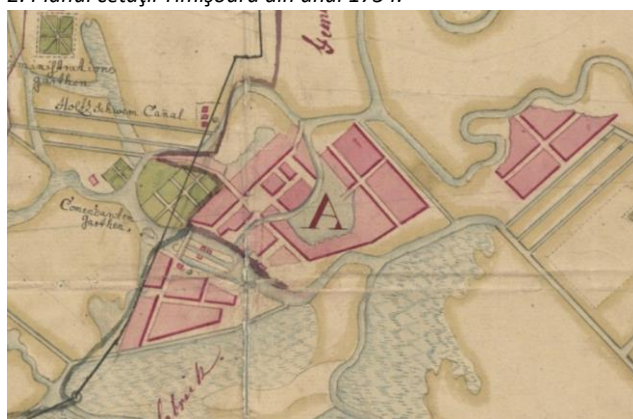
8. DOCUMENTARE

8.1.	Bibliografie	<p>[1] <i>Lista Monumentelor Istorice 2010- Județul Timiș</i>, Direcția pentru cultură și patrimoniul cultural național a județului Timiș, Editura Graphite, 2011, Timișoara</p> <p>[2] arh. Mihai Opreș, <i>Timișoara – Mică monografie urbanistică</i>, Editura Tehnică București, 1987</p> <p>[3] Stevan Bugarski, <i>Srpsko pravoslavlje u Rumuniji: pregled Pravoslavne srpske eparhije temișvarske</i>, editura Prometej, Novi Sad, 1995</p> <p>[4] Dr. N. Ilieșiu, <i>Timișoara. Monografie istorică. Volumul I</i>, publicat de G. Matheiu, Timișoara, 1943</p> <p>[5] Getta Neumann, <i>Pe urmele Timișoarei evreiești</i></p> <p>[6] Magyarország vármegyéi és városai, D IV 5.183</p> <p>[7] https://gallery.hungaricana.hu/en/</p> <p>[8] https://earth.google.com/web/</p> <p>[9] https://www.google.com/maps</p>
8.2.	Dosare și rapoarte, în arhive	-
8.3.	Hărți, planuri, desene	
8.3.1.	Hărți	 <p>1. Planul cartierului Fabric din anul 1734 care începe să se dezvolte, la sud de cartierul Palanca Mare care va fi fost incendiat în 1738.¹³</p>

¹³ Sursă: colecția personală Mihai Opreș

2. Planul cetății Timișoara din anul 1754.¹⁴

3. Cartierul Fabric în anul, 1747 (Se observă și Piața Traian)¹⁵

4. Cartierul Fabric în anul 1766¹⁶

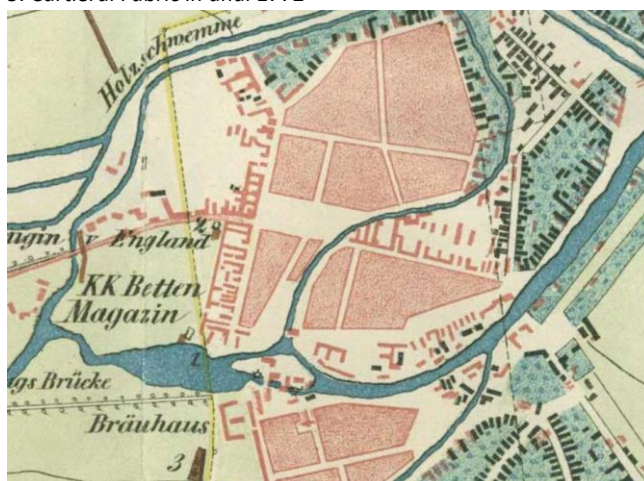
¹⁴ Sursă: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/33/>

¹⁵ Sursă: <https://archivinformationssystem.at/>

¹⁶ Sursă: <https://archivinformationssystem.at/>

5. Cartierul Fabric în anul 1772¹⁷

7. Cartierul Fabric în anul 1849¹⁸

8. Cartierul Fabric circa 1890-1895¹⁹

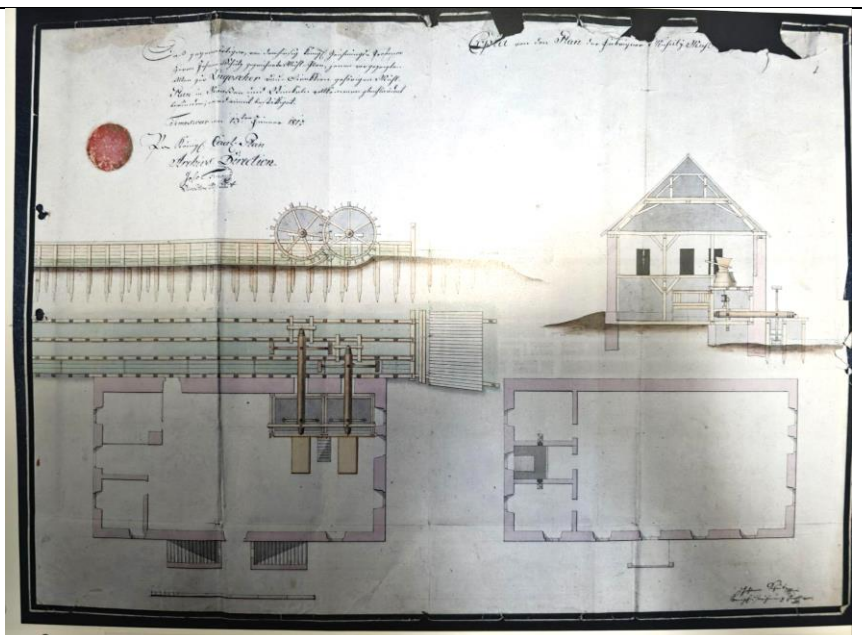
¹⁷ Sursa: <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/36046/view/?pq=3&bbox=1306%2C-6379%2C11777%2C388>

¹⁸ Sursa: <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/36046/view/?pq=3&bbox=1306%2C-6379%2C11777%2C388>

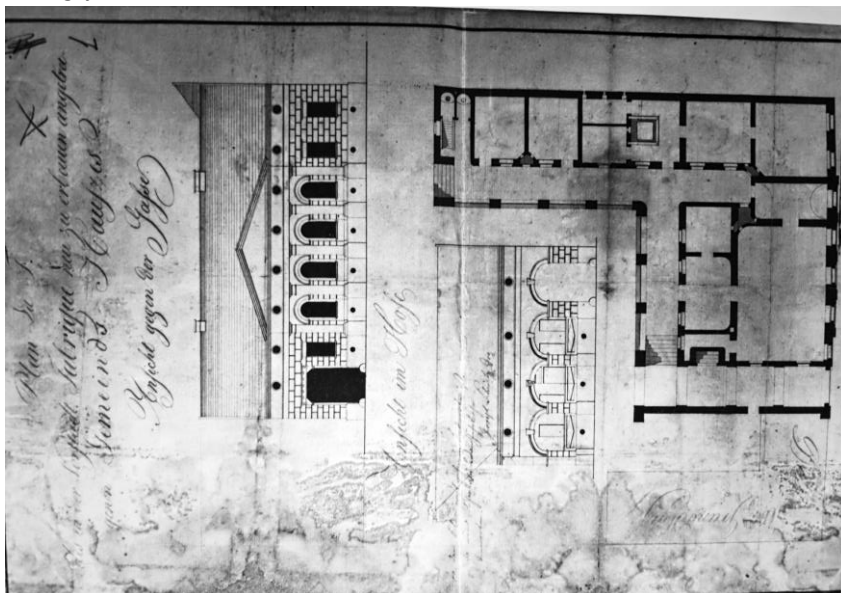
¹⁹ Sursa: Colecția personală Mihai Opreș

8.3.2

Planuri/ Relevu

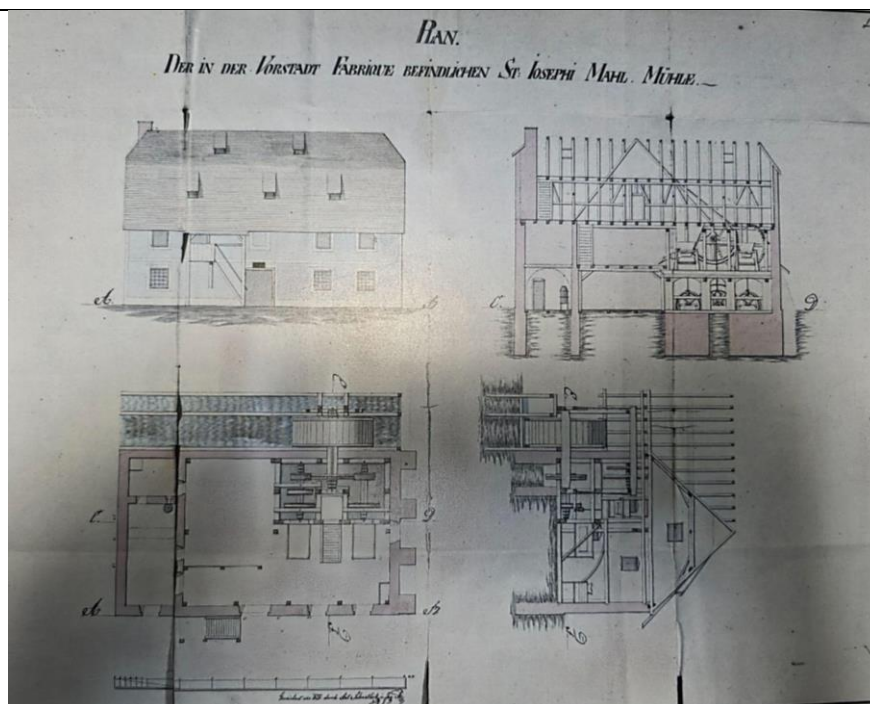
Planul morii Mihaly din Fabric, întocmit după planul morii vechi a direcției de construcții din Lugoj, 1817²⁰

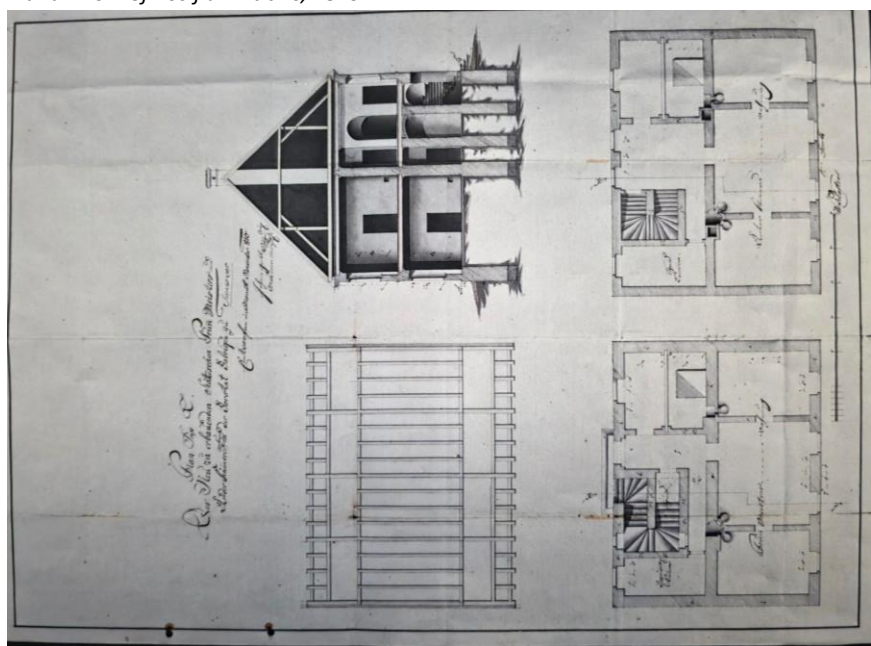
Plan de construcție pentru Primăria din Fabric (nerealizat), 1799²¹

²⁰ Sursa: Arhivele Naționale ale României, Biblioteca Centrală Universitară Eugen Todoran

²¹ Sursa: Arhivele Naționale ale României, Biblioteca Centrală Universitară Eugen Todoran

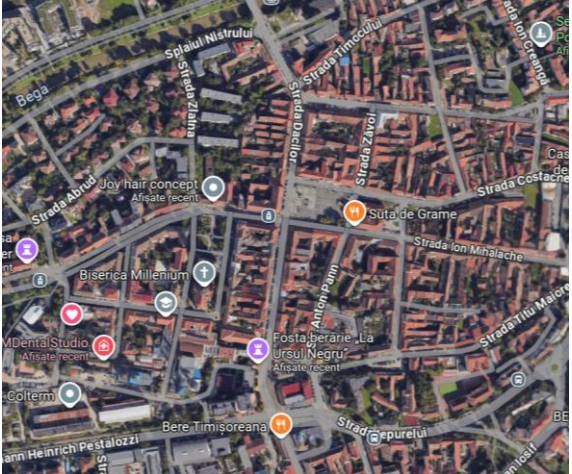
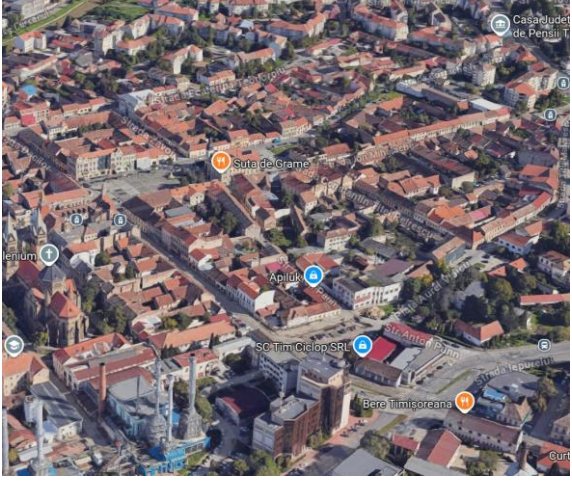
Planul Morii Sf. Iosif din Fabric, 1825²²

Plan de detaliu al unei case de locuit pentru inspectorul fântânilor și pentru un vice administrator fiscal în cartierul Fabric, 1810²³

²² Sursa: Arhivele Naționale ale României, Biblioteca Centrală Universitară Eugen Todoran

²³ Sursa: Arhivele Naționale ale României, Biblioteca Centrală Universitară Eugen Todoran

			
8.4.	Fotografii		1. Reclamă din Fabric la început de secol XX ²⁴
8.4.1	Fotografii satelitare Sursă: Google maps, ultima accesare 12.11.2024		Imaginea 1 – Plan de încadrare cu delimitarea sitului
8.4.2	Fotografii aeriene Sursă: Google earth, ultima accesare 12.11.2024		Imaginea 2 – Perspectivă aeriană dinspre Fabrica de Bere
8.4.3	Fotografii alb-negru		

²⁴ Sursă: Secția Documentar-Periodice - Biblioteca Județeană „Sorin Titel” Timiș

Latatura nordică a Pieței Traian înainte de construirea Palatului Mercur, An: cca. 1900²⁵

Vedere din turla bisericii, Piața Kossuth (Traian), final sec. XIX-încep. sec.XX, înainte de înălțarea construcțiilor de pe contur²⁶

Timișoara Fő utca. Balra Marokkaner Szálloda (Ro. Strada principală din Timișoara. Hotelul Marocanul), Temesvár, An: 1912²⁷

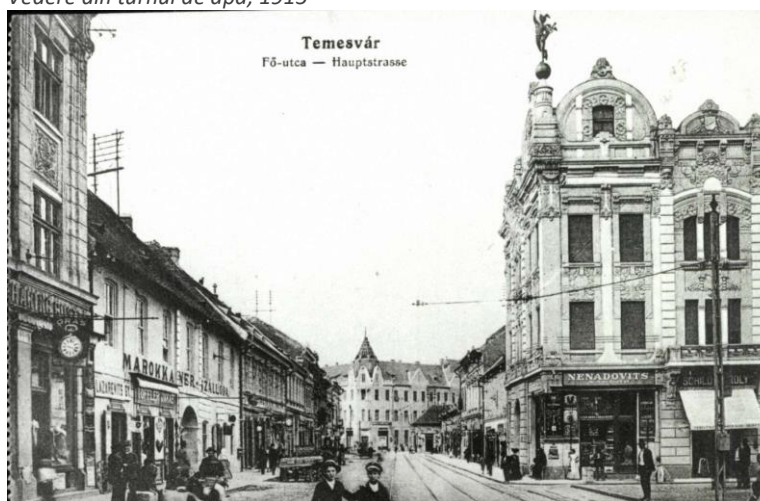
²⁵ Sursă: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=128246376650848&set=a.128247663317386> , ultima accesare 12.11.2024

²⁶ Arhiva Hungaricana, <https://galery.hungaricana.hu/es/OSZKKepe/lap/1435582/>

²⁷ Sursă: <https://www.europeana.eu/ro/item/2048128/622178> , ultima accesare 12.11.2024

Vedere din turnul de apă, 1915²⁸

An: 1915²⁹

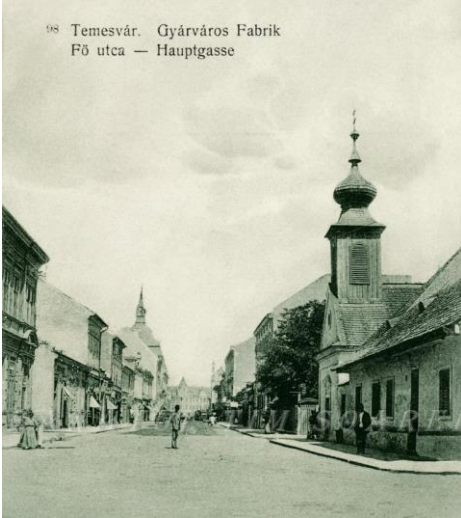

Vedere către Palatul Ștefania, An: 1911³⁰

²⁸ Banatul Timișoarei, <https://www.facebook.com/photo/?fbid=527556546711070&set=a.128247663317386>

²⁹ Sursă:

<https://gallery.hungaricana.hu/en/VendeglatoKepeslap/1489951/?list=eyJmaWx0ZXJzljogeyJURUxFUFVMRVMiOiBbllRlBwVzdlx1MDBIMXliXX0sICJxdWVveSI6ICJmXHUwMTUxIHVOY2EifQ>, ultima accesare 12.11.2024

³⁰ Sursă: <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/1256217/>, ultima accesare 12.11.2024

		 <p>Vedere către Biserica ortodoxă sârbă cu hramul Sf. Gheorghe, An: 1908³¹</p> <p>Vedere către strada Ștefan cel Mare (Fő utca) cu Biserica Comunității Unite, demolată în anul 1912, An: cca. 1905³²</p>
8.4.4	Fotografii color	
		 <p>Fosta sinagogă sefardă de pe str. E. Teodoroiu, în stadiu de ruină³³</p>

³¹ Sursă: <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/1256104/> , ultima accesare 12.11.2024

³² Sursă: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=230555006411227&set=a.128247663317386> , ultima accesare 12.11.2024

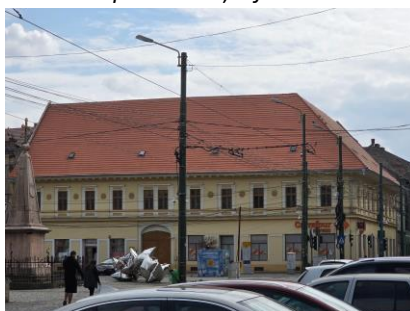
³³ Sursă: Casian Avram, 2026

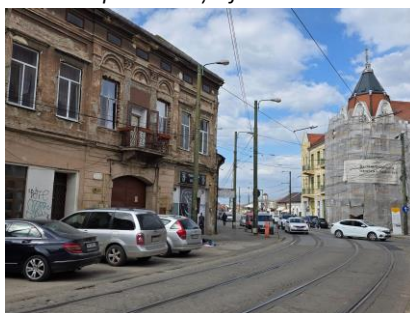
Vedere din google maps cu sinagoga / Imagine cu Sinagoga Sefardă, transformată în biserică adventistă, anii 2000³⁴

Vederi de pe strada Ștefan cel Mare³⁵

Vederi de pe strada Ștefan cel Mare³⁶

Vederi de pe strada Dacilor³⁷

³⁴ Sursă: Getta Neumann, care îl citează pe Lucian Muntean:

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=10208013008742767&set=pcb.10208013019423034>

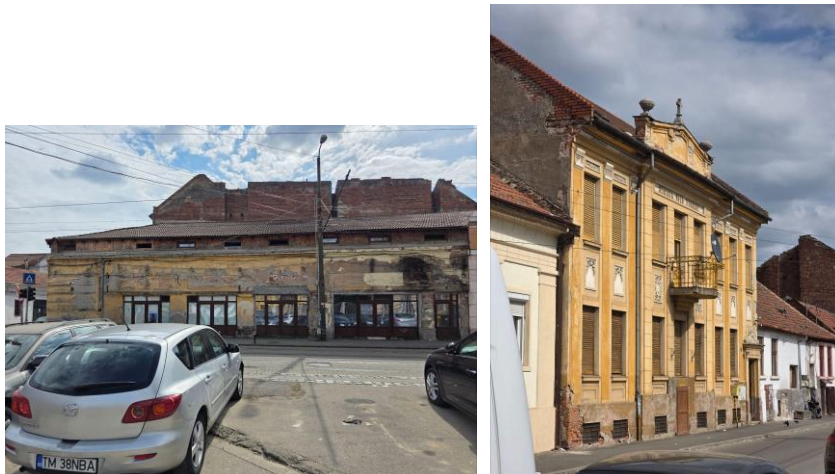
³⁵ Sursă: Casian Avram, 2026

³⁶ Ibidem.

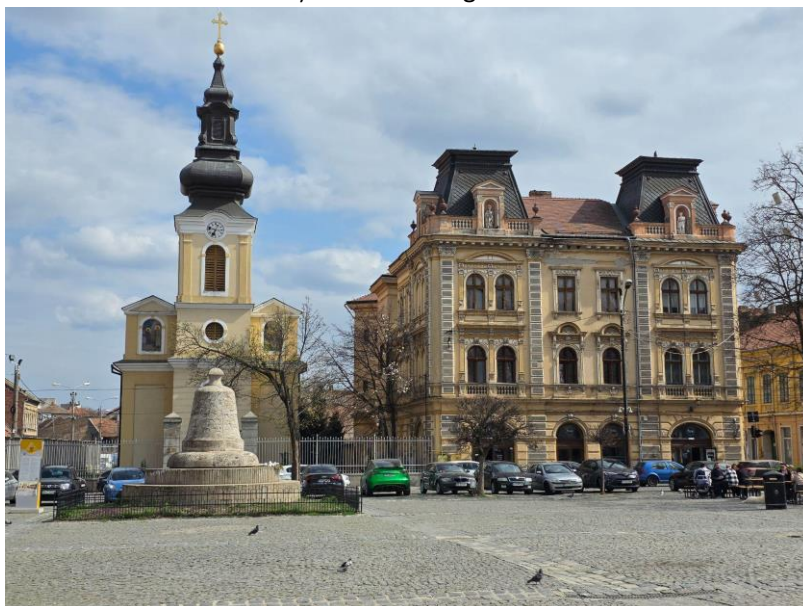
³⁷ Ibidem.

Vederi din Piața Traian și de pe strada Dacilor ³⁸

Vederi din Ion Mihalache și Costache Negruzzi ³⁹

Vedere către Biserica sârbească Sf. Gheorghe și Casa comunității sârbe ⁴⁰

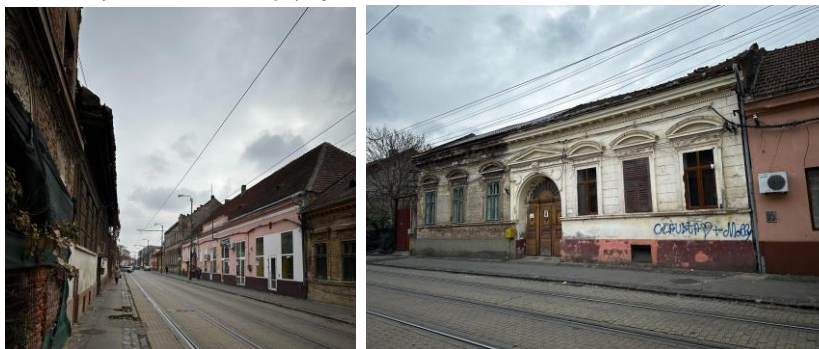
³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

Vederi de pe strada Dacilor și Ștefan cel Mare⁴¹

Vederi de pe strada Ion Mihalache ⁴²

Fosta berărie La ursul negru, transformată în casierie IRET/ENEL/PPC și în prezent lipsită de funcțiune⁴³

8.5.	Atestare documentară	-
------	----------------------	---

9. NIVEL DE CLASARE

9.1.	Grupa valorică	B
9.2.	Categoria după natura obiectivului	II
9.3.	Criterii de evaluare globală	Criteriul vechimii: foarte mare
		Criteriul valorii arhitecturale, artistice și urbanistice: mediu
		Frecvenței (raritate și unicitate): mediu
		Criteriul valorii memorial-simbolice: mic

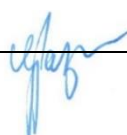
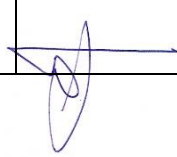
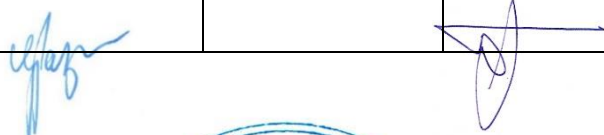
⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem.

⁴³ Sursă: https://vatra-mcp.ro/artisti-si-patrimoniu/case-vechi-de-patrimoniu/timis/fosta-berarie-la-ursul-negru-din-timisoara-timis/#google_vignette

		<p>OBS.: (2) În vederea clasării unui imobil în grupa B a monumentelor istorice este necesară acordarea a cel puțin trei calificative «mediu» sau superioare acestuia, cu excepția situațiilor în care sunt îndeplinite condițiile pentru a fi clasat în grupa A.</p> <p>(3) Prin excepție de la prevederile alin. (2), în funcție de zona istorico-geografică, imobilele care au cel puțin două calificative «mediu» sau superioare acestuia, iar la criteriul vechime calificativul «mică», se pot clasa în grupa B, dacă nu îndeplinesc condițiile prevăzute la alin. (1) pentru a fi clasate în grupa A.</p> <p>Astfel considerăm corectă categoria de clasare a ansamblului în grupa valorică B.</p>
9.4.	Data și documentul protecției	LMI 2010
9.5.	Reglementări urbanistice	<p>Conform PUG și conform PUZCP</p> <p>Conform PUG actual și PUZCP în curs de finalizare.</p> <p>Zonificare funcțională – Zonă mixtă locuințe și servicii.</p> <p>ZCPL1 ZCP L1 Iosefin/Fabrik // Zonă construită protejată, Locuire organizată pe cvartale închise.</p> <p>Din perspectiva protecției patrimoniului, arealul are statut de sit clasat de importanță zonală și are o zonă de protecție ce afectează zona proximală.</p>

10. INVENTARIERE

10.1.	Instituția în cadrul căreia s-a redactat fișa	BÂLDEA MAJA BIROU INDIVIDUAL DE ARHITECTURĂ		
10.2.	Autorul fișei și calitatea acestuia			
10.2.1	Nume	Domokos - Pașcu	Bâldea	Casian
10.2.2	Prenume	Gabriela	Maja	Avram
10.2.3	Calitatea autorului	conf.dr.arh. specialist atestat MCC 3AG	Ș.l.dr.arh. specialist atestat MCC 2D	Arh.stag.
10.2.4	Semnătura autografă a specialistului care a întocmit fișa			
10.2.5	Semnătura și ștampila conducătorului instituției în cadrul căreia s-a redactat fișa			
10.3.	Numărul procesului verbal de validare în comisia regională a monumentelor istorice			
10.3.1	Numărul documentului de clasare			
10.3.2	Data ordinului de clasare			
10.4.	Data redactării fișei	Martie 2026		

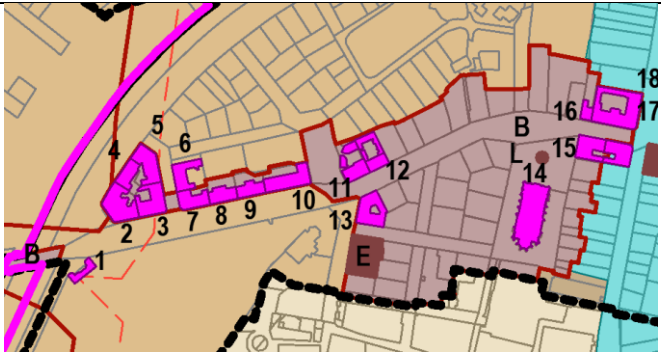
2 Numerotare tabel: B - Ansamblul urban "Fabric" (II), TM-II-a-A-06097

FIȘĂ ANALITICĂ DE INVENTARIERE A MONUMENTELOR ȘI ANSAMBLURILOR ISTORICE (FAI-M)

1. IDENTIFICARE

1.1.	Cod LMI	TM-II-a-A-06097
1.2.	Categorie	Ansamblu
1.3.	Denumire oficială	Ansamblul urban "Fabric" (II)

2. LOCALIZARE ADMINISTRATIVĂ

2.1.	Stat	România - RO
2.2.	Județ	Timiș (TM)
2.3.	Localitate	Timișoara
2.4.	Cod poștal	-
2.5.	Stradă, număr actuale	Pod Neptun – Splaiul Nistrului – Str. Linția Dionisie, profesor – Str. 3 August 1919 (nr. 33) – Str. Mircești (până la intersecția cu Str. Abrud) – Piața Romanilor – Str. Nischbach Joseph, episcop Josef Lonovic
2.7.	Stradă, număr anterioare	Pálffi sor, Csatornamenti ut, Splaiul Dreghici (Splaiul Nistrului); Vécsey, Piața Țegle (Strada Dionisie Linția); Park Strasse, Liget Utca; Kunz Sor (ante 1900), Splaiul Iosif Kunz (1900-1949), Splaiul Coloniei (1949), str. M (indescifrabil) posibil Mircești (1970) (Str. Ep. Josef Lonovici); Jókai Mór U (Str. I. L. Caragiale).; Malom Sor; Baross Gábor, Miron Romanul (Strada Dr. Gheorghe Marinescu); Seiller Wiese, Coronini ter, Piața Coronini (Piața Romanilor)
2.8.	Coordonate geografice	Latitudine 21.24554517904002, Longitudine 45.75640687327342
2.8.1	Referințe geografice	-
2.8.2	Identificare cartografică	 Studiu istoric PUZCP Fabric
2.8.3.	Sistem cartografic utilizat	-
2.8.4.	Coordonate Y, X, Z	-

3. TIP DE PROPRIETATE

3.1.	Stat	-
3.1.1.	Proprietate publică a statului	x
3.1.2.	Proprietate privată a statului	x
3.2.	Mixt	x
3.3.	Privat	x

4. DATARE

4.1.	Epocă	modernă
4.1.1.	Datare început	
4.1.2.	Datare sfârșit	
4.2.	Datare prin perioade	Final sec. XIX – început sec. XX
4.3.	Datare prin intervale de date	
4.4.	Datare precisă	

5. ISTORIC. PERSOANE ȘI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

5.1.	Istoric	<p>B.dul 3 August 1919, Podul Decebal, Parcul Regina Maria și Palatul Neptun alcătuiesc poarta principală de acces în Fabric dinspre Cetate. Acest areal are un statut special la nivelul întregului cartier, atât din punct de vedere arhitectural (fiind construcții specifice finalului de secol al XIX-lea – început de secol XX, palate de raport, stil eclectic, cu diverse influențe stilistice – neoclase, baroce etc. și cu o mare diversitate decorativă), urbanistic – poarta de legătura din Fabric și Cetate și peisager prin învecinarea cu parcul, dar și prin aliniamentul de arbori existent și foarte valoros.</p> <p>La mijlocul secolului XIX, în zona Pieței Romanilor se afla zona denumită Câmpul Frângerilor și reprezenta terenul de antrenament al armatei. La vest de aceasta, de la limita vestică a Pieței Romanilor până la cele 3 canale de plutărit se afla Vorpark - primul parc al Timișoarei - la acea vreme nefiind amenajat, aflându-se sub administrația armatei. În acea perioadă, partea vestică a bd. 3 August era ocupată de case cu parter, iar zona avea un caracter predominant rural și organic, fiind acoperită de canale ale Begăi și câmpuri mlăștinoase. Pe teritoriul actualului parc, între canalul Morii ce trecea prin fața viitoarei sinagogi și canalele de plutărit ce se aflau sub actuala clădire a palatului Neptun, existau o serie de pavilioane militare care acomodau restaurante și săli festive.</p> <p>Un aspect important al definirii și dezvoltării cartierului au fost condițiile de locuit, ce au fost foarte proaste până în momentul în care suburbia Fabric s-a apropiat de cartierul Cetate. Majoritatea locuințelor au fost construite în centrul cartierului, între Bega Veche și Canalul de Plutărit. În spatele depozitului de lemne nu dorea nimeni să construiască. Astfel o bună perioadă, populația a locuit înghesuită pe un teren relativ restrâns. Densitatea acestui cartier era cea mai mare, comparativ cu a celorlalte, dar cu toate acestea a fost afectată de condițiile de sănătate scăzute determinate de menținerea unui nivel ridicat al apei din Bega și din Canalul Morilor în interesul morăritului.</p> <p>Începând cu anul 1868 când armata cedează terenul Vorpark-ului primăriei, începe procesul de urbanizare și industrializare al zonei, astfel încât la sfârșitul anilor 1890, se constituie primul nucleu al Uzinei electrice, iar majoritatea din cele 26 de parcele erau deja mobilate cu palate construite în stil eclectic - cu unul sau 2 etaje de-a lungul bd. 3 August 1919 și cu parter în zona Șirului Kunz (actualmente str. Ep. J. Nischbasch și Lonovici).</p> <p>Condițiile de locuit s-au ameliorat parțial după construirea căii Andrassy (azi b.dul. 3 August 1919) - bulevardul reprezentativ al cartierului, și în special după regularizarea Begăi. Restrângerea zonei de interdicție în 1868 a permis extinderea construcțiilor din Fabric până la Parcul Orășenesc (astăzi Parcul Regina Maria). Câmpul Frângerilor (<i>Sailler Wiese</i>) și Parcul Coronini (<i>Ligetpark</i>), parte a Grădinii Comandamentului Militar, au fost achiziționate de primărie de la armată, în anul 1868, când a fost redusă și zona <i>Non Aedificandi</i>, de la 800 de stânjani (949 m) la 500 stânjani (569 m). Primăria a divizat zona Câmpului Frângerilor - cuprinsă între Piața Romanilor și actuala Piață Corneliu Mikloși - în 26 de parcele dispuse în 4 cvartale - cuprinse între canalul de Mori (str. Ep. J.</p>
------	---------	---

	<p>Lonovic), <i>Andrassy Ut.</i> (Bd. 3 August 1919), Piața Romanilor și str. Ep. Joseph Nischbasch - care ulterior au fost vândute antreprenorilor locali. Această zonă va purtea denumirea de <i>Vorpark</i> - în traducere (din germană), parcul din față.</p> <p>Cel care a achiziționat cele mai multe loturi de teren pe suprafața nou definită a fi edificată a fost antreprenorul și constructorul Josef Kunz, care deținea fabrica de cărămidă - Josef Kunz & Co.. Tot Josef Kunz a fost primul care a construit pe partea dreapta a căii Andrassy, vizavi de casa Kuntz, prima construcție cu două etaje. La sfârșitul anilor 1870 - 1880, tot Kunz a mai construit încă două case cu etaj. Alături de acestea au mai fost construite în anii 1890 imobilele József - udvar cu două etaje, proprietate a croitorului de dame Kinszky - un etaj și altele care au umplut până la localul Regina Angliei. Tot în fața acestui front se afla parcul Vorpark, aflat în proprietatea orașului, cedat de autoritățile militare cu condiția să fie întreținut cu aceeași funcțiune. Acesta însă a fost neglijat, iar orașul a hotărât să-l împartă în douăzeci de loturi de casă, cu condiția ca pe calea Andrassy să se construiască doar case cu etaj. Prin urmare între 1889 - 1894 au fost edificate noi locuințe, iar în 1899 comunitatea mozaică Statusquo din Fabric a construit o sinagogă cu influențe stilistice maure - str. Kunz (azi - Str. Episcop J. L). Întregul complex a fost împărțit în patru cvartaluri, determinate de străzile: I.L. Caragiale, Baross, 3 August 1919, Piața Romanilor (Coronini), Episcop J. Lonovici și Episcop J.Nischbach.</p> <p>Caracterul urban al zonei se definitivează la finele secolului XIX, când se inaugurează cele 2 mari lăcașuri de cult ale zonei - biserica Millenium (1902) și sinagoga din Fabric (1899).</p> <p>Comunitatea israelită "<i>Status Quo Ante</i>" din Fabric care își desfășura activitatea într-un vechi templu devenit neîncăpător, se mobilizează pentru construirea unui nou edificiu de cult care marchează trecerea în noul secol. Un comitet condus de Miksa Steiner va strânge capitalul necesar achiziționării terenului - 2 loturi de 381 stânjeni, vândute de Josef Kunz, dispuse la intersecția a 2 canale ale Begăi, în proximitatea porții de intrare în cartierul Fabric. În 1896 este mobilizat alt comitet, condus de Mano Tauber, cu scopul strângerii de fonduri pentru edificarea noii sinagogi. La strângerea capitalului au contribuit primarul Karoly Telbisz, fondul școlar național israelit, și s-a organizat o loterie publică la care puteau participa toți locuitorii orașului. Este ales ca arhitectul evreu budapestean Lipót Baumhorn, supranumit arhitectul sinagogilor. Planurile au fost finalizate în 1897, iar la 28 iulie, în același an, începe construcția sinagogii coordonată de meșterul local Josef Kremer Sr. Acesta a colaborat cu o multitudine de firme din Budapesta precum: firma J. Oppenheimer, care a realizat sculpturile și ornamentele, firma Gaz și Asociații, care a realizat feroneria, firma Adolf Gotz, a realizat pictura, lăcătușeria și dulgheria de meșteri locali, iar vitraliile de J. Baruch și Fii din Timișoara. Orga a fost construită de Leopold Wegenstein, iar corpurile de iluminat au fost realizate la Uzina electrică aflată în apropiere. Sinagoga a fost inaugurată la 3 septembrie 1899. Pe parcela alipită sinagogii, în continuarea Șirului Kunz (denumire existentă până în anul 1948, actualmente str. Ep. Joseph Lonovici și str. Ep. Joseph Nischbach) se construiește între anii 1920-1930 casa de rugăciune. Volumetria sinagogii nu a suferit modificări ulterioare relevante. În interior, orga era dispusă inițial pe peretele vestic, iar ulterior se va muta pe peretele estic, locația inițială a orgii fiind transformată într-o a treia galerie destinată femeilor. Sinagoga era înconjurată de o serie de clădiri achiziționate de comunitate pentru a acomoda funcțiunile mozaice adiționale necesare: școala gimnazială israelită (Casa Adolf Grünberger, str. I.L. Caragiale nr. 1), centrul israelit de îngrijire al bătrânilor (Casa Miklós Kossáriu, str. I.L. Caragiale nr. 2), casa de rugăciune a sinagogii (str. Joseph Lonovic nr. 2A), casa rabinului dr. Ernst Neumann (str. Joseph Lonovic nr. 3), casa</p>
--	---

	<p>cantorului Jakab Friedmann (pe strada Dr. Gheorghe Marinescu nr. 5) și sinagoga neologă (str. Joseph Lonovici nr. 1). Primul rabin al sinagogii, dr. Jakab Singer și secretarul comunității, Iuliu Rosenthal Gyula, locuiau în clădirile de apartamente construite de Laszlo Szekely de pe strada Dionisie Linția la numărul 1 (Palatul văduvei Szekely) și la numărul 2 (Palatul Koss Karoly). De asemenea, alți membrii locuiau pe strada Dacilor, sau în alte zone din proximitate.</p> <p>În primul deceniu al secolului XX, se desființează canalele de plutărit din partea vestică a bd. 3 August 1919, și în locul lor apar palatele de raport construite în stil eclectic cu influențe secesion-ului maghiar. De asemenea, tot în această perioadă se asanează majoritatea canalelor (1905-1907), se dispune gardul și porțile în stil secesion în jurul parcului, proiect realizat de Laszlo Szekely (1907-1910), se construiește cinematograful Apollo (1907), iar traseul tramvaiului nu va mai fi deviat prin Piața Romanilor prin strada care în prezent se află pe proprietatea Transelectrica, ci va continua pe bd. 3 August 1919, pe traseul pe care îl știm astăzi.</p> <p>Etapa interbelică se caracterizează prin păstrarea morfologiei arhitectonice și urbanistice a perioadei anterioare și prin evoluția infrastructurii industriale și negustorești a cartierului. Perioadele comunistă și contemporană sunt caracterizate de alterarea și degradarea infrastructurii de circulație a zonei cât și a imobilelor istorice, dar mai ales de densificarea masivă din jurul arealului protejat, care a dus la blocarea unor legături importante din etapele anterioare.</p> <p>Din punct de vedere morfologic, ansamblul este determinat de trei etape de evoluție. Prima zonă parcelată și construită o reprezintă cele 4 cvartale cuprinse între bd. 3 August 1919 și Strada Episcop Joseph Nischbach, între Piața Romanilor și Parcul Regina Maria. Construcția cea mai reprezentativă din cadrul celor patru cvartale este Sinagoga din Fabric. Fondul construit se caracterizează prin case cu parter, unul și două etaje, construite în perioada 1889-1899. A doua din cadrul ansamblului este bd. 3 August 1919, care a fost mobilat inițial în jumătatea estică între Piața Traian și Piața Romanilor. Mobilarea bulevardului a continuat după Piața Romanilor până la limita Parcului Regina Maria, continuând cu ultimul segment cuprins între limita parcului și Podul Decebal. Acest segment purta denumirea de Liget Ut, în vreme ce segmentul construit inițial Park Strasse, ulterior Andrassy Ut. Aceste două străzi au fost separate de Canalul Morii care trecea prin fața sinagogii și continua prin actuala Piață Corneliu Miklosi, iar asanarea acestuia și demolarea podului care lega cele două străzi a dus la conectarea segmentelor și atribuirea denumirii - Andrassy Ut. Zona pe unde trecea canalul purta denumirea de - Poarta de intrare în Fabric, marcată de Casa Arhiducelui (1870) și Palatul Josef Kunz. După mobilarea cu palate de raport (Primul palat construit a fost Palatul Miksa Steiner, 1901), poarta de intrare în cartier va deveni zona Podului Decebal și a Palatului Hungaria, clădirea dominantă din ansamblu. Podul Decebal a fost finalizat în anul 1909, în timp ce Palatul Hungaria, ulterior Neptun în 1914.⁴⁴ A treia zonă (și cea mai veche) din cadrul ansamblului este Piața Romanilor și cele 2 fronturi stradale care o mărginesc. Pe frontul dinspre Piața Traian sunt palate cu fronturi duble, prin care trecătorii accesau str. Ștefan cel Mare. Piața Romanilor avea inițial rol de tranzit, linia tramvaiului traversând-o diagonal. Ulterior, după construcția Bisericii Millenium și lărgirea extremității dinspre Piața Traian a bd. 3 August 1919, prin demolarea casei de colț existente și construirea Palatului Ștefania, tramvaiul va urma traseul actual. Biserica Millenium, a fost finalizată în anul</p>
--	---

⁴⁴ Sursă - <https://spotlight-timisoara.eu/pf/podul-decebal/>

		<p>1901, piatra de temelie fiind așezată în anul 1896, arhitect Lajos Ybl, iar conducerea șantierului i-a aparținut lui Josef Kremmer senior.⁴⁵</p> <p>Din punct de vedere arhitectonic, jumătatea vestică a bd. 3 August 1919 a fost realizată în stil Secession, în vreme ce jumătatea estică în stil istoricist eclectic. Cele mai vechi case încă existente în cadrul ansamblului sunt imobilul de pe bd. 3 August 1919 nr. 25 (care exista la 1849, iar jumătatea estică a casei a fost demolată recent), Fosta Uzină electrică comunală - corpul administrativ (1884), Casa Arhiducelui (1870), Casa Jozsef Bocz (Strada Doctor Gheorghe Marinescu 4, 1888-1889) și o construcție care mărginea canalul Begăi care traversa Parcul Regina Maria la sud, care încă mai există, fiind construită deja pe hărțile de 1880. Cel mai important local din cadrul ansamblului au fost Hanul La Regina Angliei (<i>Zur Königin von England</i>), clădirea în care se afla hanul datând aproximativ de la jumătatea secolului XIX.</p> <p>Anterior finalului de secol XIX, pachetul de parcele de la est de Piața Romanilor erau ocupate cu clădiri cu front continuu și regim parter. Acestea trec printr-un amplu proces de transformare constructivă la finalul secolului XIX și începutul secolului XX, devenind locuințe urbane multietajate, majoritatea în stil istoricist. Din 1907 până în 1916, Canalul Morilor din fața sinagogii se va asana (1907), bd. 3 August va fi mobilat cu palate de raport de la podul Decebal până la Casa Arhiducelui (1902-1916), parcul Regina Maria va fi îngrădit (1910), inserându-se intrări monumentale, se construiește cinematograful Apollo, iar vegetația străzii și a parcului va crește exponențial.</p> <p>În anii 70 pe suprafața pe care se afla ultimul braț secundar al Begăi se construiește Colterm-ul, în continuarea zonei ocupate de Uzina Electrică.</p>
5.2.	Autor	<p>Lipót (Leopold) Baumhorn, Eduard Reiter, Laszlo Szekely, Henrik Telkes Arh. Albert Kristof-Krausz Arh. Karl Hart Etc.</p>
5.3.	Comanditar	Diversi privați și diverse comunități confesionale
5.4.	Ctitor	-
5.5.	Meșter	-
5.6.	(Pictor)	-

6. DESCRIERE

6.1.	Zona	<p>Dpdv. istoric, zona prezintă un caracter specific și coerent derivat din calitățile parcelarului și țesutului construit, precum și din și autenticitatea tramei stradale care păstrează caracteristici specifice finalului de secolul XIX și început de secol XX. Zona se dezvoltă după perioada de dezvoltare a nucleului istoric al cartierului, respectiv după decizia de defortificare de la finalul secolului XIX, ca un cartier de locuințe urbane de statut înalt (palate).</p> <p>B.dul 3 August 1919, Podul Decebal, Parcul Regina Maria și Palatul Neptun alcătuiesc poarta principală de acces în Fabric dinspre Cetate. Acest areal are un statut special la nivelul întregului cartier, atât din punct de vedere arhitectural (fiind construcții specifice finalului de secol al XIX-lea – început de secol XX, palate de raport, stil eclectic, cu diverse influențe stilistice, (neoclasic, baroc)</p>
------	------	--

⁴⁵ Sursă - <https://spotlight-timisoara.eu/pf/biserica-romano-catolica-millennium/>

	<p>etc.) și cu o mare diversitate decorativă), urbanistic – poarta de legătura din Fabric și Cetate și peisager prin învecinarea cu parcul, dar și prin aliniamentul de arbori existent și foarte valoros. În corelare, Piața Romanilor este unul din spațiile urbane cele mai coerente și reprezentative ale cartierului, dominat de silueta bisericii romano-catolice.</p> <p>Zona este relevantă din următoarele puncte de vedere:</p> <p>Reprezentativitate, fiind la nivelul cartierului unul dintre arealele urbane cele mai reprezentative pentru nucleul cartierului istoric. B.dul 3 August 1919, Podul Decebal, Parcul Regina Maria și Palatul Neptun alcătuiesc <i>poarta principală</i> de acces în Fabric dinspre Cetate. Acest areal are un statut special la nivelul întregului cartier, atât din punct de vedere arhitectural (fiind construcții specifice finalului de secol al XIX-lea – început de secol XX, palate de raport, stil eclectic, cu diverse influențe stilistice – neoclase, baroce etc. și cu o mare diversitate decorativă), urbanistic – poarta de legătura din Fabric și Cetate și peisager prin învecinarea cu parcul, dar și prin aliniamentul de arbori existent și foarte valoros. Piața Romanilor constituie de asemenea la nivelul cartierului unul dintre spațiile urbane cele mai reprezentative.</p> <p>Reprezentativitate pentru mixajul de funcțiuni specifice cartierului, respectiv locuire, comerț și industrie, acest segment fiind unul dintre segmentele evident destinate locuirii urbane.</p> <p>Percepția spațiului urban, reprezentând un peisaj construit tipic pentru nucleul istoric al cartierului Fabric, determinat în relație cu bulevardul 3 august 1919, fosta Stradă a Parcului (<i>Liget Ut</i> (magh)) și str. Andrassy (<i>Andrassy Ut</i>). Spațiul urban și caracterul arhitectural al clădirilor în lungul bulevardului și în relație cu cvartalele de sud-est prezintă o coerență deosebită din punct de vedere al percepției, datorate unității stilistice, a gabaritelor și a configurației arhitecturale. De asemenea Piața Romanilor are o definire echilibrată, deși mediază între imobile realizate în două etape diferite.</p> <p>Vechime tramă stradală. Traseul blv. 13 august 1919 se definește mai clar după ce interdicțiile de construire legate de zona non-edificandi din jurul fortificației bastionare au fost ridicate, înainte acesta funcționând ca o cale de legătură inconsistent definită cu cartierul Fabric, încă din sec. XVIII. Această cale figurează cu traseu variabil între jumătatea secolului XVIII și finalul secolului XIX. Străzile perpendiculare pe bulevard se conturează între finalul secolului XIX și începutul secolului XX, astfel încât în hărțile multiple realizate în primii ani după 1900 cvartalele de sud-est sunt deja complet edificate. Ca spații urbane relevante se distinge atât bulevardul cât și Piața Academician Corneliu Micloși. Această piață se suprapune ca amprentă cu traseul fostului Canal al Morilor care traversa zona și realiza o inflexiune în capătul străzii Episcop Joseph Lonovici, spre sud-vest. Strada în lungul frontului vestic al cvartalului integrat în Piața Romanilor datează din prima jumătate a secolului XIX, în timp ce configurarea Pieței Romanilor ca spațiu public se definește la jumătatea secolului XIX – frontul nordic și frontul vestic cu pachetul de parcele ce străjuiește str. Șt. cel Mare, și la finalul secolului XIX și începutul secolului XX se conturează fronturile de vest și sud. Piața se conturează în corelare cu volumul bisericii romano-catolice Millenium la finalul secolului XIX, care este amplasată în axul longitudinal al pieței, aceasta fiind construită între anii 1896-1901 după planurile arhitectului Lajos Ybl în stil eclectic. Piața Romanilor funcționa între mijlocul secolului XIX și finalul sec. XIX ca Piață de cereale, iar din anul 1869 va deveni locul de unde pleacă tramvaiul tras de cai către cartierul Cetate, linie ce ulterior se extinde spre Piața Aurel Vlaicu.</p> <p>Vechime și autenticitate parcelar. Țesutul construit relevant este determinat între finalul de secol XIX și începutul secolului XX. Pe harta din anul 1786, pe</p>
--	--

	<p>partea nordică a actualului blv. 3 august 1919 figurează o serie de construcții de dimensiuni mici și cu un parcelar nedefinit, posibil barăci ale celor care deserveșc depozitul cameral de lemne, iar la sud o construcție definită drept magazie de materiale de construcție (<i>fournituren gebaude</i> (germ.)). Cvartalele de sud-est sunt deja complet edificate în primii ani de după 1900, în timp ce imobilele amplasate în lungul bulevardului către Piața Traian sunt edificate între anii 1892 și 1908. Zona expandează din nucleul istoric al cartierului către vest și către cartierul Cetate. Restrângerea zonei de interdicție în 1868 a permis extinderea construcțiilor din Fabric până la Parcul Orășenesc (astăzi Parcul Regina Maria). Proprietarul de cărămidărie Josef Kunz este considerat primul care a construit pe partea dreapta a căii Andrásy, vizavi de casa Kuntz, prima construcție cu două etaje. La sfârșitul anilor 1870-1880, tot acesta a mai construit încă două case cu etaj, lângă care au mai fost construite în anii 1890 imobilele <i>József-udvar</i> cu două etaje, proprietate a croitorului de dame Kinszky, și altele care au umplut frontul până la localul <i>Regina Angliei</i>. În fața acestui front se afla parcul Vorpark în varianta sa maximală ca suprafață, care însă din cauza întreținerii neglijente va fi segmentat, iar partea de est este divizată în douăzeci de loturi de casă, cu condiția ca pe calea Andrásy să se construiască doar case cu etaj. Întregul complex a fost împărțit în patru cvartaluri, determinate de străzile: I.L. Caragiale, Baross, 3 August 1919, Piața Romanilor (Coronini), Episcop J. Lonovici și Episcop J.Nischbach.</p> <p>Pachetul de parcele este autentic și păstrat în foarte mare măsură intact. În spatele pachetului de case de pe bulevard cuprinse între nr. 3-9 apare un parcelar specific anilor 70-80 care conține o serie de locuințe colective, dezvoltate în aceeași perioadă. Pe de altă parte, pachetul de parcele la est de Piața Romanilor reprezintă un parcelar istoric caracteristic secolului XVIII păstrat intact, parcelarul fiind mai vechi decât țesutul construit. Caracterul parcelarului este descris de loturi înguste și lungi, cu contur relativ neregulat care însă tinde spre o formă dreptunghiulară. Construcțiile urmăresc definirea unor fronturi continue, având amprentă compactă de forma literelor U sau L, determinând în interior curți de mică dimensiune. Dacă în harta orașului din anul 1901-1903 parcelele sunt figurate ca având fronturi către ambele limite longitudinale ale pachetului de parcele, parcelarul actual nu mai păstrează decât o singură astfel de configurație.</p> <p>Vechime, valoare arhitecturală și ambientală a fondului construit. Construcțiile reprezintă imobile urbane impozante ce susțin un regim de construire în front continuu, iar gruparea imobilelor din capătul vestic al bulevardului 3 august 1919 echivalează cu o rezervație de arhitectură de o ținută deosebită. Edificiile sunt încadrate fie în stilul istoricist eclectic de la finalul secolului XIX, fie sunt tributare Seccesionului implementat fie pe filieră maghiară fie pe filieră vieneză, prin intermediul unor arhitecți locali care se educă în marile centre universitare (L.Szekely, L. Bauhorn, etc.). Majoritatea locuințelor din acest areal au fost edificate în perioada 1889-1894, iar în 1899 comunitatea mozaică Statusquo din Fabric a construit o sinagogă cu influențe stilistice maure. Regimul de construcție specific actual este S+P+1E și S+P+2E, dezvoltând volume tipice unor palate urbane, cu fațade ritmate de un raport plin-gol caracteristic perioadei finalului de secol XIX și început de secol XX. Între anii 70-80 se completează spatele cvartalului ce cuprinde nr. 3-9 ale imobilelor din frontul nordic al bulevardului, prin construirea unor locuințe colective orientate către str. Abrud. Toate aceste clădiri din cadrul UTR-ului, cu excepția locuințelor colective, au o mare valoare arhitecturală, istorică și ambientală. Sinagoga împreună cu palatele din frontul nordic al bulevardului, amplasate vis-a-vis de parc constituie obiectivele cele mai emblematice ale ansamblului în zona de vest, reprezentând punctul de interes și principala dominantă în țesut. Biserica romano-catolică Millenium este</p>
--	---

		obiectivul cel mai emblematic al zonei de est a arealului, reprezentând punctul de interes și principala dominantă în țesut.
6.2.	Elemente de peisaj cultural și natural	
6.2.1	Peisaj cultural	<p>Ansamblul este mărginit la nord de Piața Corneliu Miklosi, la sud de C.E.T. Timișoara, la vest de actualul curs al râului Bega, iar la est de Piața Traian. Juxtapunerea unor zone industriale, rezidențiale, educaționale, peisajere și culturale au dus la crearea unui macrosistem coerent și funcțional în care și-au petrecut viața cea mai înaltă latură a societății de la finalul secolului XX, moment în care acest areal se conturează. Era considerată partea de lux a cartierului Fabric, o mare parte din merit fiind corelat cu activitatea antreprenorului Josef Kunz, care la finalul secolului al XIX-lea a achiziționat mai multe terenuri și a ridicat un număr impresionant de palate, zidite cu cărămizi de la întreprinderea sa industrială din zona Căii Buziașului. De asemenea</p> <p>Acest areal cuprinde o serie de funcțiuni complementare care acomodează noua burghezie instaurată în zonă, astfel că își construiesc palate de raport sau case pe parter - componenta de locuire, își desfășoară activitățile profesionale ca antreprenori și deținători de întreprinderi industriale din zonă - componenta industrială, se bucură de zona de parc, de malurile Begăi și de vegetația luxuriantă ce mărginesc bulevardele - componenta peisajeră, își trimit copiii la școlile din apropiere - Școala de înot Igiena (pe malul canalului care trecea prin zona actualei străzi Ep. J. Lonovici), (actualul liceu J.L. Calderon) - componenta educațională și frecventează cinematograful Apollo și curtea Hanului La Regina Angliei, berăria La Ursul Negru, băile termale de la Băile Hungaria (Palatul Neptun) din apropiere - componenta recreativă/ culturală. Comunitatea Israelită "Status Quo Ante" s-a stabilit în Fabric, în zona Vorpark, într-un moment de saturație din punct de vedere constructiv. Sinagoga reprezintă, împreună cu biserica romano-catolică Millenium, ultimele funcțiuni implementate în peisajul cultural al zonei - componenta confesională, la trecerea dintre secolele XIX și XX. Putem concluziona prezența unui "ecosistem" complex, care s-a născut în urma juxtapunerii unor funcțiuni care se completează reciproc și dau naștere unei zone rezidențiale de înaltă clasă. O dată cu apariția componentei mozaice, se instaurează în zonă și burghezia israelită care își deschid o multitudine de manufacturi, întreprinderi comerciale, cabinete medicale, de arhitectură și de avocatură. De-a lungul bd. 3 August 1919, principalii arhitecți care au proiectat și construit imobile sunt: Eduard Reiter, Josef Kunz, Leopold Baumhorn, Laszlo Szekely și Josef Kremer Jr. și Sr.</p>
6.2.2	Peisaj natural	<p>Componenta de peisaj natural la început de secol XVIII era constituită de brațe naturale ale Begăi și terenuri mlăștinoase, punctate de câteva mori de apă. Caracterul natural s-a păstrat parțial și la început de secol XIX, când Vorpark era încă sub administrația armatei și gardul perimetral nu fusese construit, iar canalul morilor nu fusese încă astupat, această operație având loc după anul 1905, când traseul său este transformat în străzi pavate cu piatră cubică bazaltică. În secolul al XIX-lea parcul se constituie ca o masă vegetală intențională, cu caracter peisager valoros.</p> <p>Componente istorice majore ale Infrastructurii verzi: Albia istorică a canalului Bega a limitat extinderea țesutului urban a unității la sud (splaiul Kunz), iar canalul principal Bega delimitează la vest promenada splaiul Nistrului; Canalul</p>

		<p>Morilor a traversat unitatea de la nord-est la sud pe limita parcelelor care se întâlnesc de pe str. 3 August 1919 și str. Abrud, inclusiv pe amprenta Pieței Acad. C. Micloși și a străzii Episcop J. Lonovici; Confluența canalului Morilor cu Bega, la colțul cvartalului cu sinagoga este un element identitar important; Aliniamente istorice de arbori și pomi fructiferi pe străzile 3 August 1919, inclusiv pe str. I.L. Caragiale, str. G. Marinescu etc., corelat cu Regulamentul privind pepinierele și plantările de arbori de la 1900.</p> <p>Componente istorice minore ale Infrastructurii verzi: Grădină de fațadă a Palatului Neptun, generată de noua configurație urbană după mutarea cursului canalului Bega; Curțile-grădină afiliate palatelor (proprietate privată), inclusiv cu arbori și pomi fructiferi, cu gestiune domestică; Arbori veterani izolați în curțile-grădină a palatelor (ex. exemplarul de tisă de pe bd. 3 August 1919, nr. 19 vârstă peste 100 ani).</p>
6.3.	Categoria de arhitectură	Clădiri de cult, palate de raport, hale industriale
6.3.1	Funcțiunea actuală	Centru cultural, clădiri rezidențiale, clădiri de cult, spații comerciale
6.3.2	Funcțiunea anterioară	<p>Diverse, majoritatea funcționau ca locuințe de raport.</p> <p>Sinagoga din Fabric a funcționat ca lăcaș de cult până în 1986, când a fost închisă pentru public și a fost desacralizată.</p> <p>palatul Neptun funcționa ca un imobil mixt, având funcțiunea de centru balnear la parter și locuințe de raport.</p>
6.4	Descriere obiectiv individual	<p>Construcții relevante:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Biserica romano-catolică Millenium • Sinagoga Status Quo Ante • Palatul Neptun (Baia Neptun) și toate clădirile din cvartal • Palatul Văduvei Székely • Palatul Karl Kunz • Palatul Franz Anheuer • Palatul Haymann • Palatul Miksa Steiner • Casa Arhiducelui • Palatul Josef Kunz • Clădirea de pe Bd. 3 August 1919 nr. 13A + 13B
6.4.1	Plan	Parcelele din Ansamblul Urban Fabric II sunt aproximativ similare ca dimensiuni (40 x 20 m), latura mai scurtă fiind dispusă către stradă. Frontul stradal este continuu, cu excepții în cazul sinagogii și a bisericii Millenium. Clădirile au o formă de "L" și "I" în plan, fiind orientate cu latura lungă la stradă. Acest aspect este important de menționat fiindcă, de exemplu în cazul Sitului Urban Fabric I, clădirile sunt orientate cu excepția celor din Piața Traian cu latura scurtă la stradă.
6.4.2	Fațade	O mare parte dintre imobilele ansamblului cuprind două etaje, existând și clădiri cu un etaj și parter și etaj. Este important de menționat faptul că înainte de anii 1900, mare parte dintre actualele clădiri cu un etaj erau construite doar pe parter, în special în zona străzilor I.L. Caragiale și str. Dr. Gh. Marinescu. Fațadele formează un întreg unitar, racordare la cornișă și sunt încadrate în aceeași gamă stilistică - istoricist eclectic. Ca ornamente cel mai întâlnite elemente sunt ancadramentele cu fronton triunghiular sau circular, de la nivelul fenestrației.

6.4.3	Formă acoperiș	Acoperișurile au fie 2 ape, fie 4 ape, iar învelitoarea este realizată în mare parte din țiglă profilată de ceramică, fiind utilizată și tabla fălțuită pe alocuri. Colțurile urbane ale ilourilor sunt marcate cu turnuri elaborate și elansate.
6.4.4	Extinderi	-
6.4.5	Anexe	-
6.5.	Structură	Sistem celular cu pereți de cărămidă, planee cu bolțoșoare și grinzi metalice pentru demisol și parter, planșee de lemn pentru etajele superioare.
6.6.	Materiale de construcție	Cărămidă, mortar pe bază de var, lemn, metal, beton, tencuială, piatră
6.6.1	Materiale de construcție acoperiș	Lemn, metal, țiglă de ceramică, tablă fălțuită
6.7.	Tehnici de construcție	Tehnică mixtă metal-beton-lemn, specifică începutului perioadei secolului XIX
6.8.	Încadrare stilistică	Secesion, neogotic, neorenascentism, istoricist eclectic
6.9.	Inscripții	<p>a. Sinagogă În interior este inscripționat pe arcadă: <i>“Până la venirea Sa, lăudați pe Domnul”</i>, iar la exterior: <i>„Și să-Mi facă un sanctuar, ca să locuiesc în mijlocul lor.”</i> În interiorul sinagogii, pe peretele vestic se găsesc 2 plăci inscripționate cu cei care au donat bani pentru construirea sinagogii.</p> <p>b. Biserica Millenium⁴⁷</p>

⁴⁶ Casian Avram

⁴⁷ Casian Avram

		<p>c. Fosta Uzină electrică comunală - Inscripția originală a fost eliminată în timpul lucrărilor de restaurare.⁴⁸</p>
		<p>d. Poarta Parcului Regina Maria - comemorarea Revoluției din 1989 și comemorarea vizitei lui Mihai Eminescu și a lui Ioan Slavici la Timișoara, participând la un dineu în Parcul Coronini.⁴⁹</p>
		<p>e. Imobil de pe bd. 3 August 1919, pe care este marcat anul finalizării construcției⁵⁰</p>

7. CONSERVARE, RESTAURARE, AMENINȚĂRI

7.1.	Stare generală de conservare	Starea clădirilor în cadrul sitului este variabilă, dar clădirile se află preponderent într-o stare bună. O parte tot mai relevantă de clădiri sunt încadrate în stare foarte bună, ca rezultat al ultimelor operații de reabilitare și restaurare. Doar un număr foarte redus de clădiri se află într-o stare slabă de conservare, dar nici una nu înregistrează situații de precolaps.
------	------------------------------	--

⁴⁸ google.maps

⁴⁹ Casian Avram

⁵⁰ Casian Avram

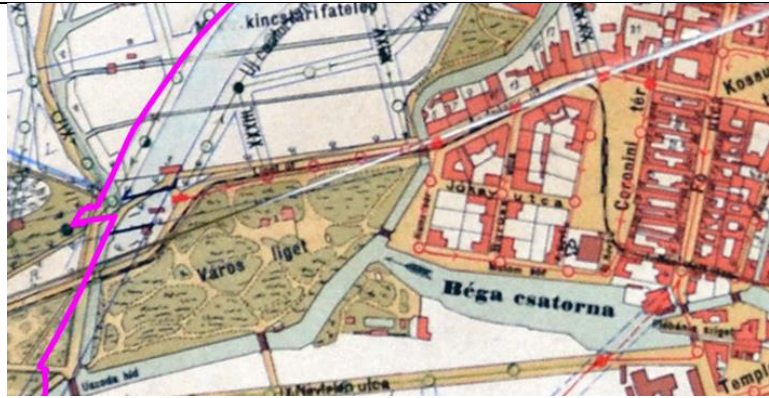
7.2.	Lucrări anterioare de restaurare	Diverse. Cunoscute: Sinagoga din Fabric (prezent), cinematograf Apollo (anii 2000), Palatul Ștefania (anii 1990), Casa Arhiducelui (prezent), Uzina electrică comunală (anii 2000)
7.3.	Riscuri/amenințări	Datorită clasării ca ansamblu, care integrează puține imobile definite independent ca monumente, există un risc mare de degradare a substanței istorice prin transformare intențională prin proiecte de arhitectură care nu țin cont de valoarea istorică a construcțiilor punctuale, și de corelarea lor în cadrul ansamblului.
7.3.1	Eroziune	Degradările principale sunt cele produse de factorii atmosferici (ploaie, vânt, cicluri îngheț-dezghet) și biologici (vegetație, mușchi, igrasie, porumbei).
7.3.2	Inundații	-
7.3.3	Alunecări de teren	-
7.3.4	Agricultură	-

8. DOCUMENTARE

8.1.	Bibliografie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mihai Opreș, Timișoara - O mică monografie urbanistică 2. Prin Banat, Heritage of Timișoara nr. 2 – Vorpark 3. Ș. Bădescu, M. Miclăuș și O. Bădescu, ANF - Atelierul Non-formal de Planificare Spațială, S.C. ARCHEUS S.R.L., S.C. COLHICUM S.R.L. „Lucrări de intervenție în primă urgență Sinagoga din Fabric” 4. M. Miclăuș, O. Bădescu și Ș. Bădescu, S.C. ARCHEUS S.R.L. ,S.C. COLHICUM S.R.L., „Lucrări de consolidare, conservare și refuncționalizare - Sala de spectacol Sinagoga Fabric Timișoara, strada Episcop Josef Lonovic” 5. M. Moldovan, Sinagoga - arhitectură a monoteismului 6. A. Streja și L. Schwartz, Sinagogi în România, București, Hasefer, 2015. 7. Getta Neumann, Pe urmele Timișoarei evreiești, Brumar, 2019 8. M. Moldovan, O abordare cronologică Art Nouveau în Timișoara, Patrimonia, 2022 9. Casian Avram, Lucrare Teoretică de Licență, Prediplomă, coordonator conf. dr. arh. Gabriela Domokos-Pășcu 10. Rathaus von Timisoara, Geschäfts - Adressen - Buch von Süd Ungarn, Budapesta, 1890. (Secția Documentar-Periodice - Biblioteca Județeană „Sorin Titel” Timiș) 11. P. Muller, Temesvári Czimtár Naptárral Adressbuch, Timișoara: Diener Testverek, 1910. (Secția Documentar-Periodice - Biblioteca Județeană „Sorin Titel” Timiș) 12. S. Borovszky, Magyarország vármegyéi és városai, Budapesta: Pál Gulyás, 1910 (Secția Documentar-Periodice - Biblioteca Județeană „Sorin Titel” Timiș) 13. Josef Geml, Vechea Timișoară, Cosmopolitan Art, 2016 14. https://maps.hungaricana.hu/en/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJUZW1lc3dhcmlJ9
8.2.	Dosare și rapoarte, în arhive	-
8.3.	Hărți, planuri, desene	

8.3.1.	Hărți	<p>Hartă 1747</p> <p>Hartă 1754⁵¹</p> <p>Hartă 1786</p> <p>Hartă 1901-1903</p>
--------	-------	---

⁵¹ <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/33/view/?bbox=319%2C-12015%2C9287%2C-4654>

Hartă 1904⁵²

Hartă 1912⁵³

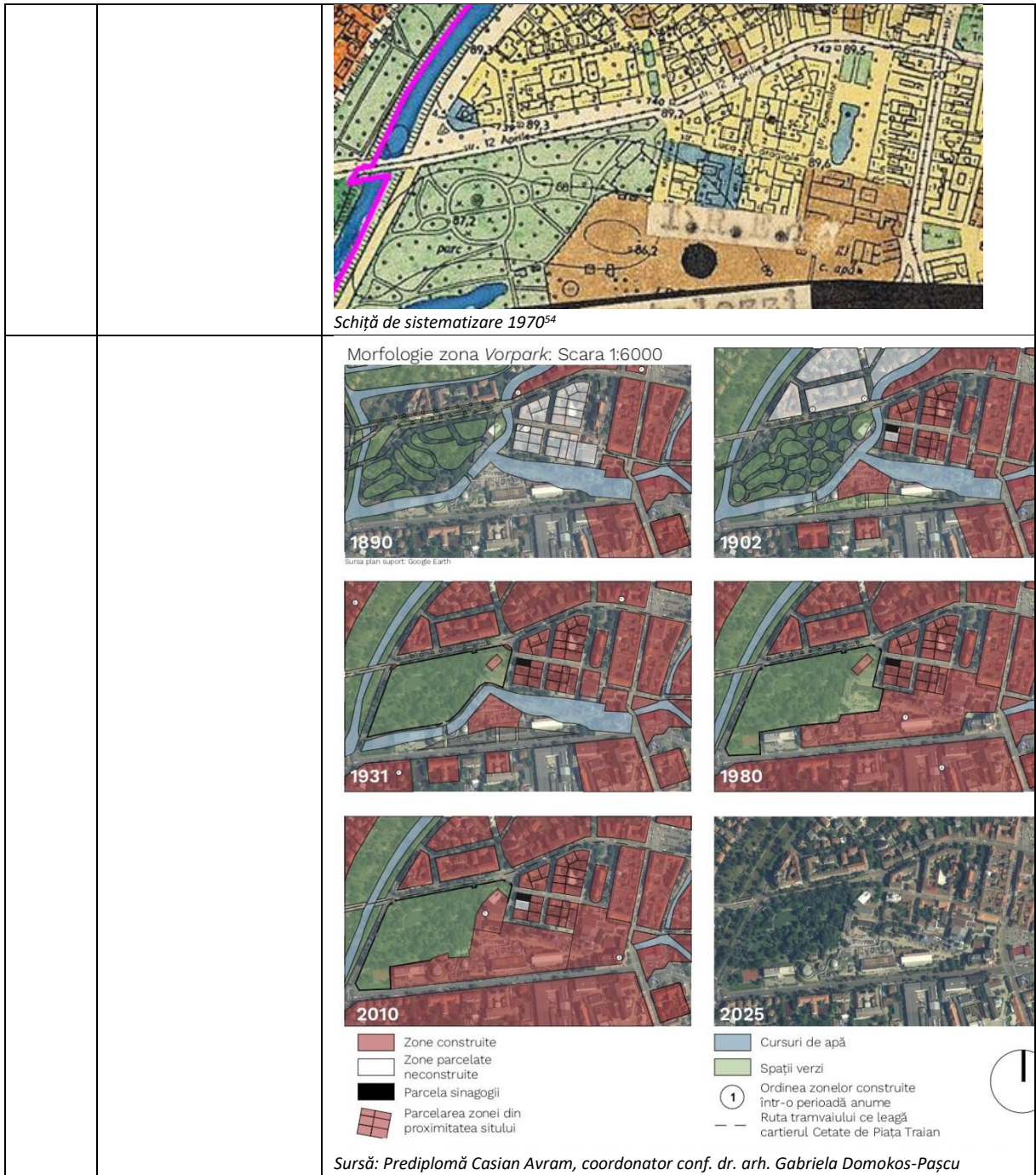
Hartă oraș 1931

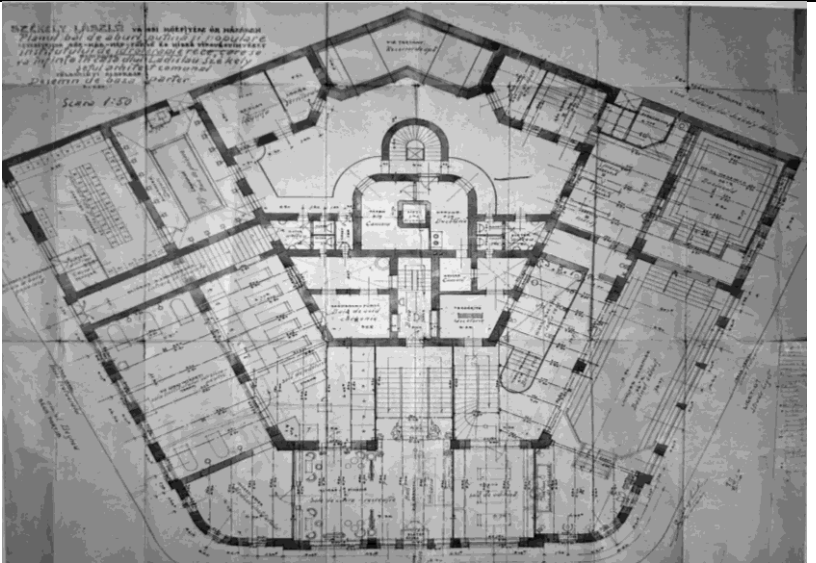
Hartă topografică 1954, ing. I. Sarmes

⁵² Arhivele Aquatim

⁵³ <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/36090/view/?bbox=-1924%2C-5645%2C9559%2C-184>

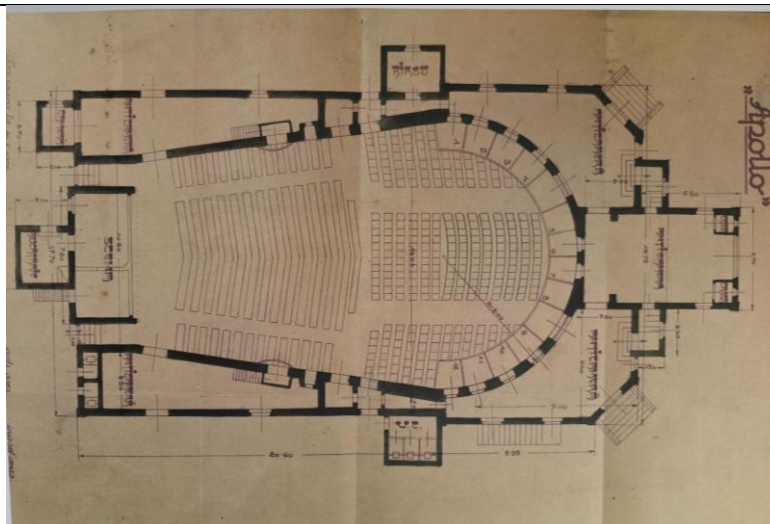

⁵⁴ Colecție prof Radu Radoslav

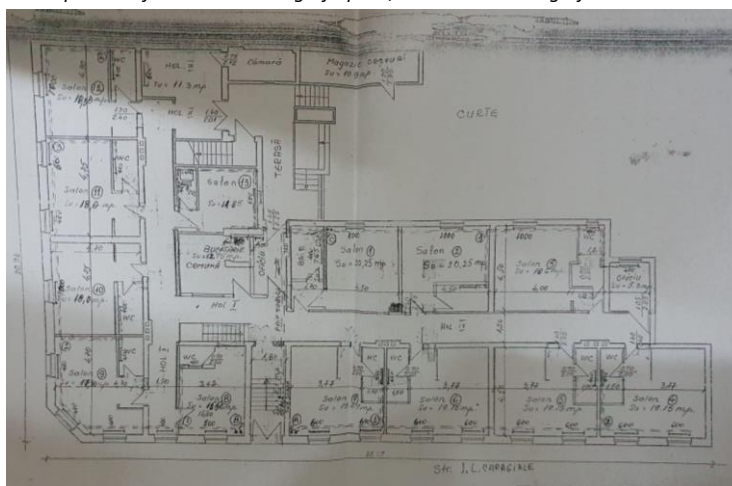
		
		<ol style="list-style-type: none"> 1. Casa Arhiducelui (1870) 2. Casa Jozsef Bocz (1888-1889) 3. Casa Adolf Grunberger / Fosta școală primară israelită (1889-1890) 4. Casa Miklos Kossariu / Fostul centru israelit de îngrijire al bătrânilor (1891-1892) 5. Palatul David Hubsch (1891) 6. Palatul Josef Kunz (1892) 7. Casa dr. Karoly Muhlbach (1891) 8. Casa dr. Bela Fulop (1892) 9. Palatul Ferencz Prushinovszky (1893) 10. Sinagoga din Fabric (1899) 11. Casa de rugăciune (1920-1930) 12. Anexele casei de rugăciune (1920-1930)⁵⁵
8.3.2	Planuri/ Relevu	 <p>Planul parter al Palatului Hungaria, ulterior Băile Neptun⁵⁶</p>

⁵⁵ Sursă: Prediplomă Casian Avram, coordonator conf. dr. arh. Gabriela Domokos-Paşcu; Sursă fotografie din dronă: Daniel Ștefăroi; Sursă fotografii: Casian Avram

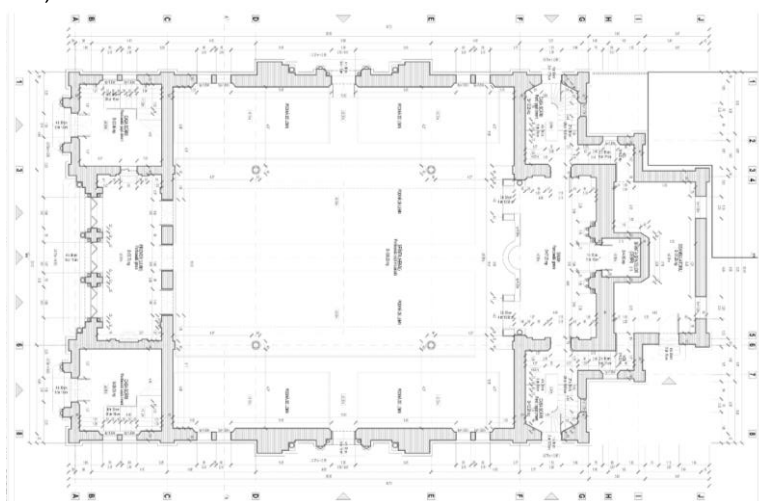
⁵⁶ Sursa: Arhivele Naționale ale României, filiala Timiș și Biblioteca Centrală Universitară Eugen Todoran

Planul parter al fostului cinematograful Apollo, ulterior cinematograful Park⁵⁷

Planul demisol și parter ale fostului centru israelit de îngrijire al bătrânilor (str. I.L. Caragiale, nr. 2)⁵⁸

Plan parter Sinagoga.⁵⁹

⁵⁷ Sursa: Arhivele Naționale ale României, filiala Timiș și Biblioteca Centrală Universitară Eugen Todoran

⁵⁸ Arhivele Comunității de evrei din Timișoara

⁵⁹ Ș. Bădescu, M. Miclăuș și O. Bădescu, ANF - Atelierul Non-formal de Planificare Spațială, S.C. ARCEUS S.R.L., S.C. COLHICUM S.R.L. „Lucrări de intervenție în primă urgență Sinagoga din Fabric”

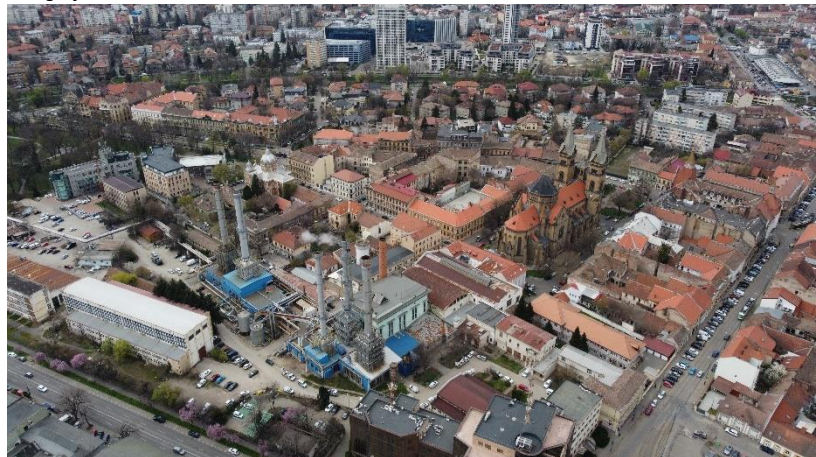
8.4.2 Fotografii aeriene

Fotografie aeriană a Ansamblului urban Fabric II⁶²

Fotografie aeriană a Ansamblului urban Fabric II⁶³

2026⁶⁴

⁶² Laurențiu Lupu

⁶³ Laurențiu Lupu

⁶⁴ Ioan Andreescu

		 <p>2026⁶⁵</p>
8.4.3	Fotografii alb-negru	 <p>Bd. 3 August 1919, 1905⁶⁶</p> <p>Str. Ep. Gh. Marinescu, 1902⁶⁷</p>

⁶⁵ Ioan Andreescu

⁶⁶ <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/1256159/>

⁶⁷ <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/1256118/>

Vedere în lungul Aleii Parcului, 1911⁶⁸

strada Andrassy, actualul blv. 3 august 1919 (1907)⁶⁹

Vedere către Parc și Sinagogă⁷⁰

⁶⁸ <https://www.facebook.com/photo/?fbid=497898543010204&set=a.127626453370750>

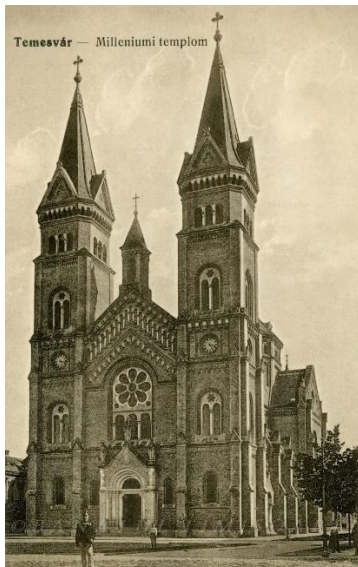
⁶⁹ Sursă: Banatul Timișoarei,

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=522400697226655&set=a.127626453370750>

⁷⁰ Banatul Timișoarei, <https://www.facebook.com/photo/?fbid=128262066649279&set=a.128266426648843>

Vedere din turnul bisericii romano-catolice Millennium⁷¹

Biserica romano-catolică Millennium (cca. 1915)⁷²

Podul Decebal și Băile Neptun (cca. 1930)⁷³

⁷¹ Banatul Timișoarei, <https://www.facebook.com/photo/?fbid=128265353315617&set=a.128266426648843>

⁷² Banatul Timișoarei, <https://www.facebook.com/photo/?fbid=824575433675845&set=a.127626453370750>

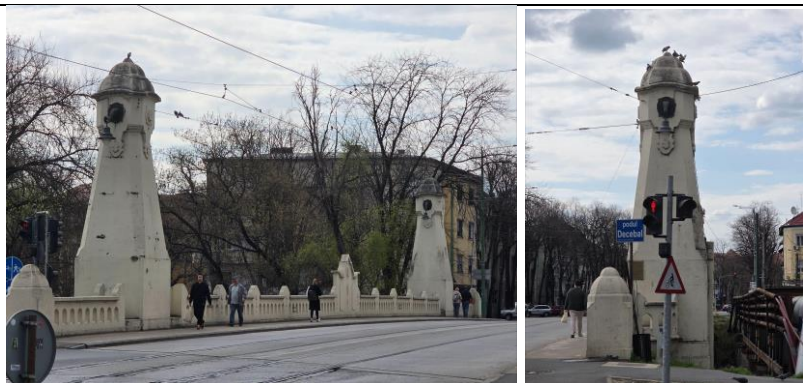
⁷³ Banatul Timișoarei, <https://www.facebook.com/photo/?fbid=354036177396442&set=a.128266426648843>

		
8.4.4	Fotografii color	<p data-bbox="603 622 1177 651"><i>Az új Béga-meder a Liget úti híddal és a Hungária fürdővel, 1932⁷⁴</i></p> <p data-bbox="603 1070 1193 1099"><i>Colecția domnului profesor arhitect Teodor Gheorghiu, Anii 1974-75</i></p> <p data-bbox="603 1906 1193 1935"><i>Sinagoga văzută din curtea casei de rugăciune Sursă: Casian Avram</i></p>

⁷⁴ Sursă: <https://www.europeana.eu/>

Poarta parcului Regina Maria și elemente de artă din cadrul parcului⁷⁵

Podul Decebal⁷⁶

⁷⁵ Casian Avram

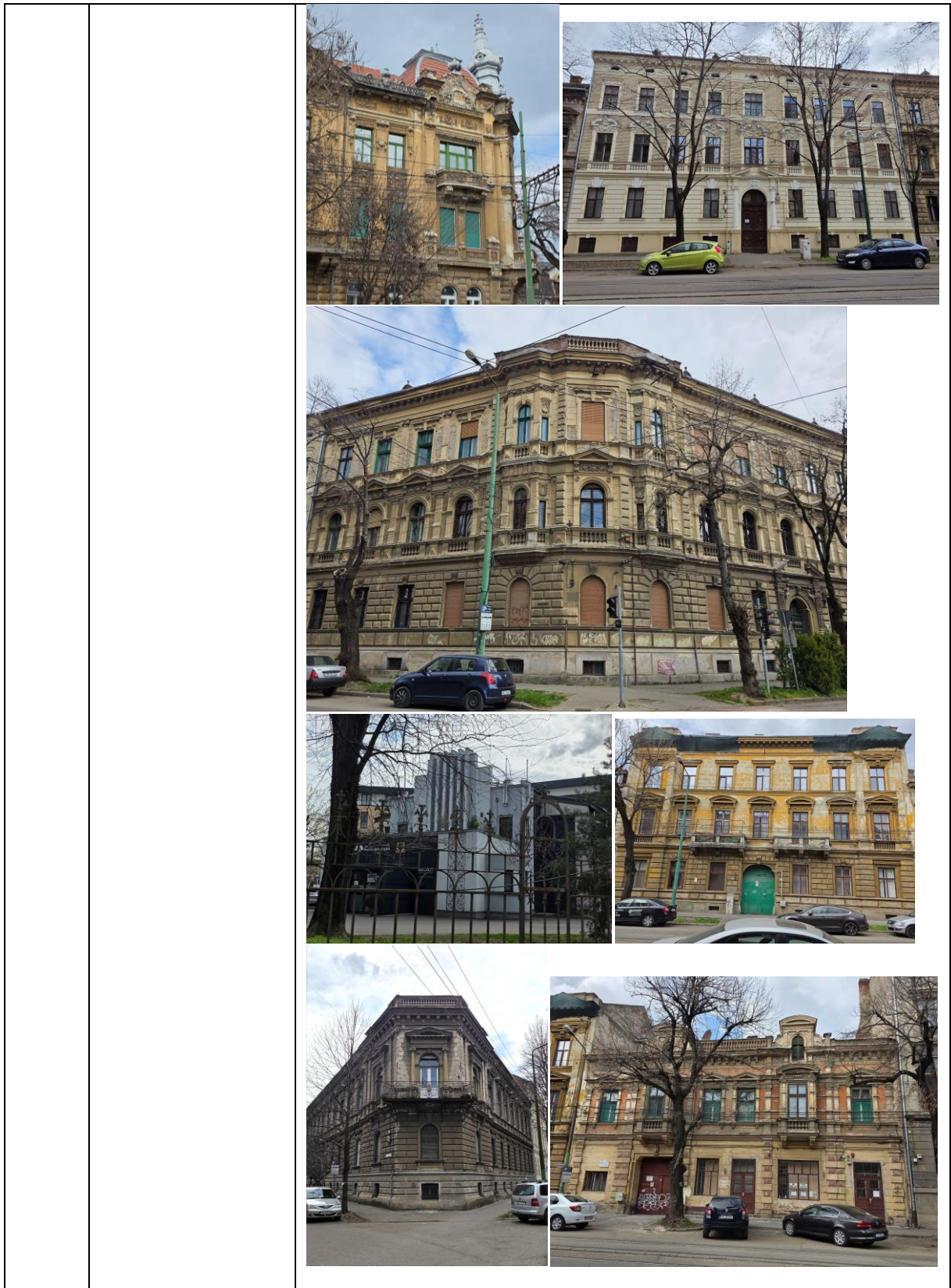
⁷⁶ Casian Avram

Cvartalul familiei Szekely, arhitect Laszlo Szekely⁷⁷

⁷⁷ Casian Avram

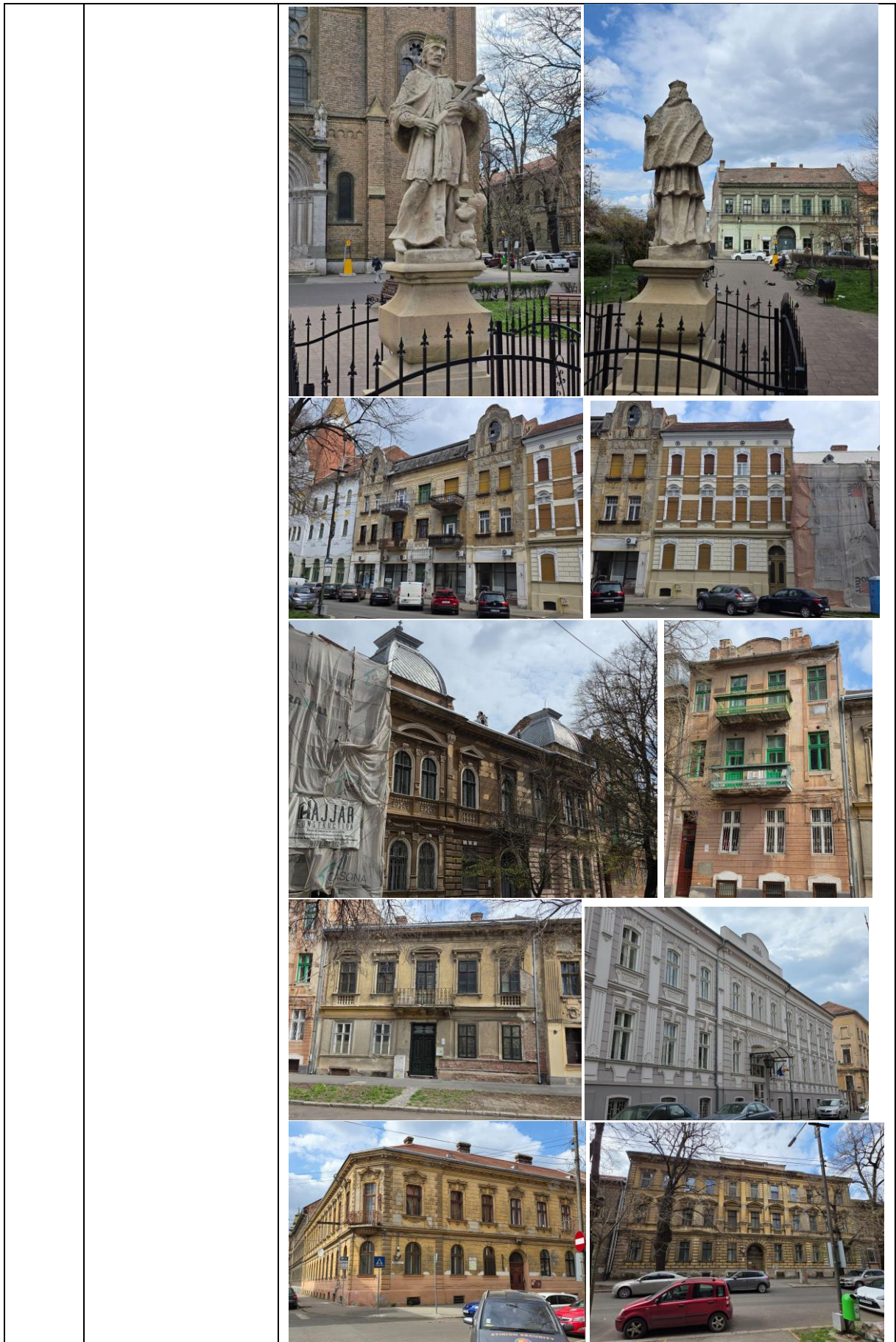

Bd. 3 August 1919 ⁷⁸

⁷⁸ Casian Avram

Piața Romanilor Sursă: Casian Avram

		 <p>Strada I.L. Caragiale, str. Ep. Josef Lonovic, Str. Dr. Gh. Marinescu, str. Ep. Joseph Nischbasch 79</p>
8.5.	Atestare documentară	-

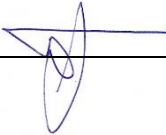
9. NIVEL DE CLASARE

9.1.	Grupa valorică	A
9.2.	Categoria după natura obiectivului	II
9.3.	Criterii de evaluare globală	<ul style="list-style-type: none"> - Criteriul vechimii: mediu - Criteriul valorii arhitecturale, artistice și urbanistice: foarte mare - Frecvenței (raritate și unicitate): mare - Criteriul valorii memorial-simbolice: mare <p>OBS.: În vederea clasării unui imobil în grupa A a monumentelor istorice este necesară încadrarea în una dintre situațiile următoare:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) acordarea cel puțin a unui calificativ «excepțional»; b) acordarea cel puțin a calificativului «mare» la criteriile de clasare prevăzute la art. 7 alin. (2) lit. a)-c); c) acordarea cel puțin a unui calificativ «foarte mare», a unui calificativ «mare» și a unui calificativ «mediu». <p><i>În acest sens categoria de clasare ar putea fi re-evaluată, pentru a fi trecută în grupa valorică A.</i></p>
9.4.	Data și documentul protecției	Ansamblu clasat prin LMI2010.
9.5.	Reglementări urbanistice	-

10. INVENTARIERE

10.1.	Instituția în cadrul căreia s-a redactat fișa	SC GRAYZONESTUDIO SRL		
10.2.	Autorul fișei și calitatea acestuia			
10.2.1	Nume	Domokos – Pașcu	Bâldea	Avram
10.2.2	Prenume	Gabriela	Maja	Casian – Alexandru

⁷⁹ Sursă: Casian Avram

10.2.3	Calitatea autorului	conf.dr.arh. specialist atestat MCC 3AG	Ș.l.dr.arh. specialist atestat MCC 2D	arh. stg.
10.2.4	Semnătura autografă a specialistului care a întocmit fișa			
10.2.5	Semnătura și ștampila conducătorului instituției în cadrul căreia s-a redactat fișa			
10.3.	Numărul procesului verbal de validare în comisia regională a monumentelor istorice			
10.3.1	Numărul documentului de clasare			
10.3.2	Data ordinului de clasare			
10.4.	Data redactării fișei	21.03.2025		

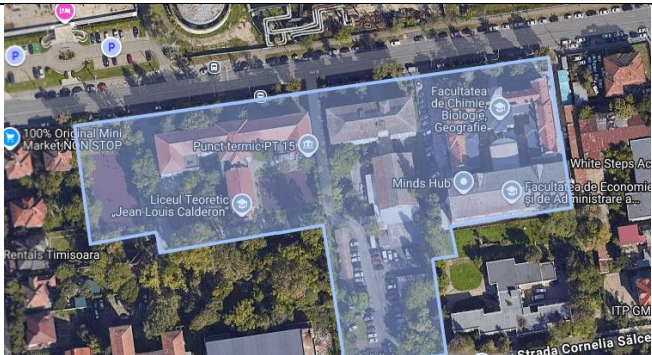
3 Numerotare tabel: C - Ansamblul urban "Str. Pestalozzi", TM-II-a-B-06111

FIȘĂ ANALITICĂ DE INVENTARIERE A ANSAMBLURILOR, MONUMENTELOR ȘI SITURILOR ISTORICE

1. IDENTIFICARE

1.1.	Cod LMI	TM-II-a-B-06111
1.2.	Categorie	Ansamblu
1.3.	Denumire oficială	Ansamblul urban "Str. Pestalozzi"

2. LOCALIZARE ADMINISTRATIVĂ

2.1.	Stat	România - RO
2.2.	Județ	Timiș (TM)
2.3.	Localitate	Timișoara
2.4.	Cod poștal	300115
2.5.	Stradă, număr actuale	str. Pestalozzi, nr. 14-16
2.7.	Stradă, număr anterioare	Allee in die Vorstadt une Dam (1836 - Numele străzii), Bräuhausz Wiesen (1836 - Denumirea zonei); Liget ut (1901-1903); Névtelen utca (1904); Sörházfasor (1910 - splaiul Casa Berii); Strada Pestalozzi (1931).
2.8.	Coordonate geografice	-
2.8.1	Referințe geografice	-
2.8.2	Identificare cartografică	 <p>Sursă - google.maps (contur orientativ)</p>
2.8.3.	Sistem cartografic utilizat	-
2.8.4.	Coordonate Y, X, Z	-

3. TIP DE PROPRIETATE

3.1.	Stat	-
3.1.1.	Proprietate publică a statului	-
3.1.2.	Proprietate privată a statului	-
3.2.	Mixt	Instituții de stat, TVR Timișoara
3.3.	Privat	-

4. DATARE

4.1.	Epocă	Epoca modernă, Epoca contemporană
4.1.1.	Datate început	1893 Școala normală de învățători 1901 Orfelinatul Gisella
4.1.2.	Datate sfârșit	
4.2.	Datate prin perioade	1893-1895 Școala normală de învățători, 1936-1939 extinderi

		1901 Orfelinatul Gisella, extindere cu corpul FEEA în anii 1990
4.3.	Datare prin intervale de date	1893-1895 Școala normală de învățători, extinderi sec XX
4.4.	Datare precisă	-

5. ISTORIC. PERSOANE ȘI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

5.1.	Istoric	<p>Arealul este reprezentativ din punct de vedere istoric.</p> <p>Ansamblul este reprezentativ pentru mixajul de funcțiuni specifice cartierului, respectiv funcțiuni educative și culturale care au la bază funcțiuni stabilite inițial în momentul în care se dezvoltă zona, la finalul secolului XIX și începutul sec. XX. Pe partea sudică a parcului orașului (<i>Varosliget</i>) s-au ridicat la finalul secolului XIX și începutul secolului XX două construcții de scară mare cu funcțiuni educative și caracter unitar din perspectivă volumetrică. Aceste construcții, care au și determinat definiția acestuia, sunt Școala Normală de Învățători (1895) și Orfelinatul Gisella (1901) ce au și în prezent funcțiuni educative. Datorită predominanței acestor funcțiuni de-a lungul bulevardului în curs de definire, primul nume al străzii până în perioada interbelică a fost <i>strada Învățătorilor</i>.</p> <p>De asemenea, cel puțin parțial, există o conexiune cu cartierul Fabric și cu terenul Fabricii de Bere, cel puțin este documentat faptul că actualul Liceu J.L. Calderon este ridicat pe un teren donat de proprietarul Fabricii de Bere de la finalul secolului XIX, fam. <i>Hatvany Deutsch Bernat</i>.</p> <p>Imobilele care au determinat constituirea ansamblului sunt:</p> <ul style="list-style-type: none"> • fosta școală normală pentru învățători (1895) (<i>Normál tanítóképződe</i>), în prezent Liceul Teoretic Jean Louis Calderon • fostul Orfelinat Gisella (1901), în prezent Facultatea de Chimie, Biologie și Geografie din cadrul Universității de Vest Timișoara <p>Școala normală pentru învățători (<i>Normál tanítóképződe</i>) a fost prima clădire construită din cadrul Ansamblului urban Str. Pestalozzi. La inițiativa inspectorului școlar regal Mártonffy Márton, comunitatea orașului Timișoara a solicitat ministerului înființarea unui institut de stat pentru formarea învățătorilor. Scopul acestei școli era propagarea limbi maghiare în masele naționalităților care erau majoritare în regiune.⁸⁰ Pentru construirea acestuia, orașul a plătit 100.000 de coroane, iar terenul a fost donat de către baronul Hatvanyi-Deutsch Bernat (maghiar provenit dintr-o familie evreiască, n. 1829, d. 1893). În urma hotărârii adunării generale din 30 noiembrie 1891, guvernului i-a fost adresată o petiție argumentată, în care se sublinia că instituția va fi avut rolul a răspândi limba maghiară în rândul populației multilingve din sudul Imperiului și de a consolida patriotismul.⁸¹</p> <p>Ca urmare, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a anunțat în 1892 deschiderea institutului la începutul lunii septembrie 1893. La început, institutul a funcționat în aripa stângă a clădirii școlii comunale din cartierul Cetate, funcționând cu patru clase.^{82 83}</p> <p>Construcția școlii efective începe abia în 1893 și durează doi ani, până în 1895. Arhitectul imobilului este Eduard Reiter. În anul școlar 1895/1896, instituția s-a mutat în actuala clădire de pe strada Pestalozzi. Clădirea școlii avea două etaje,</p>
------	---------	---

⁸⁰ Prof. Radu Burcea-Iancu, <https://jlcalderson.ro/8-2/>

⁸¹ Secția Documentar-Periodice - Biblioteca Județeană „Sorin Titel” Timiș, *Magyarország vármegyéi és városai*, D IV 5.183, pag. 172-195

⁸² Ibidem.

⁸³ Josef Geml, Vechea Timisoara, pag. 288-289

	<p>săli de clasă, cancelarie, laboratoare, muzeu și internat.⁸⁴ Durata studiilor era de patru ani și includea o școală primară cu șase clase, având un internat pentru un efectiv de 120 de elevi. Pe durata unui an școlar, institutul avea 20 de profesori, 115-120 elevi, iar școala a fost frecventată de 50 de copii.^{85 86}</p> <p>Primul director al instituției a fost prof. Horvath Antal, care îndeplinea și funcția de inspector școlar regal adjunct, iar în perioada primului război mondial a fost Amberg József.⁸⁷</p> <p>De la începutul Primului Război Mondial (1914) și până la sfârșit (1918), mai multe persoane, atât dintre cadrele didactice cât și dintre elevi, au primit ordine de incorporare. Începând cu 30 iulie 1914, o mare parte a clădirilor aparținând școlii au fost ocupate de armată pentru organizarea de spital de campanie, iar activitatea școlii de predare cât și de cazare și de asigurare a unui proces educativ viabil a fost mult îngreunată, însă școala a beneficiat de racord la rețeaua de apă în urma ordinului dat de armată.⁸⁸</p> <p>La 1 septembrie 1919, școala a fost preluată de Statul Român prin dr. Atanasie Popovici, primul director român, care a condus școala până în anul 1937. În această perioadă s-a dispus înființarea unei secții paralele pentru elevii șvabi, A funcționând în cursul superior și secția germană. În 15 decembrie 1919 s-a constituit Societatea de lectură prezidată de d-l profesor Traian Simu. Numărul elevilor a crescut pe parcurs și a variat între 180 și 250 de elevi, iar clădirea școlii a început să fie neîncăpătoare. Astfel, direcțiunea a apelat la Primăria Timișoara, care a pus la dispoziție o casa din proprietatea sa în strada Epure nr.14.⁸⁹</p> <p>În curtea școlii s-au construit în 1936 încă două edificii care adăposteau infirmeria și atelierile de lucru manual, iar în mijlocul grădinii se afla stupăria. În 1939 deasupra sălii de gimnastică se construiesc două mari dormitoare suprapuse. În 1940, aici au fost adăpostiți 87 de elevi refugiați din Ardealul de Nord.⁹⁰</p> <p>La 21 martie 1944 școala a fost transformată pentru scurt timp în spital militar. Reforma Învățământului din august 1948, prin decretul nr. 175, articolul VIII, transformă Școala Normală de Învățători în Școală Pedagogică cu durata de 4 ani.⁹¹</p> <p>Prin Decizia nr. 1179/53154 din octombrie 1959 a Comitetului Sfatului Popular se decide comasarea școlii cu Institutul Pedagogic din Arad, elevii împreună cu profesorii și personalul fiind mutați la Arad. Ultimul director înainte de comasare a fost profesorul emerit Dumitru Dijmărescu. Din anul 1959 edificiul adăpostește Școala Interjudețeană de Partid.⁹²</p> <p>Din 1990 școala devine Liceul Teoretic J.L. Calderon Timișoara, după numele jurnalistului francez omorât în timpul Revoluției din 1989 la București.⁹³</p> <p>Cea mai recentă intervenție este realizată în cadrul unei investiții Regio, respectiv Reabilitarea, modernizarea, dezvoltarea și echiparea infrastructurii educaționale a Liceului Teoretic J.L. Calderon, perioada de implementare 25.11.2014-31.12.2015. În cadrul acestei operații s-a realizat o casă de scară</p>
--	--

⁸⁴ Prof. Radu Burcea-Iancu, <https://jcalderon.ro/8-2/>

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Josef Geml, Vechea Timisoara, pag. 288-289

⁸⁷ Prof. Radu Burcea-Iancu, <https://jcalderon.ro/8-2/>

⁸⁸ Prof. Radu Burcea-Iancu, <https://jcalderon.ro/8-2/>

⁸⁹ Prof. Radu Burcea-Iancu, <https://jcalderon.ro/8-2/>

⁹⁰ Prof. Radu Burcea-Iancu, <https://jcalderon.ro/8-2/>

⁹¹ Prof. Radu Burcea-Iancu, <https://jcalderon.ro/8-2/>

⁹² Prof. Radu Burcea-Iancu, <https://jcalderon.ro/8-2/>

⁹³ Prof. Radu Burcea-Iancu, <https://jcalderon.ro/8-2/>

		<p>adițională închisă în pereți cortină de sticlă, amplasată la spatele imobilului istoric.</p> <p>Orfelinat Gisella a fost fondat în baza unei decizii din 1873 a consiliului municipal, în onoarea celebrării căsătoriei dintre principesa Gisella și prințul bavarez Leopold, votându-se constituirea unei fundații în valoare de 20.000 de coroane, la care a contribuit și principesa. Teren de 2848 stânjeni a fost cumpărat de Primărie în anul 1897 cu suma de 28.480 coroane. Inițial orfelinatul a deservit un număr de 40 de copii, fiind deschis de la data 20 martie 1877 în fosta casă de invalizi din cartierul Fabric, pe strada Graben (astăzi Gloriei și Șt. O. Iosif).^{94 95} Pentru noua construcție au donat și Baronul Anton Scudier, contele Guido Karácsonyi, preotul Franz Xaver Tóth, Theresia Schwenk-Szüllyösy.⁹⁶ Edificiul somptuos al noului orfelinat se construiește după proiectul realizat în mod gratuit de arhitectul originar din Timișoara, care profesa la Viena - Ernest von Gotthilf Miskolczi, iar construcția a fost realizată sub îndrumarea inginerului Josef Kremer, care a ridicat multe astfel de instituții în cartierul Fabric. În mod permanent, 80 de copii orfani au beneficiat de o educație în această instituție. La demisol a fost dispusă sala de mese, împreună cu toate încăperile gospodărești. Deși copii nu au beneficiat de educație formală, au (frecventat școlile publice din oraș) aveau la dispoziție o sală de sport, o infirmerie și o grădină spațioasă.^{97 98} În clădire locuiau directorul și directoarea, iar supravegherea era asigurată de președintele orfanal și un curator.^{99 100} În prezent imobilul trece printr-o operație de modernizare din perspectiva adaptării la cerințele funcțiunii actuale.</p>
5.2.	Autor	<p>Arh. Eduard Reiter – școala normală de învățători</p> <p>Arh. Ernst Gotthilf Miskolczi – orfelinatul Ghisella</p>
5.3.	Comanditar	<p>Inspectorul școlar regal Mártonffy Márton – școala normală de învățători</p> <p>Arhiducesa Gisella Louise Marie de Austria – orfelinatul Ghisella</p>
5.4.	Ctitor	-
5.5.	Meșter	Josef Kremer – orfelinatul Ghisella
5.6.	(Pictor)	-

6. DESCRIERE

6.1.	Zona	<p>Cele două imobile cu specific educativ au fost ridicate pe terenuri derivate din fostul teritoriu al Fabricii de Bere (fragmente din fosta Câmpie a Fabricii de bere (<i>Bräuhaus Wiese</i> (Germ.))).</p> <p>Strada Pestalozzi este conturată ca traseu de conexiune între cartierul Fabric și Cetate încă de pe hărțile de la jumătatea secolului XVIII, însă ca un drum simplu de legătură. Pe o hartă din 1766, strada Pestalozzi era de fapt un baraj (<i>Innundation Damung</i>) pentru inundațiile provenite de la vechiul braț al Begăi (<i>Einlauf Canal, Beghe Fluss</i>) care mărginea sudul parcului Regina Maria. Pe</p>
------	------	--

⁹⁴ Ibidem

⁹⁵ Teodora Moț, Orfelinatul Gisella din Timișoara, <https://mnab.ro/ro/event/orfelinatul-gisella-din-timisoara/>

⁹⁶ Ibidem

⁹⁷ Secția Documentar-Periodice - Biblioteca Județeană „Sorin Titel” Timiș, *Magyarország vármegyéi és városai*, D IV 5.183, pag. 172-195

⁹⁸ Josef Geml, Vechea Timisoara, pag. 251-252

⁹⁹ Secția Documentar-Periodice - Biblioteca Județeană „Sorin Titel” Timiș, *Magyarország vármegyéi és városai*, D IV 5.183, pag. 172-195

¹⁰⁰ Josef Geml, Vechea Timisoara, pag. 251-252

	<p>planul de definire al sistemului hidrografic din anul 1836 este definit ca „Alee către zona Vorstadt și dig” (<i>Alee in die Vorstadt und Dam</i> (Germ)). La mijlocul secolului XIX, strada beneficiază de aliniamente de arbori și devine o cale de circulație, iar în partea de nord a acesteia, peste canal, ia ființă <i>Coronini Park</i> (actualul parc Regina Maria), care a aparținut până spre sfârșitul secolului XIX armatei, urmând să fie achiziționat de Primărie pentru a fi parcelat. Pe hărțile vremii, pe suprafața unei zone lărgite, rezultată din bifurcația canalului, adosată străzii Pestalozzi, a apărut <i>Schwimmschule</i> - Școala de Înot, care inițial se afla în extremitatea vestică a străzii Pestalozzi (1849), fiind relocată aproximativ vis-a-vis de viitorul orfelinat Gisella (1858). În dreptul școlii exista un pod care conecta strada Pestalozzi de aleile organice ale parcului. Această zonă a fost de fapt nucleul inițial al parcului Regina Maria, care ulterior s-a extins și în partea nordică a canalului, pe actualul amplasament.</p> <p>Caracterul urban îl dobândește strada Pestalozzi pe harta din anul 1901-1903, unde lățimea și traseul sunt definite aproape similar cu datele actuale. Tot pe acest plan sunt vizibile conexiuni prin alei pietonale, propuse între frontul sudic al străzii și malul stâng al fostului canal al Begăi, anulat la începutul secolului XX. Străzile secundare, paralele și perpendiculare pe actuala str. J.M. Pestalozzi sunt conturate la puțin timp după, schițate relativ pe planul care descrie proiectul de canalizare urbană din 1904. Inițial volumele principale ocupate actual de Liceul J.L. Calderon și Universitatea de Vest erau separate de o stradă, anulată în perioada socialistă.</p> <p>La sfârșitul secolului XIX, zonei i se adosează noi amplasamente industriale, printre care se numără și Uzina Comunală, dispusă între Biserica Millenium și canalul Begăi.</p> <p>La începutul secolului XX, școala de înot apare cu denumirea <i>Kanotai Uszoda</i> - Bazinul de înot al canotorilor, perioadă în care se observă și amenajarea unei căi de circulație secundară, adiacentă străzii Pestalozzi, de care era conectată prin culoare transversale, care legau strada cu școala de înot și cu podul peste Bega. Pe harta din 1910 se observă demolarea școlii de înot și apariția Orfelinatului Gissela (1901) și a Preparandei romano-catolice pentru învățători (1895). Tot în această perioadă sunt asanate brațele Begăi, iar cu toate acestea cel din dreptul străzii Pestalozzi rămâne existent până în anii 1970.</p> <p>În perioada interbelică, este parcelat ce a mai rămas din <i>Bräuhausz Wiesen</i>, fiind construite o serie de vile moderniste care aveau să mobilizeze jumătatea vestică a străzii Pestalozzi.</p> <p>În perioada regimului comunist, conglomeratele industriale (Colterm și Transelectrica de astăzi), înlocuiesc brațul Begăi și ocupă partea de sud a parcului, devenind o barieră între strada Pestalozzi și <i>Vorpark</i> și <i>Liget Park</i>. Deși frontul sudic al străzii J.M. Pestalozzi este relativ alterat prin inserții ce macină și alterează parcelarul începând cu mijlocul secolului XX, parcelele inițiale istorice ale celor două volume reprezentative, definite la finalul secolului XIX și începutul secolului XX sunt încă recognoscibile. Deși inițial intenționate ca volume izolate pe lot și încadrate într-o vastă zonă verde, caracterul parcelelor limitrofe inițial verzi se va transforma începând cu anii 70, acestea începând să primească construcții în sudul cvartalului și apoi construcții în zone proximale celor două volume istorice, inclusiv intercalate între acestea. Această dezvoltare post anii 70 determină și un mixaj de funcțiuni (locuire, industrie, educație), ce au definit implicit moduri de ocupare diferite a parcelarului și definirea unui parcelar dinamic din punct de vedere al dimensiunii și conformației. Aliniamentul retras stabilit de imobilele construite primele în cadrul cvartalului au impus menținerea unui front retras de la stradă.</p>
--	--

6.2.	Elemente de peisaj cultural și natural	
6.2.1	Peisaj cultural	<p>Arealul situat între bd. 3 August 1919 și strada Pestalozzi, cuprinde o serie de funcțiuni complementare care acomodează noua burghezie instaurată în zonă, astfel că își construiesc palate de raport sau case pe parter - componenta de locuire, își desfășoară activitățile profesionale ca antreprenori și deținători de întreprinderi industriale din zonă (Uzina electrică comunală, Fabrica de Bere, Fabrica de baterii Dura) - componenta industrială, se bucură de zona de parc, de malurile Begăi și de vegetația luxuriantă ce mărginesc bulevardele - componenta peisageră, își trimit copii la școlile din apropiere - Școala de Înot Igiena (pe malul canalului care trecea prin zona actualei străzi Ep. J. Lonovici), Preparanda romano-catolică de învățători (actualul liceu J.L. Calderon) - componenta educațională și frecventează cinematograful Apollo și curtea Hanului La Regina Angliei, berăria La Ursul Negru, băile termale de la Băile Hungaria (Palatul Neptun) din apropiere - componenta recreativă/ culturală. Putem concluziona prezența unui "ecosistem" complex, care s-a născut în urma juxtapunerii unor funcțiuni care se completează reciproc și dau naștere unei zone rezidențiale de înaltă clasă.</p> <p>Microsistemul cultural din zona Pestalozzi, acomodează componenta naturală, industrială, educațională, filantropică și rezidențială, apărute în ordinea prezentată mai sus. Componenta cea mai importantă din punct de vedere social, era multiculturalitatea și multietnicitatea, astfel că primii arendași ai Fabricii de Bere erau evrei, ulterior catolici germani, preparanda de învățători era romano-catolică, lângă Fabrica de Bere se află Biserica Greco-Catolică, iar lângă parcul Coronini, ulterior Liget Park se afla Sinagoga din Fabric. Pe strada Ștefan cel mare, aproape de intersecția cu strada Pestalozzi se afla vechea biserică greco-catolică (demolată o dată cu mutarea acesteia în clădirea actuală). Muncitorii din întreprinderile industriale erau bulgari, sârbi, evrei, români, maghiari, rromi, care după finalizarea zilelor de lucru populau masiv barurile și berăriile din zonă, aceasta fiind dovada atmosferei degajate și multietnice care a marcat Fabricul secolului XIX și XX.</p> <p>Ultima componentă enunțată este cea arhitectonică, astfel ca de-a lungul străzii Pestalozzi se întindeau palate în stil neo-renascentist italian (Orfelinatul Gisella), istoricist eclectic (Preparanda romano-catolică de învățători, Corpul administrativ al Uzinei electrice comunale), arhitectura barocă (Biserica Greco-catolică, case de locuințe, clădirile Fabricii de Bere), componenta Secession (Fabrica de Baterii Dura, clădiri din cadrul Fabricii de Bere, Sinagoga din Fabric)</p>
6.2.2	Peisaj natural	<p>Din punct de vedere natural, zona străzii Pestalozzi avea rol de dig de pământ care oprea inundațiile aferente brațului râului Bega. Terenurile pe care se află vechea preparanda de învățători și orfelinatul erau deținute de Fabrica de Bere și funcționau ca zone de păscut pentru bovine, ovine și cabaline, având un aspect similar cu terenurile virane din Timișoara din secolul XIX. Acest peisaj natural este antropizat odată cu amenajarea străzii cu piatră cubică și aliniamente de arbori și extinderea parcului Regina Maria până la limita străzii. Brațul Begăi a rămas ultimul martor al peisajului natural de la sfârșitul secolului XVIII, fiind asanat în anii 1970.</p>

		<p>Componente istorice majore ale Infrastructurii verzi: Canalul principal Bega delimitează parțial latura de nord a unității, cu amprenta pe str. J. Pestalozzi; Mlaștina uscată desfășurată până târziu pe suprafața unității, cu folosințe pastorale; Aliniamente istorice de arbori și pomi fructiferi pe străzi, corelat cu Regulamentul privind pepinierele și plantările de arbori de la 1900.¹⁰¹</p> <p>Componente istorice minore ale Infrastructurii verzi: Într-o participare mai redusă curțile-grădină ale edificiilor pentru educație, inclusiv cu tratarea vegetală a fațadei.¹⁰²</p>
6.3.	Categoria de arhitectură	
6.3.1	Funcțiunea actuală	<p>Clădiri pentru învățământ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Facultatea de Chimie, Biologie, Geografie; Facultatea de Economie și de Administrare a Afacerilor • Liceul Teoretic Jean Louis Calderon
6.3.2	Funcțiunea anterioară	<p>Orfelinat</p> <p>Școală normală pentru învățători</p>
6.4	Descriere obiectiv individual	<p>Imobilele cuprinse în ansamblu sunt dispuse izolat pe parcelă, având un regim de înălțime S+P+5, S+P+1, S+P+2, P+1, S+P+4+M. Imobilele sunt cuprinse între strada Cornelia Sălceanu și strada Johann Heinrich Pestalozzi.</p>
6.4.1	Plan	<p>Sediul TVR, FEAA și anexa sediului TVR au o formă dreptunghiulară în plan, având o compartimentare tipică secolului</p>
6.4.2	Fațade	<p>Fațadele clădirilor istorice - Facultatea de Biologie, Chimie și Geografie și a Liceului Calderon sunt simetrice și au fost renovate în perioada recentă. Fațadele clădirilor contemporane au o fenestrație regulată de tip grid ortogonal.</p>
6.4.3	Formă acoperiș	<p>Clădirile istorice au o formă de E în plan. Acoperișul este configurat în 4 ape, în timp ce clădirile contemporane au formă de I și configurația acoperișurilor în 4 și 2 ape.</p>
6.4.4	Extinderi	<p>Liceul J.L. Calderon a fost extins în anul 1936 cu două edificii care adăposteau infirmeria și atelierile de lucru manual, iar în 1939 deasupra sălii de gimnastică se construiesc două mari dormitoare suprapuse.</p> <p>Facultatea de Biologie, Chimie și Geografie a fost extinsă prin construirea unui amfiteatru care conectează clădirea de FEAA în perioada anilor 2000.</p>
6.4.5	Anexe	-
6.5.	Structură	<p>La clădirile istorice, pereții sunt portanți din cărămidă plină, iar structura șarpantei este din lemn.</p>
6.6.	Materiale de construcție	<p>Pereții sunt pereți portanți din cărămidă plină, iar structura șarpantei este din lemn.</p>
6.6.1	Materiale de construcție acoperiș	<p>Structura acoperișului este din lemn, învelitoarea turnului este realizat din tablă, iar restul învelitorii este țiglă ceramică contemporană.</p>
6.7.	Tehnici de construcție	<p>Clădirile istorice sunt construite din zidărie, prin țeserea de cărămidă plină, iar finisajul este realizat din tencuială.</p>

¹⁰¹ urb. peis. Alina Floca, dr. peis. Alexandru Ciobotă, dr. peis. Raluca Rusu-Moșnoi, Studiu de peisaj PUZCP Fabric

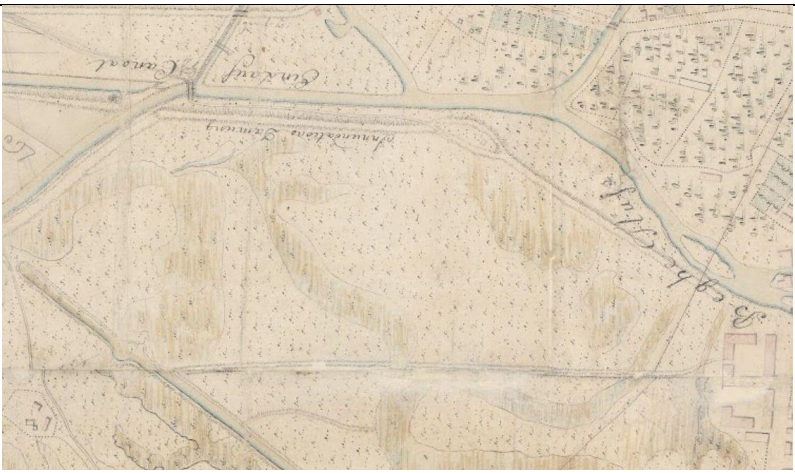
¹⁰² urb. peis. Alina Floca, dr. peis. Alexandru Ciobotă, dr. peis. Raluca Rusu-Moșnoi, Studiu de peisaj PUZCP Fabric

6.8.	Încadrare stilistică	Facultatea de Biologie, Chimie, Geografie se caracterizează printr-o stilistică neo-renascentistă italiană Liceul Calderon - istoricist eclectic
6.9.	Inscripții	Pe fațada fostei școli normale de învățători era inscripționat - <i>K. KIR. ALEI TANIOREPEZDE (inscripție dispărută)</i>

7. CONSERVARE, RESTAURARE, AMENINȚĂRI

7.1.	Stare generală de conservare	Bună Starea clădirilor în cadrul sitului este variabilă, dar clădirile istorice se află într-o stare bună și foarte bună. Fostul orfelinat Ghizella, respectiv Facultatea de Chimie, Biologie și Geografie din cadrul UVT face în prezent subiectul unei operații care a presupus și restaurarea anvelopei, în timp ce liceul J.L. Calderon a fost reabilitat recent.
7.2.	Lucrări anterioare de restaurare	Perioada recentă
7.3.	Riscuri/amenințări	-
7.3.1	Eroziune	-
7.3.2	Inundații	-
7.3.3	Alunecări de teren	-
7.3.4	Agricultură	-

8. DOCUMENTARE

8.1.	Bibliografie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mihai Opreș, Timișoara - O mică monografie urbanistică 2. Prin Banat, Heritage of Timișoara nr. 2 – Vorpark 3. Secția Documentar-Periodice - Biblioteca Județeană „Sorin Titel” Timiș, <i>Magyarország vármegyéi és városai</i>, D IV 5.183, pag. 172-195 4. Josef Geml, Vechea Timișoară
8.2.	Dosare și rapoarte, în arhive	Incluse în studiul istoric.
8.3.	Hărți, planuri, desene	
8.3.1.	Hărți	 <p><i>Harta Fabricului, anul 1754, se observă Innundation Damung, funcțiunea inițială a străzii - dig pentru inundații¹⁰³</i></p>

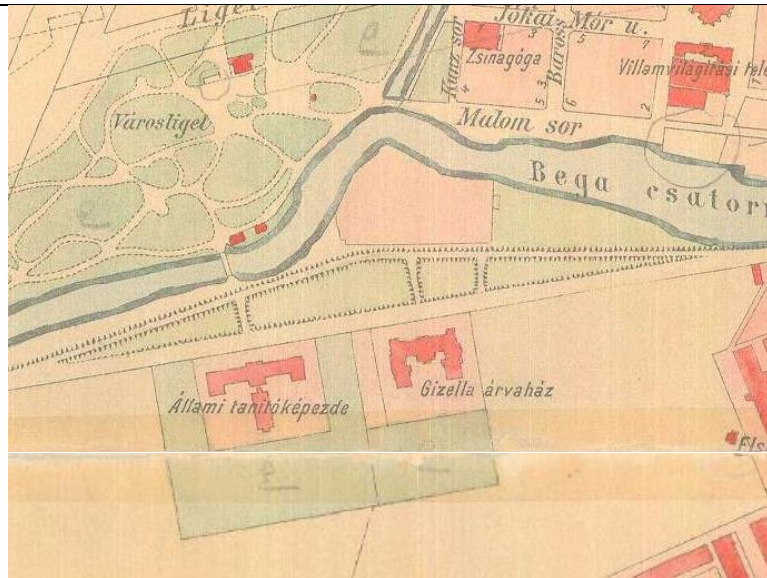
¹⁰³ Sursa: Colecția personală Mihai Opreș

		 <p>Harta Fabricului, anul 1784, se observă Bräuhaus Wiesen¹⁰⁴</p>
		 <p>Harta Fabricului, anul 1849, se observă locația inițială a Școlii de Înot¹⁰⁵</p>
		 <p>Harta Fabricului, anul 1895-1897, se observă construirea preparandei de învățători¹⁰⁶</p>

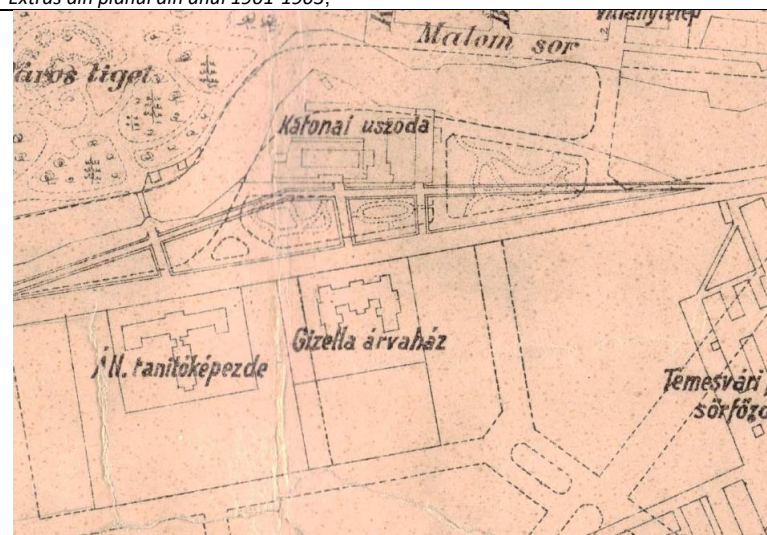
¹⁰⁴ <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTervtar/768/>

¹⁰⁵ Sursă: hungaricana.hu

¹⁰⁶ Sursă: Colectia personală Mihai Opreș

Extras din planul din anul 1901-1903,¹⁰⁷

Harta Fabricului, anul 1911, se observă Școala de înot pentru canotori, precum și amenajarea propusă a străzii Pestalozzi¹⁰⁸

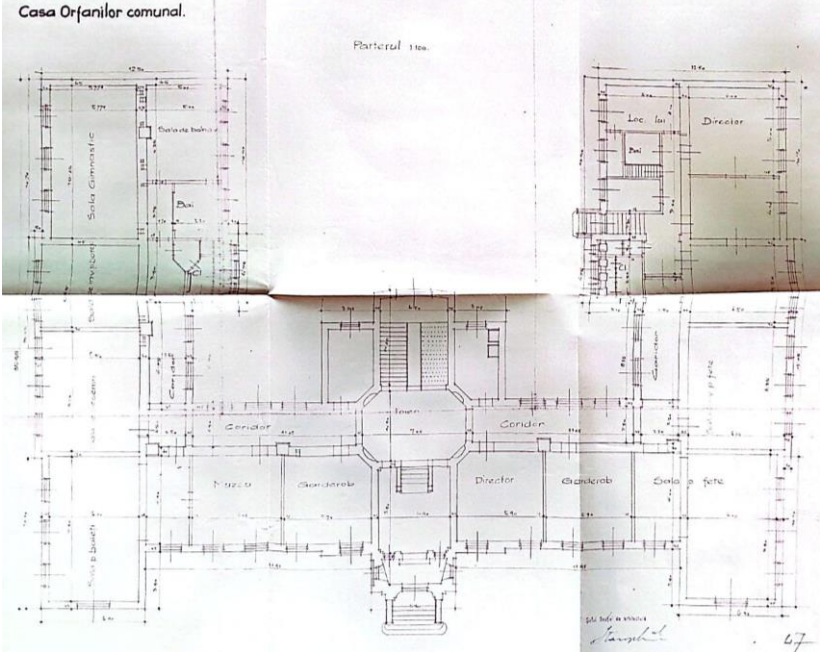
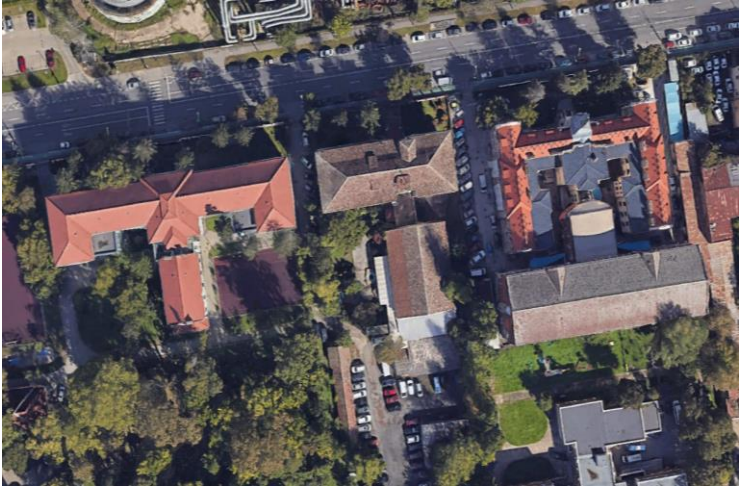

Plan topo existent cu marcarea diferențiată a valorii imobilelor¹⁰⁹

¹⁰⁷ sursă: <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/36086/>

¹⁰⁸ Sursă: <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/36090/view/?bbox=-1924%2C-5645%2C9559%2C-184>

¹⁰⁹ Studiu istoric PUZCP Fabric

8.3.2	Planuri/ Relevu	<p>Casa Orfanilor comun.</p> <p>Plan Orfelinat Gisella din anii 1930,¹¹⁰</p>
8.4.	Fotografii	
8.4.1	Fotografii satelitare	 <p>Fotografie aeriană. Sursă: google maps</p>
8.4.2	Fotografii aeriene	 <p>Fotografie aeriană. Sursă: google maps</p>

¹¹⁰ Sursa: Arhivele Naționale ale României

8.4.3 Fotografii alb-negru

Preparanda de învățători, Școala Normala de Baieti actualul Liceu Jean Louis Calderon, 1910¹¹¹

Temesvár (Gyárváros). M. kir. áll. Tanítóképző, Școala Normala de Baieti actualul Liceu Jean Louis Calderon, 1913¹¹²

¹¹¹ Sursă: <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/1256017/?img=1.jpg>

¹¹² Sursă: <https://gallery.hungaricana.hu/en/OSZKKepeslap/1435334/>

		 <p><i>Orfelinatul Gisella văzut din Liget Park, cca. 1905¹¹³</i></p> <p><i>Orfelinatul Gisella văzut din Liget Park, 1905¹¹⁴</i></p> <p><i>Orfelinatul Gisella acum Facultatea de Chimie, Biologie și Geografie, aprox. 1910¹¹⁵</i></p>
8.4.4	Fotografii color	

¹¹³ Sursă: hungaricana.hu

¹¹⁴ Sursă: <https://ghidulbanatului.ro/povestea-impresionanta-a-orfelinatlui-gisella-construit-in-timisoara-de-fiica-imparatului-franz-joseph-18739.html.jpg>

¹¹⁵ Lucian Muntean, <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=606485526143724&set=p.606485526143724&type=3>

Facultatea de Biologie și Chimie (Orfanatul Gisella), vedere generală¹¹⁶

Acces principal și fațadă laterală estică¹¹⁷

Detaliu acces și șarpantă¹¹⁸

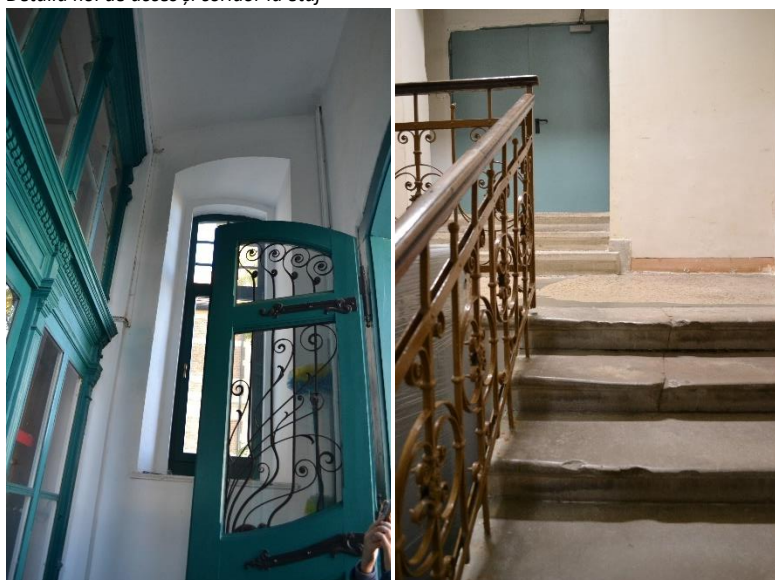
¹¹⁶ Sursă: Casian Avram

¹¹⁷ Maja Bâldea

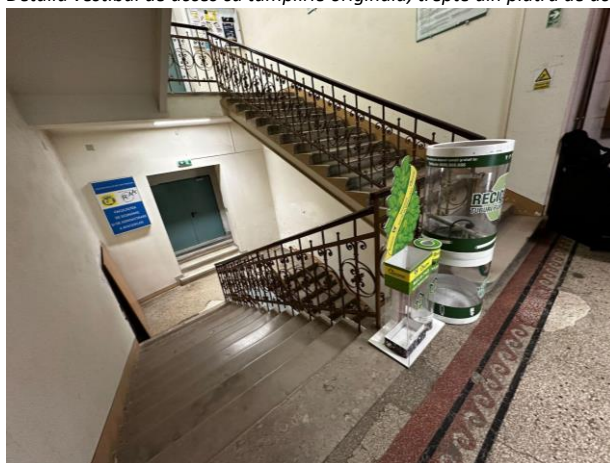
¹¹⁸ Maja Bâldea

Detaliu hol de acces și coridor la etaj¹¹⁹

Detaliu vestibul de acces cu tâmplărie originală, trepte din piatră de acces demisol¹²⁰

Interior Facultatea de Geografie, Biologie și Chimie,¹²¹

¹¹⁹ Maja Bâldea

¹²⁰ Maja Bâldea

¹²¹ Gabriela Pașcu

Liceul J.L. Calderon (fosta școală normală de învățători), fațadă principală și acces¹²²

Fațadă secundară și volum vitrat realizat 2014-2015¹²³

¹²² Maja Bâldea

¹²³ Maja Bâldea

Detaliu tratament fațadă și detaliu feronerie gard¹²⁴

Detaliu acces și pardoseli ornamentale mozaic¹²⁵

Relație cu sala de sport, casă sde scară de marmură roșie, și coridor boltit¹²⁶

Detalii cornișă¹²⁷

¹²⁴ Maja Bâldea

¹²⁵ Maja Bâldea

¹²⁶ Maja Bâldea

¹²⁷ Casian Avram

8.5.	Atestare documentară	-
------	----------------------	---

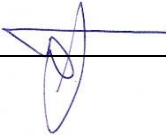

9. NIVEL DE CLASARE

9.1.	Grupa valorică	B
9.2.	Categoria după natura obiectivului	II
9.3.	Criterii de evaluare globală ansamblu	- Criteriul vechimii: mediu - Criteriul valorii arhitecturale, artistice și urbanistice: foarte mare - Frecvenței (raritate și unicitate): mare - Criteriul valorii memorial-simbolice: mare
	Criterii de evaluare globală fosta școală normală pentru învățători (Liceul Teoretic J.L. Calderon)	- Criteriul vechimii: mediu - Criteriul valorii arhitecturale, artistice și urbanistice: mare - Frecvenței (raritate și unicitate): mare - Criteriul valorii memorial-simbolice: mare OBS.: În vederea clasării unui imobil în grupa A a monumentelor istorice este necesară încadrarea în una dintre situațiile următoare: a) acordarea cel puțin a unui calificativ «excepțional»; b) acordarea cel puțin a calificativului «mare» la criteriile de clasare prevăzute la art. 7 alin. (2) lit. a)-c); c) acordarea cel puțin a unui calificativ «foarte mare», a unui calificativ «mare» și a unui calificativ «mediu». Astfel recomandăm clasarea imobilului în grupa valorică A.
	Criterii de evaluare globală fostul Orfelinat Gisella , (Facultatea de Chimie, Biologie și Geografie, UVT)	- Criteriul vechimii: mediu - Criteriul valorii arhitecturale, artistice și urbanistice: mediu - Frecvenței (raritate și unicitate): mare - Criteriul valorii memorial-simbolice: mare OBS.: În vederea clasării unui imobil în grupa B a monumentelor istorice este necesară acordarea a cel puțin trei calificative «mediu» sau superioare acestuia, cu excepția situațiilor în care sunt îndeplinite condițiile pentru a fi clasat în grupa A. (3) Prin excepție de la prevederile alin. (2), în funcție de zona istorico-geografică, imobilele care au cel puțin două calificative «mediu» sau superioare acestuia, iar la criteriul vechime calificativul «mică», se pot clasa în grupa B, dacă nu îndeplinesc condițiile prevăzute la alin. (1) pentru a fi clasate în grupa A. Astfel recomandăm clasarea imobilului în grupa valorică B.
9.4.	Data și documentul protecției	Proiectul Listei Monumentelor Istorice din 1992, elaborat de Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (DMASI) ¹²⁸
9.5.	Reglementări urbanistice	

10. INVENTARIERE

10.1.	Instituția în cadrul căreia s-a redactat fișa	SC GRAYZONESTUDIO SRL		
10.2.	Autorul fișei și calitatea acestuia			
10.2.1	Nume	Domokos – Pașcu	Bâldea	Avram

¹²⁸ <https://www.cimec.ro/Monumente/Lista-Monumentelor-Istorice.htm#nota>

10.2.2	Prenume	Gabriela	Maja	Casian – Alexandru
10.2.3	Calitatea autorului	conf.dr.arh. specialist atestat MCC 3AG	Ș.l.dr.arh. specialist atestat MCC 2D	arh. stg.
10.2.4	Semnătura autografă a specialistului care a întocmit fișa			
10.2.5	Semnătura și ștampila conducătorului instituției în cadrul căreia s-a redactat fișa			
10.3.	Numărul procesului verbal de validare în comisia regională a monumentelor istorice			
10.3.1	Numărul documentului de clasare			
10.3.2	Data ordinului de clasare			
10.4.	Data redactării fișei			

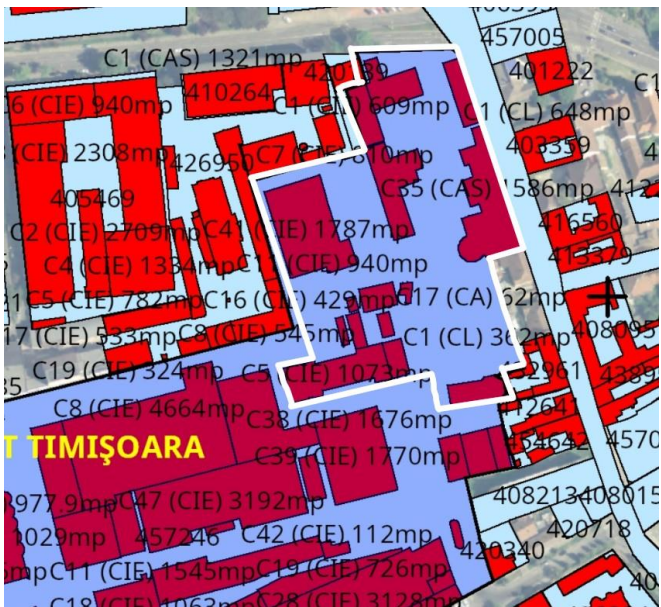

4 Numerotare tabel: D - Ansamblul fabricii de bere, TM-II-a-A-06167

FIȘĂ ANALITICĂ DE INVENTARIERE A ANSAMBLURILOR, MONUMENTELOR ȘI SITURILOR ISTORICE**1. IDENTIFICARE**

1.1.	Cod LMI	TM-II-a-A-06167
1.2.	Categorie	Ansamblu
1.3.	Denumire oficială	Ansamblul fabricii de bere

2. LOCALIZARE ADMINISTRATIVĂ

2.1.	Stat	România - RO
2.2.	Județ	Timiș (TM)
2.3.	Localitate	Timișoara
2.4.	Cod poștal	-
2.5.	Stradă, număr actuale	str. Ștefan cel Mare LMI 2015 și str. Ștefan cel Mare, nr. 28 conform adresă din CF
2.7.	Stradă, număr anterioare	Bräuhausz Wiesen (1836 - Denumirea zonei); Sörházfasor (1910 - splaiul Casa Berii); Strada Pestalozzi (1931); Gyárudvar út (str. Ștefan cel Mare)
2.8.	Coordonate geografice	-
2.8.1	Referințe geografice	-
2.8.2	Identificare cartografică	Extras CF 457246
2.8.3.	Sistem cartografic utilizat	-
2.8.4.	Coordonate Y, X, Z	-

3. TIP DE PROPRIETATE

3.1.	Stat	-
3.1.1.	Proprietate publică a statului	-
3.1.2.	Proprietate privată a statului	-
3.2.	Mixt	-
3.3.	Privat	Asahi Group Holdings

4. DATARE

78

4.1.	Epocă	Epoca modernă, Epoca contemporană
4.1.1.	Datare început	1746 (în poziția actuală)
4.1.2.	Datare sfârșit	Prezent
4.2.	Datare prin perioade	sec. al - XVIII, XIX, XX, XXI -lea
4.3.	Datare prin intervale de date	1746 - 2026
4.4.	Datare precisă	-

5. ISTORIC. PERSOANE ȘI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

5.1.	Istoric	<p>Cronologie fabrica de bere din Timișoara:</p> <p>Secolul XVIII, etapa 1718 - cca. 1725: Denumire: Juden Brey; Proprietari / arendasi: Abraham Koppisch, evrei; Locatie: Intersecția str. Beethoven cu bd. C.D. Loga; Descriere: „În acest loc se află în prezent evreii, cu fabrica de bere și distileria de rachiu.”¹²⁹</p> <p>Încă din 1717, frații Jacob și Abraham Köppisch au obținut autorizația de a administra fabrica de bere din Timișoara, construită un an mai târziu în zona Palanca Mare. Frații Köppisch dețineau monopolul asupra fabricării băuturilor dar, potrivit contractului încheiat între autorități și primii arendași, se cerea ca berea produsă de ei „să fie de bună calitate și comestibilă și fără rebuturi”. Autoritățile nu au fost însă mulțumite de calitatea berii fabricate de arendași și le-au cerut să angajeze un maestru priceput, care să fabrice o băutură de calitate. Fabrica a ajuns să producă 250.000 de hectolitri de bere în fiecare an și era foarte apreciată în orașe mari ale monarhiei în care făcea exporturi.</p> <p>1726-1727: Denumire: Juden Brey; Proprietari / arendasi: Wolf Menzer, Schlesinger Lorenz “Lewy”, evrei; Locatie: Intersecția bd. C.D. Loga cu str. Michelangelo¹³⁰</p> <p>1727-1733: Denumire: Kays (erliches) Bray Haus; Proprietari / arendasi: Philipp Bauer, catolic; Locatie: Intersecția bd. C.D. Loga cu str. Michelangelo; Particularitati: Fierbatorie de bere de dimensiuni impresionante cu moara seaca pentru macinarea maltului¹³¹</p> <p>1733-1735: Denumire: Kayserliches Bray Haus; Proprietari / arendasi: Peter Solderer, Niklas Wiedtmesser, Kaspar Diessel; Locatie: Intersecția bd. C.D. Loga cu str. Michelangelo¹³²</p> <p>1735: Denumire: Kayserliches Bray Haus; Proprietari / arendasi: Wolf Menzer; Locatie: Intersecția bd. C.D. Loga cu str. Michelangelo¹³³</p> <p>1735-1740: Denumire: Kayserliches Bray Haus; Proprietari / arendasi: Samson si Elias Bacherach; Locatie: Intersecția bd. C.D. Loga cu str. Michelangelo; Evenimente notabile: Rascoala anti-habsburgica (1737-1739, fabrica a fost distrusa partial), epidemie de ciuma (1738-1739), construcția fortificațiilor (1732-), demolarea fabricii după 1740; Particularitati: Fierbatorie de bere de dimensiuni impresionante cu moara seaca pentru macinarea maltului¹³⁴</p> <p>Fabrica de bere este documentată ca fiind relocată din Palanca Mare în Fabric în anul 1744.</p>
------	---------	--

¹²⁹ Traian Popescu, Album jubiliar - Monografia fabricii de bere din Timișoara 300 de ani de la prima atestare documentară

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Ibid.

¹³² Ibid.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Ibid.

	<p>1744-1749: Denumire: Brey Hauß; Proprietari / arendasi: Maxmillian Edler von Rosendorf; Locatie: Strada Ștefan cel Mare, Fabric; Evenimente notabile: Se instaurează Esplanada, în 1744 se aproba construcția cartierului Fabric și construcția Fabricii de bere pe amplasamentul actual, iar la 1748 fierbătoria funcționa; Particularitati: în 1749, fierbătoria și cazanul de tuica dețineau 4 clădiri solide, dintre care una era în construcție¹³⁵</p> <p>1751-1778: Denumire: Brey Hauß; Proprietari / arendasi: administrația locală, consilierul cameral V. Viechner (1774), Thomas von Tomejan (1776), contele Carl Ignaz Clary - Aldringen (1769-1774); Locatie: Strada Ștefan cel Mare, Fabric; Evenimente notabile: Banatul e încorporat Regatului Ungariei - repercursiuni economice importante, devenind doar un oras de la periferia imperiului. În 1781, Timisoara devine oras liber regesc, astfel fierbătoria trece din nou în administrația orasului; Particularitati: În anul 1751, administrația locală achiziționează 16.000 de măsuri de orz pentru producția din fabrică. În perioada când arendaș a fost contele Carl Ignaz Clary - Aldringen, fabrica aproviziona întreg orașul și Ciacova, având câștiguri anuale de 100.000 de guldeni.¹³⁶</p> <p>1784: Denumire: Temesvarer Cameral-Bräuhauses; Locatie: Strada Ștefan cel Mare, Fabric; Ansamblul fabricii era format din următoarele clădiri: 1. Das Braumeisters Wohnung - Locuința meseriașilor berari; 2. Binderey - Sală de distilare a rachii; 3. Schietboden - Teren de tragere; 4. Der Pferd Stall – Grajdul de cai; 5. Das Brand-wein Haus - Distileria de alcool; 6. Maltz Tön - Uscătorul de malț; 7. Die Dür - Cuptor de malț; 8. Das Brauhaus - Casa de fabricat bere; 9. Horn Viehs Hall - Hala vitelor; 10. Schuppen des Horns Viechs - Șopronul boilerilor; i.5. Die Brauhaus Wiesen - Pajiștea Berăriei, se recolta fanul utilizat în producție; i.6. Heu Magazin - Magazia de fân; i7,i8 - Machine das Wasser in das Brauhaus zuleiten - Masina/Moara care aproviziona Beraria cu apă; i9 - Wasser Leitung in die Stadt Temeswar - Apa este direcționată prin conductă către orașul Timișoara¹³⁷</p> <p>1791: Denumire: Temesvarer Cameral-Bräuhauses; Locatie: Strada Ștefan cel Mare, Fabric; Planul conținând amplasarea diferitelor clădiri ale fabricii de bere camerale din Timișoara: 1. Casă de fabricat bere, în care se fierbe și se răcește berea, împreună cu o locuință corespunzătoare pentru berar, precum și o mică căsuță de locuit deasupra; 2. Pivniță de bere, unde berea este pusă în butoaie, împreună cu o locuință corespunzătoare pentru servitori și o mică căsuță deasupra; 3. Teren de malț, unde orzul este preparat pentru malț, împreună cu două magazii deasupra; 4. Cuptor de malț, unde malțul este uscat; 5. Casă de rachiu, unde rachiu este produs din fructe. În această aripă se află așa-numita Sălă de distilare a rachii, împreună cu spălătoria și câteva locuințe pentru spălătoreasă și pentru femeia de serviciu, precum și un mic pod deasupra. Erau cazati și lucrătorii din distilerie. tot în această aripă se află pivnița de rachiu și locuința maistrului distilator, împreună cu diferite depozite; 6. Magazie pentru lemn de construcție și un mic grajd acoperit; 7. Magazie pentru depozitarea rachii, atunci când pivnița nu este potrivită; 8. Grajd de cai; 9. Turn pentru scoaterea apei.¹³⁸</p> <p>Secolele XIX – XX: În prima jumătate a secolului al XIX-lea, manufactura de bere din Fabric funcționa în condițiile unei politici de întreținere, fără investiții deosebite, producția de bere, estimată la cca. 5.000 hl/an, fiind relativ modestă</p>
--	--

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Traian Popescu, Album jubiliar - Monografia fabricii de bere din Timișoara 300 de ani de la prima atestare documentară

¹³⁷ Traian Popescu, Album jubiliar - Monografia fabricii de bere din Timișoara 300 de ani de la prima atestare documentară

¹³⁸ Traian Popescu, Album jubiliar - Monografia fabricii de bere din Timișoara 300 de ani de la prima atestare documentară

	<p>și constantă.¹³⁹ Activitatea includea și valorificarea produselor secundare, borhotul de bere, valoros prin conținutul nutritiv, fiind utilizat drept furaj pentru îngrășarea tineretului bovin sau al porcilor.¹⁴⁰ Procesul de producție se desfășura în mai multe etape. Fierbătoria era dotată cu un cazan din cupru pentru fierberea mustului de bere, încălzit cu foc direct, combustibilul utilizat fiind lemnul. Malțul necesar era fabricat într-o slădărie proprie pe arie și un uscător dotat cu două grătare. Fermentația primară se efectua în budane de lemn, cilindrice, impregnate în interior cu un produs natural rășinos pentru protejarea lemnului. După fermentația primară, berea tânără sau verde era transportată cu ajutorul unor atelaje trase de cai în pivnițele de depozitare, unde se matura în butoaie de stejar cu o capacitate de 50–170 hl, butoaiele fiind smolite în interior cu o masă bituminoasă special preparată. Temperatura scăzută necesară maturării și depozitării era obținută cu ajutorul unor blocuri de gheață naturală, adunată în timpul iernii, iar timpul de maturare și depozitare putea oscila de la câteva luni la jumătate de an. Deși la mijlocul secolului al XIX-lea berea se îmbutea relativ rar în sticle („bouteille”), ulterior îmbutelierea manuală în sticle cu dopuri de plută legate cu sârmă a devenit o metodă curentă.¹⁴¹</p> <p>În acest context funcționau și morile seci, utilizate acolo unde nu exista posibilitatea folosirii morilor cu apă sau pentru asigurarea continuității măcinatului cerealelor atunci când moara cu apă era în reparație ori nivelul apei nu permitea funcționarea. Sistemul se baza pe un angrenaj complex și pe tracțiunea unei roți dințate cu diametrul între 10 și 15 m, dispusă orizontal la circa 50–70 cm de sol. Această roată dințată, numită și „cu măsele”, angrena, prin turații, roata mai mică de pe fusul care învârtea piatra alergătoare a morii. În majoritatea cazurilor, forța motrice era asigurată de cai, însă în cazul manufacturii de bere din Fabric, roata era acționată de o pereche de boi.¹⁴²</p> <p>Secolele XX-XXI:</p> <p>1948–1989: După naționalizarea din 1948, fabrica a trecut în proprietatea statului și a funcționat în cadrul industriei socialiste. Activitatea s-a concentrat pe producția de bere pentru piața internă, cu modernizări tehnice treptate și creșterea capacității de producție.</p> <p>După 1990: După schimbarea regimului politic, fabrica a fost privatizată și modernizată. Ea a devenit parte a companiei Ursus Breweries, integrată inițial în grupul internațional SABMiller.</p> <p>Din 2017 până în prezent: Compania a fost cumpărată de grupul japonez Asahi Group Holdings. Fabrica din Timișoara este una dintre cele mai importante unități de producție de bere din România, producând branduri cunoscute și folosind tehnologii moderne de fabricație și îmbuteliere.</p> <p><u>Din punct de vedere constructiv</u>, pe amplasamentul actual sunt identificate mai multe faze:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Faza 1. 1741 - cca 1857 - incinta fabricii este mobilată cu 5 construcții initiale, cu modificări minime ulterioare primului complex; 2 faza 2. cca 1857- cca 1919 - se produce prima remaniere în cadrul incintei; apar în acea vreme noi grupări de construcții în nordul și sudul amplasamentului și sunt extinse (probabil modernizate) construcțiile existente;
--	---

¹³⁹ Traian Popescu, Album jubiliar - Monografia fabricii de bere din Timișoara 300 de ani de la prima atestare documentară

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ Ibidem.

¹⁴² Ibidem.

		<p>În 1873, urma căderii Bursei de la Viena, fabrica sub numele de „Fabrica pe Acțiuni”, a intrat în lichidare. Încercarea lui Alexander Bayer de a revigora această unitate industrială a avut un destin similar. În acest context, Prima Casă de Economii din Timișoara a cumpărat la licitație stabilimentul.</p> <p>În cele din urmă în anul 1883 fabrica a fost cumpărată de firma de comerț angro “Deutsch Ignác és Fia”, care se bucura de o bună reputație. Aceștia au trecut la reorganizarea acestei unități industriale sub denumirea de “Fabrikshof Bierbrauerei Aktiengesellschaft” și au încredințat conducerea acesteia unor specialiști capabili, care au contribuit la dezvoltarea fabricii.</p> <p>În anul 1890 are loc un incendiu care a afectat clădirea principală și instalațiile industriale. Cu prilejul reconstrucției imediate, întreprinderea a fost reutilată, fiind amenajate instalațiile de răcire artificială, propria instalație de produs malț și pivnițe imense de depozitare, cunoscute în mod popular cu denumirea de „catacombe”. Berăriile timișorene vindeau la finalul secolului XIX și începutul secolului XX mai ales bere produsă de fabrică, iar după Marea Unire devine unul dintre furnizorii Casei Regale. Pe lângă Fabrica de bere a fost amenajată o gradină de vară, o sală de dans și o berărie pentru petreceri. O nouă societate pe acțiuni, din cadrul concernului Szana, a preluat controlul Fabricii de bere timișoreană S.A. (“Temesvarer Bierbrauerei AG”) în anul 1911. La vremea respectivă, aceasta avea 120-160 de angajați și producea cu ajutorul mașinii cu aburi de 250 de cai putere o cantitate de aproximativ 60.000 de hectolitri. Printre sortimentele produse la începutul secolului al XX-lea se numărau: „Casino”, blondă, preparată după metoda Pilsen; „Corvin”, cu conținut ridicat de zahăr; „Record Special”, bere blondă, intensă sau „Englisch Porten”, bere neagră, intensă.</p> <p>3 faza 3. cca 1919-1946 - apar Uzina de frig, Vila administrativă etc. și sunt reconstruite clădirile din sudul incintei, de peste pivnițe;</p> <p>4 faza 4. 1946 - cca 1992 - apar noile corpuri de clădiri (anexe în jurul Uzinei de frig, Secția îmbutelieri, Silozul, Fabricație malț, Automatizări, câteva corpuri ale Secției tancuri cu bere-fermentare și numeroase șoproane și magazii în partea sudică și colțul sud-estic al incintei) și dispare unul dintre corpurile integrate grupului nordic de clădiri;</p> <p>5 faza 5. 1992-2002 - se demolează halele din nord-vestul incintei, se modernizează și se reconvertesc funcțional câteva corpuri de clădiri de pe strada Ștefan cel Mare și din nordul incintei, se amenajează Restaurantul și Grădina de Vara și se reabilitează partial alte clădiri din sudul incintei;</p> <p>6 faza 6. 2002 și în prezent - în curs de modernizare și reutilare^{143, 144}.</p> <p>Cele mai vechi structuri nu mai sunt recunoscutibile, iar ceea ce se păstrează este de dată mai recentă (final secol XIX, început secol XX). Păstrarea fabricii de bere se bazează exclusiv pe continuitatea funcțiunii inițiale pentru care a fost concepută, de-a lungul întregii existențe a ei în această locație.</p>
5.2.	Autor	-
5.3.	Comanditar	-

¹⁴³ arh. Mihai Opreș, *Timișoara – Mică monografie urbanistică*, Editura Tehnică București, 1987

¹⁴⁴ Lajos Kakucs, *Breslele, manufacturile și dezvoltarea industrială a Banatului între anii 1717-1918*, Editura Mirton, Timișoara, 2008

5.4.	Ctitor	-
5.5.	Meșter	-
5.6.	(Pictor)	-

6. DESCRIERE

6.1.	Zona	<p>Terenul pe care stă astăzi ansamblul aparține de Fabrica de Bere și purta denumirea de <i>Bräuhausz Wiesen</i> (Câmpul Berăriei). Pe o hartă din 1766, strada Pestalozzi era de fapt un baraj (<i>Innundation Damung</i>) pentru inundațiile provenite de la vechiul braț al Begăi (<i>Einlauf Canal, Beghe Flus</i>) care mărginea sudul parcului Regina Maria. La mijlocul secolului XIX, strada beneficiază de aliniamente de arbori și devine o cale de circulație, iar în partea de nord a acesteia, peste canal, ia ființă <i>Coronini Park</i> (actualul parc Regina Maria), care a aparținut până spre sfârșitul secolului XIX armatei, urmând să fie achiziționat de Primărie pentru a fi parcelat. Pe hărțile vremii, pe suprafața unei zone lărgite, rezultată din bifurcația canalului, adosată străzii Pestalozzi, a apărut <i>Schwimmschule</i> - Școala de înot, care inițial se afla în extremitatea vestică a străzii Pestalozzi (1849), fiind relocalată aproximativ vis-a-vis de viitorul orfelinat Gisella (1858). În dreptul școlii exista un pod care conecta strada Pestalozzi de aleile organice ale parcului. Această zonă a fost de fapt nucleul inițial al parcului Regina Maria, care ulterior s-a extins și în partea nordică a canalului, pe actualul amplasament.</p> <p>La sfârșitul secolului XIX, zonei i se adaugă noi amplasamente industriale, printre care se numără și Uzina Electrică Comunală, dispusă între Biserica Millenium și canalul Begăi.</p> <p>La începutul secolului XX, școala de înot apare cu denumirea <i>Kanotai Uszoda</i> - Bazinul de înot al canotorilor, perioadă în care se observă și amenajarea unei căi de circulație secundară, adiacentă străzii Pestalozzi, de care era conectată prin culoare transversale, care legau strada cu școala de înot și cu podul peste Bega. Pe harta din 1910 se observă demolarea școlii de înot și apariția Orfelinatului Gissela (1901) și a Preparandei romano-catolice pentru învățători (1895). Tot în această perioadă sunt asanate brațele Begăi, iar cu toate acestea cel din dreptul străzii Pestalozzi rămâne existent până în anii 1970.</p> <p>În perioada interbelică, este parcelat ce a mai rămas din <i>Bräuhausz Wiesen</i>, fiind construite o serie de vile moderniste care aveau să mobilizeze jumătatea vestică a străzii Pestalozzi. În perioada regimului comunist, conglomeratele industriale (Colterm și Transelectrica de astăzi), înlocuiesc brațul Begăi și ocupă partea de sud a parcului, devenind o barieră între strada Pestalozzi și <i>Vorpark</i> și <i>Liget Park</i>.</p>
6.2.	Elemente de peisaj cultural și natural	
6.2.1	Peisaj cultural	<p>Principalele întreprinderi industriale din zonă sunt: Uzina electrică comunală, Fabrica de Bere, Fabrica de baterii Dura, moara Hammer. Aceasta este mărginită la nord de zona de parc, de malurile Begăi și de vegetația luxuriantă ce mărginesc bulevardele - componenta peisageră.</p> <p>Microsistemul cultural din zona Pestalozzi, acomodează componenta naturală, industrială, educațională, filantropică și rezidențială. Componenta cea mai importantă din punct de vedere social, era multiculturalitatea și</p>

		<p>multietnicitatea, astfel că primii arendași ai Fabricii de Bere erau evrei, ulterior catolici germani, preparanda de învățători era romano-catolică, lângă Fabrica de Bere se află Biserica Greco-Catolică, iar lângă parcul Coronini, ulterior Liget Park se afla Sinagoga din Fabric. Pe strada Ștefan cel mare, aproape de intersecția cu strada Pestalozzi se afla vechea biserică greco-catolică (demolată o dată cu mutarea acesteia în clădirea actuală). Muncitorii din întreprinderile industriale erau bulgari, sârbi, evrei, români, maghiari, rromi, care după finalizarea zilelor de lucru populau masiv barurile și berăriile din zonă, aceasta fiind dovada atmosferei degajate și multietnice care a marcat Fabricul secolului XIX și XX.</p> <p>Ultima componentă enunțată este cea arhitectonică, astfel ca de-a lungul străzii Pestalozzi se întindeau palate în stil neo-renascentist italian (Orfelinatul Gisella), istoricist eclectic (Preparanda romano-catolică de învățători, Corpul administrativ al Uzinei electrice comunale), arhitectura barocă (Biserica Greco-catolică, case de locuințe, clădirile Fabricii de Bere), componenta Secession (Fabrica de Baterii Dura, clădiri din cadrul Fabricii de Bere, Sinagoga din Fabric).</p>
6.2.2	Peisaj natural	<p>Din punct de vedere natural, zona străzii Pestalozzi avea rol de dig de pământ care oprea inundațiile aferente brațului râului Bega. Terenurile pe care se află vechea preparanda de învățători și orfelinatul erau deținute de Fabrica de Bere și funcționau ca zone de păscut pentru bovine, ovine și cabaline, având un aspect similar cu terenurile virane din Timișoara din secolul XIX. Acest peisaj natural este antropizat odată cu amenajarea străzii cu piatră cubică și aliniamente de arbori și extinderea parcului Regina Maria până la limita străzii. Brațul Begăi a rămas ultimul martor al peisajului natural de la sfârșitul secolului XVIII, fiind asanat în anii 1970.</p> <p>Componente istorice majore ale Infrastructurii verzi: Canalul principal Bega delimitează latura de nord a unității, cu amprenta str. J. Pestalozzi; Șanțul inferior tangent la limita sudică a unității str. Gloriei (fostă magh. Álso Árok utca, ro. Strada canalului); Posibil aliniamente istorice de arbori și pomi fructiferi pe str. Pestalozzi, corelat cu Regulamentul privind pepinierele și plantările de arbori de la 1900. Componente istorice minore ale Infrastructurii verzi (IV), într-o participare mai redusă curțile-grădină cu arbori, afiliate parcelelor locuite (latura de sud a unității).¹⁴⁵</p>
6.3.	Categoria de arhitectură	
6.3.1	Funcțiunea actuală	Fabrică de bere
6.3.2	Funcțiunea anterioară	Fabrică de bere
6.4	Descriere obiectiv individual	<p>Ansamblul are o alcătuire variabilă, cuprinzând:</p> <p>a) mai multe imobile clasate:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Magazie - TM-II-m-A-06167.03 • Fabrica de Bere - TM-II-m-A-06167.01 • Hală de îmbuteliere - TM-II-m-B-06167.02

¹⁴⁵ urb. peis. Alina Floca, dr. peis. Alexandru Ciobotă, dr. peis. Raluca Rusu-Moșnoi, Studiu de peisaj PUZCP Fabric

		<p>b) Câteva imobile cu valoare istorică și arhitecturală reperate, propuse spre clasare:</p> <ul style="list-style-type: none"> • „biserica turcească” • Foste locuințe și grajduri • Vilă administrativă <p>c) Imobile de dată recentă și/sau lipsite de valoare</p>
6.4.1	Plan	Planimetric, clădirile de secol XVIII au mobilat inițial partea nordică a ansamblului, extinzându-se către sud în secolele XIX și XX. Ca și planimetrie a clădirilor, acestea au formă lamelară.
6.4.2	Fațade	Fațadele au suferit intervenții în secolul XVIII, XIX, XX și XXI, astfel încât ansamblul cuprinde un melanj de stiluri arhitectonice. În general clădirile fabricii au fenestrație regulată și au fost renovate în perioada recentă.
6.4.3	Formă acoperiș	-
6.4.4	Extinderi	-
6.4.5	Anexe	-
6.5.	Structură	Pereții sunt portanți din cărămidă plină, iar structura șarpantei este din lemn.
6.6.	Materiale de construcție	Lemn, cărămidă, metal
6.6.1	Materiale de construcție acoperiș	-
6.7.	Tehnici de construcție	-
6.8.	Încadrare stilistică	Istoricist eclectic, Secession industrial, baroc
6.9.	Inscripții	-

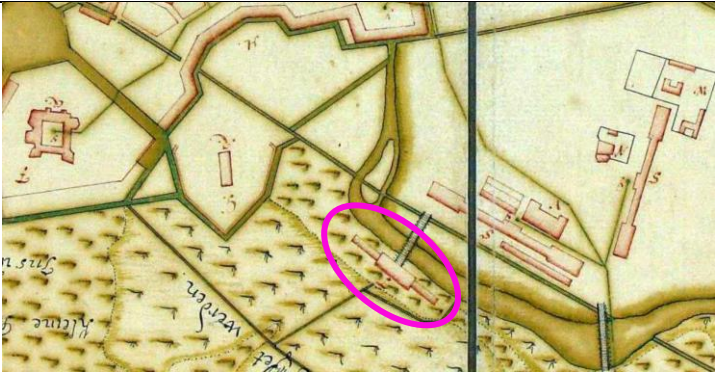
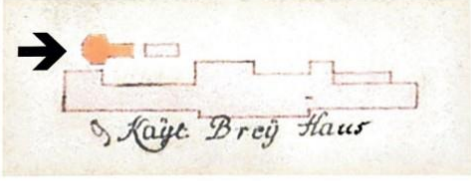
7. CONSERVARE, RESTAURARE, AMENINȚĂRI

7.1.	Stare generală de conservare	Bună. Starea construcțiilor din interiorul incintei este una bună, actualul beneficiar susținând intervenții asupra clădirilor istorice din cadrul incintei. Chiar și corpurile aflate în conservare în prezent sunt bine întreținute la exterior.
7.2.	Lucrări anterioare de restaurare	Perioada recentă
7.3.	Riscuri/amenințări	-
7.3.1	Eroziune	-
7.3.2	Inundații	-
7.3.3	Alunecări de teren	-
7.3.4	Agricultură	-

8. DOCUMENTARE

8.1.	Bibliografie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mihai Oprîș, Timișoara - O mică monografie urbanistică 2. Secția Documentar-Periodice - Biblioteca Județeană „Sorin Titel” Timiș, <i>Magyarország vármegyéi és városai</i>, D IV 5.183, pag. 172-195 3. Josef Geml, Vechea Timișoară 4. Traian Popescu, Album jubiliar - Monografia fabricii de bere din Timișoara 300 de ani de la prima atestare documentară
------	--------------	--

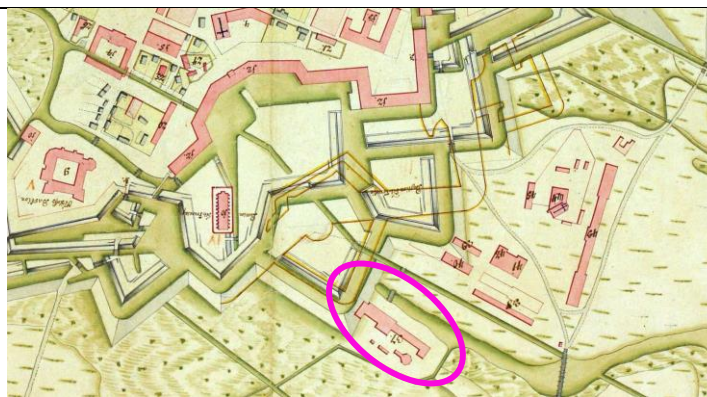
		<p>5. Dr. N. Ilieșiu, Timișoara. Monografie istorică. Volumul I, publicat de G. Matheiu, Timișoara, 1943</p> <p>6. Lajos Kakucs, Breslele, manufacturile și dezvoltarea industrială a Banatului între anii 1717-1918, Editura Mirton, Timișoara, 2008</p>
8.2.	Dosare și rapoarte, în arhive	Incluse în studiul istoric.
8.3.	Hărți, planuri, desene	<p>Schemă axonometrică evoluție ansamblu</p> <p>Scheme evolutive ale Fabricii de Bere, Sursa: Casian Avram</p>

8.3.1.	Hărți	 <p><i>P. auf diesen Platz seindt dermahlen die Juden in Eder Breij, vnd Brandtwein Brennercy.</i></p> <p>Amplasamentul inițial al fabricii, 1718, notă din legendă: „p. În acest loc se află în prezent evreii, cu fabrica de bere și distileria de rachiu.”¹⁴⁶</p> <p>Al doilea amplasament al fabricii, 1734, Berăria imperială (Kays. Brauhaus) (Intersecția bd. C.D. Loga cu str. Michelangelo)¹⁴⁷</p> <p>Fig. 10a Detaliu din planul cetății Timișoara din anul 1734 reprezentând clădirea fierbătoriei de bere și a morii seci 148</p>
--------	-------	---

¹⁴⁶ Sursa: <https://maps.hungaricana.hu/en/OSZKTerkeptar/73/view/?bbox=-2796%2C-4965%2C6859%2C-180>

¹⁴⁷ Sursa: <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/36036/view/?bbox=898%2C-1542%2C2951%2C-489>

¹⁴⁸ Sursa: Traian Popescu, *Album jubiliar - Monografia fabricii de bere din Timișoara 300 de ani de la prima atestare documentară*

Al doilea amplasament al fabricii, 1740, Berăria imperială (Kaysersl. Brauhaus) înainte de demolare¹⁴⁹

Fabrica de Bere, circa 1748, în locația actuală¹⁵⁰

Fabrica de Bere, circa 1756¹⁵¹

Fabrica de Bere în anul 1766¹⁵²

¹⁴⁹ Sursa: <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/36039/view/?bbox=223%2C-1565%2C2636%2C-370>

¹⁵⁰ Sursa: archivinformationssystem.at

¹⁵¹ Sursa: <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/36044/view/?bbox=2062%2C-8041%2C3484%2C-5171>

¹⁵² Sursa: Colecția personală Mihai Opreș

Fabrica de Bere în anul 1772¹⁵³

Fabrica de Bere în anul 1784¹⁵⁴

Planul oraşului din anul 1881, incinta fabricii de bere și curtea¹⁵⁵

Planul oraşului la 1901-1903¹⁵⁶

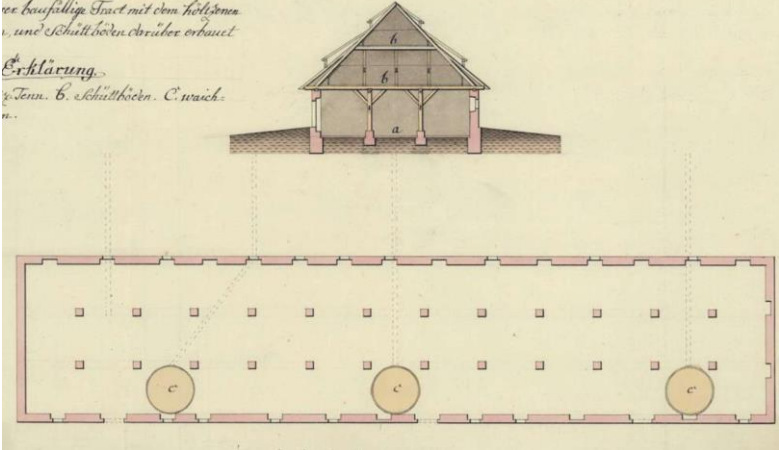
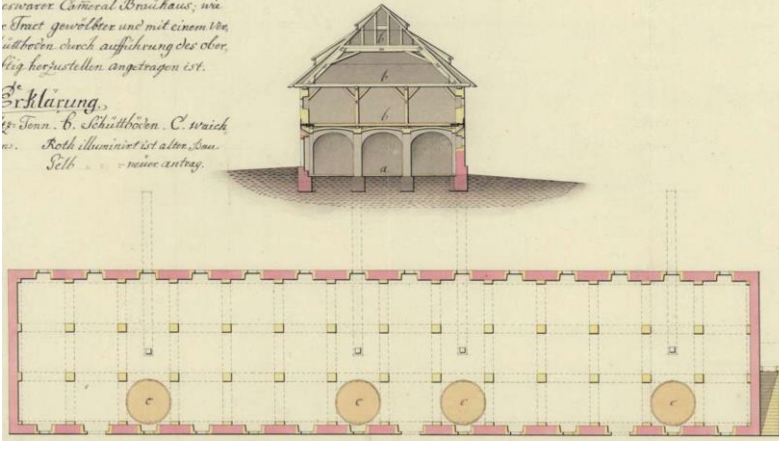
¹⁵³ Sursa: Colecția personală Mihai Opreș

<https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/36046/view/?pg=3&bbox=228%2C-7605%2C10699%2C-838>

¹⁵⁴ Sursa: Colecția personală Mihai Opreș

¹⁵⁵ Arhivele Naționale Timiș

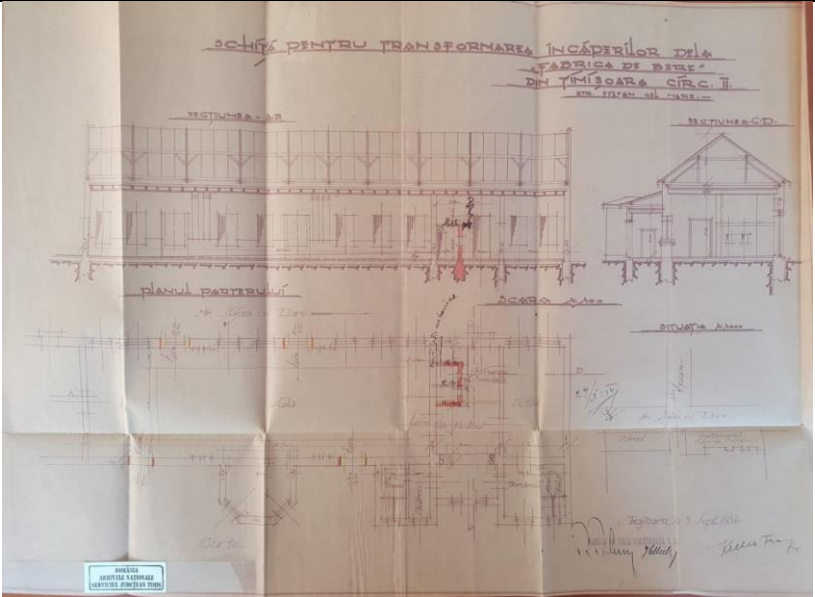

¹⁵⁶ Arhivele Aquatim

		 <p>Schița de sistematizare 1970¹⁵⁷</p>
8.3.2	Planuri/ Relevu	<p>ein baufähiges Tract mit dem hölzernen und Schüttböden darüber erbaut</p> <p>Erklärung v. Jann. B. Schüttböden. C. waich n.</p> <p>PLAN din anul 1791 Reprezentând aripa de clădire numită terenul de malț din fabrica de bere camerală din Timișoara, și anume modul în care această aripă a fost construită cu pardoseală din lemn și cu podele de depozitare deasupra.¹⁵⁸</p> <p>ein baufähiges Tract, wie ein Tract gewölbt und mit einem von Schüttböden durch auführung des ober- lig. hölzernen angetragen ist.</p> <p>Erklärung v. Jann. B. Schüttböden. C. waich es. Both illuminiert ist alter Bau. Selt. . . neuer antrag.</p> <p>PLAN din anul 1791 Reprezentând aripa de clădire numită terenul de malț din fabrica de bere camerală de aici, din Timișoara; și anume modul în care această aripă este boltită și cum este propusă realizarea unui etaj superior suplimentar, prin construirea unui nou nivel peste tavan boltit existent.¹⁵⁹</p>

¹⁵⁷ Arhiva Radu Radoslav

¹⁵⁸ Sursa: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTervtar/165/view/?pg=0&bbox=-6026%2C-11287%2C11585%2C95>

¹⁵⁹ Sursa: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTervtar/165/view/?pg=0&bbox=-6026%2C-11287%2C11585%2C95>

		 <p>Piese tehnice ale actualului restaurant la fabricii¹⁶⁰</p>
8.4.	Fotografii	
8.4.1	Fotografii satelitare	 <p>Fotografie aeriană. Sursă: google maps</p>

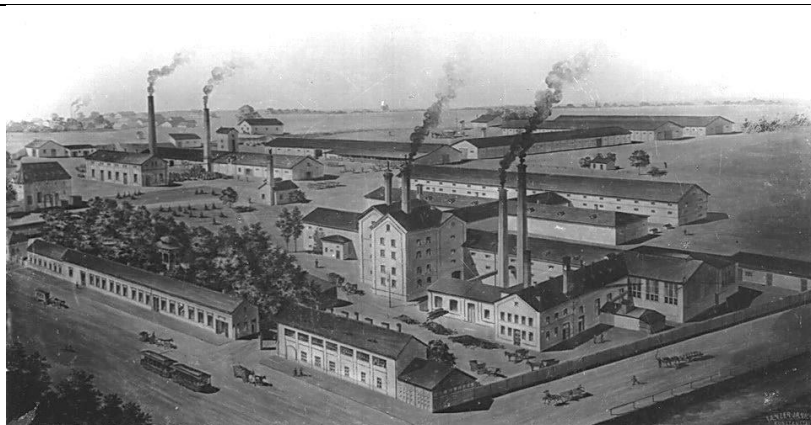
¹⁶⁰ Arhivele Naționale ale României

8.4.2	Fotografii aeriene	 <p>Fotografie aeriană¹⁶¹</p> <p>¹⁶²</p>
8.4.3	Fotografii alb-negru	 <p>Vedere către fabrica de bere, aprox. 1880, oto L. Letzier, editor Uhrmann¹⁶³</p>

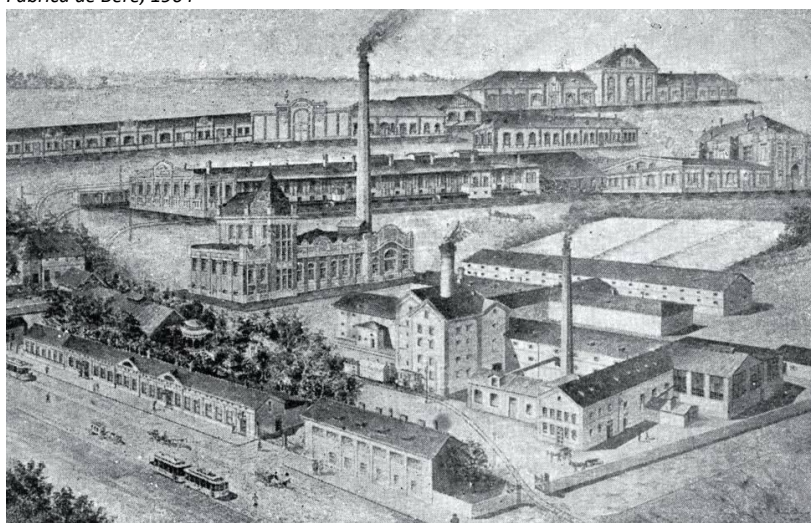
¹⁶¹ . Sursă: google maps

¹⁶² Ioan Andreescu

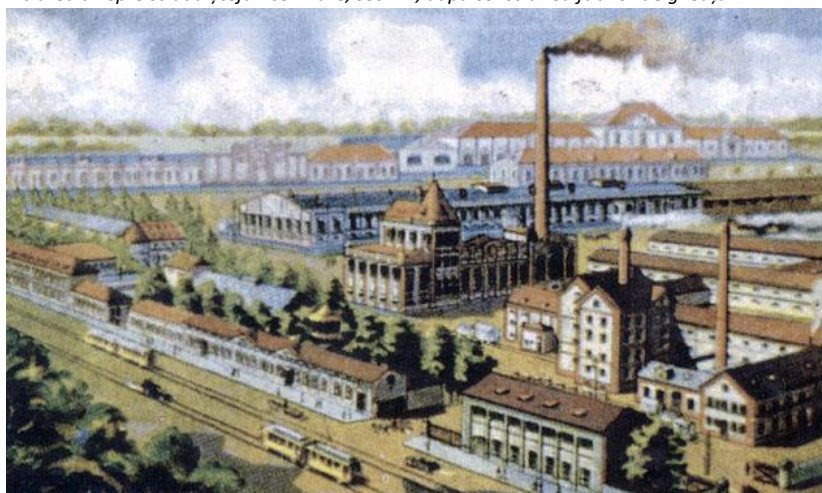
¹⁶³ Lucian Muntean, <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=3728893140569598&set=p.3728893140569598&type=3>

Fabrica de Bere, 1904¹⁶⁴

Intrarea dinspre strada Ștefan cel Mare, sec. XX, după construirea fabricii de gheață¹⁶⁵

Ansamblul fabricii de bere, aprox. 1915¹⁶⁶

¹⁶⁴ <https://www.facebook.com/photo/?fbid=128265199982299&set=a.128266426648843>

¹⁶⁵ Lucian Muntean, <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2040874049371524&set=p.2040874049371524&type=3>

¹⁶⁶ Sursă: <https://www.pressalert.ro/wp-content/uploads/2014/10/fabrica-bere-banaterra.jpg>

		 <p>TM-II-a-A-06167 • <i>Ansamblul fabricii de bere.</i></p>	 <p>TM-II-m-B-06167.02 • <i>Hală de imbutiere.</i></p>
		  <p>TM-II-m-A-06167.01 • <i>Fabrica de bere, municipiul Timișoara. Str. Stefan cel Mare 28 sec. XVIII.ref. 1890</i> <i>Identificarea monumentelor de către Direcția Județeană pentru Cultură¹⁶⁷</i></p>	
8.4.4	Fotografii color (2026)	 <p><i>Reclamă cu Fabrica de bere în anul 1897¹⁶⁸</i></p> <p><i>Reclame cu Fabrica de Bere în anii 1930¹⁶⁹</i></p>	
		  <p><i>Uscătoria de malț, Sursă: Casian Avram</i></p>	

¹⁶⁷ Sursă: Lista Monumentelor Istorice 2010- Județul Timiș, Direcția pentru cultură și patrimoniul cultural național a județului Timiș, Editura Graphite, 2011, Timișoara, pag. 123

¹⁶⁸ Sursă: Traian Popescu, *Album jubiliar - Monografia fabricii de bere din Timișoara 300 de ani de la prima atestare documentară*

¹⁶⁹ Sursă: <https://www.difmoe.eu/>

		 <p>Fosta locuință a berarilor¹⁷⁰, Fosta fabrică de gheață, actualmente hală de îmbuteliere¹⁷¹</p>
		 <p>Foste locuințe angajați, ¹⁷² Interior biserica turcească, ¹⁷³</p>
8.5.	Atestare documentară	-

9. NIVEL DE CLASARE

9.1.	Grupa valorică	A
9.2.	Categoria după natura obiectivului	II
9.3.	Criterii de evaluare globală	<ul style="list-style-type: none"> - Criteriul vechimii: excepțional - Criteriul valorii arhitecturale, artistice și urbanistice: foarte mare - Frecvenței (raritate și unicitate): foarte mare - Criteriul valorii memorial-simbolice: mare
9.4.	Data și documentul protecției	Proiectul Listei Monumentelor Istorice din 1992, elaborat de Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (DMASI) ¹⁷⁴
9.5.	Reglementări urbanistice	

10. INVENTARIERE

10.1.	Instituția în cadrul căreia s-a redactat fișa	SC GRAYZONESTUDIO SRL		
10.2.	Autorul fișei și calitatea acestuia			
10.2.1	Nume	Domokos – Pașcu	Bâldea	Avram
10.2.2	Prenume	Gabriela	Maja	Casian – Alexandru

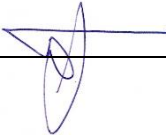
¹⁷⁰ Sursă: Casian Avram

¹⁷¹ Maja Bâldea

¹⁷² Sursă: Casian Avram

¹⁷³ Sursă: Gabriela Pașcu

¹⁷⁴ <https://www.cimec.ro/Monumente/Lista-Monumentelor-Istorice.htm#nota>

10.2.3	Calitatea autorului	conf.dr.arh. specialist atestat MCC 3AG	Ș.l.dr.arh. specialist atestat MCC 2D	arh. stg.
10.2.4	Semnătura autografă a specialistului care a întocmit fișa			
10.2.5	Semnătura și ștampila conducătorului instituției în cadrul căreia s-a redactat fișa			
10.3.	Numărul procesului verbal de validare în comisia regională a monumentelor istorice			
10.3.1	Numărul documentului de clasare			
10.3.2	Data ordinului de clasare			
10.4.	Data redactării fișei	26.03.2026		

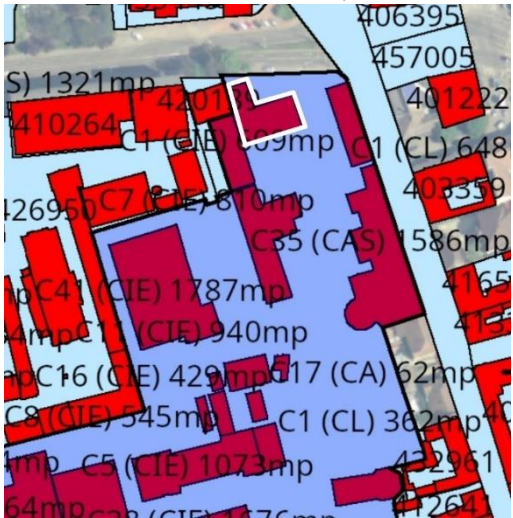
5 Numerotare tabel: D.1 – Fabrica de bere, TM-II-a-A-06167.01

FIȘĂ ANALITICĂ DE INVENTARIERE A ANSAMBLURILOR, MONUMENTELOR ȘI SITURILOR ISTORICE

1. IDENTIFICARE

1.1.	Cod LMI	TM-II-m-A-06167.01
1.2.	Categorie	Monument
1.3.	Denumire oficială	Fabrica de bere

2. LOCALIZARE ADMINISTRATIVĂ

2.1.	Stat	România - RO
2.2.	Județ	Timiș (TM)
2.3.	Localitate	Timișoara
2.4.	Cod poștal	-
2.5.	Stradă, număr actuale	str. Ștefan cel Mare LMI 2015 și str. Ștefan cel Mare, nr. 28 conform adresă din CF
2.7.	Stradă, număr anterioare	Gyáradvar út (str. Ștefan cel Mare)
2.8.	Coordonate geografice	-
2.8.1	Referințe geografice	-
2.8.2	Identificare cartografică	Extras CF 457246-C31, 566 mp
2.8.3.	Sistem cartografic utilizat	-
2.8.4.	Coordonate Y, X, Z	-

3. TIP DE PROPRIETATE

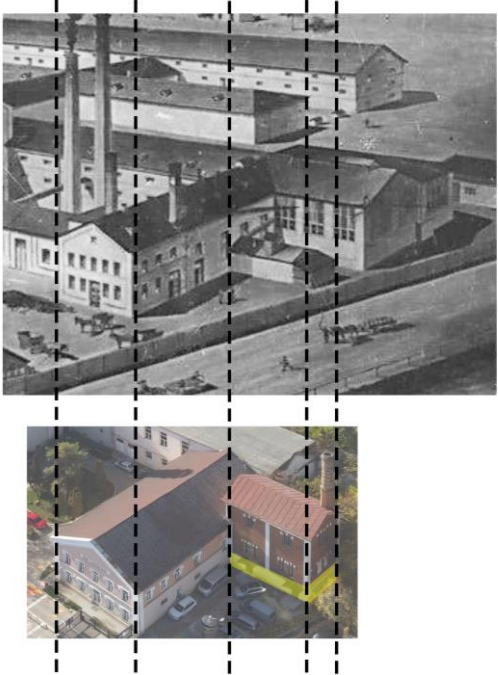
3.1.	Stat	-
3.1.1.	Proprietate publică a statului	-
3.1.2.	Proprietate privată a statului	-
3.2.	Mixt	-
3.3.	Privat	Asahi Group Holdings

4. DATARE

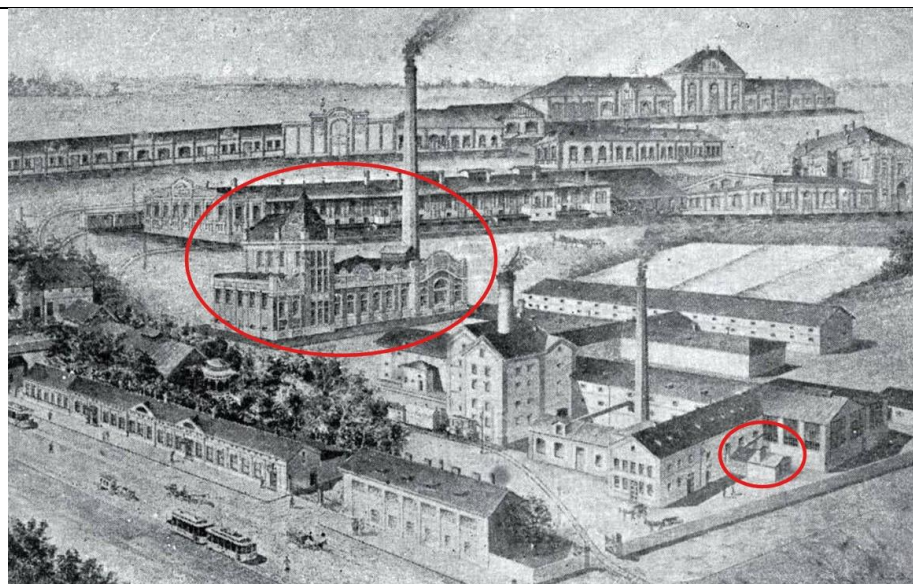
4.1.	Epocă	Epoca modernă
4.1.1.	Datare început	1749 - 2. Corp administrativ 2
4.1.2.	Datare sfârșit	1930 - 2.a Corp birouri
4.2.	Datare prin perioade	sec. al XVIII, XX-lea

4.3.	Datare prin intervale de date	1749 - 1930
4.4.	Datare precisă	-

5. ISTORIC. PERSOANE ȘI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

5.1.	Istoric	<p>2. Corpul administrativ 2 (denumirea actuală) apare prima dată pe harta din anul 1749. Pe hartă este notat faptul că fierbătoria și cazanul de țuică dețineau 4 clădiri solide, dintre care una era în construcție. Pe planurile din anul 1784, clădirea apare sub denumirea <i>Das Brauhaus</i> - Casa de fabricat bere. În anul 1791 apare însemnat faptul că în casa de fabricat bere se fierbea și se răcea berea, exista o locuință pentru berar, precum și o mică căsuță de locuit deasupra. Acest lucru denotă o supraetajare, care apare menționată prima dată în anul 1791, dar nu garantează că s-a și realizat atunci. Aceasta era prevăzută cu un coș de fum, însă acesta a dispărut în secolul XX, posibil la începutul anilor 1910.</p> <p>2a. Corp birouri apare pentru prima dată pe planul din anul 1910. Din fotografiile de epocă și axonometriile / litografiile realizate cu Fabrica de Bere se observă cum corpul de birouri 2a a fost construit etapizat. Parterul, este vizibil pe planul din 1910 menționat anterior, iar vizualizarea unei litografii unde este vizibilă fabrica de gheață construită la 1920, denotă construirea etajului 1 și 2 în perioada 1920-1930. Studiul fotografic realizat mai jos denotă similitudinea amprentei la sol a corpului pe parter cu imaginea actuală a acestuia cu 2 etaje. Incompatibilitatea stilistică dintre pereții parterului și ale etajelor superioare denotă faptul că este vorba despre o supraetajare și parțial reconstrucție a corpului pe parter vizibil în litografie.</p>	 <p>1. Schemă axonometrică care fundamentează argumentul supraetajării și nu al reconstrucției. Cu galben este marcat corpul inițial, supraetajat ulterior.¹⁷⁵</p>
------	---------	---	--

¹⁷⁵ Sursă: Andreescu Ioan, Casian Avram și Maja Bâldea

Fabrica de Bere după anii 1920, astfel că se observă fabrica de gheață construită în același an.¹⁷⁶

Ungarische Bank- und Handels-Aktiengesellschaft din Budapesta, în afiliere cu Temesvarer Bank und Handels-A.G. preia fabrica în anul 1911, schimbându-și și denumirea în *Temesvarer Bürgerliche Bierbrauerei Actiengesellschaft / Temesvári Polgári sörfözde Részvénytársaság*, iar director devine Max (Miksa) Großmann. Între 1912 și 1913 se mărește capitalul de acțiuni de la 1.000.000 coroane la 2.400.000 coroane. Se menționează și modernizarea producției cu filtre de mare capacitate pentru apă și sistem de răcire cu gheață.¹⁷⁷

Având în vedere juxtapunerea construcției corpului 2a fostei fierbătorii unde se fierbea și răcea berea, precum și mențiunea că Fabrica de Bere a investit în modernizarea sistemelor de răcire, se poate deduce faptul că funcțiunea corpului de birouri 2a ar fi putut fi de răcire. Având în vedere faptul că fosta Casă de fabricat Bere / fierbătoria de bere a avut un coș de fum, demolat la început de secol XX, moment în care a fost construit și corpul de birouri 2a, poate însemna faptul că, Casa de Fabricat Bere ar fi primit o altă funcțiune care nu necesită coș de fum, astfel funcțiunea de răcire și fierbere a berii să fi fost preluată de corpul de birouri 2a. Iar probabil fosta Casă de fabricat bere să fi primit o funcțiune administrativă, mai apropiată de funcțiunea din prezent. Lipsa informațiilor exacte fac dificilă atribuirea exactă a funcțiilor, precum și a datării exacte ale construcției, astfel că se vor realiza astfel de prezumții trasate pe cale logică, având ca fundament unele descrieri ale ansamblului.

În concluzie, argumentul schimbării administrației fabricii în anul 1911, vizibilitatea parterului corpului de birouri 2a construit pe harta din anul 1910, schema fotografică și incompatibilitatea stilistică dintre parter și cele 2 etaje, poate demonstra parțial teorie cum că corpul a fost construit în perioada 1904-1910 (se presupune anul construcției fiindcă atunci apare prima dată pe plan), iar schimbarea administrației a amânat construirea completă a acestuia. Astfel, după schimbarea administrației și creșterea substanțială a capitalului, corpul a fost supraetajat și dotat cu coș de fum. Atestarea supraetajării poate fi făcută în

¹⁷⁶ Lucian Muntean, <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2040874049371524&set=p.2040874049371524&type=3>

¹⁷⁷ Traian Popescu, Album jubiliar - Monografia fabricii de bere din Timișoara 300 de ani de la prima atestare documentară, pg. 33

		perioada 1920-1930, având în vedere inexistența supraetajării în litografia de mai sus. Ulterior acestor atestări, s-a constatat existența parterului actualului corp de birouri 2a pe o litografie atestată ca fiind din anul 1900, astfel extinzând intervalul constructiv la perioada 1900-1930.
5.2.	Autor	-
5.3.	Comanditar	Maxmillian Edler von Rosendorf (arendaș în perioada 1744-1749), Alexander Deutsch de Hatvan (directorul Fabricii de Bere în anul 1905) ¹⁷⁸
5.4.	Ctitor	-
5.5.	Meșter	-
5.6.	(Pictor)	-

6. DESCRIERE

6.1.	Zona	<p>Terenul pe care stă astăzi ansamblul aparține de Fabrica de Bere și purta denumirea de <i>Bräuhausz Wiesen</i> (Câmpul Berăriei). Pe o hartă din 1766, strada Pestalozzi era de fapt un baraj (<i>Innundation Damung</i>) pentru inundațiile provenite de la vechiul braț al Begăi (<i>Einlauf Canal, Beghe Flus</i>) care mărginea sudul parcului Regina Maria. La mijlocul secolului XIX, strada beneficiază de aliniamente de arbori și devine o cale de circulație, iar în partea de nord a acesteia, peste canal, ia ființă <i>Coronini Park</i> (actualul parc Regina Maria), care a aparținut până spre sfârșitul secolului XIX armatei, urmând să fie achiziționat de Primărie pentru a fi parcelat. Pe hărțile vremii, pe suprafața unei zone largite, rezultată din bifurcația canalului, adosată străzii Pestalozzi, a apărut <i>Schwimmschule</i> - Școala de Înot, care inițial se afla în extremitatea vestică a străzii Pestalozzi (1849), fiind relocată aproximativ vis-a-vis de viitorul orfelinat Gisella (1858). În dreptul școlii exista un pod care conecta strada Pestalozzi de aleile organice ale parcului. Această zonă a fost de fapt nucleul inițial al parcului Regina Maria, care ulterior s-a extins și în partea nordică a canalului, pe actualul amplasament.</p> <p>La sfârșitul secolului XIX, zonei i se adaugă noi amplasamente industriale, printre care se numără și Uzina Electrică Comunală, dispusă între Biserica Millenium și canalul Begăi.</p> <p>La începutul secolului XX, școala de înot apare cu denumirea <i>Kanotai Uszoda</i> - Bazinul de înot al canotorilor, perioadă în care se observă și amenajarea unei căi de circulație secundară, adiacentă străzii Pestalozzi, de care era conectată prin culoare transversale, care legau strada cu școala de înot și cu podul peste Bega. Pe harta din 1910 se observă demolarea școlii de înot și apariția Orfelinatului Gisella (1901) și a Preparandei romano-catolice pentru învățători (1895). Tot în această perioadă sunt asanate brațele Begăi, iar cu toate acestea cel din dreptul străzii Pestalozzi rămâne existent până în anii 1970.</p> <p>În perioada interbelică, este parcelat ce a mai rămas din <i>Bräuhausz Wiesen</i>, fiind construite o serie de vile moderniste care aveau să mobilizeze jumătatea vestică a străzii Pestalozzi. În perioada regimului comunist, conglomeratele industriale (Colterm și Transelectrica de astăzi), înlocuiesc brațul Begăi și ocupă partea de sud a parcului, devenind o barieră între strada Pestalozzi și <i>Vorpark</i> și <i>Liget Park</i>.</p>
------	------	--

¹⁷⁸ Ibid.

6.2.	Elemente de peisaj cultural și natural	
6.2.1	Peisaj cultural	Fabrica de bere a însemnat un reper important pentru modul în care a fost percepută zona de-a lungul ultimelor secole. În anul 1911 fabrica a trecut în proprietatea unei alte societăți pe acțiuni care a luat numele de Fabrica de bere timișoreană S.A. (Temesvarer Bierbrauerei AG în orig., n.tr.). De atunci localul de la Fabrica de Bere a devenit un loc de întâlnire al tuturor locuitorilor din Fabric și a primit numele de „Reduta din Fabric”. ¹⁷⁹ De asemenea transportul berii către gara de Est dar și către localurile din oraș era un eveniment marcant, locomotiva folosită primind o poreclă din partea locuitorilor, Mucky.
6.2.2	Peisaj natural	Din punct de vedere natural, zona străzii Pestalozzi avea rol de dig de pământ care oprea inundațiile aferente brațului râului Bega. Terenurile pe care se află vechea preparanda de învățători și orfelinatul erau deținute de Fabrica de Bere și funcționau ca zone de păscut pentru bovine, ovine și cabaline, având un aspect similar cu terenurile virane din Timișoara din secolul XIX. Acest peisaj natural este antropizat odată cu amenajarea străzii cu piatră cubică și aliniamente de arbori și extinderea parcului Regina Maria până la limita străzii. Brațul Begăi a rămas ultimul martor al peisajului natural de la sfârșitul secolului XVIII, fiind asanat în anii 1970. Componente istorice majore ale Infrastructurii verzi: Canalul principal Bega delimitează latura de nord a unității, cu amprenta str. J. Pestalozzi; Șanțul inferior tangent la limita sudică a unității str. Gloriei (fostă magh. Álso Árok utca, ro. Strada canalului); Posibil aliniamente istorice de arbori și pomi fructiferi pe str. Pestalozzi, corelat cu Regulamentul privind pepinierele și plantările de arbori de la 1900. Componente istorice minore ale Infrastructurii verzi (IV), Într-o participare mai redusă curțile-grădină cu arbori, afiliate parcelelor locuite (latura de sud a unității). ¹⁸⁰
6.3.	Categoria de arhitectură	
6.3.1	Funcțiunea actuală	2. Corp administrativ 2 2.a Corp birouri
6.3.2	Funcțiunea anterioară	2 - Casa de fabricat bere și locuință pentru berar 2.a - Hală de răcirea berii (o variantă dedusă)
6.4	Descriere obiectiv individual	
6.4.1	Plan	Clădirea corpului administrativ are o formă lamelară și cuprinde parter și etaj și mansardă. Corpul de birouri 2a cuprinde parter și 2 etaje. Se observă cum coșul de fum este înglobat în structura peretelui.
6.4.2	Fațade	Cele 2 clădiri și-au păstrat aparența de început de secol XX, nefiind realizate extinderi sau alte operațiuni parazitare pentru configurația originală. Fațadele corpului de birouri 2a sunt tipice pentru arhitectura industrială de secol XX, având finisaj policrom - cărămidă aparentă și tencuială de var. Corpul administrativ 2 a avut de-a lungul istoriei o serie de extinderi, care au contribuit la alterarea graduală a fațadei, pierzându-se configurația inițială,

¹⁷⁹ Josef Geml, Vechea Timișoară, pg. 88-89

¹⁸⁰ urb. peis. Alina Floca, dr. peis. Alexandru Ciobotă, dr. peis. Raluca Rusu-Moșnoi, Studiu de peisaj PUZCP Fabric

		în special în zona de parter. Parterul cu finisaj tip bosaje continue și ancadramentele ferestrelor sunt tipice arhitecturii baroce de secol XVIII, dar nu se poate atesta cu certitudine dacă sunt cele originale.
6.4.3	Formă acoperiș	Acoperiș în 2 ape
6.4.4	Extinderi	Supraetajare în perioada interbelică la corpul de birouri 2a
6.4.5	Anexe	-
6.5.	Structură	2a. Corp birouri - Fundații din cărămidă, zidărie din cărămidă, pardoseală din beton, fermă de acoperiș din lemn, învelitoare din tablă, coș de fum din cărămidă. 2. Corp administrativ 2 - Fundație din cărămidă; zidărie din cărămidă; stâlpi metalici (fontă); grinzi metalice; pardoseli boltite din cărămidă și lemn; șarpantă din lemn; acoperiș din țiglă ceramică
6.6.	Materiale de construcție	Cărămidă, lemn, metal, beton, tablă, țiglă ceramică
6.6.1	Materiale de construcție acoperiș	Șarpantă din lemn, învelitoare din țiglă ceramică și tablă.
6.7.	Tehnici de construcție	Prin țeserea de cărămidă plină, iar finisajul este realizat din tencuială.
6.8.	Încadrare stilistică	industrial, baroc
6.9.	Inscripții	Fabrica de Bere

7. CONSERVARE, RESTAURARE, AMENINȚĂRI

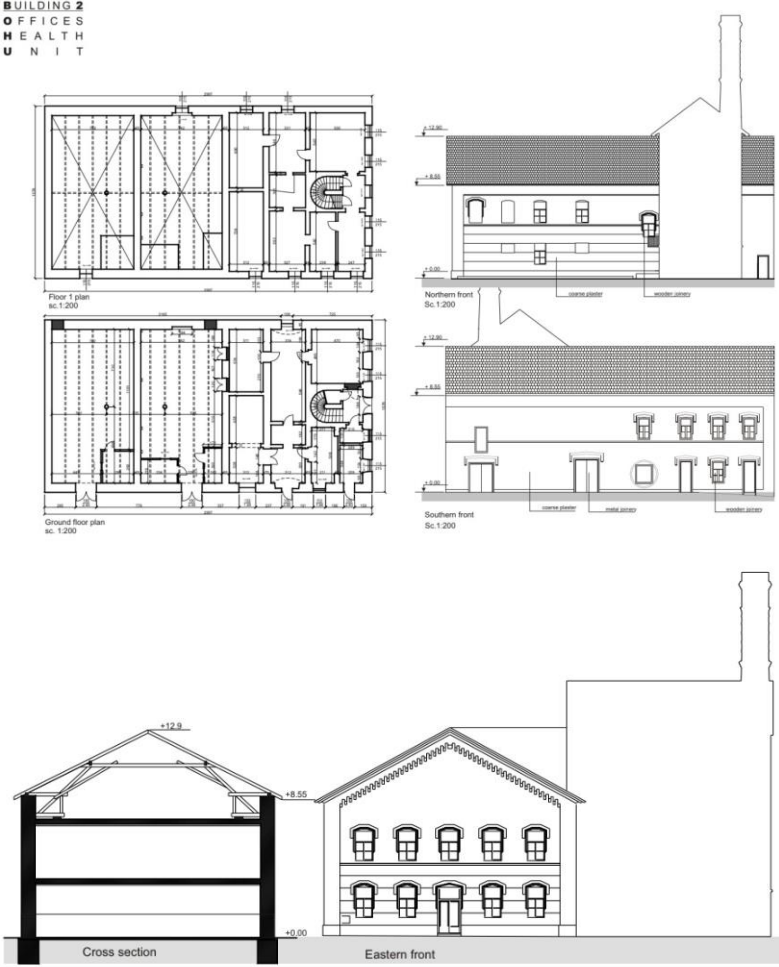
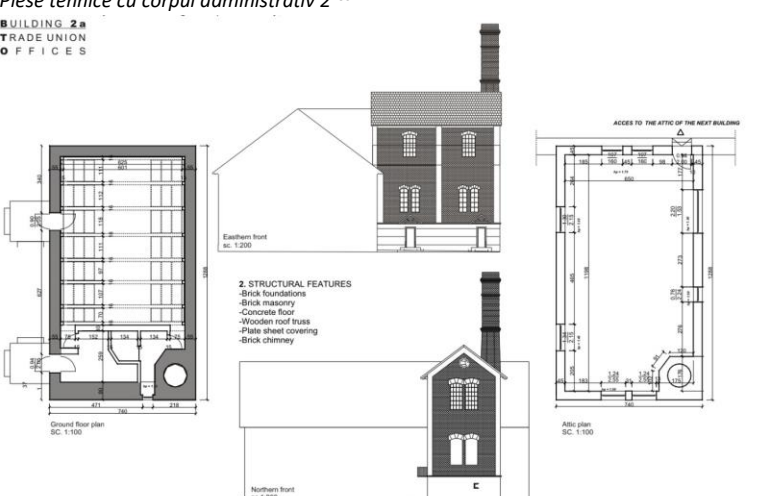
7.1.	Stare generală de conservare	2a. Corp birouri - medie 2. Corp administrativ 2 - bună
7.2.	Lucrări anterioare de restaurare	2a. Corp birouri
7.3.	Riscuri/amenințări	-
7.3.1	Eroziune	-
7.3.2	Inundații	-
7.3.3	Alunecări de teren	-
7.3.4	Agricultură	-

8. DOCUMENTARE

8.1.	Bibliografie	<ol style="list-style-type: none"> Mihai Opreș, Timișoara - O mică monografie urbanistică Prin Banat, Heritage of Timișoara nr. 2 – Vorpark Secția Documentar-Periodice - Biblioteca Județeană „Sorin Titel” Timiș, <i>Magyarország vármegyéi és városai</i>, D IV 5.183, pag. 172-195 Josef Geml, Vechea Timișoară Traian Popescu, Album jubiliar - Monografia fabricii de bere din Timișoara 300 de ani de la prima atestare documentară Dr. N. Ilieșiu, <i>Timișoara. Monografie istorică. Volumul I</i>, publicat de G. Matheiu, Timișoara, 1943 Radu Trifan, Morile Banatului - Patrimoniul mulinologic al județelor Timiș și Caraș-Severin Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere
8.2.	Dosare și rapoarte, în arhive	Incluse în studiul istoric.

8.3.	Hărți, planuri, desene	
8.3.1.	Hărți	<p style="text-align: center;"><i>Succesiune planuri istorice</i></p>
8.3.2	Planuri/ Relevu	<p><i>Der baufällige Tract mit dem hölzernen Dach und Schilthöfen darüber erbaut.</i></p> <p><i>Erklärung.</i> <i>von Joh. B. Schülthöfen. C. Wraich.</i></p> <p>PLAN din anul 1791 Rezentând aripa de clădire numită terenul de malț din fabrica de bere camerală din Timișoara, și anume modul în care această aripă a fost construită cu pardoseală din lemn și cu podele de depozitare deasupra.¹⁸¹</p> <p><i>eswaren Cornical Bräuhaus, wie ein Tract gewölbt und mit einem Schilthöfen durch auführung des ober- ligs korpus stellen angetragen ist.</i></p> <p><i>Erklärung.</i> <i>von Joh. B. Schülthöfen. C. Wraich.</i> <i>Das Bild illustriert ist aber kein Selbst. - neuer entrag.</i></p>

¹⁸¹ Sursa: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTervtar/165/view/?pg=0&bbox=-6026%2C-11287%2C11585%2C95>

		<p>PLAN din anul 1791 Reprezentând aripa de clădire numită terenul de malț din fabrica de bere camerală de aici, din Timișoara; și anume modul în care această aripă este boltită și cum este propusă realizarea unui etaj superior suplimentar, prin construirea unui nou nivel peste tavan boltit existent.¹⁸²</p> <p>BUILDING 2 OFFICES HEALTH UNIT</p> <p><i>Piese tehnice cu corpul administrativ 2</i>¹⁸³</p> <p>BUILDING 2a TRADE UNION OFFICES</p> <p><i>Piese tehnice cu corpul de birouri 2a</i>¹⁸⁴</p>
8.4.	Fotografii	

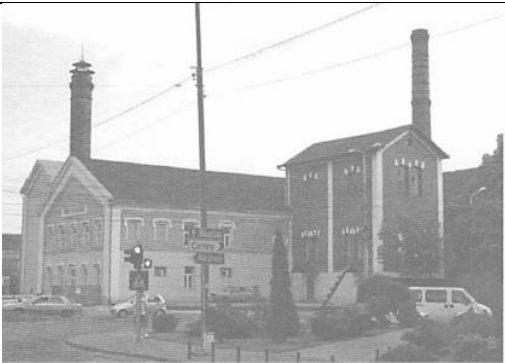

¹⁸² Sursa: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerftar/165/view/?pg=0&bbox=-6026%2C-11287%2C11585%2C95>

¹⁸³ Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere

¹⁸⁴ Ibidem.

8.4.1	Fotografii satelitare	 <p>Fotografie aeriană. Sursă: google maps</p>
8.4.2	Fotografii aeriene	 <p>Fotografie aeriană. Sursă: google maps</p>
8.4.3	Fotografii alb-negru	 <p>Fotografie von L. Letzter.</p> <p>Verlag von E. Uhrmann.</p> <p>FABRIK, FABRIKSHOF.</p> <p>Vedere către fabrica de bere, aprox. 1880, oto L. Letzter, editor Uhrmann¹⁸⁵</p>

¹⁸⁵ Lucian Muntean, <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=3728893140569598&set=p.3728893140569598&type=3>

			
8.4.4	Fotografii color	 <p data-bbox="603 1301 1110 1328"><i>Corpul administrativ 2 după renovare, anii 2000¹⁸⁷</i></p> <p data-bbox="603 1715 1110 1742"><i>Corpul administrativ 2, fațada principală¹⁸⁸</i></p>	

¹⁸⁶ Lista Monumentelor Istorice 2010- Județul Timiș, Direcția pentru cultură și patrimoniul cultural național a județului Timiș, Editura Graphite, 2011, Timișoara, pag. 123

¹⁸⁷ Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere, pg. 13

¹⁸⁸ Sursă: Casian Avram

Corpul administrativ 2, fațada laterală¹⁸⁹

Corpul administrativ 2, fațadă și casa scării¹⁹⁰

Corpul administrativ 2, birou; Corpul administrativ 2, șarpanta barocă¹⁹¹

¹⁸⁹ Sursă: Casian Avram

¹⁹⁰ Sursă: Casian Avram

¹⁹¹ Sursă: Casian Avram

		 <p><i>Corpul de birouri 2a, vedere dinspre strada Pestalozzi¹⁹²</i></p>
		 <p><i>Corpul de birouri 2a, vedere dinspre strada Pestalozzi, detaliu¹⁹³</i></p>
8.5.	Atestare documentară	-

9. NIVEL DE CLASARE

9.1.	Grupa valorică	A
9.2.	Categoria după natura obiectivului	II
9.3.	Criterii de evaluare globală	<ul style="list-style-type: none"> - Criteriul vechimii: foarte mare - Criteriul valorii arhitecturale, artistice și urbanistice: foarte mare - Frecvenței (raritate și unicitate): mare - Criteriul valorii memorial-simbolice: foarte mare
9.4.	Data și documentul protecției	Proiectul Listei Monumentelor Istorice din 1992, elaborat de Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (DMAȘI) ¹⁹⁴
9.5.	Reglementări urbanistice	

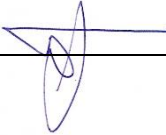
10. INVENTARIERE

10.1.	Instituția în cadrul căreia s-a redactat fișa	SC GRAYZONESTUDIO SRL
10.2.	Autorul fișei și calitatea acestuia	

¹⁹² Sursă: Casian Avram

¹⁹³ Sursă: Casian Avram

¹⁹⁴ <https://www.cimec.ro/Monumente/Lista-Monumentelor-Istorice.htm#nota>

10.2.1	Nume	Domokos – Pașcu	Bâldea	Avram
10.2.2	Prenume	Gabriela	Maja	Casian – Alexandru
10.2.3	Calitatea autorului	conf.dr.arh. specialist atestat MCC 3AG	Ș.l.dr.arh. specialist atestat MCC 2D	arh. stg.
10.2.4	Semnătura autografă a specialistului care a întocmit fișa			
10.2.5	Semnătura și ștampila conducătorului instituției în cadrul căreia s-a redactat fișa			
10.3.	Numărul procesului verbal de validare în comisia regională a monumentelor istorice			
10.3.1	Numărul documentului de clasare			
10.3.2	Data ordinului de clasare			
10.4.	Data redactării fișei	26.03.2026		

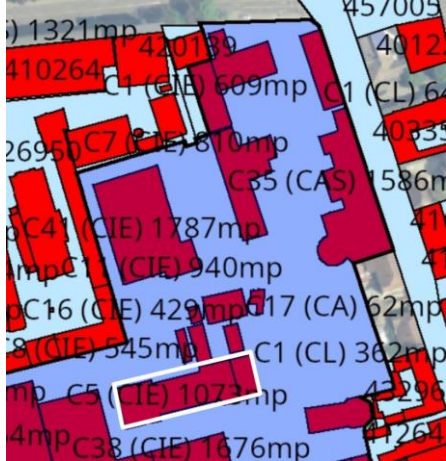
6 Numerotare tabel: D.2 – Hală de îmbuteliere, TM-II-a-A-06167.02

FIȘĂ ANALITICĂ DE INVENTARIERE A ANSAMBLURILOR, MONUMENTELOR ȘI SITURILOR ISTORICE

1. IDENTIFICARE

1.1.	Cod LMI	TM-II-m-B-06167.02
1.2.	Categorie	Monument
1.3.	Denumire oficială	Hală de îmbuteliere

2. LOCALIZARE ADMINISTRATIVĂ

2.1.	Stat	România - RO
2.2.	Județ	Timiș (TM)
2.3.	Localitate	Timișoara
2.4.	Cod poștal	300116
2.5.	Stradă, număr actuale	str. Ștefan cel Mare, nr. 28 conform adresă din CF
2.7.	Stradă, număr anterioare	Gyáradvar út (str. Ștefan cel Mare)
2.8.	Coordonate geografice	-
2.8.1	Referințe geografice	-
2.8.2	Identificare cartografică	Extras CF 457246-C5, 1073 mp
2.8.3.	Sistem cartografic utilizat	-
2.8.4.	Coordonate Y, X, Z	-

3. TIP DE PROPRIETATE

3.1.	Stat	-
3.1.1.	Proprietate publică a statului	-
3.1.2.	Proprietate privată a statului	-
3.2.	Mixt	-
3.3.	Privat	Asahi Group Holdings

4. DATARE

4.1.	Epocă	Epoca modernă
4.1.1.	Datare început	1900
4.1.2.	Datare sfârșit	-
4.2.	Datare prin perioade	sec. XX
4.3.	Datare prin intervale de date	1900
4.4.	Datare precisă	-

5. ISTORIC. PERSOANE ȘI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

5.1.	Istoric	<p><i>Ungarische Bank- und Handels-Aktiengesellschaft</i> din Budapesta, în afiliere cu <i>Temesvarer Bank und Handels-A.G.</i> preia fabrica în anul 1911, schimbându-și și denumirea în <i>Temesvarer Bürgerliche Bierbrauerei Actiengesellschaft / Temesvári Polgári sörfözde Részvénytársaság</i>, iar director devine <i>Max (Miksa) Großmann</i>. Între 1912 și 1913 se mărește capitalul de acțiuni de la 1.000.000 coroane la 2.400.000 coroane. Se menționează și modernizarea producției cu filtre de mare capacitate pentru apă și sistem de răcire cu gheață.¹⁹⁵</p> <p>Clădirea a fost construită în urma unui incendiu care a avut loc la sfârșit de anii 1890, având funcțiunea inițială de fabrică de gheață. Clădirea a fost dată în folosință în anul 1900, fiind construită ca răspuns la nevoile de generare a gheții. Înainte gheața naturală era asigurată prin colectare în timpul iernii și depunere în pivnițe special amenajate, iar începând cu ultimul sfert al secolului XIX se va folosi pentru răcire un răcitor de bere patentat de V.Prick la Viena în anul 1864. Începând cu anul 1900, răcitorul anterior este înlocuit cu frigul artificial generat de un compresor dublu cu amoniac, și un compresor cu amoniac preluat de la fabrica de bere din Ciclova Montană, acestea fiind angrenate de un generator electric acționat de o mașină cu aburi integrată clădirii noi. Tot în acest moment se dă în funcțiune și o instalație de produs blocuri de gheață, cu o capacitate de 30 to/zi.¹⁹⁶</p> <p>În secolul trecut, în perioada comunistă, capătul volumului estic se supraetajează cu un nivel tehnic de cărămidă, care se va desface în perioada contemporană.</p>
5.2.	Autor	-
5.3.	Comanditar	Temesvarer Bierbrauerei AG
5.4.	Ctitor	-
5.5.	Meșter	-
5.6.	(Pictor)	-

6. DESCRIERE

6.1.	Zona	<p>Terenul pe care stă astăzi ansamblul aparține de Fabrica de Bere și purta denumirea de <i>Bräuhausz Wiesen</i> (Câmpul Berăriei). Pe o hartă din 1766, strada Pestalozzi era de fapt un baraj (<i>Innundation Damung</i>) pentru inundațiile provenite de la vechiul braț al Begăi (<i>Einlauf Canal, Beghe Fluss</i>) care mărginea sudul parcului Regina Maria. La mijlocul secolului XIX, strada beneficiază de aliniamente de arbori și devine o cale de circulație, iar în partea de nord a acesteia, peste canal, ia ființă <i>Coronini Park</i> (actualul parc Regina Maria), care a aparținut până spre sfârșitul secolului XIX armatei, urmând să fie achiziționat de Primărie pentru a fi parcelat. Pe hărțile vremii, pe suprafața unei zone lărgite, rezultată din bifurcația canalului, adosată străzii Pestalozzi, a apărut <i>Schwimmschule</i> - Școala de Înot, care inițial se afla în extremitatea vestică a străzii Pestalozzi (1849), fiind relocalată aproximativ vis-a-vis de viitorul orfelinat Gisella (1858). În dreptul școlii exista un pod care conecta strada Pestalozzi de aleile organice ale parcului. Această zonă a fost</p>
------	------	--

¹⁹⁵ Traian Popescu, Album jubiliar - Monografia fabricii de bere din Timișoara 300 de ani de la prima atestare documentară, pg. 33

¹⁹⁶ Traian Popescu, Album jubiliar - Monografia fabricii de bere din Timișoara 300 de ani de la prima atestare documentară, pg. 24-29

		<p>de fapt nucleul inițial al parcului Regina Maria, care ulterior s-a extins și în partea nordică a canalului, pe actualul amplasament.</p> <p>La sfârșitul secolului XIX, zonei i se adaugă noi amplasamente industriale, printre care se numără și Uzina Electrică Comunală, dispusă între Biserica Millenium și canalul Begăi.</p> <p>La începutul secolului XX, școala de înot apare cu denumirea <i>Kanotai Uszoda</i> - Bazinul de înot al canotorilor, perioadă în care se observă și amenajarea unei căi de circulație secundară, adiacentă străzii Pestalozzi, de care era conectată prin culoare transversale, care legau strada cu școala de înot și cu podul peste Bega. Pe harta din 1910 se observă demolarea școlii de înot și apariția Orfelinatlui Gissela (1901) și a Preparandei romano-catolice pentru învățători (1895). Tot în această perioadă sunt asanate brațele Begăi, iar cu toate acestea cel din dreptul străzii Pestalozzi rămâne existent până în anii 1970.</p> <p>În perioada interbelică, este parcelat ce a mai rămas din <i>Bräuhausz Wiesen</i>, fiind construite o serie de vile moderniste care aveau să mobilizeze jumătatea vestică a străzii Pestalozzi. În perioada regimului comunist, conglomeratele industriale (Colterm și Transelectrica de astăzi), înlocuiesc brațul Begăi și ocupă partea de sud a parcului, devenind o barieră între strada Pestalozzi și <i>Vorpark</i> și <i>Liget Park</i>.</p>
6.2.	Elemente de peisaj cultural și natural	
6.2.1	Peisaj cultural	<p>Fabrica de bere a însemnat un reper important pentru modul în care a fost percepută zona de-a lungul ultimelor secole.</p> <p>În anul 1911 fabrica a trecut în proprietatea unei alte societăți pe acțiuni care a luat numele de Fabrica de bere timișoreană S.A. (Temesvarer Bierbrauerei AG în orig., n.tr.). De atunci localul de la Fabrica de Bere a devenit un loc de întâlnire al tuturor locuitorilor din Fabric și a primit numele de „Reduta din Fabric”.¹⁹⁷ De asemenea transportul berii către gara de Est dar și către localurile din oraș era un eveniment marcant, locomotiva folosită primind o poreclă din partea locuitorilor, Mucky.</p>
6.2.2	Peisaj natural	<p>Din punct de vedere natural, zona străzii Pestalozzi avea rol de dig de pământ care oprea inundațiile aferente brațului râului Bega. Terenurile pe care se află vechea preparanda de învățători și orfelinatul erau deținute de Fabrica de Bere și funcționau ca zone de păscut pentru bovine, ovine și cabaline, având un aspect similar cu terenurile virane din Timișoara din secolul XIX. Acest peisaj natural este antropizat odată cu amenajarea străzii cu piatră cubică și aliniamente de arbori și extinderea parcului Regina Maria până la limita străzii. Brațul Begăi a rămas ultimul martor al peisajului natural de la sfârșitul secolului XVIII, fiind asanat în anii 1970.</p> <p>Componente istorice majore ale Infrastructurii verzi: Canalul principal Bega delimitează latura de nord a unității, cu amprenta str. J. Pestalozzi; Șanțul inferior tangent la limita sudică a unității str. Gloriei (fostă magh. Álso Árok utca, ro. Strada canalului); Posibil aliniamente istorice de arbori și pomi fructiferi pe str. Pestalozzi, corelat cu Regulamentul privind pepinierele și plantările de arbori de la 1900. Componente istorice minore ale Infrastructurii</p>

¹⁹⁷ Josef Geml, *Vechea Timișoară*, pg. 88-89

		verzi (IV), într-o participare mai redusă curțile-grădină cu arbori, afiliate parcelelor locuite (latura de sud a unității). ¹⁹⁸
6.3.	Categoria de arhitectură	
6.3.1	Funcțiunea actuală	Hală de îmbuteliere
6.3.2	Funcțiunea anterioară	Fabrică de gheață
6.4	Descriere obiectiv individual	
6.4.1	Plan	Clădirea are o formă de bară, cu extremitățile decroșate față de zona centrală, rezultând o configurație tip halteră. Volumele laterale sunt conectate median de o sală cu plan liber. Regimul de înălțime este subsol, parter înalt și etaj, iar volumul către est are o terasă.
6.4.2	Fațade	Fațadele clădirii sunt tipice pentru arhitectura industrială de secol XX, având finisaj policrom, combinând suprafețe cărămidă aparentă cu tencuială de var și un joc complex de volume care creează o compoziție echilibrată, dominat de corpul cu 2 etaje și șarpantă elansată, având aspectul unui turn. Aticele vălurite și elementele geometrice sunt caracteristice perioadei târzii a curentului secesion. Cele două fațade longitudinale au un tratament diferit, cea orientată către acces are detalii mai fine și corpurile central și de vest au atice terminate în arc de cerc, în timp ce fațada către zona tehnică are un finisaj mai schematizat, iar volumul de vest are un timpan triunghiular. Volumul estic a fost supraetajat în perioada comunistă cu un volum put funcțional-tehnic, iar recent acesta a fost îndepărtat, revenindu-se la acoperirea simplă cu terasă în această zonă.
6.4.3	Formă acoperiș	Acoperiș în terasă, într-o apă, în 2 și 4 ape (turn). Volumul vestic integrează un luminator central, iar corpul estic include trei tipologii de acoperi: acoperiș terasă către capătul estic, un acoperiș tip turn și un acoperiș în 4 ape mai scund.
6.4.4	Extinderi	Supraetajare în secolul XX deasupra corpului estic, supraetajare înlăturată între timp. Pe partea de nord s-au adăugat o serie de construcții cu rol funcțional, ce deservește procese tehnologice conexe.
6.4.5	Anexe	-
6.5.	Structură	Fundații de beton și cărămidă, pereții sunt portanți din cărămidă plină, iar structura șarpantei este din lemn. Planșee cu grinzi metalice.
6.6.	Materiale de construcție	Fundații din cărămidă și beton, zidărie din cărămidă, planșee din lemn, plăci din beton, grinzi metalice rezistente, scări din beton, șarpantă din lemn, învelitoare din șindrilă și tablă.
6.6.1	Materiale de construcție acoperiș	Șarpantă din lemn, învelitoare din șindrilă și tablă.

¹⁹⁸ urb. peis. Alina Floca, dr. peis. Alexandru Ciobotă, dr. peis. Raluca Rusu-Moșnoi, Studiu de peisaj PUZCP Fabric

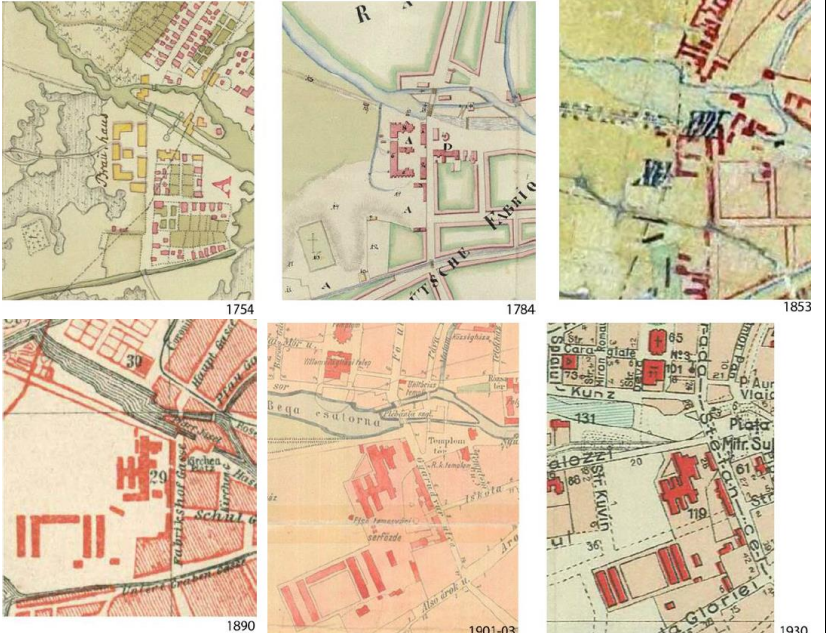
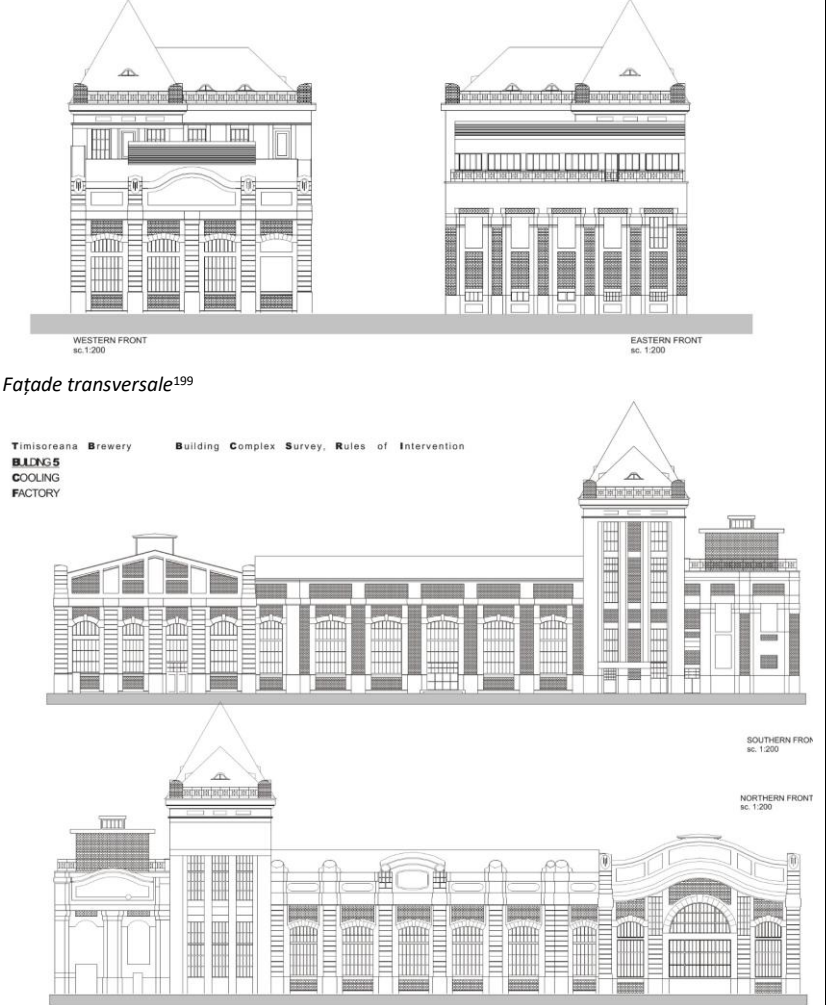
6.7.	Tehnici de construcție	Prin țeserea de cărămidă plină, iar finisajul este realizat din tencuială.
6.8.	Încadrare stilistică	Secession industrial
6.9.	Inscripții	-

7. CONSERVARE, RESTAURARE, AMENINȚĂRI

7.1.	Stare generală de conservare	Medie
7.2.	Lucrări anterioare de restaurare	-
7.3.	Riscuri/amenințări	-
7.3.1	Eroziune	-
7.3.2	Inundații	-
7.3.3	Alunecări de teren	-
7.3.4	Agricultură	-

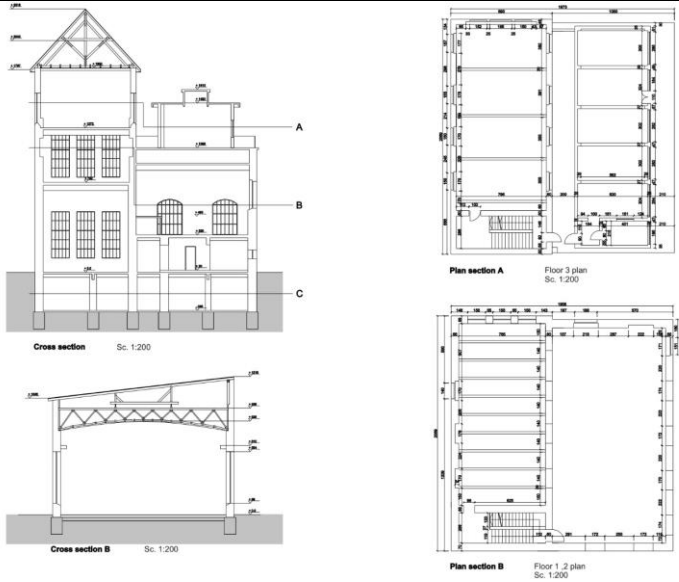
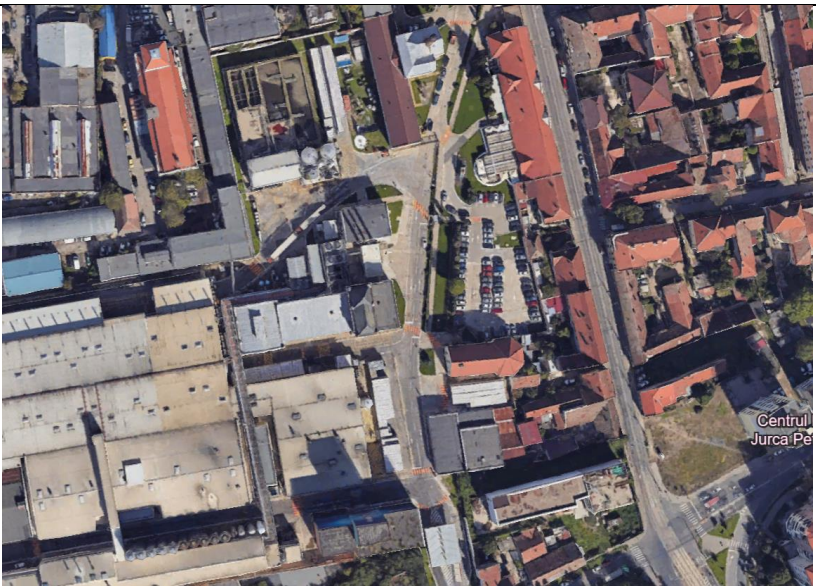
8. DOCUMENTARE

8.1.	Bibliografie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mihai Opreș, Timișoara - O mică monografie urbanistică 2. Prin Banat, Heritage of Timișoara nr. 2 – Vorpark 3. Secția Documentar-Periodice - Biblioteca Județeană „Sorin Titel” Timiș, <i>Magyarország vármegyéi és városai</i>, D IV 5.183, pag. 172-195 4. Josef Geml, Vechea Timișoară 5. Traian Popescu, Album jubiliar - Monografia fabricii de bere din Timișoara 300 de ani de la prima atestare documentară 6. Dr. N. Ilieșiu, <i>Timișoara. Monografie istorică. Volumul I</i>, publicat de G. Matheiu, Timișoara, 1943 7. Radu Trifan, Morile Banatului - Patrimoniul mulinologic al județelor Timiș și Caraș-Severin 8. Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere
8.2.	Dosare și rapoarte, în arhive	Incluse în studiul istoric.
8.3.	Hărți, planuri, desene	

8.3.1.	Hărți	 <p>1754 1784 1853 1890 1901-03 1930</p> <p><i>Sucesiune planuri istorice</i></p>
8.3.2	Planuri/ Relevu	 <p>WESTERN FRONT sc.1:200 EASTERN FRONT sc.1:200</p> <p><i>Fațade transversale¹⁹⁹</i></p> <p>Timisoareana Brewery Building Complex Survey, Rules of Intervention</p> <p>BUILDINGS COOLING FACTORY</p> <p>SOUTHERN FRONT sc.1:200 NORTHERN FRONT sc.1:200</p> <p><i>Fațade longitudinale²⁰⁰</i></p>

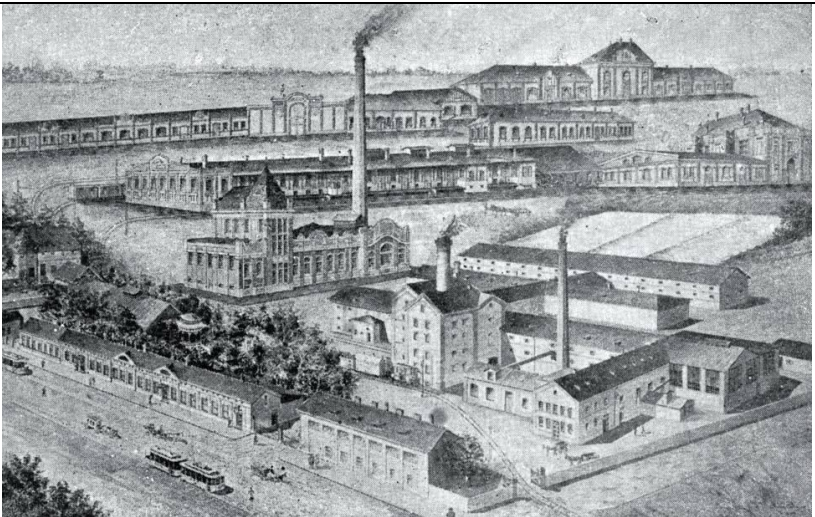
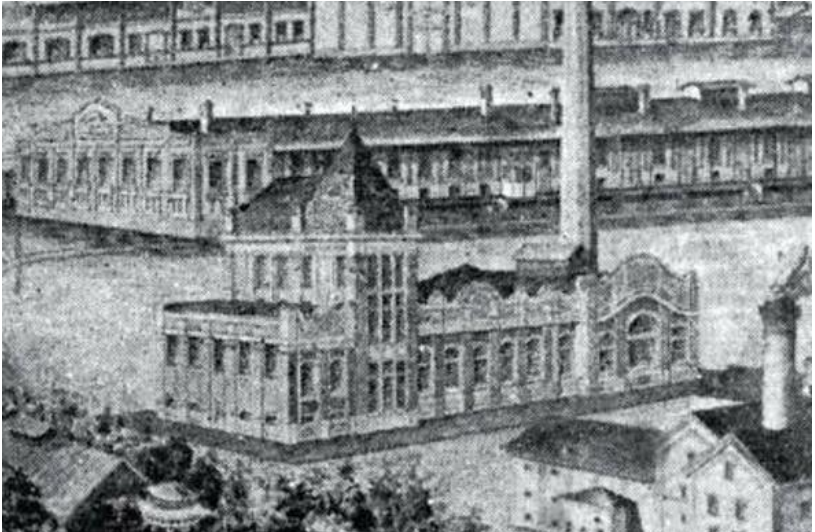
¹⁹⁹ Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere, pg. 24-28

²⁰⁰ Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere, pg. 24-28

		<p>BUILDINGS COOLING FACTORY</p> <p>Cross section Sc. 1:200</p> <p>Cross section B Sc. 1:200</p> <p>Plan section A Floor 3 plan Sc. 1:200</p> <p>Plan section B Floor 1,2 plan Sc. 1:200</p> <p>Ground floor plan Sc. 1:200</p> <p><i>Secțiuni și planuri corp înalt²⁰¹</i></p> <p><i>Plan parter²⁰²</i></p>
8.4.	Fotografii	
8.4.1	Fotografii satelitare	 <p>Centrul Jurca Pă</p> <p><i>Fotografie aeriană. Sursă: google maps</i></p>

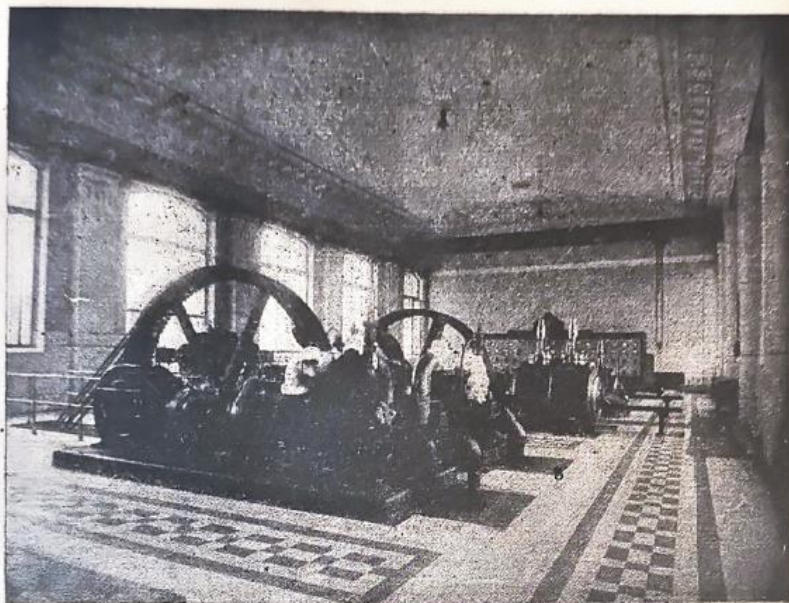
²⁰¹ Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere, pg. 24-28

²⁰² Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere, pg. 24-28

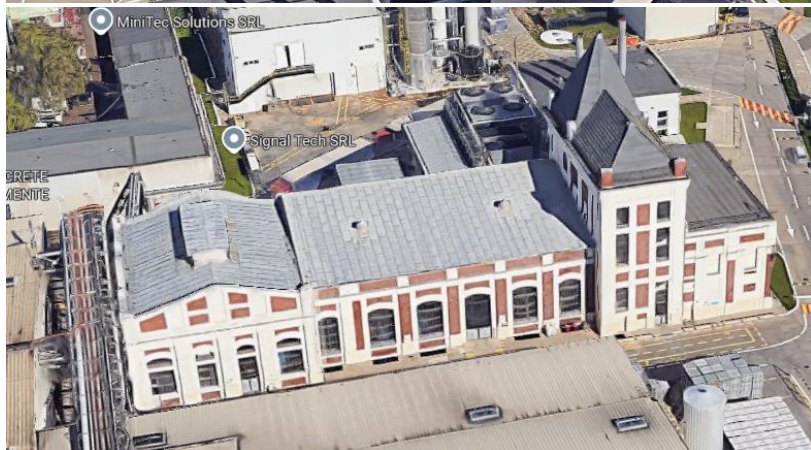
8.4.2	Fotografii aeriene	 <p data-bbox="603 651 794 678"><i>Fotografie aeriană.²⁰³</i></p>
8.4.3	Fotografii alb-negru	 <p data-bbox="603 1196 1353 1223"><i>Intrarea dinspre strada Ștefan cel Mare, sec. XX, după construirea fabricii de gheață²⁰⁴</i></p> <p data-bbox="603 1756 826 1783"><i>Detaliu fabrica de gheață</i></p>

²⁰³ Sursă: Ioan Andreescu

²⁰⁴ Lucian Muntean, <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2040874049371524&set=p.2040874049371524&type=3>

Sala forțelor motrice. mașina cu abur Compound instalată în anul 1900²⁰⁵

Diferența între rezolvarea fațadelor către curtea tehnică și către zona de acces.²⁰⁶

²⁰⁵ Traian Popescu, Album jubiliar - Monografia fabricii de bere din Timișoara 300 de ani de la prima atestare documentară, pg. 24-29

²⁰⁶ googlemaps

8.4.4 Fotografii color

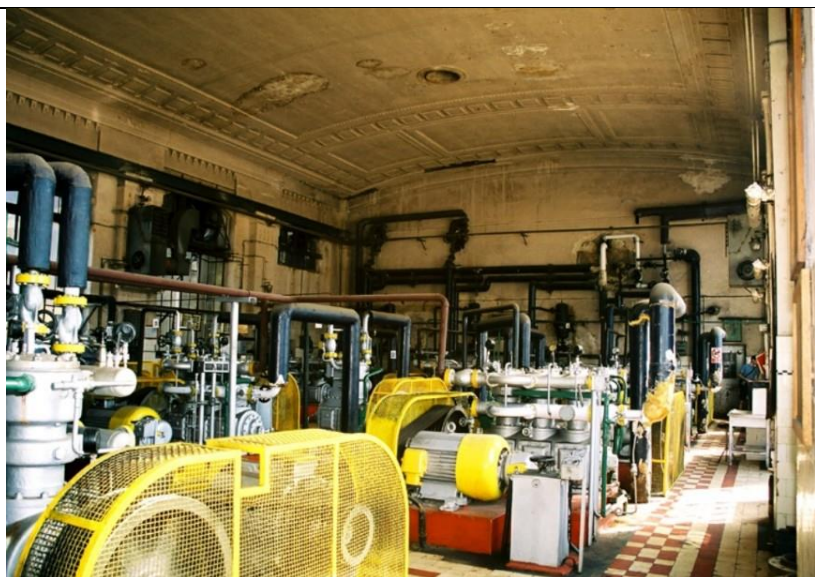
Fațadă laterală către curtea tehnică și fațadă corp estic, anii 2000 ²⁰⁷

Fațadă laterală sudică, anii 2000 ²⁰⁸

²⁰⁷ Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere, pg. 24-28

²⁰⁸ Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere, pg. 24-28

Imagine interioară hală principală , anii 2000 ²⁰⁹

Fațadă vestică, anii 2000 ²¹⁰

Detaliu decoratie fațadă, anii 2000 ²¹¹

²⁰⁹ Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere, pg. 24-28

²¹⁰ Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere, pg. 24-28

²¹¹ Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere, pg. 24-28

		 <p><i>Fațadă sudică și fațadă nordică²¹²</i></p>
		 <p><i>Fațadă estică, și detaliu fațadă sudică²¹³</i></p>
		 <p><i>Detalii interior – tavane casetate ornamentate²¹⁴</i></p>
8.5.	Atestare documentară	-

9. NIVEL DE CLASARE

9.1.	Grupa valorică	A
9.2.	Categoria după natura obiectivului	II

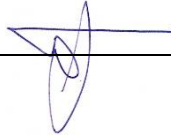
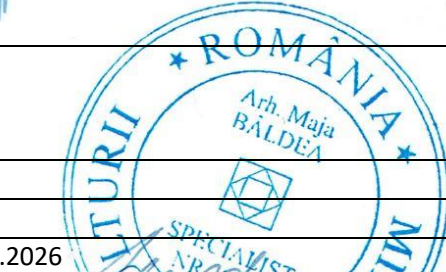
²¹² Casian Avram

²¹³ Casian Avram

²¹⁴ Raul Briciu

9.3.	Criterii de evaluare globală	- Criteriul vechimii: mediu - Criteriul valorii arhitecturale, artistice și urbanistice: foarte mare - Frecvenței (raritate și unicitate): mare - Criteriul valorii memorial-simbolice: foarte mare
9.4.	Data și documentul protecției	Proiectul Listei Monumentelor Istorice din 1992, elaborat de Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (DMASI) ²¹⁵
9.5.	Reglementări urbanistice	

10. INVENTARIERE

10.1.	Instituția în cadrul căreia s-a redactat fișa	BÂLDEA MAJA BIROU INDIVIDUAL ARHITECTURĂ		
10.2.	Autorul fișei și calitatea acestuia			
10.2.1	Nume	Domokos – Pașcu	Bâldea	Avram
10.2.2	Prenume	Gabriela	Maja	Casian – Alexandru
10.2.3	Calitatea autorului	conf.dr.arh. specialist atestat MCC 3AG	Ș.l.dr.arh. specialist atestat MCC 2D	arh. stg.
10.2.4	Semnătura autografă a specialistului care a întocmit fișa			
10.2.5	Semnătura și ștampila conducătorului instituției în cadrul căreia s-a redactat fișa			
10.3.	Numărul procesului verbal de validare în comisia regională a monumentelor istorice			
10.3.1	Numărul documentului de clasare			
10.3.2	Data ordinului de clasare			
10.4.	Data redactării fișei	26.03.2026		

²¹⁵ <https://www.cimec.ro/Monumente/Lista-Monumentelor-Istorice.htm#nota>

FIȘĂ ANALITICĂ DE INVENTARIERE A ANSAMBLURILOR, MONUMENTELOR ȘI SITURILOR ISTORICE**1. IDENTIFICARE**

1.1.	Cod LMI	TM-II-m-B-06167.03
1.2.	Categorie	Monument
1.3.	Denumire oficială	Magazie

2. LOCALIZARE ADMINISTRATIVĂ

2.1.	Stat	România - RO
2.2.	Județ	Timiș (TM)
2.3.	Localitate	Timișoara
2.4.	Cod poștal	300116
2.5.	Stradă, număr actuale	str. Ștefan cel Mare, nr. 28 conform adresă din CF
2.7.	Stradă, număr anterioare	Gyáradvar út (str. Ștefan cel Mare)
2.8.	Coordonate geografice	-
2.8.1.	Referințe geografice	-
2.8.2.	Identificare cartografică	Extras CF 457246-C27, 906,5 mp
2.8.3.	Sistem cartografic utilizat	-
2.8.4.	Coordonate Y, X, Z	-

3. TIP DE PROPRIETATE

3.1.	Stat	-
3.1.1.	Proprietate publică a statului	-
3.1.2.	Proprietate privată a statului	-
3.2.	Mixt	-
3.3.	Privat	Asahi Group Holdings

4. DATARE

4.1.	Epocă	Epoca modernă
4.1.1.	Datare început	1749 - 1. Vechiul depozit de malț 1876 - Fosta uscătorie de malț ²¹⁶
4.1.2.	Datare sfârșit	1876

²¹⁶ Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere,

4.2.	Datare prin perioade	sec. al XVIII, XIX-lea
4.3.	Datare prin intervale de date	1749 - 1876
4.4.	Datare precisă	-

5. ISTORIC. PERSOANE ȘI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

5.1.	Istoric	<p>1. Vechiul depozit de malț / Malztenne a fost clădirea unde se întindea malțul pe podele la germinare sau uscare. Clădirea apare pe planurile vremii ca fiind printre primele 4 clădiri ale fabricii de bere, astfel fiind construită între 1746-1748. Pe data de 21 ianuarie 1791, clădirea apare descrisă astfel - <i>“Așa-numitul Teren de malț, unde orzul este preparat pentru malț, împreună cu două magazine deasupra. Este reprezentată aripa de clădire destinată terenului de malț din cadrul Fabricii de Bere Camerale din Timișoara, fiind evidențiat modul de realizare al acesteia, cu pardoseală din lemn și cu niveluri superioare utilizate pentru depozitare a malțului.”</i>²¹⁷</p> <p>Clădirea construită inițial doar cu parter este descrisă în aceeași planșă semnată la 21 ianuarie 1791 astfel - <i>“Este reprezentată aripa de clădire denumită terenul de malț din cadrul Fabricii de Bere Camerale din Timișoara, evidențiindu-se structura boltită a acesteia și propunerea de amenajare a unui etaj superior suplimentar, realizat prin construirea unui nou nivel peste actualul tavan boltit.”</i>²¹⁸</p> <p>Clădirea a fost conectată cu multiple alte corpuri de-a lungul timpului, care au fost la rândul lor supraetajate și modificate, ducând la pierderea caracterului inițial al fațadelor. Un exemplu concret este conectarea cu clădirea 1a Fabrica de malț, care în urma unei supraetajări și extensii a fost conectată cu vechiul depozit de malț. Între cele 2 clădiri exista un culoar de trecere care în prezent este ocupat de adiția realizată la nivelul corpului 1a Fabrica de malț, care acomodează casa de scară. Până la construirea uscătoriei de malț, a acomodat și componenta de uscare.</p> <p>Fosta uscătorie de malț a fost construită conform regulamentului de intervenție la Fabrica de Bere²¹⁹ în anul 1876. În cartea Vechea Timișoară, de Josef Geml, se menționează că în anul 1875, <i>“o societate constând din Anton Vilsmeier, Johann Riedl și Franz Gerhauser au luat în arendă fabrica, readucând-o la viață.”</i>²²⁰ Acest lucru validează parțial anul construcției, astfel că schimbarea administrației aduce cu sine procese de modernizări și extinderi. Clădirea apare aproximativ pe amprenta vechiului cuptor de malț, care era detașat de vechiul depozit de malț.</p>
5.2.	Autor	-
5.3.	Comanditar	Anton Vilsmeier, Johann Riedl și Franz Gerhauser (1875) ²²¹
5.4.	Ctitor	-
5.5.	Meșter	-
5.6.	(Pictor)	-

6. DESCRIERE

6.1.	Zona	Terenul pe care stă astăzi ansamblul aparținea de Fabrica de Bere și purta denumirea de <i>Bräuhausz Wiesen</i> (Câmpul Berăriei). Pe o hartă din 1766, strada Pestalozzi era de fapt un baraj (<i>Innundation Damung</i>) pentru
------	------	---

²¹⁷ <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTervtar/165/view/?pg=0&bbox=-6026%2C-11287%2C11585%2C95>

²¹⁸ <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTervtar/165/view/?pg=0&bbox=-6026%2C-11287%2C11585%2C95>

²¹⁹ Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere,

²²⁰ Josef Geml, Vechea Timișoară, pg. 88-89

²²¹ Ibidem.

		<p>inundațiile provenite de la vechiul braț al Begăi (<i>Einlauf Canal, Beghe Flus</i>) care mărginea sudul parcului Regina Maria. La mijlocul secolului XIX, strada beneficiază de aliniamente de arbori și devine o cale de circulație, iar în partea de nord a acesteia, peste canal, ia ființă <i>Coronini Park</i> (actualul parc Regina Maria), care a aparținut până spre sfârșitul secolului XIX armatei, urmând să fie achiziționat de Primărie pentru a fi parcelat. Pe hărțile vremii, pe suprafața unei zone lărgite, rezultată din bifurcația canalului, adosată străzii Pestalozzi, a apărut <i>Schwimmschule</i> - Școala de Înot, care inițial se afla în extremitatea vestică a străzii Pestalozzi (1849), fiind relocalată aproximativ vis-a-vis de viitorul orfelinat Gisella (1858). În dreptul școlii exista un pod care conecta strada Pestalozzi de aleile organice ale parcului. Această zonă a fost de fapt nucleul inițial al parcului Regina Maria, care ulterior s-a extins și în partea nordică a canalului, pe actualul amplasament.</p> <p>La sfârșitul secolului XIX, zonei i se adaugă noi amplasamente industriale, printre care se numără și Uzina Electrică Comunală, dispusă între Biserica Millenium și canalul Begăi.</p> <p>La începutul secolului XX, școala de înot apare cu denumirea <i>Kanotai Uszoda</i> - Bazinul de înot al canotorilor, perioadă în care se observă și amenajarea unei căi de circulație secundară, adiacentă străzii Pestalozzi, de care era conectată prin culoare transversale, care legau strada cu școala de înot și cu podul peste Bega. Pe harta din 1910 se observă demolarea școlii de înot și apariția Orfelinatului Gissela (1901) și a Preparandei romano-catolice pentru învățători (1895). Tot în această perioadă sunt asanate brațele Begăi, iar cu toate acestea cel din dreptul străzii Pestalozzi rămâne existent până în anii 1970.</p> <p>În perioada interbelică, este parcelat ce a mai rămas din <i>Bräuhausz Wiesen</i>, fiind construite o serie de vile moderniste care aveau să mobilizeze jumătatea vestică a străzii Pestalozzi. În perioada regimului comunist, conglomeratele industriale (Colterm și Transelectrica de astăzi), înlocuiesc brațul Begăi și ocupă partea de sud a parcului, devenind o barieră între strada Pestalozzi și <i>Vorpark</i> și <i>Liget Park</i>.</p>
6.2.	Elemente de peisaj cultural și natural	
6.2.1	Peisaj cultural	<p>Fabrica de bere a însemnat un reper important pentru modul în care a fost percepută zona de-a lungul ultimelor secole.</p> <p>În anul 1911 fabrica a trecut în proprietatea unei alte societăți pe acțiuni care a luat numele de Fabrica de bere timișoreană S.A. (Temesvarer Bierbrauerei AG în orig., n.tr.). De atunci localul de la Fabrica de Bere a devenit un loc de întâlnire al tuturor locuitorilor din Fabric și a primit numele de „Reduta din Fabric”.²²² De asemenea transportul berii către gara de Est dar și către localurile din oraș era un eveniment marcant, locomotiva folosită primind o poreclă din partea locuitorilor, Mucky.</p>
6.2.2	Peisaj natural	<p>Din punct de vedere natural, zona străzii Pestalozzi avea rol de dig de pământ care oprea inundațiile aferente brațului râului Bega. Terenurile pe care se află vechea preparanda de învățători și orfelinatul erau deținute de Fabrica de Bere și funcționau ca zone de păscut pentru bovine, ovine și cabaline, având un aspect similar cu terenurile virane din Timișoara din secolul XIX. Acest peisaj natural este antropizat odată cu amenajarea străzii cu piatră cubică și</p>

²²² Josef Geml, *Vechea Timișoară*, pg. 88-89

		aliniamente de arbori și extinderea parcului Regina Maria până la limita străzii. Brațul Begăi a rămas ultimul martor al peisajului natural de la sfârșitul secolului XVIII, fiind asanat în anii 1970. Componente istorice majore ale Infrastructurii verzi: Canalul principal Bega delimitează latura de nord a unității, cu amprenta str. J. Pestalozzi; Șanțul inferior tangent la limita sudică a unității str. Gloriei (fostă magh. Álsó Árok utca, ro. Strada canalului); Posibil aliniamente istorice de arbori și pomi fructiferi pe str. Pestalozzi, corelat cu Regulamentul privind pepinierele și plantările de arbori de la 1900. Componente istorice minore ale Infrastructurii verzi (IV), Într-o participare mai redusă curțile-grădină cu arbori, afiliate parcelelor locuite (latura de sud a unității). ²²³
6.3.	Categoria de arhitectură	
6.3.1	Funcțiunea actuală	Vechiul depozit de malț - inactiv Fosta uscătorie de malț - inactiv
6.3.2	Funcțiunea anterioară	Depozit de malț, uscătorie de malț
6.4	Descriere obiectiv individual	Deși cele 2 clădiri sunt conectate direct, fac parte ca și sisteme constructive din perioade diametral opuse ca și tehnici constructive.
6.4.1	Plan	Vechea uscătorie de malț are 5 etaje și șarpantă și este formată din 2 corpuri, cel principal cu coș de fum și cel secundar din partea de sud. Forma planului este bicarteziană. Depozitul de malț are demisol și 2 etaje și are o formă lamelară în plan. Planșeul de peste demisol este boltit, conform normelor constructive de secol XVIII.
6.4.2	Fațade	Fațadele uscătoriei de malț sunt tipice pentru arhitectura industrială de secol XIX, coșul de fum dispus ușor descentrat, către fațada estică, care nu prezintă goluri. Depozitul de malț are goluri cu deschidere mică, frecvență redusă și cuprind arce mâner de coș, caracteristici tipice clădirilor industriale de secol XVIII. Cornișa este marcată de denticuli, similari cu vechea Casă de fabricat bere.
6.4.3	Formă acoperiș	Acoperiș în 2 ape
6.4.4	Extinderi	-
6.4.5	Anexe	-
6.5.	Structură	Fundație din cărămidă; zidărie din cărămidă; stâlpi metalici (fontă); grinzi metalice; pardoseli boltite din cărămidă și lemn; șarpantă din lemn; acoperiș din țiglă ceramică
6.6.	Materiale de construcție	Cărămidă, lemn, metal, tablă, țiglă ceramică
6.6.1	Materiale de construcție acoperiș	Șarpantă din lemn, învelitoare din țiglă ceramică
6.7.	Tehnici de construcție	Prin țeserea de cărămidă plină, iar finisajul este realizat din tencuială.
6.8.	Încadrare stilistică	istoricist eclectic, baroc

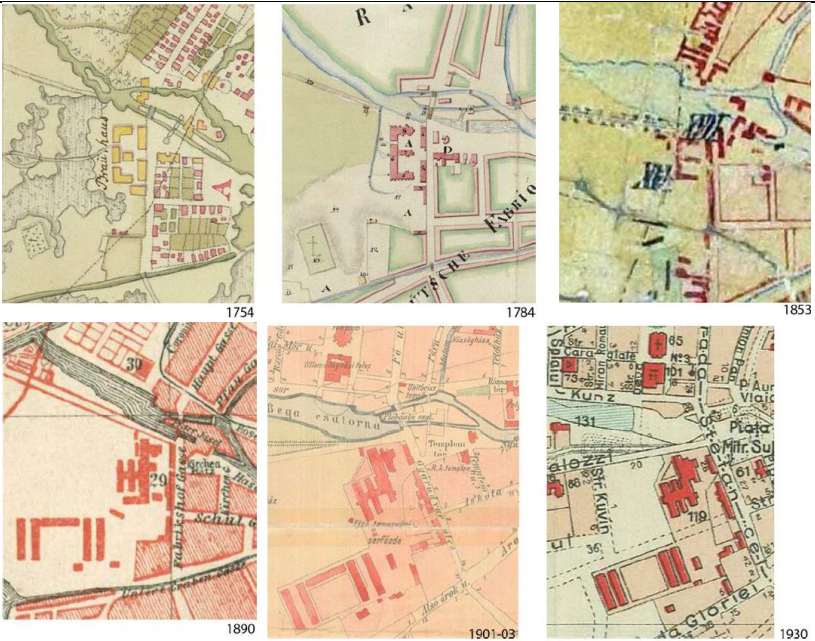
²²³ urb. peis. Alina Floca, dr. peis. Alexandru Ciobotă, dr. peis. Raluca Rusu-Moșnoi, Studiu de peisaj PUZCP Fabric

6.9.	Inscripții	-
------	------------	---

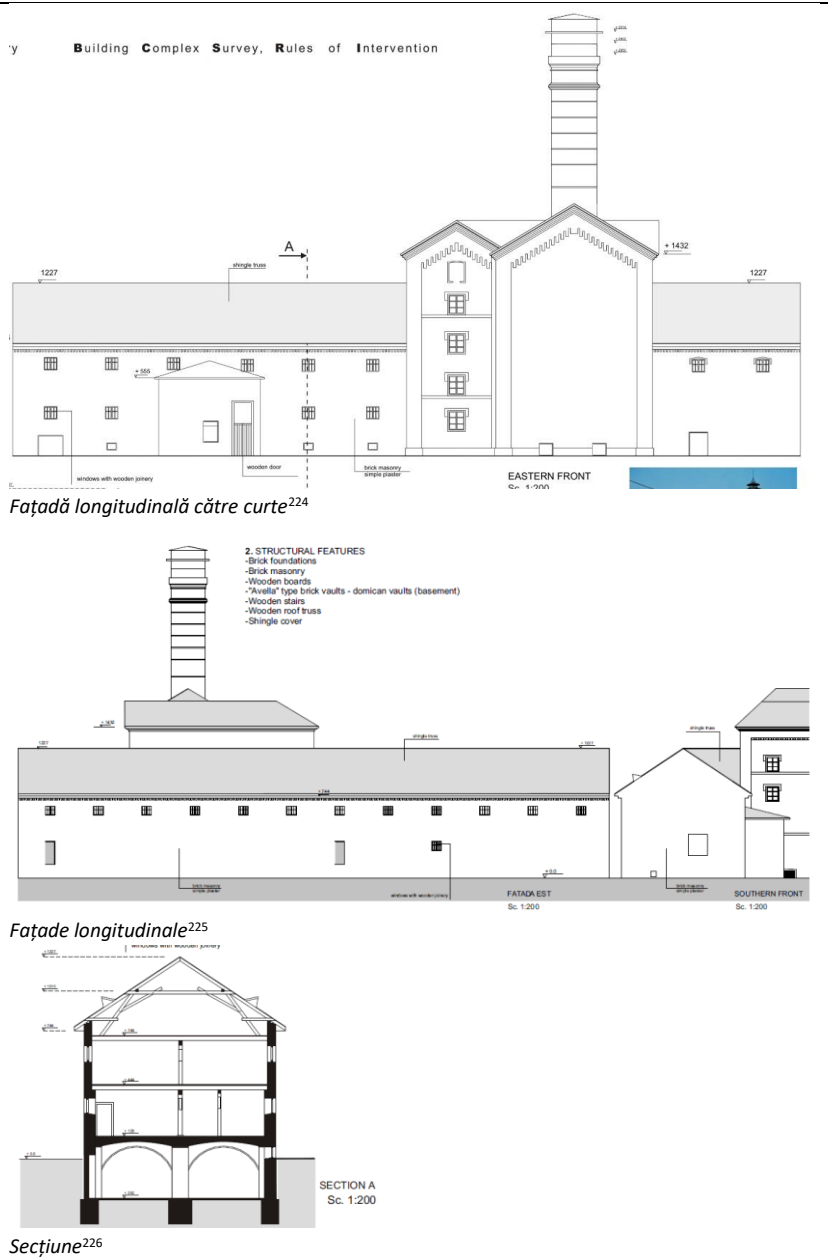
7. CONSERVARE, RESTAURARE, AMENINȚĂRI

7.1.	Stare generală de conservare	Medie
7.2.	Lucrări anterioare de restaurare	Au fost realizate lucrări de renovare la nivelul fațadelor
7.3.	Riscuri/amenințări	-
7.3.1	Eroziune	-
7.3.2	Inundații	-
7.3.3	Alunecări de teren	-
7.3.4	Agricultură	-

8. DOCUMENTARE

8.1.	Bibliografie	<p>9. Mihai Opreș, Timișoara - O mică monografie urbanistică</p> <p>10. Prin Banat, Heritage of Timișoara nr. 2 – Vorpark</p> <p>11. Secția Documentar-Periodice - Biblioteca Județeană „Sorin Titel” Timiș, <i>Magyarország vármegyéi és városai</i>, D IV 5.183, pag. 172-195</p> <p>12. Josef Geml, Vechea Timișoară</p> <p>13. Traian Popescu, Album jubiliar - Monografia fabricii de bere din Timișoara 300 de ani de la prima atestare documentară</p> <p>14. Dr. N. Ilieșiu, <i>Timișoara. Monografie istorică. Volumul I</i>, publicat de G. Matheiu, Timișoara, 1943</p> <p>15. Radu Trifan, Morile Banatului - Patrimoniul mulinologic al județelor Timiș și Caraș-Severin</p> <p>16. Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere</p>
8.2.	Dosare și rapoarte, în arhive	Incluse în studiul istoric.
8.3.	Hărți, planuri, desene	
8.3.1.	Hărți	 <p><i>Succesiune planuri istorice</i></p>

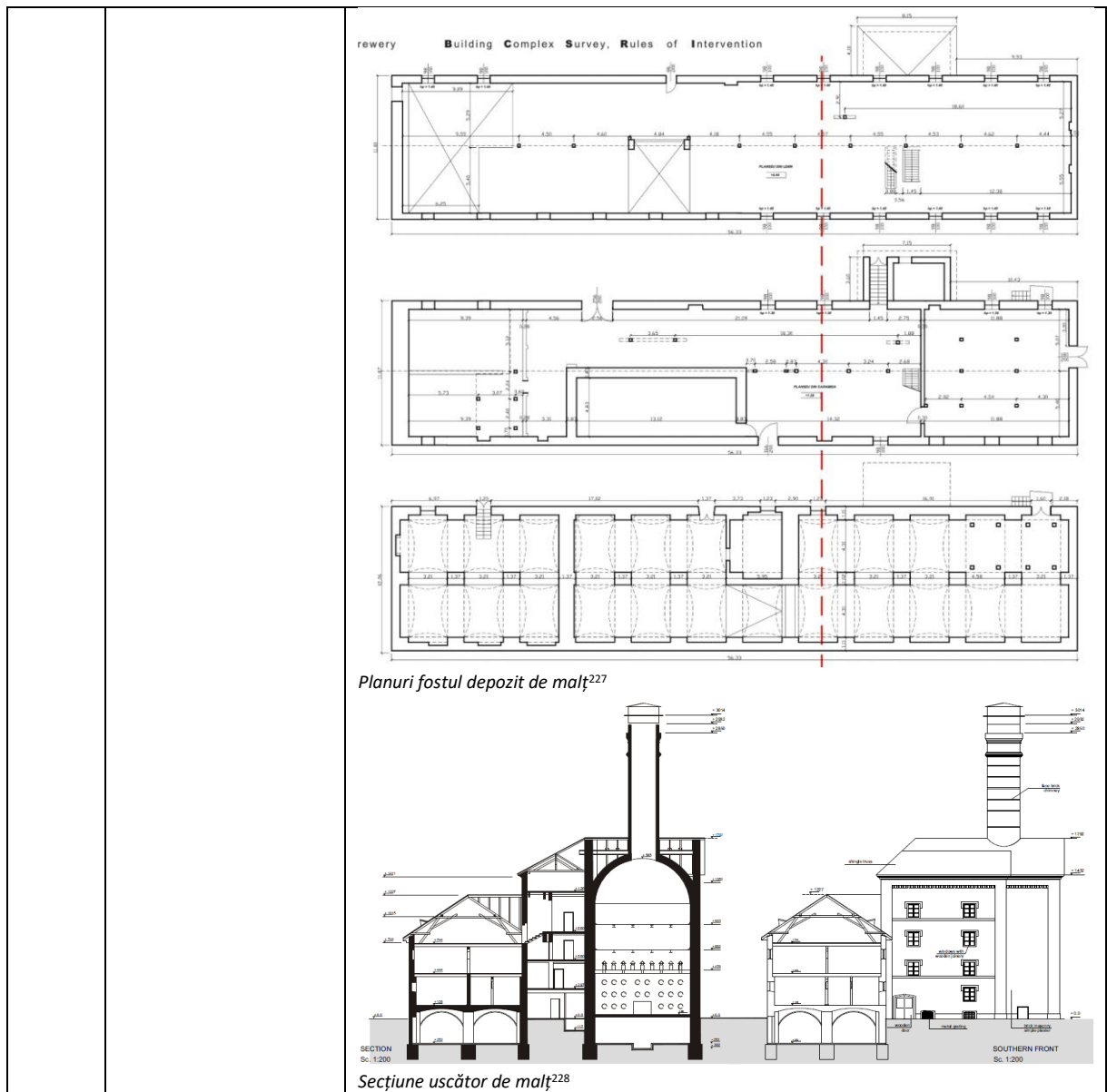
8.3.2 Planuri/ Relevau

²²⁴ Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere, pg. 24-28

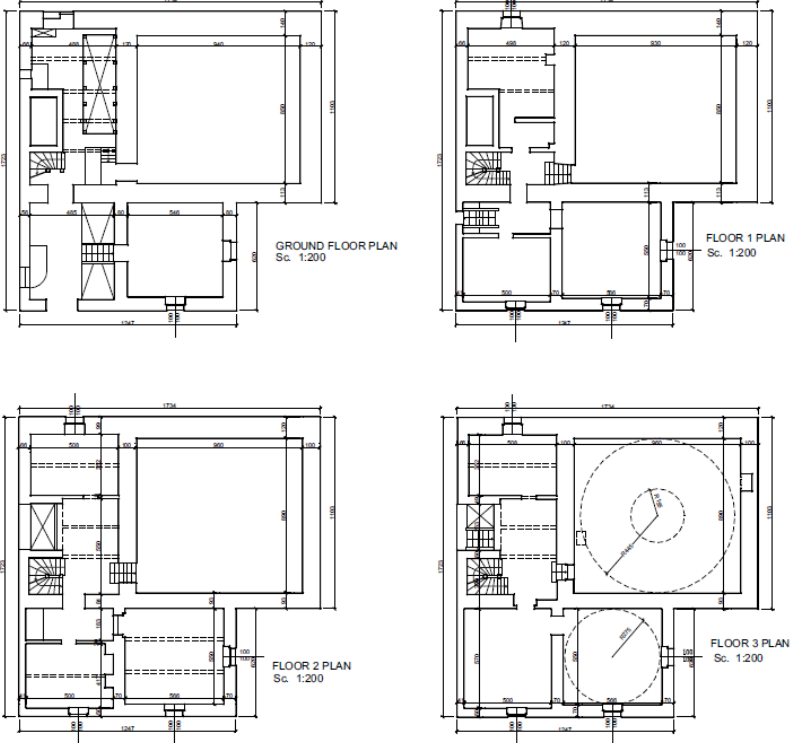

²²⁵ Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere, pg. 24-28

²²⁶ Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere, pg. 24-28

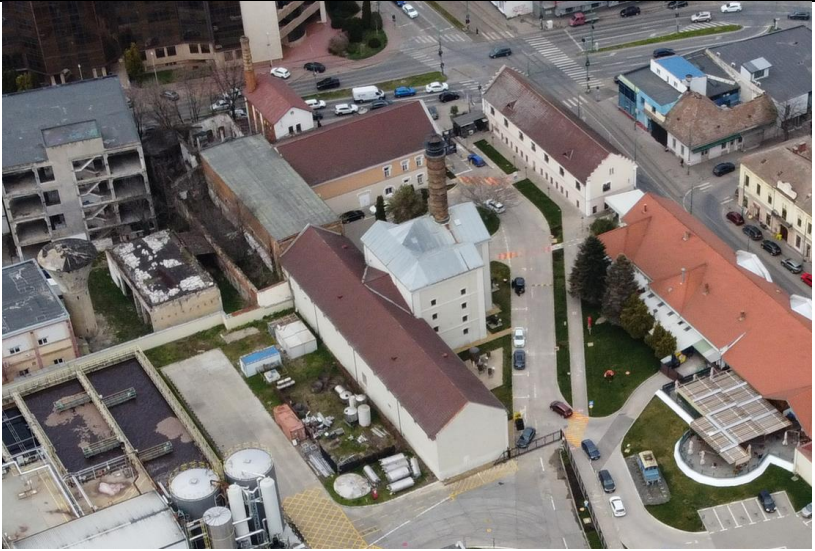
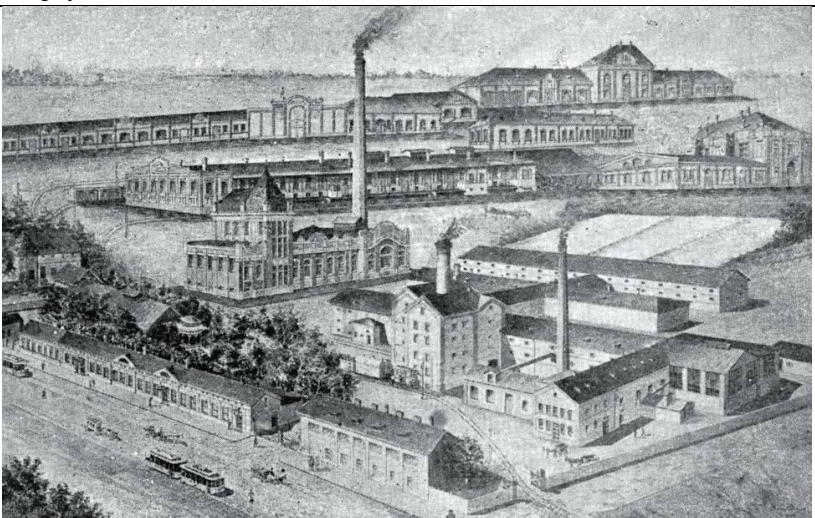
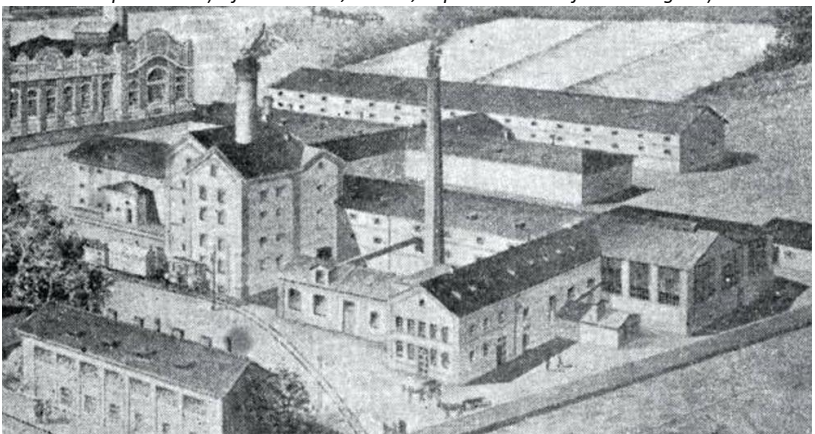

²²⁷ Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere, pg. 24-28

²²⁸ Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere, pg. 24-28

		 <p>GROUND FLOOR PLAN Sc. 1:200</p> <p>FLOOR 1 PLAN Sc. 1:200</p> <p>FLOOR 2 PLAN Sc. 1:200</p> <p>FLOOR 3 PLAN Sc. 1:200</p> <p><i>Planuri²²⁹</i></p>
8.4.	Fotografii	
8.4.1	Fotografii satelitare	 <p><i>Fotografie aeriană. Sursă: google maps</i></p>

²²⁹ Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere, pg. 24-28

8.4.2	Fotografii aeriene	 <p data-bbox="603 741 794 768"><i>Fotografie aeriană.²³⁰</i></p>
8.4.3	Fotografii alb-negru	 <p data-bbox="603 1283 1353 1310"><i>Intrarea dinspre strada Ștefan cel Mare, sec. XX, după construirea fabricii de gheață²³¹</i></p> <p data-bbox="603 1742 746 1769"><i>Detaliu magazie</i></p>

²³⁰ Sursă: Ioan Andreescu

²³¹ Lucian Muntean, <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2040874049371524&set=p.2040874049371524&type=3>

		 <p><i>Fabrica de bere, finalul sec. XIX-înc. sec.XX.²³²</i></p>
8.4.4	Fotografii color	 <p><i>Vechea uscătorie înainte de renovare, anii 2000²³³</i></p> <p><i>Vechiul depozit de malț înainte de renovare, văzut de pe fosta platformă industrială a fabricii de baterii Dura, anii 2000²³⁴</i></p>

²³² Sursă: Banatul Timișoarei, <https://www.facebook.com/photo/?fbid=128261559982663&set=a.128266426648843>

²³³ Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere, pg. 24-28

²³⁴ Teodor Gheorghiu, Ioan Sandru Rohan, Regulament de intervenție la Fabrica de Bere, pg. 24-28

Uscătoria de malț, 2026²³⁵

Vechiul depozit de malț²³⁶

Imagine interioară zonă etaj și acces, 2026²³⁷

Scară acces în uscătoria de malț; spații demisol²³⁸

²³⁵ Casian Avram

²³⁶ Maja Bâldea

²³⁷ Maja Bâldea

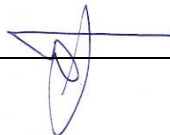

²³⁸ Maja Bâldea

8.5.	Atestare documentară	-
------	----------------------	---

9. NIVEL DE CLASARE

9.1.	Grupa valorică	A
9.2.	Categoria după natura obiectivului	II
9.3.	Criterii de evaluare globală	- Criteriul vechimii: foarte mare - Criteriul valorii arhitecturale, artistice și urbanistice: foarte mare - Frecvenței (raritate și unicitate): mare - Criteriul valorii memorial-simbolice: foarte mare
9.4.	Data și documentul protecției	Proiectul Listei Monumentelor Istorice din 1992, elaborat de Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (DMAȘI) ²³⁹
9.5.	Reglementări urbanistice	

10. INVENTARIERE

10.1.	Instituția în cadrul căreia s-a redactat fișa	BÂLDEA MAJA BIROU INDIVIDUAL ARHITECTURĂ		
10.2.	Autorul fișei și calitatea acestuia			
10.2.1	Nume	Domokos – Pașcu	Bâldea	Avram
10.2.2	Prenume	Gabriela	Maja	Casian – Alexandru
10.2.3	Calitatea autorului	conf.dr.arh. specialist atestat MCC 3AG	Ș.l.dr.arh. specialist atestat MCC 2D	arh. stg.
10.2.4	Semnătura autografă a specialistului care a întocmit fișa			
10.2.5	Semnătura și ștampila conducătorului instituției în cadrul căreia s-a redactat fișa			
10.3.	Numărul procesului verbal de validare în comisia regională a monumentelor istorice			
10.3.1	Numărul documentului de clasare			
10.3.2	Data ordinului de clasare			
10.4.	Data redactării fișei	26.03.2026		

²³⁹ <https://www.cimec.ro/Monumente/Lista-Monumentelor-Istorice.htm#nota>

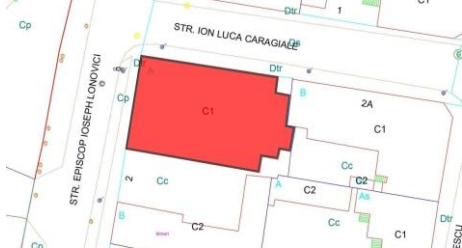
8 Numerotare tabel: E – Sinagogă, TM-II-m-B-06126

FIȘĂ ANALITICĂ DE INVENTARIERE A ANSAMBLURILOR, MONUMENTELOR ȘI SITURILOR ISTORICE

1. IDENTIFICARE

1.1.	Cod LMI	TM-II-m-B-06126 <i>propunere de clasare monument clasa A</i>
1.2.	Categorie	Monument
1.3.	Denumire oficială	Sinagoga din Fabric

2. LOCALIZARE ADMINISTRATIVĂ

2.1.	Stat	România - RO
2.2.	Județ	Timiș (TM)
2.3.	Localitate	Timișoara
2.4.	Cod poștal	
2.5.	Stradă, număr actuale	Str. I.L. Caragiale nr. 2 conform LMI 2015 str. Ep. J. Lonovici nr. 2 conform adresă din CF
2.7.	Stradă, număr anterioare	Kunz Sor (ante 1900); Splaiul Iosif Kunz (1900-1949); Splaiul Coloniei (1949); str. M(indescifrabil) posibil Mircești (1970)
2.8.	Coordonate geografice	Latitudine 21.24554517904002, Longitudine 45.75640687327342
2.8.1	Referințe geografice	Nr. CF 412922, suprafața (mp) 662, teren in intravilan
2.8.2	Identificare cartografică	geometrie extrasă din CF:
2.8.3.	Sistem cartografic utilizat	-
2.8.4.	Coordonate Y, X, Z	-

3. TIP DE PROPRIETATE

3.1.	Stat	-
3.1.1.	Proprietate publică a statului	-
3.1.2.	Proprietate privată a statului	-
3.2.	Mixt	-
3.3.	Privat	Comunitatea Evreilor / Mozaică din Timișoara, în cotă de 1/1/ În prezent preluată în administrare pentru 49 de ani de Primăria Municipiului Timișoara, conform Hotărârii nr.465/17.10.2023. (Sinagoga)

4. DATARE

4.1.	Epocă	Epoca modernă
4.1.1.	Datare început	1897
4.1.2.	Datare sfârșit	1899
4.2.	Datare prin perioade	sec. al - XIX-lea

4.3.	Datare prin intervale de date	1897-1899
4.4.	Datare precisă	3 septembrie 1899

5. ISTORIC. PERSOANE ȘI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

5.1.	Istoric	<p>Câmpul Frângerilor și Parcul Coronini, parte a Grădinii Comandamentului Militar, au fost achiziționate de primărie de la armată, în anul 1868, când a fost redusă și zona <i>Non Aedificandi</i>, de la 800 de stânjani (949 m) la 500 stânjani (569 m). Primăria a divizat zona Câmpului Frângerilor - cuprinsă între Piața Romanilor și actuala Piață Corneliu Mikloși - în 26 de parcele dispuse în 4 cvartale - cuprinse între canalul de Mori (str. Ep. J. Lonovic), <i>Andrassy Ut.</i> (Bd. 3 August 1919), Piața Romanilor și str. Ep. Joseph Nischbasch - care ulterior au fost vândute antreprenorilor locali. Această zonă va purta denumirea de <i>Vorpark</i> - în traducere (din germană), parcul din față. Cel care a achiziționat cele mai multe loturi de teren a fost antreprenorul și constructorul Josef Kunz, care deținea fabrica de cărămidă - Josef Kunz & Co. Comunitatea israelită "<i>Status Quo Ante</i>" din Fabric care își desfășura activitatea într-un vechi templu devenit neîncăpător, iar prin președintele, Bernat Deutsch, se mobilizează un comitet condus de Miksa Steiner care avea să strângă capitalul necesar achiziționării terenului pe care se va ridica un nou templu care marchează trecerea în noul secol. Astfel, în urma capitalului strâns de la Asociația Femeilor Israelite din Fabric, Asociația Chevra-Kadisha, Asociația Talmud-Torah și din urma străngerii de fonduri de la membrii comunității, se cumulează capitalul cu care se vor cumpăra 2 loturi de 381 stânjani, vândute de Josef Kunz, dispuse la intersecția a 2 canale ale Begăi, în proximitatea porții de intrare în cartierul Fabric (Casa Arhiducelui și a palatului Josef Kunz). În 1896 este mobilizat alt comitet, de data aceasta condus de Mano Tauber, care avea scopul străngerii de fonduri pentru edificarea noii sinagogi. La strângerea capitalului au contribuit primarul Karoly Telbisz, fondul școlar național israelit, și s-a organizat o loterie publică la care puteau participa toți locuitorii orașului. Este ales ca arhitectul evreu budapestean Lipót Baumhorn, supranumit arhitectul sinagogilor. Planurile au fost finalizate în 1897, iar la 28 iulie, în același an, începe construcția sinagogii coordonată de meșterul local Josef Kremer Sr. Acesta a colaborat cu o multitudine de firme din Budapesta precum: firma J. Oppenheimer, care a realizat sculpturile și ornamentele, firma Gaz și Asociații, care a realizat feronerie, firma Adolf Gotz, a realizat pictura, lăcătușeria și dulgheria de meșteri locali, iar vitraliile de J. Baruch și Fii din Timișoara. Orga a fost construită de Leopold Wegenstein, iar corpurile de iluminat au fost realizate la Uzina electrică aflată în apropiere. Bugetul total alocat construirii și amenajării sinagogii, a fost de 163.000 de coroane.</p> <p>Sinagoga a fost inaugurată la 3 septembrie 1899, în ajun de Roș Hașana, iar ocazia a fost marcată de discursul primarului Telbisz care declară: "<i>Casa de rugăciuni nou construită a congregației israelite din orașul-Fabric este o mărturie a creșterii binevenite a comunității religioase drepte maghiare și maghiarizante și, de asemenea, a adăugat la numărul de clădiri publice din orașul nostru o clădire originală din toate punctele de vedere, aproape un spectacol</i>". Volumetria sinagogii a fost proiectată integral în 1897 de Baumhorn, și nu a suferit modificări ulterioare, dar au loc o serie de lucrări de reparații și înlocuirea ceasului dispus inițial pe fațada vestică. În interior, orga era dispusă inițial pe peretele vestic, iar ulterior se va muta pe peretele estic, deasupra <i>Aron Hakodeș</i>-ului - Dulapul</p>
------	---------	---

	<p>Sfânt. Zona unde era dispusă inițial orga devine o a treia galerie destinată femeilor.</p> <p>Sinagoga era înconjurată de o serie de clădiri achiziționate de comunitate pentru a acomoda funcțiunile mozaice necesare. Singurele clădiri construite de comunitatea israelită sunt sinagoga și casa de rugăciune. Clădirile care făceau parte din complexul mozaic sunt: școala gimnazială israelită (Casa Adolf Grünberger, str. I.L. Caragiale nr. 1), centrul israelit de îngrijire al bătrânilor (Casa Miklós Kossáriu, str. I.L. Caragiale nr. 2), casa de rugăciune a sinagogii (str. Joseph Lonovic nr. 2A), casa rabinului dr. Ernst Neumann (str. Joseph Lonovic nr. 3), casa cantorului Jakab Friedmann (pe strada Dr. Gheorghe Marinescu nr. 5) și sinagoga neologă (str. Joseph Lonovici nr. 1). Primul rabin al sinagogii, dr. Jakab Singer și secretarul comunității, Iuliu Rosenthal Gyula, locuiau în clădirile de apartamente construite de Laszlo Szekely de pe strada Dionisie Linția la numărul 1 (Palatul văduvei Szekely) și la numărul 2 (Palatul Koss Karoly). De asemenea, alți membrii locuiau pe strada Dacilor, sau în alte zone din proximitate. Sinagoga a avut o serie de denumiri de-a lungul timpului: sinagoga maură, Sinagoga neologă din Fabric și Sinagoga <i>Status Quo</i>.</p> <p>Stilurile arhitecturale utilizat în realizarea fațadelor și a decorațiilor din interior sunt stilul neo-maur, stilul neo-baroc, secesion, și neo-renascentismul italian. Din punct de vedere al structurii sinagogii, aceasta este mixtă și cuprinde pereți perimetrali de zidărie, planșee din lemn, beton și profile metalice, stâlpi metalici care susțin tamburul cupolei și șarpantă cu arbaetrieri metalici. Acest sistem structural mixt era unul din cele mai inovative în Timișoara anilor 1900 și a fost folosit cu succes de Lipót Baumhorn în toate proiectele sale.</p> <p>Complexul mozaic nu a fost unul planificat, ci s-a recurs la inserarea sinagogii într-un țesut construit existent. Elementele spectaculoase care puneau sinagoga în prim plan au fost canalele Begăi, grădina din fața acesteia și parcul cu grădinile sale. Vegetația joasă, existența și canalelor asigurau vizibilitatea și dominanța sinagogii, casele construite pe parter din jurul acesteia nealterând imaginea acesteia. Sinagoga putea fi vizibilă atât de pe strada Pestalozzi cât și de la intrarea pe Bd. 3 August. Din 1907 până în 1916, Canalul de Mori din fața sinagogii se va asana (1907), bd. 3 August va fi mobilat cu palate de raport de la podul Decebal până la Casa Arhiducelui (1902-1916), parcul Regina Maria va fi îngrădit (1910), inserându-se intrări monumentale, se construiește cinematograful Apollo, iar vegetația străzii și a parcului va crește exponențial. Densificarea zonei continuă și în anii 40' când datorită numărului în scădere al evreilor (evenimentele antisemite din această perioadă ducând la emigrări masive înapoi în Țara Sfântă), nu se mai justifică financiar ocuparea a multiplelor case de comunitate devenită neologă în 1920, acestea fiind vândute sau date spre închiriere. Complexul se va rezuma din acest moment la sinagogă, casa de rugăciune și fostul centru de îngrijire al bătrânilor.</p> <p>Pe parcela alipită sinagogii, în continuarea Șirului Kunz (denumire existentă până în anul 1948, actualmente str. Ep. Joseph Lonovici și str. Ep. Joseph Nischbach), aflată de asemenea în proprietatea sinagogii, se construiește între anii 1920-1930, casa de rugăciune și o serie de anexe în partea din spate care acomodează grupuri sanitare, spații de depozitare și loc de luat masa după procesiunile religioase. În acest moment sinagoga încă este vizibilă de pe strada Pestalozzi, vizibilitate care devine extrem de limitată după construirea Colterm-ului pe suprafața pe care se afla ultimul braț secundar al Begăi (anii 70'). În anul 1986,</p>
--	--

		<p>este descoperit faptul că structura sinagogii este periclitată de o ciupercă (anunț infirmat ulterior). În același an, sinagoga își închide porțile și este desacralizată, casa de rugăciune devenind lăcașul de cult, iar marele templu neolog este lăsat în paragină, fiind dat în concesiune de la o administrație/ asociație la alta.</p> <p>De-a lungul anilor, au avut loc intrări prin efracție în sinagogă, fiind furate frecvent multe piese de mobilier și spărgându-se majoritatea ferestrelor frumos ornamentate cu vitralii colorate. În anul 2009, sinagoga a fost dată în concesiune de Comunitatea Evreilor din Timișoara, către Teatrul Mihai Eminescu, care în 35 de ani avea obligația să restaureze imobilul. În urma acestui demers, a fost realizat un proiect de refuncționalizare în 2013 de către firmele S.C. Archaeus S.R.L și S.C. Colhicum S.R.L, care aveau să transforme sinagoga în sală de spectacole, proiect care nu s-a materializat din cauza lipsei de fonduri. Din acel punct, sinagoga continuă să se degradeze datorită infiltrării apei prin învelitoare și prelingerea acesteia prin șorțurile de tablă de la atice, aspect ce a dus la degradarea ornamentelor fațadei și chiar la degradări structurale de tip fisuri diagonale. O parte din planșeele etajului s-au surpat, precum și elementele șarpantei sunt putrezite iar sistemul de colectare a apelor devine complet nefuncțional, toate burlanele fiind înfundate. Un aspect care a produs aceste degradări a fost distrugerea ferestrelor de vietăți precum porumbei, daune care au permis ciclurilor de îngheț - dezgheț să pericliteze integritatea structurală a sinagogii. În concluzie, agenții atmosferici, cazurile de vandalism, lipsa mentenanței au contribuit masiv la starea de colaps în care se află clădirea.</p>
5.2.	Autor	Lipót (Leopold) Baumhorn
5.3.	Comanditar	Comunitatea israelită „ <i>Status Quo Ante</i> ” din Fabric
5.4.	Ctitor	-
5.5.	Meșter	Josef Kremer Sr. (local)
5.6.	(Pictor)	<p>Colaborări:</p> <p>firma J. Oppenheimer (Budapesta): sculpturile și ornamentele;</p> <p>firma Gaz și Asociații (Budapesta): feronerie;</p> <p>firma Adolf Gotz (Timișoara): pictura, lăcătușeria și dulgheria;</p> <p>firma Baruch și Fii (Timișoara): iar vitraliile;</p> <p>Leopold Wegenstein (Timișoara): orga;</p> <p>Uzina electrică (Timișoara): corpurile de iluminat.</p>

6. DESCRIERE

6.1.	Zona	<p>La mijlocul secolului XIX, în zona Pieței Romanilor se afla zona denumită Câmpul Frângerilor și reprezenta terenul de antrenament al armatei. La vest de aceasta, de la limita vestică a Pieței Romanilor până la cele 3 canale de plutărit se afla Vorpark - primul parc al Timișoarei - la acea vreme nefiind amenajat, aflându-se sub administrația armatei. În acea perioadă, partea vestică a bd. 3 August era brăzdată de case cu parter, iar zona avea un caracter predominant rural și organic, fiind acoperită de canale ale Begăi și câmpuri mlăștinoase. Pe teritoriul actualului parc, între canalul Morii ce trecea prin fața sinagogii și canalele de plutărit ce se aflau sub actuala clădire a palatului Neptun, existau o serie de pavilioane militare care acomodau restaurante și săli festive. După această perioadă, începând cu anul 1868 când armata cedează terenul Vorpark-ului primăriei, începe procesul de urbanizare și industrializare al zonei, astfel încât la sfârșitul anilor 1890, exista deja Uzina electrică, iar majoritatea din cele 26 de parcele erau deja mobilate</p>
------	------	---

cu palate construite în stil eclectic - cu unul sau 2 etaje de-a lungul bd. 3 August 1919 și cu parter în zona Șirului Kunz (actualmente str. Ep. J. Nischbasch și Lonovic). Se concluzionează caracterul urban al zonei la finele secolului XIX, când se inaugurează cele 2 mari lăcașuri de cult ale zonei - biserica Millenium (1902) și sinagoga din Fabric (1899).

În primul deceniu al secolului XX, se desființează canalele de plutărit din partea vestică a bd. 3 August 1919, și în locul lor apar palatele de raport construite în stil eclectic cu influențe secesion-ului maghiar. De asemenea, tot în această perioadă se asanează majoritatea canalelor (1905-1907), se dispune gardul și porțile în stil secesion în jurul parcului, proiect realizat de Laszlo Szekely (1907-1910), se construiește cinematograful Apollo (1907), iar traseul tramvaiului nu va mai fi deviat prin Piața Romanilor prin strada care în prezent se află pe proprietatea Transelectrica, ci va continua pe bd. 3 August 1919, pe traseul pe care îl știm astăzi.

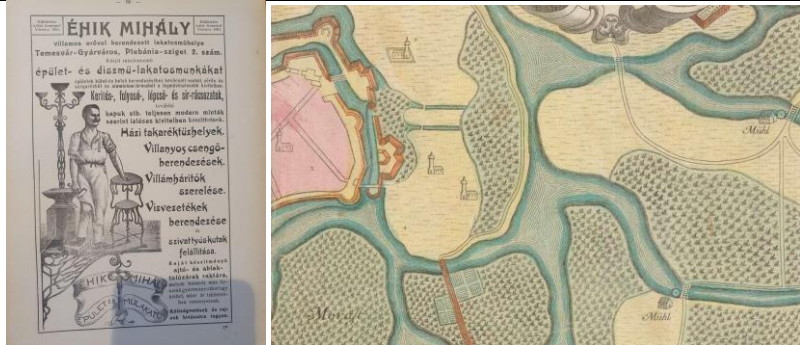
Etapa interbelică se caracterizează prin păstrarea morfologiei arhitectonice și urbanistice a perioadei anterioare și prin evoluția infrastructurii industriale și negustorești a cartierului. Perioada comunistă și contemporană sunt caracterizate de alterarea și degradarea infrastructurii de circulație a zonei cât și a imobilelor istorice, dar mai ales de densificarea masivă din jurul arealului de intervenție care a dus la blocarea unor legături importante din etapele anterioare.

Sinagoga este mărginită la nord de strada I.L. Caragiale și palatul Josef Kunz, la vest de strada Joseph Lonovic și parcul Regina Maria, la est de calcanul casei Nicolae Coșariu și la sud de altă parcelă unde se afla casa rabinului (în prezent este modificată).

1. Casa Arhiducelui (1870)
2. Casa Jozsef Bocz (1888-1889)
3. Casa Adolf Grunberger / Fosta școală primară israelită (1889-1890)
4. Casa Miklos Kossariu / Fostul centru israelit de îngrijire al bătrânilor (1891-1892)
5. Palatul David Hubsch (1891)

²⁴⁰ Sursă: Prediplomă Casian Avram, coordonator conf. dr. arh. Gabriela Domokos-Paşcu, Sursă fotografie din dronă: Daniel Ștefăroi, Sursă fotografii: Casian Avram

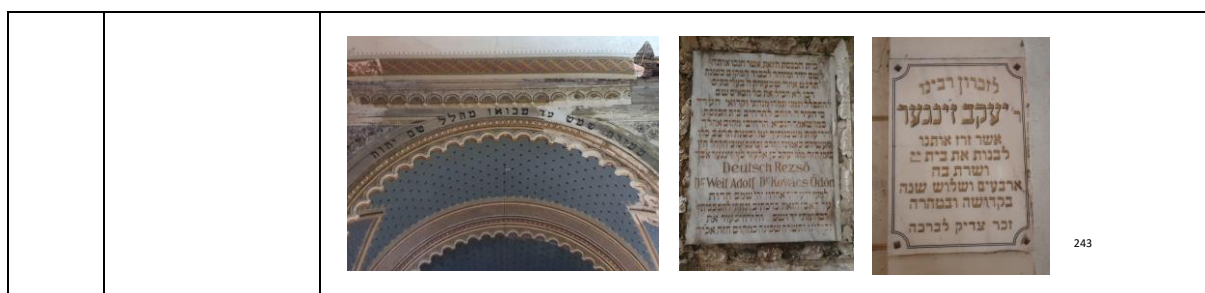
		<p>6. Palatul Josef Kunz (1892)</p> <p>7. Casa dr. Karoly Muhlbach (1891)</p> <p>8. Casa dr. Bela Fulop (1892)</p> <p>9. Palatul Ferencz Prushinovszky (1893)</p> <p>10. Sinagoga din Fabric (1899)</p> <p>11. Casa de rugăciune (1920-1930)</p> <p>12. Anexele casei de rugăciune (1920-1930)</p>
6.2.	Elemente de peisaj cultural și natural	 <p>1. Reclamă din Fabric la început de secol XX²⁴¹</p> <p>2. Hartă din 1718 cu zona unde va apărea cartierul Fabric, în jurul anului 1744²⁴²</p>
6.2.1	Peisaj cultural	<p>Comunitatea Israelită "Status Quo Ante" s-a stabilit în Fabric, în zona Vorpark, într-un moment de saturație din punct de vedere constructiv și reprezintă ultima funcțiune implementată în peisajul cultural al zonei - componenta confesională. Acest areal cuprinde o serie de funcțiuni complementare care acomodează noua burghezie instaurată în zonă, astfel că își construiesc palate de raport sau case pe parter - componenta de locuire, își desfășoară activitățile profesionale ca antreprenori și deținători de întreprinderi industriale din zonă - componenta industrială, se bucură de zona de parc, de malurile Begăi și de vegetația luxuriantă ce mărginesc bulevardele - componenta peisajeră, își trimit copiii la școlile din apropiere - Școala de înțelegere (pe malul canalului care trecea prin zona actualii străzi Ep. J. Lonovici), (actualul liceu J.L. Calderon) - componenta educațională și frecventează cinematograful Apollo și curtea Hanului La Regina Angliei, berăria La Ursul Negru, băile termale de la Băile Hungaria (Palatul Neptun) din apropiere - componenta recreativă/ culturală. Putem concluziona prezența unui "ecosistem" complex, care s-a născut în urma juxtapunerii unor funcțiuni care se completează reciproc și dau naștere unei zone rezidențiale de înaltă clasă. O dată cu apariția componentei mozaice, se instaurează în zonă și burghezia israelită care își deschid o multitudine de manufacturi, întreprinderi comerciale, cabinete medicale, de arhitectură și de avocatură. De-a lungul bd. 3 August 1919, principalii arhitecți care au proiectat și construit imobile sunt: Eduard Reiter, Josef Kunz, Leopold Baumhorn, Laszlo Szekely și Josef Kremer Jr. și Sr.</p>
6.2.2	Peisaj natural	<p>Componenta de peisaj natural se poate identifica la început de secol XVIII, când în zonă nu erau decât brațe naturale ale Begăi, terenuri mlăștinoase și câteva mori de apă. Caracterul natural s-a păstrat parțial și la început de secol XIX, când Vorpark era încă sub administrația armatei și gardul perimetral nu era existent. Componenta organică a vegetației luxuriante plantate de om persistă până în anul 1905 când grădina din fața sinagogii și canalul Morii sunt înlocuite de străzi pavate cu piatră cubică bazaltică.</p>

²⁴¹ Sursă: Secția Documentar-Periodice - Biblioteca Județeană „Sorin Titel” Timiș

²⁴² Sursă hartă istorică: <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/24994/view/?bbox=-4047%2C-7426%2C12192%2C298>

6.3.	Categoria de arhitectură	
6.3.1	Funcțiunea actuală	Lipsit de funcțiune
6.3.2	Funcțiunea anterioară	clădire de cult . Sinagoga din Fabric a funcționat ca lăcaș de cult până în 1986, când a fost închisă pentru public și a fost desacralizată.
6.4	Descriere obiectiv individual	Imobilul ocupă o parcelă în suprafață de 662 mp. Tipul de ocupare este cu aliniament în front, către str. I.L. Caragiale imobilul dezvoltând un front continuu cu o mică sincopă/retragere a masei construite în relație cu calcanul vecin la est, în timp ce spre str. Ep. Joseph Lonovici imobilul este aliniat la front, iar primele două treptele care facilitează accesul sunt evazate față de planul fațadei.
6.4.1	Plan	Din punct de vedere planimetric, sinagoga cuprinde (pe axa vest-est): <i>Ulam</i> - zona de intrare a bărbaților, <i>Hekal</i> - zona unde stăteau bărbații în timpul rugăciunii, <i>Bimah</i> - zona unde stătea rabinul și cantorul care citeau din Torah, <i>Aron Hakodeș</i> - adăpostea Dulapul Sfânt, unde se depozitau sulurile Torei, urmat de camera de rugăciune pe timp de iarnă. La etaj erau galeriile destinate femeilor și zona orgii și a corului. Erau 4 case de scară care facilitau accesul femeilor în galeriile destinate acestora și a corului în zona destinată orgii. Inițial, pe latura vestică, la etaj, unde în prezent se află una din galeriile destinate femeilor, se afla orga până în 1905, când aceasta se mută pe latura estică. Sinagoga este alipită prin calcan cu fostul centru israelit de îngrijire al bătrânilor, cu care era conectat prin sala de rugăciune pe timp de iarnă. Sinagoga este unită de asemenea cu un gard de feronerie și zidărie de casa de rugăciune, iar în partea posterioară a parcelei se învecinează cu anexele case de rugăciune într-o zonă cu multiple debușee (retrageri succesive) și calcane vecine.
6.4.2	Fațade	Cele 2 fațade longitudinale orientate către strada I.L. Caragiale și curtea sinagogii sunt identice, iar fațada principală este considerată cea dinspre strada Ep. J. Lonovici, Fațada din partea estică nu este vizibilă datorită calcanului cu fostul centru israelit de îngrijire al bătrânilor și datorită vegetației. Stilistica fațadelor interioare și exterioare ale sinagogii sunt foarte complexe și pot fi asociate curentului eclectic istoricist. Acestea cuprind decorații Seccesion: vitraliile cu motive florale, decorațiile din interior, elementele de feronerie de la nivelul fațadei – suporturi de lampadare stradale, cele de la nivelul balustradelor scărilor, frescele cu motive florale de pe plăfoanele sinagogii și policromia fațadei, unde este folosită cărămida aparentă și tencuială groasă de 10 cm de culoare deschisă; elemente neo-renascentiste italiene și neo-romanice: cupola cu timpanele triunghiulare ale acesteia, cupoletele cu nervuri cu motive vegetale, colonetele angajate în zidărie ce mărginesc frontoanele triunghiulare ce conțin rozetele și arcadele în plin cintru de pe fațade; elemente neogotice: frontoanele triunghiulare ce conțin rozetele, portalele de acces în clădire, cele 4 rozete cu vitralii, ancadramentele bivalente ale ferestrelor; elemente neobaroco: stucaturile stâlpilor din interior, folosirea stratului aurit ca mod de finisare al ornamentelor, piesele de mobilier – jilțurile rabinului și cantorului; elemente neo-maure: brâul de arcade ce decorează cornișa, pilaștrii arcuți ce mărginesc tamburul exterior al cupoletelor de pe fațada principală, cele 2 arce crenelate în plin cintru din interior, ancadramentele cu arce maure ale ferestrelor, tamburul capitelurilor coloanelor din interior – element

		caracteristic utilizat de Baumhorn; decorațiile și elementele specifice religiei iudaice: tablele legii dispuse deasupra frontoanelor principale, vasul de spălare pe mâini, <i>menora</i> - sfeșnicul cu 7 brațe ce simbolizează statul Israel, Steaua lui David inscripționată în multe locuri în interior, sulurile <i>Torei</i> depozitate în dulapul sfânt - <i>Aron Hakodeș</i> , orga realizată de Leopold Wegenstein care în prezent este depozitată în afara sinagogii și picturile realizate de Götz Adolf, reprezentând cerul înstelat dispuse pe cupola și deasupra orgii și a galeriei vestice dedicate femeilor (simbolizează faptul că înainte de construirea Templului lui Solomon, evreii se rugau sub cerul înstelat).
6.4.3	Formă acoperiș	Acoperișul este simetric și cuprinde 3 segmente - cel frontal cu cupolețele, cel median pătrat care înconjoară cupola și segmentul posterior cu debușee.
6.4.4	Extinderi	-
6.4.5	Anexe	-
6.5.	Structură	Structura de rezistență a clădirii Sinagogii este mixtă, fiind realizată ingenios pentru a rezolva spațial programul complex. Astfel, aceasta se compune din: <ul style="list-style-type: none"> - pereți perimetrali exteriori și pereți interiori din zidărie de cărămidă; - patru stâlpi centrali, metalici, așezați pe un contur pătrat, legați între ei la nivelul planșeului de peste parter cu grinzi metalice, respectiv la nivelul planșeului de peste etaj cu un ansamblu de ferme metalice care formează totodată baza tamburului cupolei; - cupola, formată din arce metalice ce pornesc din montanții verticali ai tamburului și talpa octogonală de la baza cupolei (inel metalic) și se încheie în ultimul inel octogonal de la partea superioară a cupolei (partea inferioară a cupoletei); - planșeele, realizate în general cu structuri mixte metal-lemn și chiar metal-beton (la nivelul balcoanelor din zona centrală a Sinagogii); în unele locuri, apar și planșee tip boltă; - acoperișul, realizat complex, în mai multe ape, cu o structură spațială pe zona sălii centrale, alcătuită din elemente de lemn, ce conlucrează cu structura metalică de la partea inferioară; în zona caselor de scară principale, acoperișul este de tip turlă, cu o structură spațială din elemente din lemn.
6.6.	Materiale de construcție	Cărămidă, mortar pe bază de var, lemn, metal, beton, tencuială, piatră
6.6.1	Materiale de construcție acoperiș	Structura este realizată din lemn și contravântuiri metalice. Materialul învelitorii este tablă plană fălțuită, însă nu este cea originală. Aceasta a fost înlocuită în urma unor lucrări de reparații din anii 1990-2000.
6.7.	Tehnici de construcție	Tehnică mixtă metal-beton-lemn, specifică începutului perioadei secolului XIX.
6.8.	Încadrare stilistică	Clădirea se încadrează în curentul eclectic istoricist, cu influențe neo-maure, secesion, neo-renascentiste și neo-gotice.
6.9.	Inscripții	În interior este inscripționat pe arcadă: <i>"Până la venirea Sa, lăudați pe Domnul"</i> , iar la exterior: <i>"Și să-Mi facă un sanctuar, ca să locuiesc în mijlocul lor."</i> În interiorul sinagogii, pe peretele vestic se găsesc 2 plăci inscripționate cu cei care au donat bani pentru construirea sinagogii.

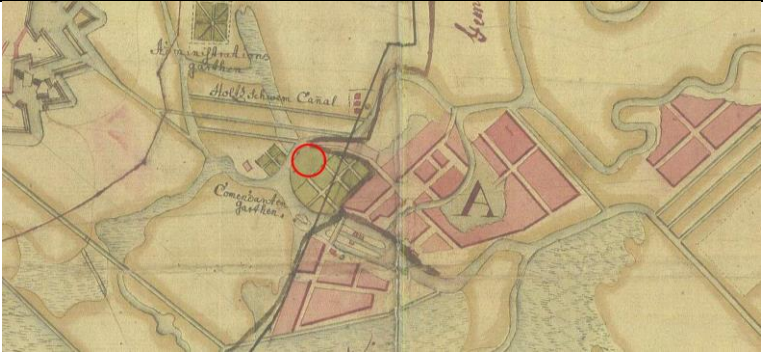
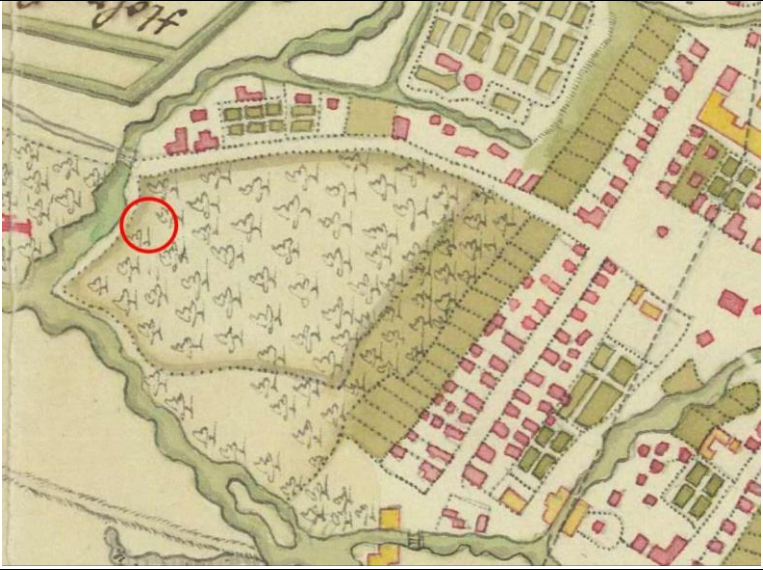

7. CONSERVARE, RESTAURARE, AMENINȚĂRI

7.1.	Stare generală de conservare	Medie/precolaps
7.2.	Lucrări anterioare de restaurare	S-au efectuat operațiuni de schimbare a învelitorii, a sistemului pluvial de scurgere și reparații minore la nivelul unor zone cu tencuiala degradată în anii 1990-2000.
7.3.	Riscuri/amenințări	Există riscul ca elementele decorative, tencuiala și bucăți de zidărie să pice pe zonele pietonale. De asemenea există riscul ca la interior, planșeele să cedeze, sau elemente locale să se prăbușească. Pe termen lung există riscul ca în lipsa intervențiilor imobilul să colapseze.
7.3.1	Eroziune	Degradările principale sunt cele produse de factorii atmosferici (ploaie, vânt, cicluri îngheț-dezghet) și biologici (vegetație, mușchi, igrasie, porumbei).
7.3.2	Inundații	-
7.3.3	Alunecări de teren	-
7.3.4	Agricultură	-

8. DOCUMENTARE

8.1.	Bibliografie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mihai Opriș, Timișoara - O mică monografie urbanistică 2. Prin Banat, Heritage of Timișoara nr. 2 – Vorpark 3. Ș. Bădescu, M. Miclăuș și O. Bădescu, ANF - Atelierul Non-formal de Planificare Spațială, S.C. ARCHEUS S.R.L., S.C. COLHICUM S.R.L. „Lucrări de intervenție în primă urgență Sinagoga din Fabric” 4. M. Miclăuș, O. Bădescu și Ș. Bădescu, S.C. ARCHEUS S.R.L. ,S.C. COLHICUM S.R.L., „Lucrări de consolidare, conservare și refuncționalizare - Sala de spectacol Sinagoga Fabric Timișoara, strada Episcop Josef Lonovic” 5. M. Moldovan, Sinagoga - arhitectură a monoteismului 6. A. Streja și L. Schwartz, Sinagogi în România, București, Hasefer, 2015. 7. Getta Neumann, Pe urmele Timișoarei evreiești, Brumar, 2019 8. M. Moldovan, O abordare cronologică Art Nouveau în Timișoara, Patrimonia, 2022 9. Casian Avram, Lucrare Teoretică de Licență, Prediplomă, coordonator conf. dr. arh. Gabriela Domokos-Pășcu 10. R. Klein, Synagogues in Hungary 1782-1918 - Genealogy, Typology and Architectural Significance, Terc, 2017 11. Josef Geml, Vechea Timișoară, Cosmopolitan Art, 2016
8.2.	Dosare și rapoarte, în arhive	Incluse în studiul istoric.
8.3.	Hărți, planuri, desene	

²⁴³ Sursă fotografii: Casian Avram

8.3.1.	Hărți	 <p>Harta Fabricului, anul 1747, iar cu roșu e marcată zona unde va fi construită sinagoga²⁴⁴</p> <p>Harta Fabricului, anul 1754, iar cu roșu e marcată zona unde va fi construită sinagoga²⁴⁵</p>
		 <p>Harta Fabricului, anul 1852, iar cu roșu e marcată zona unde va fi construită sinagoga²⁴⁶</p>

²⁴⁴ Sursă:

<https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/36041/view/?bbox=-2637%2C-7751%2C13601%2C-26>

²⁴⁵ Sursă: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/33/view/?bbox=319%2C-12015%2C9287%2C-4654>

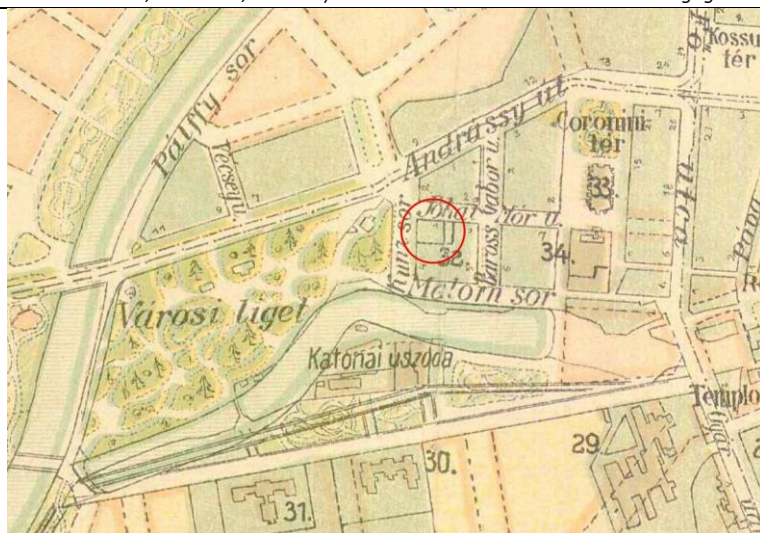
²⁴⁶ Sursă: <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/36085/view/?bbox=2024%2C-3435%2C6083%2C-1504>

Harta Fabricului, anul 1880-1890, unde se observă faptul că Vorpark este deja în posesia primăriei, care a lotizat partea estică a acestuia în 26 de parcele, iar tramvaiul circulă prin actuala Piața Romanilor. Cu roșu e marcată zona unde va fi construită sinagoga.²⁴⁷

Harta Fabricului, anul 1905, iar cu roșu e marcată zona unde s-a construit sinagoga²⁴⁸

Harta Fabricului, anul 1910-1915, iar cu roșu e marcată zona unde s-a construit sinagoga²⁴⁹

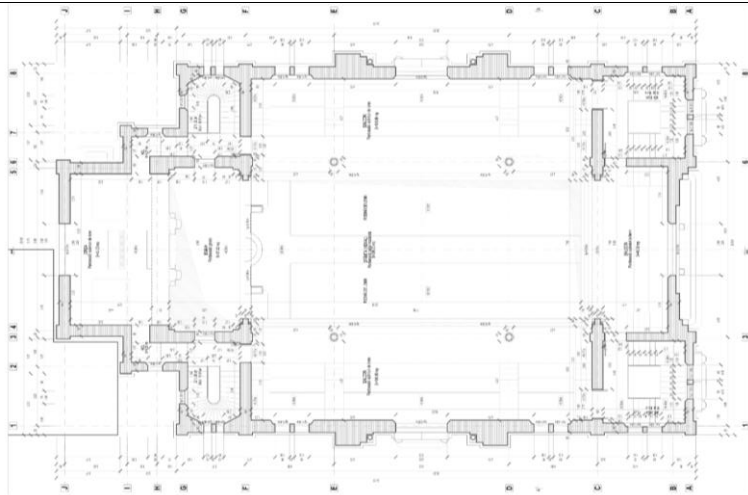
²⁴⁷ Sursă: <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/36091/view/?bbox=-632%2C-2727%2C5108%2C3>

²⁴⁸ Sursă: <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/36087/view/?bbox=-1106%2C-2793%2C4634%2C-63>

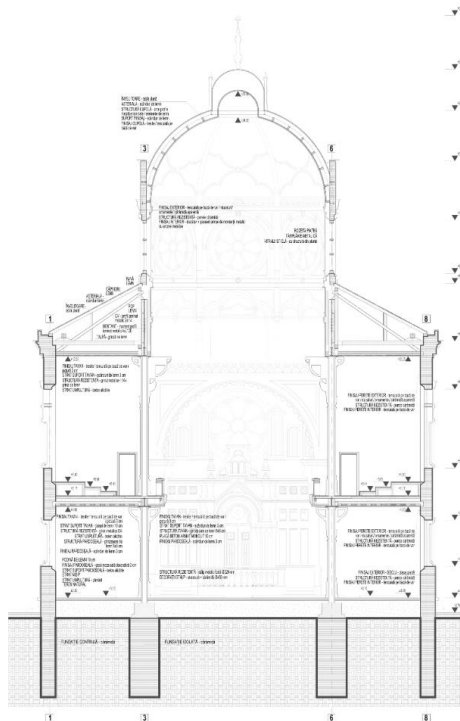
²⁴⁹ Sursă: <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/36090/view/?bbox=-1924%2C-5645%2C9559%2C-184>

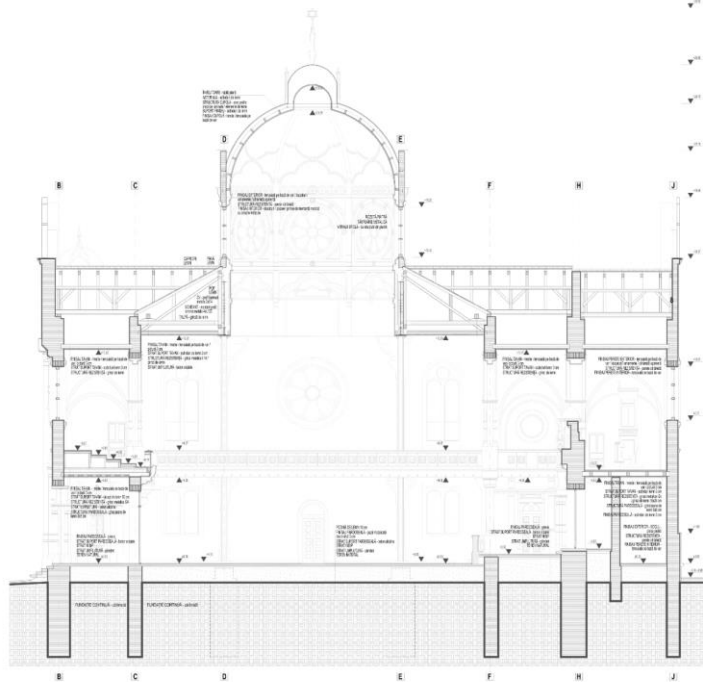
Plan etaj.²⁵²

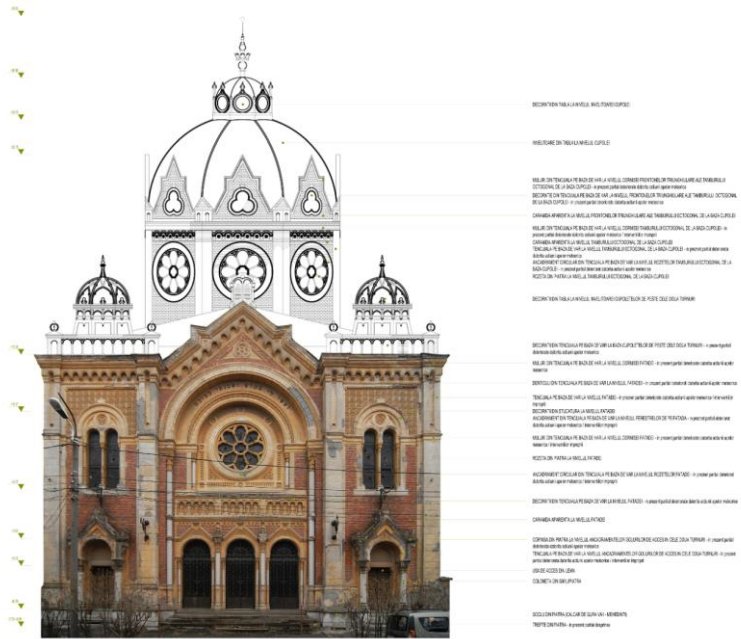
Secțiune transversală.²⁵³

²⁵² Relevul a fost realizat în cadrul proiectului realizat de M. Miclăuș, O. Bădescu și Ș. Bădescu, S.C. ARCHAEUS S.R.L., S.C. COLHICUM S.R.L., „Lucrări de consolidare, conservare și refuncționalizare - Sala de spectacol Sinagoga Fabric Timișoara, strada Episcop Josef Lonovici”

²⁵³ Ibid.

Secțiune longitudinală.²⁵⁴

Fațada principală – vestibă²⁵⁵

²⁵⁴ Ibid.

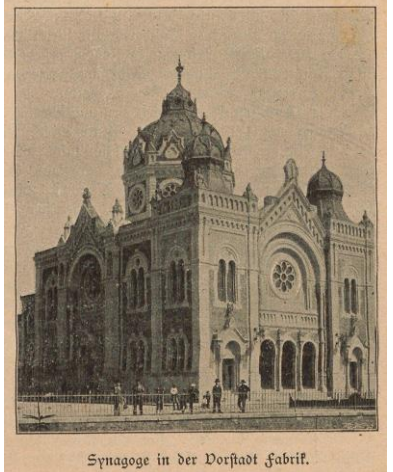

²⁵⁵ Ibid.

8.4.1	Fotografii satelitare	 <p data-bbox="604 842 770 864"><i>Fotografie aeriană.</i></p>
8.4.2	Fotografii aeriene	 <p data-bbox="604 1375 983 1397"><i>Fotografie aeriană cu sinagoga din 2024 ²⁵⁸</i></p> <p data-bbox="604 1874 858 1897"><i>Sinagoga văzută din spate ²⁵⁹</i></p>

²⁵⁸ Sursă: Daniel Ștefăroi

²⁵⁹ Sursă: Daniel Ștefăroi

8.4.3	Fotografii alb-negru	 <p data-bbox="603 678 997 728"><i>Sinagoga văzută de pe Șirul Kunz, 1910-1920²⁶⁰</i></p>	 <p data-bbox="1023 678 1417 728"><i>Sinagoga văzută de pe Șirul Kunz, 1902²⁶¹</i></p>
		 <p data-bbox="603 1220 997 1272"><i>Interiorul sinagogii, cu Bimah-ul în prim-plan, văzut din zona de Ulam, 1899-1905²⁶²</i></p>	 <p data-bbox="1023 1220 1417 1272"><i>Sinagoga văzută de pe Șirul Kunz, 1905²⁶³</i></p>
		 <p data-bbox="603 1787 1204 1812"><i>Canalul Morii care trecea prin fața sinagogii, 1899-1904²⁶⁴</i></p>	

²⁶⁰ Sursă: <https://collections.milev.hu/files/show/552>

²⁶¹ <https://www.difmoe.eu/view/uuid:659416ef-9e68-40a7-80e2-2b73ca56af70?page=uuid:e341259e-4450-49c6-a5cf-66a4444339ae>

²⁶² <https://collections.milev.hu/files/show/550>

²⁶³ <https://gallery.hungaricana.hu/hu/Fortepan/1111920/?list=eyJxdWVyeSI6ICJHeVx1MDBIMXJ2XHUwMGUxcm9zaSJ9>

²⁶⁴ <https://gallery.hungaricana.hu/hu/Fortepan/1113062/?list=eyJxdWVyeSI6ICJHeVx1MDBIMXJ2XHUwMGUxcm9zaSJ9>

		 <p>Győrűrosi zsinagoga. Temesvár</p> <p><i>Grădina din fața sinagogii, 1899-1901</i></p>
8.4.4	Fotografii color	 <p><i>Sinagoga văzută din curtea casei de rugăciune; Sinagoga văzută de pe strada Ep. J. Lonovici</i> ²⁶⁵</p> <p><i>Sinagoga văzută de pe strada I.L. Caragiale</i> ²⁶⁶</p>

²⁶⁵ Sursă: Casian Avram

²⁶⁶ Ibid.

		<i>Sinagoga în interior</i> ²⁶⁷
8.5.	Atestare documentară	-

9. NIVEL DE CLASARE

9.1.	Grupa valorică	B
9.2.	Categoria după natura obiectivului	II
9.3.	Criterii de evaluare globală	<ul style="list-style-type: none"> - Criteriul vechimii: mediu - Criteriul valorii arhitecturale, artistice și urbanistice: foarte mare - Frecvenței (raritate și unicitate): mare - Criteriul valorii memorial-simbolice: mare <p>OBS.: În vederea clasării unui imobil în grupa A a monumentelor istorice este necesară încadrarea în una dintre situațiile următoare:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) acordarea cel puțin a unui calificativ «exceptional»; b) acordarea cel puțin a calificativului «mare» la criteriile de clasare prevăzute la art. 7 alin. (2) lit. a)-c); c) acordarea cel puțin a unui calificativ «foarte mare», a unui calificativ «mare» și a unui calificativ «mediu». <p>În acest sens este plauzibilă reevaluarea categoriei de clasare a imobilului în grupa valorică A.</p>
9.4.	Data și documentul protecției	Imobil clasat prin LMI2010.
9.5.	Reglementări urbanistice	<p>Teren intravilan, categoria de folosință: curți construcții, clădire SINAGOGA.</p> <p>Destinație conform PUG aprobat prin HCL 457/17.10.2023: ZCP Is_A // Zonă construită protejată. Zonă de instituții și servicii publice și de interes public constituite în ansambluri independente protejată.</p> <p>Teren parțial afectat de servitute de utilitate publică.</p> <p>Condiționări primare: ZCP Is_A - Zonă de instituții și servicii publice - publice și de interes public constituite în ansambluri independente</p> <p>(1) Pentru intervenții ce vizează restructurarea funcțională și/sau transformarea/completarea spațială a unui ansamblu se va elabora un P.U.Z. pentru Zone Construite Protejate (P.U.Z.CP) cu R.L.U. aferent, în conformitate cu Metodologia de elaborare și conținutul - cadru al documentațiilor de urbanism pentru zone construite protejate.</p> <p>2) Înălțimea maximă admisă: Înălțimea clădirilor va respecta cumulativ următoarele criterii limitative:</p> <ul style="list-style-type: none"> - înălțimea maximă la cornișă nu va depăși cea mai înaltă clădire existentă pe sit ca înălțime totală. - Se admit nivele parțiale (supante, mezanine) cu condiția încadrării în înălțimea la cornișă reglementată. - Corpurile de clădire situate în interiorul parcelei se vor încadra în înălțimea maximă la cornișă admisă pe strada respectivă, chiar dacă corpul existent din aliniament are un regim de înălțime diferit. <p>P.O.T. maxim – pentru cele situate pe colț - 75%</p> <p>C.U.T. maxim – pentru cele situate pe colț -2,2</p>

²⁶⁷ Ibid.

		Spații libere și spații plantate: Pe ansamblul unei parcele, spațiile verzi organizate pe solul natural vor ocupa minimum 25% din suprafața totală și vor cuprinde exclusiv vegetație (joasă, medie și înaltă). Suprafețele având o acoperire de orice tip sunt cuprinse în categoria spațiilor libere.
--	--	---

10. INVENTARIERE

10.1.	Instituția în cadrul căreia s-a redactat fișa	SC GRAYZONESTUDIO SRL		
10.2.	Autorul fișei și calitatea acestuia			
10.2.1	Nume	Domokos – Pașcu	Bâldea	Avram
10.2.2	Prenume	Gabriela	Maja	Casian – Alexandru
10.2.3	Calitatea autorului	conf.dr.arh. specialist atestat MCC 3AG	Ș.l.dr.arh. specialist atestat MCC 2D	Stud. Arh.
10.2.4	Semnătura autografă a specialistului care a întocmit fișa			
10.2.5	Semnătura și ștampila conducătorului instituției în cadrul căreia s-a redactat fișa			
10.3.	Numărul procesului verbal de validare în comisia regională a monumentelor istorice			
10.3.1	Numărul documentului de clasare			
10.3.2	Data ordinului de clasare			
10.4.	Data redactării fișei	21.03.2025		

Această fișă de inventariere monument a fost realizată în cadrul studiului **Studiu istoric – arhitectural. Sinagoga din Fabric, str. Ep. Joseph Lonovici, nr. 2, Timișoara, județ Timiș**, realizat de M. Miclăuș, O. Bădescu și Ș. Bădescu, S.C. ARCHAEDS S.R.L., S.C. COLHICUM S.R.L., „Lucrări de consolidare, conservare și refuncționalizare - Sala de spectacol Sinagoga Fabric Timișoara, strada Episcop Josef Lonovici”

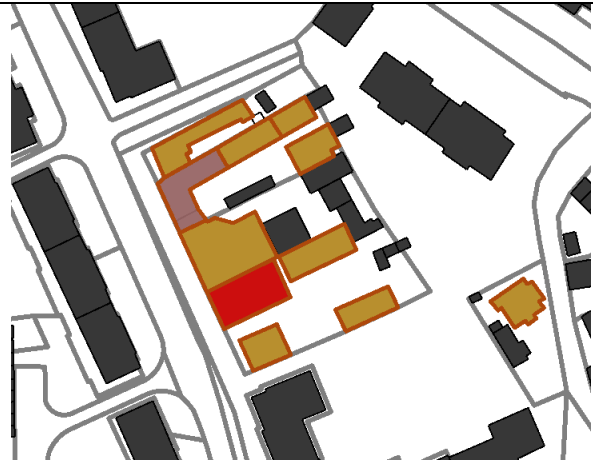
9 Numerotare tabel: F – Sinagoga din Fabric, TM-II-m-B-06128

FIȘĂ ANALITICĂ DE INVENTARIERE A ANSAMBLURILOR, MONUMENTELOR ȘI SITURILOR ISTORICE

1. IDENTIFICARE

1.1.	Cod LMI	TM - II-m-B-06128
1.2.	Categorie	
1.3.	Denumire oficială	Sinagoga din Fabric

2. LOCALIZARE ADMINISTRATIVĂ

2.1.	Stat	România - RO
2.2.	Județ	Timiș (TM)
2.3.	Localitate	Timișoara
2.4.	Cod poștal	300107
2.5.	Stradă, număr actuale	Ion Creangă nr.16
2.6.	Localitate anterioară	-
2.7.	Stradă, număr anterioare	Diolevét Utca (1912)
2.8.	Coordonate geografice	45.75983, 21.25409
2.8.1.	Referințe geografice	-
2.8.2.	Identificare cartografică	
2.8.3.	Sistem cartografic utilizat	-
2.8.4.	Coordonate X, Y, Z	-

3. TIP DE PROPRIETATE

3.1.	Stat	-
3.1.1.	Proprietate publică a statului	-
3.1.2.	Proprietate privată a statului	-
3.2.	Mixt	-
3.3.	Privat	Proprietate privată

4. DATARE

4.1.	Epocă	Epocă modernă
4.1.1.	Datare început	autorizația de construire - 1900
4.1.2.	Datare sfârșit	-
4.2.	Datare prin perioade	-
4.3.	Datare prin intervale de date	-
4.4.	Datare precisă	-

5. ISTORIC. PERSOANE ȘI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

5.1.	Istoric	<p>Deși în datarea din lista monumentelor istorice sinagoga apare ca fiind datată în secolul al XVIII-lea, din documentația realizată nu s-au putut identifica corelări istorice cu o datare atât de îndepărtată. În cartierul Fabric exista încă din 1814 o casă de rugăciune „germană” (aşkenază) și una „spaniolă” (sefardă). În mai 1900, a fost emisă o autorizație de construire „Comunității Evreiești Ortodoxe Autonome”. Sinagoga a fost construită într-un stil eclectic, cu elemente maure, cum ar fi crenelurile de pe cornișă și stâlpii cu capete rotunjite. În curte se afla un mikveh (curte rituală) și un abator ritualic.²⁶⁸</p> <p>Scăderea drastică a comunității de evrei ortodocși a avut loc după cel de Al Doilea Război Mondial datorită emigrării. Acele momente au determinat încet utilizarea tot mai rară a acesteia, până când a fost vândută și astăzi este utilizată ca și casă funerară, având și o funcțiune anterioară de atelier de reparații auto.</p> <p>La nivel european, în special în fostele țări ale Imperiului Austro-Ungar, exista un program arhitectural format din mai multe stiluri arhitecturale, specific sfârșitului de secol XIX și început de secol XX - secesion maghiar, eclectic, maur - care a coincis cu perioada de emancipare a evreilor, aceștia devenind membrii activi ai comunității și au adus un aport deosebit asupra dezvoltării orașelor în care locuiesc.²⁶⁹ Dacă la sfârșit de secol XVII evreii nu au dreptul la educație, proprietate și libera circulație în țară, iar majoritatea erau negustori, acum evreii neologi fac parte din noua clasă a burgheziei, fiind implicați în medicină, domeniul bancare, arhitectură, muzica, antreprenariat, etc.²⁷⁰ Comunitățile de evrei se stabilesc în proximitatea sinagogii, fie că vorbim de evrei neologi, ortodocși sau status quo ante, iar acest lucru a dus la realizarea unor microclimate coerente din punct de vedere spațial și funcțional, cuprinzând sinagoga, școala israelită, centrele de îngrijire, sediile asociațiilor din comunitate, sinagoga, casa comunității și abatorul ritual și baia rituală în cazul evreilor ortodocși.²⁷¹</p> <p>Noile sinagogi construite în această perioadă creează un program arhitectural aparte, unii autori precum Rudolf Klein consideră că s-a format un stil propriu specific religiei iudaice. Acest nou program arhitectural nu respectă canoanele clasice ale stilurilor existente, ci devine un melanj între mai multe stiluri, subliniindu-se noua identitate și noul statut al evreilor în oraș.²⁷²</p> <p>Odată cu căderea comunismului, și chiar anterior, prin politicile statale de vânzare a populației de altă etnie, evreii părăsesc în număr mare zona iar fostele clădiri de cult rămân nefolosite. Aceasta este și situația imobilului analizat, care devine în anii 90 atelier auto iar acum este refuncționalizat în casă funerară.</p>
5.2.	Autor	-

²⁶⁸ Getta Neumann, *Pe urmele Timișoarei evreiești*, Timișoara: Ed. BrumaR, 2019, ISBN: 978-606-726-145-5, pp. 46–47.

²⁶⁹ Sursă text: G. Szekely, *Cultura central Europeană reflectată în evoluția gândirii arhitecturale și urbanistice 1700-1945*, Timișoara: Eurostampa, 2011. , p.164- 178.

²⁷⁰ Sursă text: R. Klein, *Synagogues in Hungary 1782-1918 - Genealogy, Typology and Architectural Significance*, Budapesta: Terc, 2017, p.16 - 38.

²⁷¹ Sursă text: R. Klein, *Synagogues in Hungary 1782-1918 - Genealogy, Typology and Architectural Significance*, Budapesta: Terc, 2017, p.16 - 38.

²⁷² Sursă text: R. Klein, *Synagogues in Hungary 1782-1918 - Genealogy, Typology and Architectural Significance*, Budapesta: Terc, 2017, p.16 - 38.

5.3.	Comanditar	Comunitatea evreiască Timișoara
5.4.	Ctitor	-
5.5.	Meșter	-
5.6.	Pictor	-

6. DESCRIERE

6.1.	Zona	<p>Zona este relevantă datorită caracterului și coerenței parcelarului și a țesutului construit definite în ultimul sfert al secolului trecut, fiind însă lipsite de valoare istorică sau arhitecturală, cu excepția unor fragmente de țesut istoric păstrate, care se încadrează însă în tipologia țesutului minor.</p> <p>Vechime tramă stradală. Cele mai vechi străzi din trama stradală datează din secolul XVIII: strada Iulian Grozescu și capătul vestic al străzii Ecaterina Teodoriu (în conexiune cu Piața Traian), definite în cea de-a doua jumătate a secolului XVIII; străzile Petre Ispirescu (Strada Lungă sau Lange Gasse pe planul din 1881) și Ion Creangă (hartă 1786) definite la finalul secolului XVIII. O parte din străzi derivă din traseul interior al fostului canal al morilor, anulat la începutul secolului XX în relație cu modernizarea cartierului: Costache Negruzzi, parțial Barbu Șt. Delavrancea și Anton Pann (paralelă cu canalul). Prin operațiunile de sistematizare din anii 70 și 80 se reorganizează parțial trama stradală, și unele străzi din trama istorică sunt anulate (fragmentul nordic al străzii Delavrancea, care făcea legătura cu inflexiunea dintre străzile Timocului și Iulian Grozescu, derivată din traseul fostului canal al morilor).</p> <p>Vechime și autenticitate parcelar. Zona conține 3 enclave de parcele cu caracter istoric ce păstrează intacte caracteristici de secol XVIII și început de secol XIX: gruparea de parcele de la intersecția străzii Petre Ispirescu cu Ecaterina Teodoriu, pachetul de pe frontul estic al străzii Ion Creangă în corelare cu fosta sinagogă și un pachet de parcele între străzile Arcului, Paul Iorgovici și Iulian Grozescu. Parcelele sunt caracterizate de loturi înguste și lungi, cu contur relativ neregulat care tinde spre o formă dreptunghiulară, iar zona de est conține un cvartal cu loturi dreptunghiulare cu proporții diferite, mai compacte din perspectiva raportului dintre lățime și lungime. În rest, zona este caracterizată de locuințe colective grupate în pachete pe parcelar de tip deschis cu forme neregulate, și construcții colective grupate în pachete, dispuse în regim izolat pe lot. Acestea din urmă au fost dezvoltate după 1970, respectiv între anii 1972-1974 și 1982-1990 (cele amplasate în est). Prima zona dezvoltată a fost Baba Dochia cu prelungirea spre Andrei Șaguna, urmată de zona Prințul Turcesc unde au fost dezvoltate proiecte unicat, urmată de cvartalele interioare unde au fost dezvoltate proiecte tip.</p> <p>Vechime, valoare arhitecturală și ambientală a fondului construit. Din perspectiva vechimii construcțiilor de pe parcelarul istoric, majoritatea sunt de dată mai recentă decât parcelarul, construcțiile cu caracter istoric datând din secolul XIX și începutul secolului XX. Ele urmăresc definirea unor fronturi continue, având amprentă compactă de forma literelor U sau L. Construcțiile cu front mai amplu generează predominant configurații în U și construcțiile cu front mai îngust generează preponderent configurații în L, cu laturile construite în adâncimea lotului aliniate constant în lungul aceleiași limite de proprietate. Construcțiile de la finalul secolului XX sunt</p>
------	------	---

		lipsite de valoare arhitecturală, însă denotă o calitate ridicată a schemei de ocupare raportată la relația cu spațiul liber. Regimul de construcție specific este S+P sau S+P+1E pentru construcții cu funcția de locuințe amplasate pe parcelar istoric, și S+P+4E și parțial S+P+5E pentru construcțiile colective realizate în ultimul sfert al secolului XX.
6.2.	Elemente de peisaj cultural și natural	
6.2.1	Peisaj cultural	Comunitatea israelită se mută din cartierul Cetate către Fabric în secolul al XIX-lea, Fabricul devenind cartierul în care populație evreiască, emancipată, își consolidează activitatea și își amplifică reprezentativitatea la nivelul orașului. Fabricul este cunoscut ca fiind cartierul istoric cu cele mai multe sinagogi, respectiv 4, celelalte cartiere având doar câte o sinagogă.
6.2.2	Peisaj natural	Componente istorice majore ale Infrastructurii verzi: Albia istorică a canalului principal Bega, a cărui traseu curgea pe actuala str. Andrei Șaguna, pe toată lungimea acesteia și Canalul Morilor care parcurge cvartalul delimitat de str. I. Grozescu, str. P. Iorgovici și str. I. Creangă. În prezent traseul canalului este parțial vizibil, datorită modului de poziționare a blocurilor colective (mai ales în partea nordică a cvartalului). Aliniamente istorice de arbori și pomi fructiferi pe străzi, corelat cu Regulamentul privind pepinierele și plantările de arbori de la 1900. Componente istorice minore ale Infrastructurii verzi (IV), Curțile-grădină afiliate parcelelor cu clădiri familiale (proprietate privată), inclusiv cu arbori și pomi fructiferi, cu gestiune domestică.
6.3.	Categoria de arhitectură	
6.3.1	Funcțiunea actuală	Servicii
6.3.2	Funcțiunea anterioară	Sinagogă
6.4	Descriere obiectiv individual	Fosta sinagogă este o clădire compactă, de mici dimensiuni. Regimul de înălțime este parter și etaj. Cu toate acestea se identifică ca o arhitectură aparte în contextul din care face parte.
6.4.1	Plan	Are o planimetrie simplă, un plan de formă dreptunghiulară.
6.4.2	Fațade	Fațada nordică și fațada estică sunt calcane, construcției fiindu-i alipite mai multe construcții și anexe din vecinătate. Fațada sudică a fost tratată din punct de vedere arhitectural, dar în prezent i-au fost alipite construcții vecine, prin urmare pot fi observate doar punctual anumite elemente de stilistică arhitecturală - prelungirea elementului decorativ - cărămidă aparentă sau anumite brâuri și profile geometrice - ce ritmează fațada principală, dinspre stradă. Sunt prezente două goluri, cel de la etaj mai păstrează forma și dimensiunea originală pe când cel de la parter a fost modificat. Totodată a fost prelungită parțial și profilatura cornișei. Toate aceste aspecte susțin probabilitatea istorică - acestei clădiri i-au fost tot timpul alipite anumite construcții. Fațada principală este simetrică, alcătuită din trei travei verticale. Elementele componente de natură estetică sunt de inspirație neogotică - maură. Nu există o multitudine de elemente stilistice, dar cele existente imprimă clădirii o notă

		solemnă - cornișa cu rezalite și zona centrală accentuată ca înălțime, decorațiile geometrice simple, jocul cărămizii aparente sau golurile de inspirație gotică, terminate cu arc în plin cintru.
6.4.3	Formă acoperiș	Acoperișul este ascuns în raport cu strada, fiind tratat ca un acoperiș terasă; dar de fapt este un acoperiș în două ape.
6.4.4	Extinderi	-
6.4.5	Anexe	-
6.5.	Structură	-
6.6.	Materiale de construcție	cărămidă, sticlă, tâmplărie lemn, cărămidă aparentă.
6.6.1	Materiale de construcție acoperiș	tablă
6.7.	Tehnici de construcție	-
6.8.	Încadrare stilistică	Clădire de început de secol al XX -lea, cu influențe maure și neogotice.
6.9.	Inscripții	-

7. CONSERVARE, RESTAURARE, AMENINȚĂRI

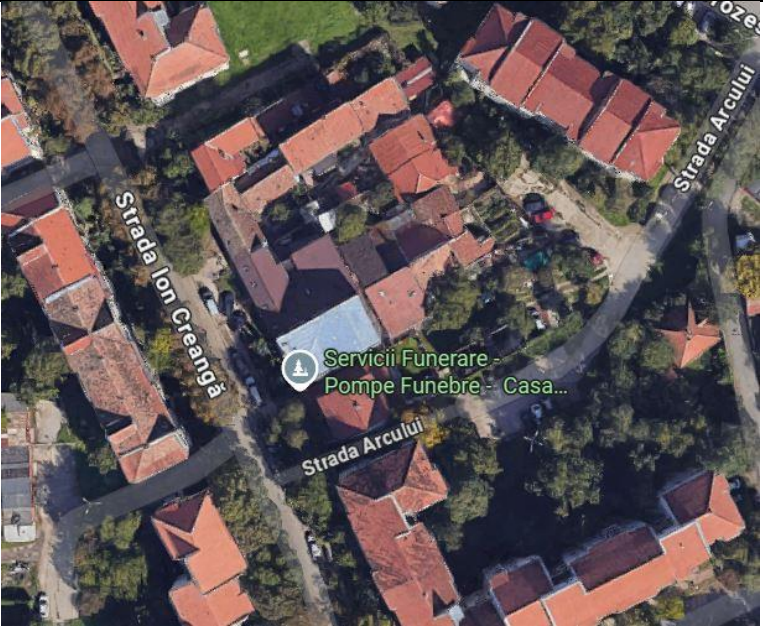
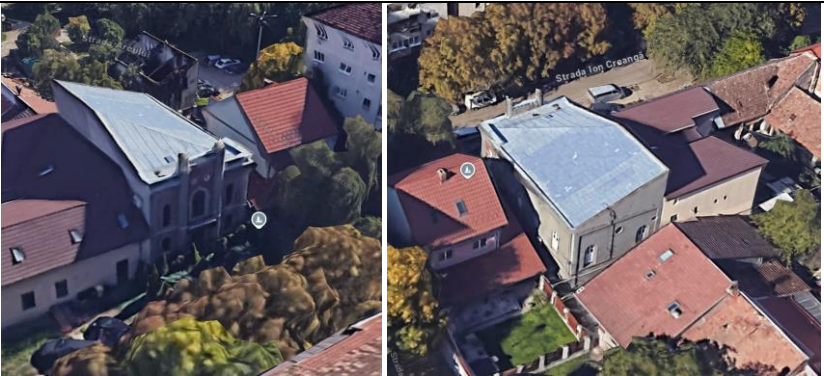

7.1.	Stare generală de conservare	Pe exterior este în stare bună de conservare, cel mai probabil în interior această clădire a fost în mod puternic modificată.
7.2.	Lucrări anterioare de restaurare	-
7.3.	Riscuri/amenințări	-
7.3.1	Eroziune	-
7.3.2	Inundații	-
7.3.3	Alunecări de teren	-
7.3.4	Agricultură	-

8. DOCUMENTARE

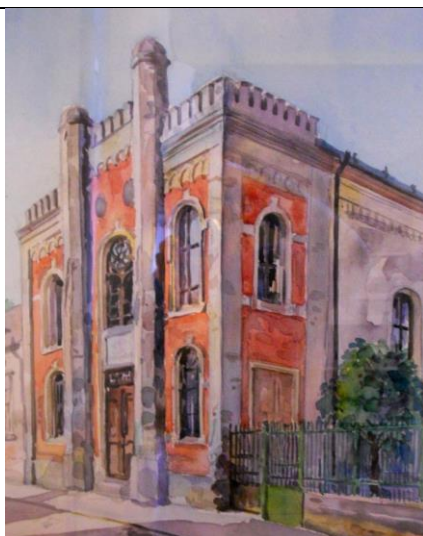
8.1.	Bibliografie	<p>[1] <i>Lista Monumentelor Istorice 2010- Județul Timiș</i>, Direcția pentru cultură și patrimoniul cultural național a județului Timiș, Editura Graphite, 2011, Timișoara</p> <p>[2] arh. Mihai Opreș, <i>Timișoara – Mică monografie urbanistică</i>, Editura Tehnică București, 1987</p> <p>[3] Dr. Nicolae Ilieșiu, <i>Timișoara. Monografie Istorică</i>, Volumul I, Timișoara 1943</p> <p>[4] Delesega Gyula, <i>Temesvári kalauz téridőben</i>, KIADÓ, 2018</p> <p>[6] https://www.parohiigreco-catolice.ro/2015/07/parohia-greco-catolica-timisoara-i-timis.html</p> <p>[7] Getta Neumann, <i>Pe urmele Timișoarei evreiești</i></p> <p>[8] R. Klein, <i>Synagogues in Hungary 1782-1918 - Genealogy, Typology and Architectural Significance</i>, Budapesta: Terc, 2017</p> <p>[9] https://gallery.hungaricana.hu/en/</p> <p>[10] https://www.google.com/maps</p>
------	--------------	--

8.2.	Dosare și rapoarte, în arhive	-
8.3.	Hărți, planuri, desene	
8.3.1.	Hărți	 <p>Plan parcelar 1881²⁷³</p>
		 <p>Anul 1954, PLANUL Sarmeș - PLANUL topografic al Municipiului Timișoara. Autor: Ing.I.Sarmeș</p>
8.3.2	Planuri/ Relevu	-
8.4.	Fotografii	
8.4.1	Fotografii satelitare	

²⁷³ Arhivele Naționale Timiș, Fond Inspectoratul industrial al Regiuni VIII Timiș,

		 <p>Sursă: google maps</p>
8.4.2	Fotografii aeriene	 <p>Sursă: google maps</p>
8.4.3	Fotografii alb-negru	 <p>Vedere început de secol XX²⁷⁴</p>

²⁷⁴ Sursă: Arhivele Naționale ale României

Acuarelă semnată Amberg²⁷⁵

Victor Stroe, anul 1981²⁷⁶

Victor Stroe, anul 1981²⁷⁷

²⁷⁵ Sursă: Getta Neumann, Pe urmele Timișoarei evreiești

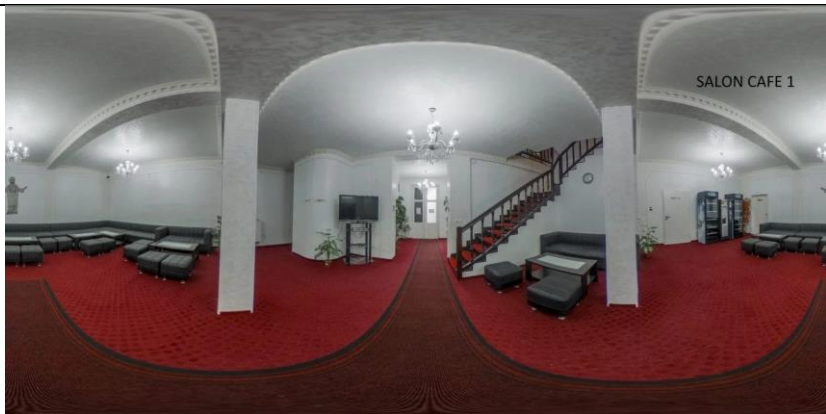
²⁷⁶ Sursă: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1072205010198746&set=pcb.1072208410198406>

²⁷⁷ Sursă: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1072205010198746&set=pcb.1072208410198406>

		 <p><i>Studiourile Buftea</i></p> <p>Victor Stroe, anul 1981²⁷⁸</p>
		 <p><i>Studiourile Buftea</i></p> <p>Victor Stroe, anul 1981²⁷⁹</p>
8.4.4	Fotografii color	
		

²⁷⁸ Sursă: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1072205010198746&set=pcb.1072208410198406>

²⁷⁹ Sursă: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1072205010198746&set=pcb.1072208410198406>

		Fațadă principală ²⁸⁰	Detaliu fronton ²⁸¹
	Se observă desprinderea unui strat de tencuială pe partea superioară a pilonului stâng		
			
		Imagine interioară contemporană ²⁸³	
8.5.	Atestare documentară		

9. NIVEL DE CLASARE

9.1.	Grupa valorică	B
9.2.	Categoria după natura obiectivului	II
9.3.	Criterii de evaluare globală	<ul style="list-style-type: none"> - Criteriul vechimii: medie - Criteriul valorii arhitecturale, artistice și urbanistice: medie - Frecvenței (raritate și unicitate): mare - Criteriul valorii memorial-simbolice: mare <p>OBS.: În vederea clasării unui imobil în grupa B a monumentelor istorice este necesară acordarea a cel puțin trei calificative «mediu» sau superioare acestuia, cu excepția situațiilor în care sunt îndeplinite condițiile pentru a fi clasat în grupa B.</p>

²⁸⁰ Sursă: Casian Avram

²⁸¹ Sursă: Casian Avram

²⁸² Sursă: Casian Avram

²⁸³ Sursă: <https://casafunerara-rostyl.ro/>

		https://oar.archi/wp-content/uploads/2024/06/Norme-Methodologice-din-2008-de-clasare-si-inventariere-a-monumentelor-istorice.pdf
9.4.	Data și documentul protecției	Proiectul Listei Monumentelor Istorice din 1992, elaborat de Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (DMASI) ²⁸⁴
9.5.	Reglementări urbanistice	Conform PUG actual și PUZCP în curs de finalizare. Zonificare funcțională – Zonă instituții publice și de interes public, Culte. S_Is: Subzonă de instituții și servicii publice și de interes public constituite în clădiri dedicate situate în afara zonei centrale. Din perspectiva protecției patrimoniului, imobilul are statut de monument clasat de importanță națională și are o zonă de protecție ce afectează zona proximă.

10. INVENTARIERE

10.1.	Instituția în cadrul căreia s-a redactat fișa	BÂLDEA MAJA BIROU INDIVIDUAL DE ARHITECTURĂ		
10.2.	Autorul fișei și calitatea acestuia			
10.2.1	Nume	Bâldea	Domokos - Pașcu	Avram
10.2.2	Prenume	Maja	Gabriela	Casian
10.2.3	Calitatea autorului	Ș.l.dr.arh. specialist atestat MCC 2D	Conf.dr.arh. specialist atestat MCC 3AG	Arh.stag.
10.2.4	Semnătura autografă a specialistului care a întocmit fișa			
10.2.5	Semnătura și ștampila conducătorului instituției în cadrul căreia s-a redactat fișa			
10.3.	Numărul procesului verbal de validare în comisia regională a monumentelor istorice			
10.3.1	Numărul documentului de clasare			
10.3.2	Data ordinului de clasare			
10.4.	Data redactării fișei	Februarie 2026		

²⁸⁴ <https://www.cimec.ro/Monumente/Lista-Monumentelor-Istorice.htm#nota>

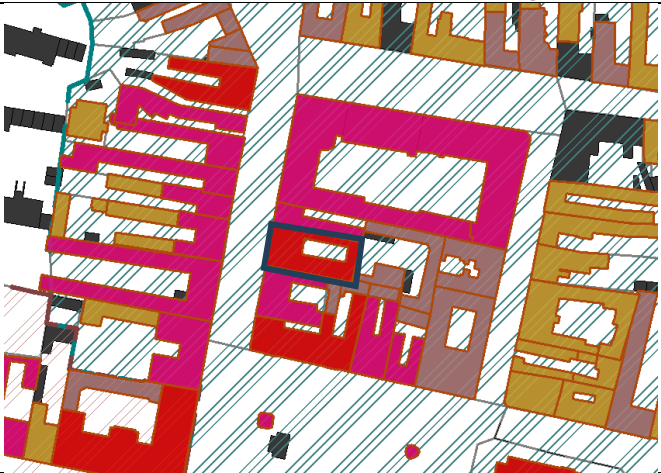
10 Numerotare tabel: G – Casă, TM-II-m-B-06129

FIȘĂ ANALITICĂ DE INVENTARIERE A ANSAMBLURILOR, MONUMENTELOR ȘI SITURILOR ISTORICE

1. IDENTIFICARE

1.1.	Cod LMI	TM-II-m-B-06129
1.2.	Categorie	monument
1.3.	Denumire oficială	Casă, Str. Dacilor Nr. 4

2. LOCALIZARE ADMINISTRATIVĂ

2.1.	Stat	România - RO
2.2.	Județ	Timiș (TM)
2.3.	Localitate	Timișoara
2.4.	Cod poștal	300094
2.5.	Stradă, număr actuale	Str. Dacilor Nr. 4
2.6.	Localitate anterioară	-
2.7.	Stradă, număr anterioare	Fő-utca (Hu.), Hauptgasse (De.)
2.8.	Coordonate geografice	
2.8.1	Referințe geografice	45.758500593048, 21.24982301598 (Lat., Longit.)
2.8.2	Identificare cartografică	
2.8.3.	Sistem cartografic utilizat	-
2.8.4.	Coordonate Y, X, Z	-

3. TIP DE PROPRIETATE

3.1.	Stat	-
3.1.1.	Proprietate publică a statului	-
3.1.2.	Proprietate privată a statului	-
3.2.	Mixt	-
3.3.	Privat	Proprietate privată a unor persoane fizice și/sau juridice

4. DATARE

4.1.	Epocă	Epoca modernă
4.1.1.	Datate început	-
4.1.2.	Datate sfârșit	-
4.2.	Datate prin perioade	Sec. XVIII-XIX
4.3.	Datate prin intervale de date	-
4.4.	Datate precisă	-

5. ISTORIC. PERSOANE ȘI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

5.1.	Istoric	Nu sunt cunoscute sau asociate date istorice, persoane sau evenimente importante în relație cu imobilul. Imobilul a avut la începutul secolului XX spații comerciale la parter și locuire la etaj, înscriindu-se într-un tip de specific local al imobilelor în lungul străzilor comerciale din cartier. Strada Dacilor purta în trecut denumirea Fő-utca (în maghiară) sau Hauptgasse (în germană) și reprezenta una din arterele principale din cartierul Fabric. ²⁸⁵
5.2.	Autor	-
5.3.	Comanditar	-
5.4.	Ctitor	-
5.5.	Meșter	-
5.6.	Pictor	-

6. DESCRIERE

6.1.	Zona	<p>Imobilul este amplasat în lungul principalului ax pe direcția nord-sud pe care s-a dezvoltat cartierul. Zona este reprezentativă pentru mixajul de funcțiuni specifice cartierului, respectiv locuire, comerț și industrie. Această fâșie a agrementat încă din secolul XVIII un mixaj între funcțiunile de locuit, cele manufacturiere (mai ales sub formă de ateliere mici de producție) și funcțiuni comerciale, de desfacere.</p> <p>Cele mai vechi străzi din cadrul tramei stradale contemporane datează de la jumătatea secolului XVIII cel târziu: str. Dacilor (figurată deja pe harta din anul 1738) și Ion Mihalache, la a căror intersecție se determină Piața Traian (principalul spațiu public), Blv. 23 august 1919 (conexiunea cu fortificația bastionară către vest), Piața Petru Rareș care trasează direcția traseului str. Ecaterina Teodoroiu (Planșa PI 06 harta 1754) și fragmentul Costache Negruzzi către Piața Traian. Ulterior (fin. sec. XVIII și încep. sec. XIX) se definesc străzile Ecaterina Teodoroiu, Petre Ispirescu, Costache Negruzzi fragment estic și Barbu Șt. Delavrancea.</p> <p>La nivelul cartierului, zona prezintă cel mai compact cu parcelar istoric caracteristic secolului XVIII păstrat intact. Caracterul parcelarului este descris de loturi înguste și lungi, cu contur relativ neregulat care tinde spre contururi dreptunghiulare. Construcțiile urmăresc definirea unor fronturi continue, având amprentă compactă de forma literelor U sau L. Construcțiile cu front mai amplu generează predominant configurații în U și construcțiile cu front mai îngust generează preponderent configurații în L, cu laturile construite în adâncimea lotului aliniate constant în lungul aceleiași limite de proprietate.</p> <p>Din perspectivă arhitecturală, regimul de construcție specific zonei este S+P sau S+P+1E, cu regim mai înalt dar maxim S+P+2E pe conturul principalelor spații urbane și în lungul bulevardelor principale. Caracterul principalelor spații urbane este punctat de o serie de palate construite la finalul secolului XIX și începutul secolului XX, care prezintă o tratare rafinată a colțurilor (colțuri teșite, balcoane, acoperișuri marcate prin finiale și pinioane, etc.). În paralel, țesutul generic este definit de construcții aliniate la stradă cu front continuu și regim</p>
------	------	---

²⁸⁵ Sursă:

https://ro.wikipedia.org/wiki/List%C4%83_cu_str%C4%83zile_din_Timi%C8%99oara_existente_%C3%AEnainte_de_1920, accesat la 09.12.2024

		de înălțime S+P, cu cornișe majoritar aliniate și fațade ritmate de un raport plin-gol caracteristic perioadei secolului XIX. Elemente valoroase pentru identitatea cartierului, dispărute între timp: canalele morilor din perioada secolelor XVIII-XIX, care erau parte integrantă din geografia cartierului și acționau numeroase mori și echipamente acționate hidraulic. Dintre morile istorice prezente anterior în cartier, o singură moară se mai păstrează, alterată și integrată incintei industriale Crinul.
6.2.	Elemente de peisaj cultural și natural	
6.2.1	Peisaj cultural	Clădirea, amplasată pe strada Dacilor nr. 4, face parte din Situl Urban "Fabric" (I). ²⁸⁶ Strada Dacilor este parte integrantă a peisajului cultural din Cartierul Fabric, ce reflectă dezvoltarea cea mai dinamică din puncte de vedere economic și social în Timișoara, începând cu sec. XIX. ²⁸⁷ În Fabric există clădiri diverse din punct de vedere al stilului arhitectural. În jurul pieței Traian încă există clădiri emblematice, precum Biserica Sârbească "Sf. Gheorghe", Fostul Han Marocanul, Palatul Mercur, dar și clădiri rezidențiale sau spații comerciale. La începutul Primului Război Mondial, pe strada Dacilor numărul 6, exista o tipografie. ²⁸⁸ În Perioada Interbelică, pe strada Dacilor existau diverse funcțiuni comerciale, precum ceasornicării, prăvălii sau farmacie. O clădire de importanță ridicată de pe strada Dacilor este Farmacia Kovács, construită în stil Secession. ²⁸⁹ Pe măsură ce cartierul s-a dezvoltat, a trecut de la specificul rural al zonei (case înșiruite, front stradal închis), la clădiri cu două sau mai multe niveluri. Acest eveniment marchează urbanizarea zonei și tranziția Fabricului către un centru industrial și nucleu al comerțului.
6.2.2	Peisaj natural	Componente istorice majore ale Infrastructurii verzi sunt Canalul Morilor desprins din Canalul principal Bega (realizat în 1728), pe amprenta căruia s-a extins actuala str. C. Negruzzi (traseu perceptibil în prezent), iar restul cursului se continuă prin grădinile caselor (segment greu identificabil datorită închiderii fronturilor și a întregirii cvartalelor). ²⁹⁰ Componente istorice minore ale Infrastructurii verzi sunt curțile-grădină ale edificiilor de cult (ex. Biserica sârbească Sf. Gheorghe), inclusiv cu arbori de talie medie, curțile-grădină afiliate parcelelor cu construcții familiale și a palatelor (proprietate privată), inclusiv cu arbori și pomi fructiferi, cu gestiune domestică și arbori izolați în curțile-grădină. ²⁹¹
6.3.	Categoria de arhitectură	

²⁸⁶ Ministerul Culturii, *Lista Monumentelor Istorice*, 2015, Județul Timiș, pag. 6

²⁸⁷ arh. M. Opreș, *Timișoara – Mică monografie urbanistică*, Editura Tehnică București, 1987, pag. 96

²⁸⁸ Dr. N. Ilieșiu, *Timișoara. Monografie istorică. Volumul I*, publicat de G. Matheiu, Timișoara, 1943, pag. 272

²⁸⁹ https://ro.wikipedia.org/wiki/Palatul_Antal_N%C3%A4gele, accesat la 09.12.2024

²⁹⁰ urb. peis. Alina Floca, dr. peis. Alexandru Ciobotă, dr. peis. Raluca Rusu-Moșnoi, Studiu de peisaj PUZCP Fabric

²⁹¹ Studiu de peisaj PUZCP Fabric, urb. peis. Alina Floca, dr. peis. Alexandru Ciobotă, dr. peis. Raluca Rusu-Moșnoi

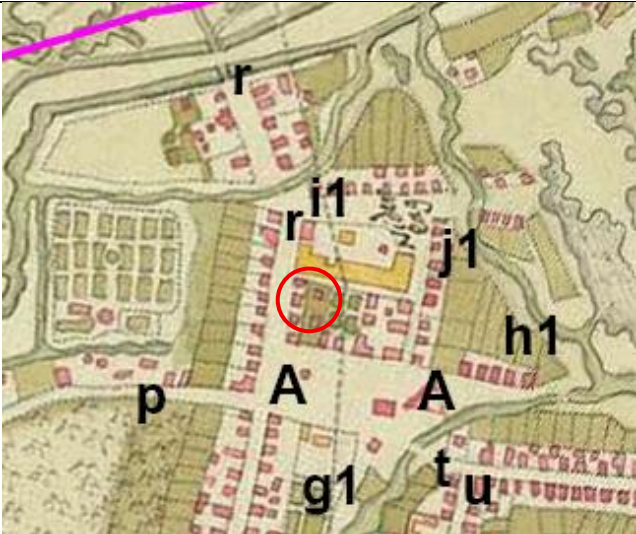
6.3.1	Funcțiunea actuală	clădire de locuit colectivă cu funcțiuni comerciale la parter
6.3.2	Funcțiunea anterioară	clădire de locuit cu parter comercial
6.4	Descriere obiectiv individual	
6.4.1	Plan	Procentul de ocupare al parcelei este ridicat. În plan, clădirea are o formă dreptunghiulară, cu curte interioară aproximativ centrată. Latura de la stradă - orientată spre vest are lățimea ce mai mare, pe când celelalte laturi au lățime asemănătoare. Suprafața totală: aprox. 520 mp. Regim de înălțime P+1
6.4.2	Fațade	Fațada este împărțită în două registre, despărțite de un brâu. Datorită raportului plin-gol, aceasta prezintă elemente de simetrie. Accesul în clădire este central, printr-un gol boltit, în prezent o ușă metalică. La stânga și dreapta față de acces există câte două goluri, în prezent având tâmplărie PVC. La nivelul etajului există 5 goluri, relativ pe același ax, cu golurile de la parter. Tencuiala inițială cuprinde nuanțe de ocru, maro și alb, în timp ce modificările ulterioare sunt invazive prin textură și material, ce sunt prezente la nivelul parterului.
6.4.3	Formă acoperiș	Acoperișul corpului principal, cel dinspre stradă, este în două ape. Corpurile din curte au acoperiș într-o singură apă, fiind alipite de construcțiile din proximitate.
6.4.4	Extinderi	Clădirile din cvartal dispuneau de o zonă verde comună în interiorul acestuia. Zona verde dispare treptat, odată cu apariția extinderilor, care, și în cazul acestui monument, a generat o curte interioară privată.
6.4.5	Anexe	-
6.5.	Structură	Pereții sunt pereți portanți din cărămidă plină, fundații de cărămidă iar structura șarpantei este din lemn.
6.6.	Materiale de construcție	Clădirea este construită din zidărie, prin țeserea de cărămidă plină, iar finisajul (istoric) este realizat din tencuială. Metal – poartă metalică, PVC tâmplării
6.6.1	Materiale de construcție acoperiș	Structura acoperișului este din lemn, iar învelitoare din țiglă ceramică contemporană și țiglă metalică (în urma unei intervenții neconforme).
6.7.	Tehnici de construcție	Țeserea de cărămidă plină, dulgherie la șarpantă.
6.8.	Încadrare stilistică	Istoricist/Eclectic
6.9.	Inscripții	-

7. CONSERVARE, RESTAURARE, AMENINȚĂRI

7.1.	Stare generală de conservare	Clădirea se află într-o stare medie de conservare, s-au făcut modificări la nivelul fațadei. O parte din tâmplăria istorică a fost înlocuită cu geamuri din termopan, s-a înlocuit tencuiala istorică și detaliile istorice de la nivelul parterului au dispărut. Starea generală a finisajelor este una foarte degradată. Totodată, s-a vandalizat imobilul și prin elemente de graffiti.
------	------------------------------	--

7.2.	Lucrări anterioare de restaurare	S-a intervenit asupra învelitorii, acest lucru se remarcă datorită țiglei ceramice contemporane (aprox. 75% din învelitoarea de la stradă) și a țiglei metalice (aprox. 25%). Țigla metalică este o intervenție neconformă, deoarece nu respectă tipologia istorică.
7.3.	Riscuri/ amenințări	Neglijența față de monument duce la pierderea caracterului istoric, ce poate rezulta în pierderi ale autenticității și ale substanței construite. De asemenea lipsa intervențiilor de reparare și intervențiile neconforme pot conduce la alterare fizică și prăbușire.
7.3.1	Eroziune	-
7.3.2	Inundații	-
7.3.3	Alunecări de teren	-
7.3.4	Agricultură	-

8. DOCUMENTARE

8.1.	Bibliografie	[1] <i>Lista Monumentelor Istorice 2010- Județul Timiș</i> , Direcția pentru cultură și patrimoniul cultural național a județului Timiș, Editura Graphite, 2011, Timișoara [2] arh. Mihai Opriș, <i>Timișoara – Mică monografie urbanistică</i> , Editura Tehnică București, 1987 [3] https://gallery.hungaricana.hu/en/ [4] https://earth.google.com/web/ [5] https://www.google.com/maps
8.2.	Dosare și rapoarte, în arhive	-
8.3.	Hărți, planuri, desene	
8.3.1.	Hărți	 <p>1. Planul cetății Timișoara din anul 1754.²⁹²</p>

²⁹² Sursă: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/33/> ;

2. Timișoara în cea de-a doua ridicare topografică militară (1806–1869).²⁹³

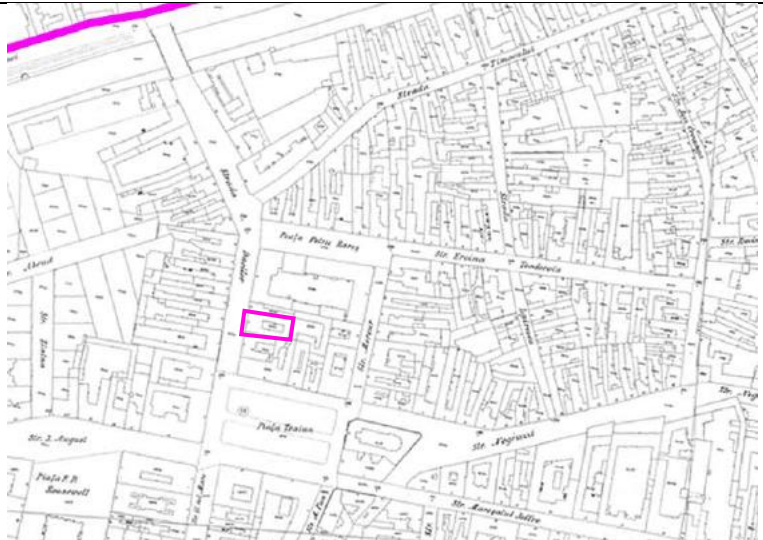

3. Timișoara, harta orașului și planul de extindere a orașului, anul 1901-03.
Sursă: Arhivele Aquatim, cercetare 2023

4. Timișoara, harta orașului și proiectul de canalizare, anul 1904 Sursa:
Arhivele Aquatim, cercetare 2023

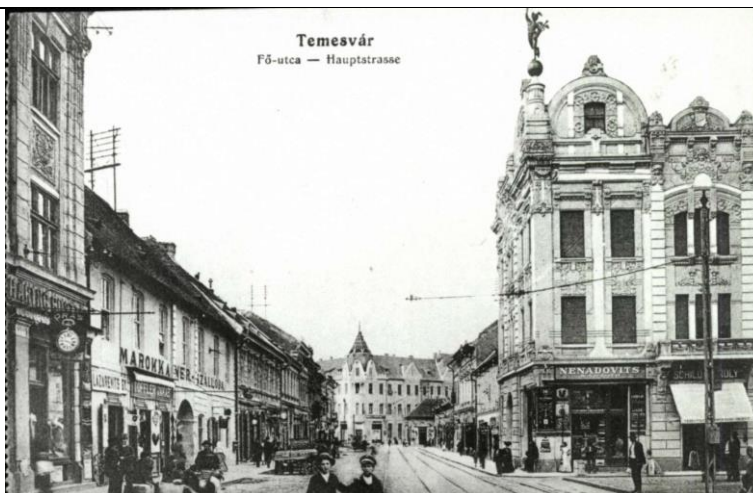
²⁹³ Sursă: <https://maps.arcanum.com/ro/map/europe-19century-secondsurvey/>

			5. Planul topografic al Municipiului Timișoara (Sarmeș), anul 1954
8.3.2	Planuri/ Releveu	-	
8.4.	Fotografii		
8.4.1	Fotografii satelitare		Imaginea 1 – Plan de încadrare cu delimitarea sitului ²⁹⁴
8.4.2	Fotografii aeriene		Imaginea 2 – Perspectivă aeriană dinspre Strada Dacilor ²⁹⁵
8.4.3	Fotografii alb-negru		

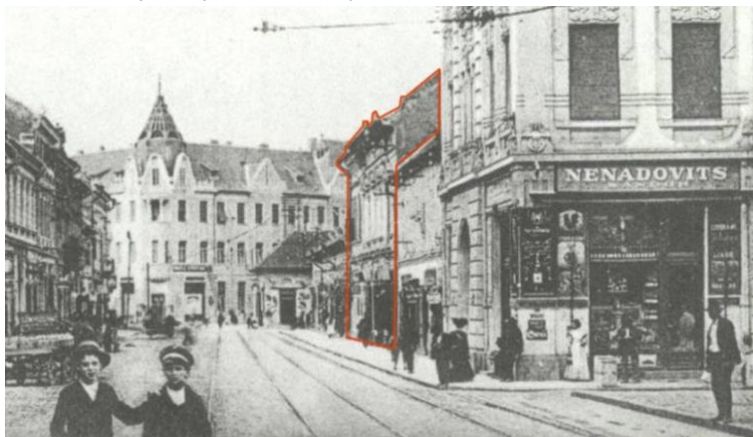
²⁹⁴ Sursă: Google maps, ultima accesare 12.11.2024

²⁹⁵ Sursă: Google earth, ultima accesare 12.11.2024

Colecție:
Magyar
Kereskedelmi és
Vendéglátóipari
Múzeum –
képeslapok

Imaginea 3 Temesvár Fő utca. Balra Marokkaner Szálloda
(Ro. Strada principală din Timișoara. Hotelul Marocanul) An: 1915²⁹⁶

Imaginea 4 – Identificarea clădirii în fotografia istorică

²⁹⁶ Sursă:

<https://gallery.hungaricana.hu/en/VendeglatoKepeslap/1489951/?list=eyJmaWx0ZXJzljogeyJURUxUFUFVMRVMIiOiBbIlRlbWVzdX1MDBIMXIiXX0sICJxdWVveSI6ICJmXHUwMTUxIHV0Y2EifQ>, ultima accesare 12.11.2024

		Imaginea 5 – Fațada de la stradă, 2010 ²⁹⁷
8.4.4	Fotografii color	
		 <p>Imaginea 6 – Fațada de la stradă, context actual²⁹⁸</p> <p>Imaginea 7 – Detaliu de încadrare Imaginea 8 – Detalii fațadă și racord învelitoare</p>
8.5.	Atestare documentară	-

9. NIVEL DE CLASARE

9.1.	Grupa valorică	B
9.2.	Categoria după natura obiectivului	II
9.3.	Criterii de evaluare globală	<p>Criteriul vechimii: foarte mare</p> <p>Calificativ de pornire excepțional, bazat pe datarea zonei către stradă a imobilului până în anul 1775 conform hărți istorice. Conform normelor de clasare și inventariere, imobilul se încadrează la calificativul a) imobil ridicat până în anul 1775 –</p>

²⁹⁷ Sursă: Lista Monumentelor Istorice 2010- Județul Timiș, Direcția pentru cultură și patrimoniul cultural național a județului Timiș, Editura Graphite, 2011, Timișoara, pag. 98

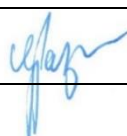

²⁹⁸ Sursă: *Răduca Roberta, 2024*

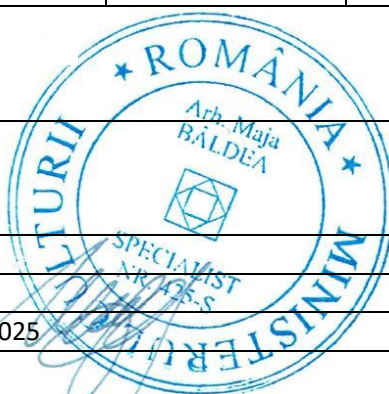
		<p>excepțional. Evaluarea în baza criteriului vechimii este de asemenea ponderată de:</p> <p>a) autenticitatea concepției, a materialelor și a procedeelelor de construcție și amenajare, precum și a amplasamentului - <i>mare</i> Este relevant aspectul autenticității, reprezentat de păstrarea intactă a fațadelor și a materialelor de construcție istorice, în ciuda modificărilor deja aduse.</p> <p>b) categoria tipologică a bunului, programul funcțional/de arhitectură în care se încadrează respectivul bun evaluat. – <i>mare</i> La acordarea calificativelor în baza criteriului vechimii se au în vedere și:</p> <p>a) vechimea inițială a imobilului și a intervențiilor ulterioare – <i>foarte mare</i></p> <p>b) vechimea elementelor componente ale imobilului – <i>foarte mare</i></p> <p>c) vestigiile arheologice atestate, aparținând unor imobile anterioare celui care face obiectul evaluării -</p> <p>d) ponderea elementelor componente, în funcție de etapa din care provin – <i>foarte mare/mare</i></p> <p>e) apartenența la o categorie tipologică, la un program de arhitectură sau program funcțional, recent constituite - Media calificativelor acordate la criteriul vechimii conduce astfel la calificativul „valoare foarte mare”.</p> <p>Criteriul valorii arhitecturale, artistice și urbanistice: mediu</p> <p>Frecvenței (raritate și unicitate): mediu</p> <p>Criteriul valorii memorial-simbolice: mic</p> <p>OBS.: (2) În vederea clasării unui imobil în grupa B a monumentelor istorice este necesară acordarea a cel puțin trei calificative «mediu» sau superioare acestuia, cu excepția situațiilor în care sunt îndeplinite condițiile pentru a fi clasat în grupa A.</p> <p>(3) Prin excepție de la prevederile alin. (2), în funcție de zona istorico-geografică, imobilele care au cel puțin două calificative «mediu» sau superioare acestuia, iar la criteriul vechime calificativul «mică», se pot clasa în grupa B, dacă nu îndeplinesc condițiile prevăzute la alin. (1) pentru a fi clasate în grupa A.</p> <p>Astfel considerăm corectă categoria de clasare a imobilului în grupa valorică B.</p>
9.4.	Data și documentul protecției	Proiectul Listei Monumentelor Istorice din 1992, elaborat de Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (DMASI) ²⁹⁹
9.5.	Reglementări urbanistice	<p>Conform PUG și conform PUZCP</p> <p>Conform PUG actual și PUZCP în curs de finalizare.</p> <p>Zonificare funcțională – Zonă mixtă locuințe și servicii.</p> <p>ZCPL1 ZCP L1 Iosefin/Fabrik // Zonă construită protejată, Locuire organizată pe cvartale închise.</p> <p>Din perspectiva protecției patrimoniului, imobilul are statut de monument clasat de importanță națională și are o zonă de</p>

²⁹⁹ <https://www.cimec.ro/Monumente/Lista-Monumentelor-Istorice.htm#nota>

		protecție ce afectează zona proximală. De asemenea este încadrat în Situl Urban „Fabric” (I), cod LMI 2015 TM-II-s-B-06096.
--	--	---

10. INVENTARIERE

10.1.	Instituția în cadrul căreia s-a redactat fișa	BÂLDEA MAJA BIROU INDIVIDUAL DE ARHITECTURĂ		
10.2.	Autorul fișei și calitatea acestuia			
10.2.1	Nume	Domokos - Pașcu	Bâldea	Răduca
10.2.2	Prenume	Gabriela	Maja	Roberta
10.2.3	Calitatea autorului	conf.dr.arh. specialist atestat MCC 3AG	Ș.l.dr.arh. specialist atestat MCC 2D	Arh.
10.2.4	Semnătura autografă a specialistului care a întocmit fișa			
10.2.5	Semnătura și ștampila conducătorului instituției în cadrul căreia s-a redactat fișa			
10.3.	Numărul procesului verbal de validare în comisia regională a monumentelor istorice			
10.3.1	Numărul documentului de clasare			
10.3.2	Data ordinului de clasare			
10.4.	Data redactării fișei	Februarie 2025		

11 Numerotare tabel: H – Casă, TM-II-m-B-06130

FIȘĂ ANALITICĂ DE INVENTARIERE a ansamblurilor, monumentelor și siturilor istorice

1. IDENTIFICARE

1.1.	Cod LMI	TM-II-m-B-06130
1.2.	Categorie	monument
1.3.	Denumire oficială	Casă

2. LOCALIZARE ADMINISTRATIVĂ

2.1.	Stat	România - RO
2.2.	Județ	Timiș (TM)
2.3.	Localitate	Timișoara
2.4.	Cod poștal	300094
2.5.	Stradă, număr actuale	Str. Dacilor, nr.13
2.6.	Localitate anterioară	-
2.7.	Stradă, număr anterioare	Fö Utca (1901 - 1903)
2.8.	Coordonate geografice	Longitudine 45.75900, Latitudine 21.24873
2.8.1.	Referințe geografice	-
2.8.2.	Identificare cartografică	
2.8.3.	Sistem cartografic utilizat	-
2.8.4.	Coordonate X, Y, Z	-

3. TIP DE PROPRIETATE

3.1.	Stat	-
3.1.1.	Proprietate publică a statului	-
3.1.2.	Proprietate privată a statului	-
3.2.	Mixt	-
3.3.	Privat	Proprietate privată

4. DATARE

4.1.	Epocă	Epoca modernă
4.1.1.	Datare început	-
4.1.2.	Datare sfârșit	-
4.2.	Datare prin perioade	Sec. XVIII-XIX

4.3.	Datare prin intervale de date	-
4.4.	Datare precisă	-

5. ISTORIC. PERSOANE ȘI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

5.1.	Istoric	<p>Strada Dacilor purta în trecut denumirea Fő-utca (în maghiară) sau Hauptgasse (în germană) și reprezenta una din arterele principale din cartierul Fabric.³⁰⁰ Imobilul este ridicat la punctul de inflexiune al străzii Dacilor, un punct generat de o fostă ramificație a unui braț al Begăi, dispărut prin operațiile de canalizare din secolul al XIX-lea, conform hărți.</p> <p>Deși în nomenclatorul din LMI casa nu are un nume anume, în documentele online s-a regăsit ca și Casa Zlatko, dar nu se găsesc date istorice care să facă legătura între nume și imobil.³⁰¹</p> <p>Imobilul este inscripționat cu o plăcuță memorială, indicând faptul că în imobil a locuit un timp scriitorul Virgil Birou (1903-1968). Scriitorul s-a născut în localitatea Ticvanu Mare din județul Caraș-Severin. A început în anul 1924 Facultatea de Mine din cadrul Politehnicii din Timișoara, obținând diploma de inginer în anul 1930. După terminarea facultății se angajează la Întreprinderea Minieră Anina, unde lucrează timp de doi ani. Debutează publicistic în 1932 la revista timișoreană „Vrerea”, având o perioadă prolifică dpdv. publicistic. În paralel lucrează la Serviciul Tehnic al Primăriei Municipiului Timișoara (1932-1938), iar din anul 1938 lucrează ca inginer la Uzina Electrică din Timișoara. În 1936 a devenit membru al Societății Scriitorilor Români din Banat, iar din 1941 până în 1944, președintele ei. În 1945, devine membru al Societății Scriitorilor Români din București.³⁰²</p> <p>Imobilul a avut la începutul secolului XX spații comerciale la parter și locuire la etaj, înscriindu-se într-un tip de specific local al imobilelor în lungul străzilor comerciale din cartier. Din perspectivă evolutivă, amprenta imobilului principal este regăsită pe hărțile de secol XVIII, însă cel mai probabil la acel moment imobilul avea doar parter, etajul dobândindu-l la finalul secolului XIX când în tot cartierul imobilele de pe străzile principale trec printr-un proces de etajare.</p>
5.2.	Autor	-
5.3.	Comanditar	-
5.4.	Ctitor	-
5.5.	Meșter	-
5.6.	Pictor	-

6. DESCRIERE

6.1.	Zona	<p>Imobilul este amplasat în lungul principalului ax pe direcția nord-sud pe care s-a dezvoltat cartierul. Zona este reprezentativă pentru mixajul de funcțiuni specifice cartierului, respectiv locuire, comerț și industrie. Această fâșie a agrementat încă din secolul XVIII un mixaj între funcțiunile de locuit, cele manufacturiere (mai ales sub formă de ateliere mici de producție) și funcțiuni comerciale, de desfacere.</p>
------	------	--

³⁰⁰ Sursă:

https://ro.wikipedia.org/wiki/List%C4%83_cu_str%C4%83zile_din_Timi%C8%99oara_existente_%C3%AEnainte_de_1920, accesat la 09.12.2024

³⁰¹ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Timisoara,_Casa_Zlatko.jpg

³⁰² https://www.orizzonticulturali.it/ro_proza_Evocare-Virgil-Birou.html

		<p>Cele mai vechi străzi din cadrul tramei stradale contemporane datează de la jumătatea secolului XVIII cel târziu: str. Dacilor (figurată deja pe harta din anul 1738) și str. Ion Mihalache, la a căror intersecție se determină Piața Traian (principalul spațiu public), Blv. 23 august 1919 (conexiunea cu fortificația bastionară către vest), Piața Petru Rareș care trasează direcția traseului str. Ecaterina Teodoroiu și fragmentul Costache Negruzzi către Piața Traian. Ulterior (fin. sec. XVIII și încep. sec. XIX) se definesc străzile Ecaterina Teodoroiu, Petre Ispirescu, Costache Negruzzi fragment estic și Barbu Șt. Delavrancea.</p> <p>La nivelul cartierului, zona prezintă cel mai compact parcellar istoric caracteristic secolului XVIII păstrat intact. Caracterul parcellarului este caracterizat prin loturi înguste și lungi, cu contur relativ neregulat care tinde spre contururi dreptunghiulare. Construcțiile urmăresc definirea unor fronturi continue, având amprentă compactă de forma literelor U sau L. Construcțiile cu front mai amplu generează predominant configurații în U și construcțiile cu front mai îngust generează preponderent configurații în L, cu laturile construite în adâncimea lotului aliniate constant în lungul aceleiași limite de proprietate. Din perspectivă arhitecturală, regimul de construcție specific zonei este S+P sau S+P+1E, cu regim mai înalt dar maxim S+P+2E pe conturul principalelor spații urbane și în lungul bulevardelor principale. Caracterul principalelor spații urbane este punctat de o serie de palate construite la finalul secolului XIX și începutul secolului XX, care prezintă o tratare rafinată a colțurilor (colțuri țesite, balcoane, acoperișuri marcate prin finiale și pinioane, etc.). În paralel, țesutul generic este definit de construcții aliniate la stradă cu front continuu și regim de înălțime S+P, cu cornișe majoritar aliniate și fațade ritmate de un raport plin-gol caracteristic perioadei secolului XIX.</p>
6.2.	Elemente de peisaj cultural și natural	
6.2.1	Peisaj cultural	<p>Clădirea, amplasată pe strada Dacilor nr. 13, face parte din Situl Urban "Fabric" (I).³⁰³ Strada Dacilor este parte integrantă a peisajului cultural din Cartierul Fabric, ce reflectă dezvoltarea cea mai dinamică din puncte de vedere economic și social în Timișoara, începând cu sec. XIX.³⁰⁴</p> <p>În Fabric există clădiri diverse din punct de vedere al stilului arhitectural. În jurul pieței Traian încă există clădiri emblematice, precum Biserica Sârbească "Sf. Gheorghe", Fostul Han Marocanul, Palatul Mercur, dar și clădiri rezidențiale sau spații comerciale.</p> <p>În Perioada Interbelică, pe strada Dacilor existau diverse funcțiuni comerciale, precum ceasornicării, prăvălii sau farmacie. O clădire de importanță ridicată de pe strada Dacilor este Farmacia Kovács, construită în stil Secession.³⁰⁵</p> <p>Pe măsură ce cartierul s-a dezvoltat, a trecut de la specificul rural al zonei (case înșiruite, front stradal închis), la clădiri cu două sau mai multe niveluri. Acest eveniment marchează urbanizarea zonei și tranziția Fabricului către un centru industrial și nucleu al comerțului.</p>

³⁰³ Ministerul Culturii, *Lista Monumentelor Istorice*, 2015, Județul Timiș, pag. 6

³⁰⁴ arh. M. Opriș, *Timișoara – Mică monografie urbanistică*, Editura Tehnică București, 1987, pag. 96

³⁰⁵ https://ro.wikipedia.org/wiki/Palatul_Antal_N%C3%A4gele, accesat la 09.12.2024

6.2.2	Peisaj natural	<p>Componente istorice majore ale Infrastructurii verzi sunt Canalul Morilor desprins din Canalul principal Bega (realizat în 1728), pe amprenta căruia s-a extins actuala str. C. Negruzzi (traseu perceptibil în prezent), iar restul cursului se continuă prin grădinile caselor (segment greu identificabil datorită închiderii fronturilor și a întregirii cvartalelor).³⁰⁶</p> <p>Componente istorice minore ale Infrastructurii verzi sunt curțile-grădină ale edificiilor de cult (ex. Biserica sârbească Sf. Gheorghe), inclusiv cu arbori de talie medie, curțile-grădină afiliate parcelelor cu construcții familiale și a palatelor (proprietate privată), inclusiv cu arbori și pomi fructiferi, cu gestiune domestică și arbori izolați în curțile-grădină.³⁰⁷</p>
6.3.	Categoria de arhitectură	
6.3.1	Funcțiunea actuală	Clădire de locuit colectivă cu funcțiuni comerciale la parter
6.3.2	Funcțiunea anterioară	Clădire de locuit cu parter comercial
6.4	Descriere obiectiv individual	
6.4.1	Plan	Procentul de ocupare al parcelei este ridicat. În plan, clădirea principală are o formă în U, cu două aripi secundare de caracter similar ce conturează o curte îngustă. Accesul în imobil se realizează printr-un gang uscat boltit.
6.4.2	Fațade	<p>Fațada principală are un regim de înălțime de P+1E și este împărțită în două registre orizontale, unul corespondent parterului, iar celălalt etajului. Comparativ cu clădirile învecinate, această clădire prezintă o fațadă mai elaborată, dezvoltată pe principii estetice neoclasiche, însă menținând și o aparență simplificată la parter, mai ales datorită intervențiilor din perioada socialistă care au reconfigurat golurile și modernaturile spațiilor comerciale amplasate de-o parte și de alta a gangului uscat. Zona centrală prezintă un decroș față de câmpul general pe ambele niveluri, iar la etaj este marcată printr-un balcon cu feronerie cu model geometrizat.</p> <p>Registrul parterului i-au fost complet îndepărtate detaliile iar golurile spațiilor comerciale de la parter au fost masiv alterate, celui din stânga aparent i s-au lărgit golurile și s-au îndepărtat (posibil) ambele parapete, iar celui din dreapta i s-a montat un buiandrug pentru a permite o deschidere mult mai amplă. Cele două goluri din dreapta sunt bordate de un chenar simplificat. Fenestrația este variabilă, cu rame de PVC și geam termopan la toate golurile, cu excepția porții de acces care este de tablă, înlocuind poarta istorică de lemn. Golurile din stânga au montanți deși ce imită un grilaj ortogonal, iar golurile din dreapta sunt de tip vitrină. La nivelul parterului accesul se încheie în partea superioară cu un arc în plin cintru, bordat de o tencuială care imită bosaje și o cheie de boltă din relief plat. De-o parte și de alta a golului de acces sunt aruncătoare de roată de piatră.</p>

³⁰⁶ urb. peis. Alina Floca, dr. peis. Alexandru Ciobotă, dr. peis. Raluca Rusu-Moșnoi, Studiu de peisaj PUZCP Fabric

³⁰⁷ Studiu de peisaj PUZCP Fabric, urb. peis. Alina Floca, dr. peis. Alexandru Ciobotă, dr. peis. Raluca Rusu-Moșnoi

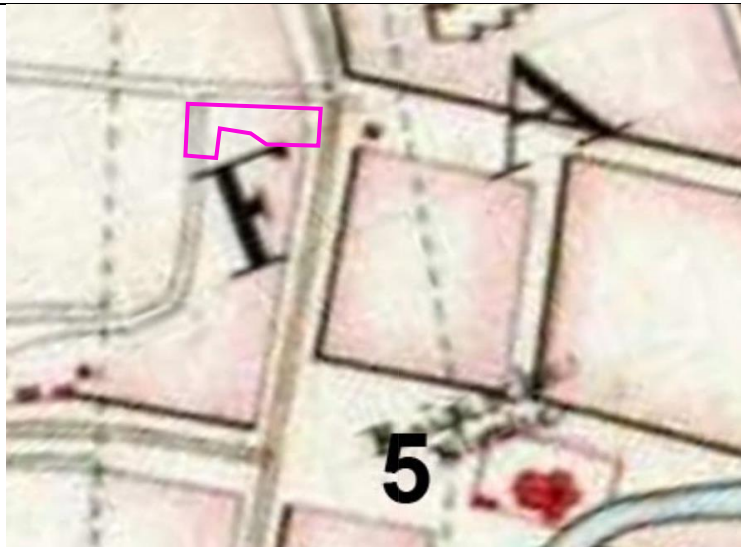
		<p>Între cele două registre se mai păstrează un brâu geometric. La etaj, toate ferestrele păstrează forma și proporția originală, însă conturul a fost avariat în urma schimbării ferestrelor. În zona centrală pachetul de trei goluri dispuse central sunt bordate de pilaștri cu capiteluri cu frunze stilizate, iar deasupra au arce conturate prin reliefarea tencuielii, iar ferestrele câmpului lateral păstrează parțial relieful de tencuială ce borda golurile, relief mai simplificat. De-o parte și de alta a fațadei, la etaj sunt integrați pilaștri cu capiteluri cu frunze stilizate. Există o diferență vizibilă de tratament între registrul inferior și cel superior, mai amplificat ca decorație și urmărind o temă distinctă față de registrul parterului, din care unicele elemente recunoscutibile mai sunt bosajele orizontale realizate strict prin nuturi puțin adânci în tencuială și conturul superior al porții.</p> <p>Cornișa este profilată. Clădirea are o înălțime ceva mai mare decât clădirile din același front dispuse către piața Traian, iar această înălțime adițională a fost câștigată prin înălțarea cornișei mai mult, generând o bordură orizontală sub cornișă cu un tratament ne-corelat cu restul fațadei, ceea ce poate fi un indicator al înălțării ulterioare, la începutul secolului XX. Această bordură are un tratament plat, lipsit de decorații, și integrează un set de ferestre de formă dreptunghiulară, cu înălțimea mai mică decât lățimea. Fațada prezentată în imaginile din perioada interbelică prezintă deja această rezolvare.</p> <p>Elementele de signalistică sunt neadecvate pentru caracterul clădirii și a zonei.</p>
6.4.3	Formă acoperiș	Corpul dinspre stradă are un acoperiș în două ape, iar aripile laterale sunt acoperite într-o singură apă.
6.4.4	Extindere	-
6.4.5	Anexe	Pe laturile longitudinale, în continuarea aripilor laterale.
6.5.	Structură	Pereții sunt pereți portanți din cărămidă plină, fundații de cărămidă iar structura șarpantei este din lemn.
6.6.	Materiale de construcție	Clădirea este construită din zidărie, prin țeserea de cărămidă plină, iar finisajul (istoric) este realizat din tencuială. Feronerie de metal. Piatră naturală, aruncătoare de roată.
6.6.1	Materiale de construcție acoperiș	Structura acoperișului este din lemn, iar învelitoare din țigla ceramică contemporană.
6.7.	Tehnici de construcție	Țeserea de cărămidă plină, dulgherie la șarpantă.
6.8.	Încadrare stilistică	Istoricist/eclectic; neoclasic Clădire de final de secol al XVIII-lea, elemente neoclasiciste încă vizibile la registrul etajului, însă cu un parter complet destructurat din perspectivă plastică.
6.9.	Inscripții	-

7. CONSERVARE, RESTAURARE, AMENINȚĂRI

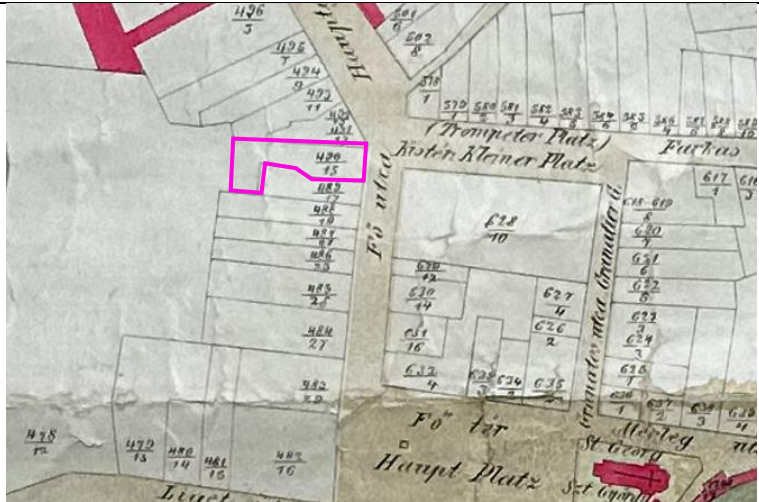
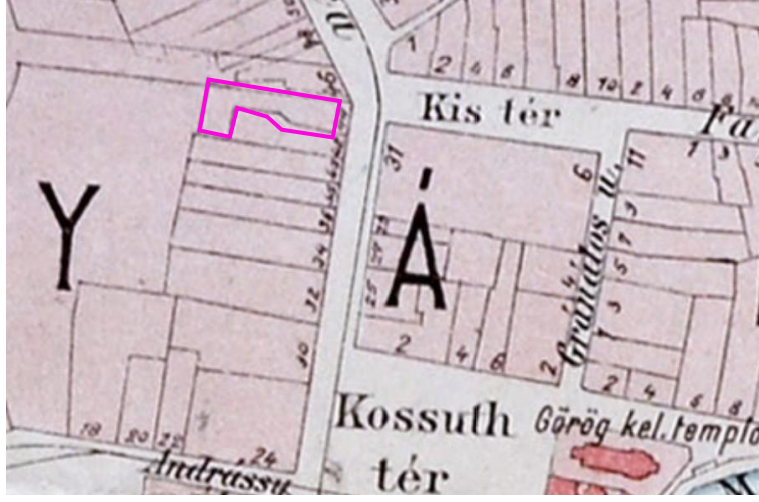

7.1.	Stare generală de conservare	<p>Medie.</p> <p>Clădirea se află într-o stare medie de conservare, însă fațada este deosebit de degradată, cu pierderea de modanaturi și inclusiv degradarea tencuielilor. Tâmplăria istorică a fost înlocuită cu ferestre din tâmplărie PVC, iar golurile parterului au fost masiv alterate.</p>
------	------------------------------	--

7.2.	Lucrări anterioare de restaurare	Imobilul nu pare să fi avut operații intenționale de restaurare
7.3.	Riscuri/amenințări	Colaps datorat lipsei de întreținere. Pierderea completă a imaginii istorice, ceea ce ar duce la o destructurarea și mai avansată a frontului străzii Dacilor.
7.3.1	Eroziune	-
7.3.2	Inundații	-
7.3.3	Alunecări de teren	-
7.3.4	Agricultură	-

8. DOCUMENTARE

8.1.	Bibliografie	[1] <i>Lista Monumentelor Istorice 2010- Județul Timiș</i> , Direcția pentru cultură și patrimoniul cultural național a județului Timiș, Editura Graphite, 2011, Timișoara [2] arh. Mihai Opreș, <i>Timișoara – Mică monografie urbanistică</i> , Editura Tehnică București, 1987 [3] Dr. Nicolae Ilieșiu, <i>Timișoara. Monografie Istorică</i> , Volumul I, Timișoara 1943 [4] Delesega Gyula, <i>Temesvári kalauz téridőben</i> , KIADÓ, 2018 [7] https://gallery.hungaricana.hu/en/ [8] https://earth.google.com/web/ [9] https://www.google.com/maps
8.2.	Dosare și rapoarte, în arhive	-
8.3.	Hărți, planuri, desene	
8.3.1.	Hărți	
		 <p>Planul teritoriului din jurul cetății Timișoara din anul 1786³⁰⁸</p>

³⁰⁸ Sursă: maps.hungaricana.hu

		 <p>Timișoara plan cu renumerotarea numerelor de casă și redenumirea străzilor 1881³⁰⁹</p>
		 <p>Timișoara, harta orașului și planul de extindere a orașului, anul 1901 - 1903³¹⁰</p>
		

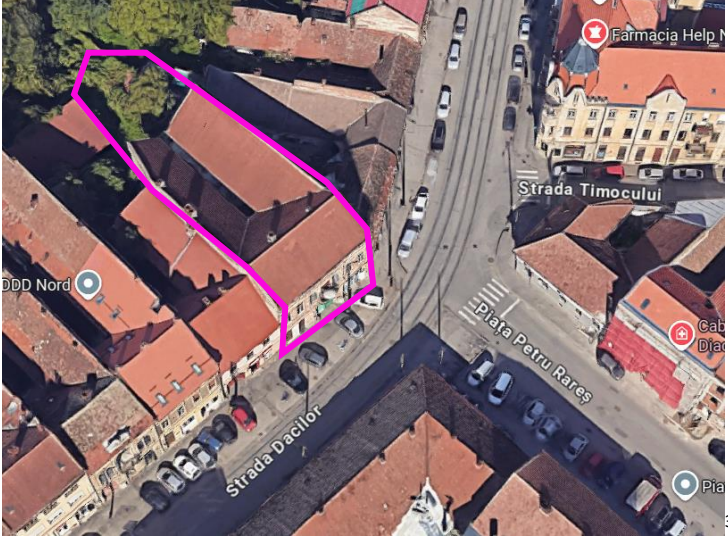
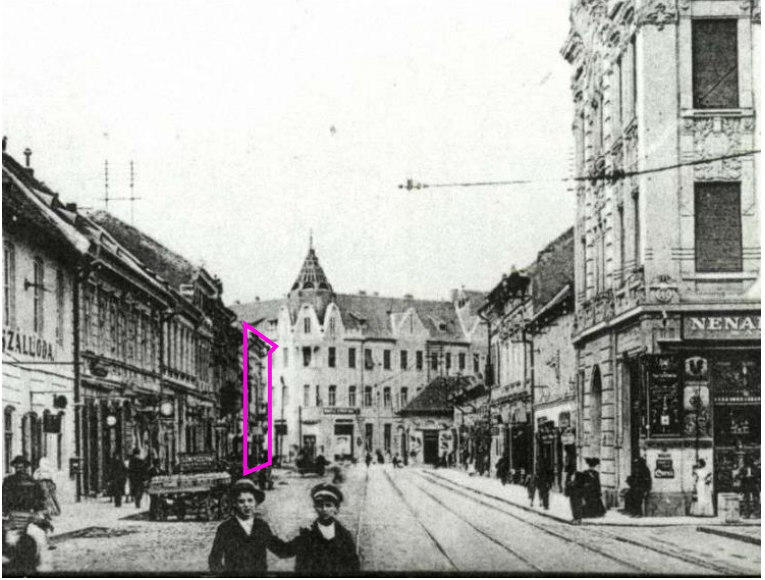
³⁰⁹ Arhivele Naționale Timiș

³¹⁰ Arhivele Aquatim

		<p>Timișoara, harta orașului și proiectul de canalizare, anul 1904³¹¹</p>
		<p>Planul topografic al Municipiului Timișoara (Sarmeș), anul 1954 ing. I. Sarmeș</p>
		<p>Schița de sistematizare a orașului Timișoara, etapa 1970³¹²</p>
8.3.2	Planuri/ Releveu	-
8.4.	Fotografii	

³¹¹ Arhivele Aquatim

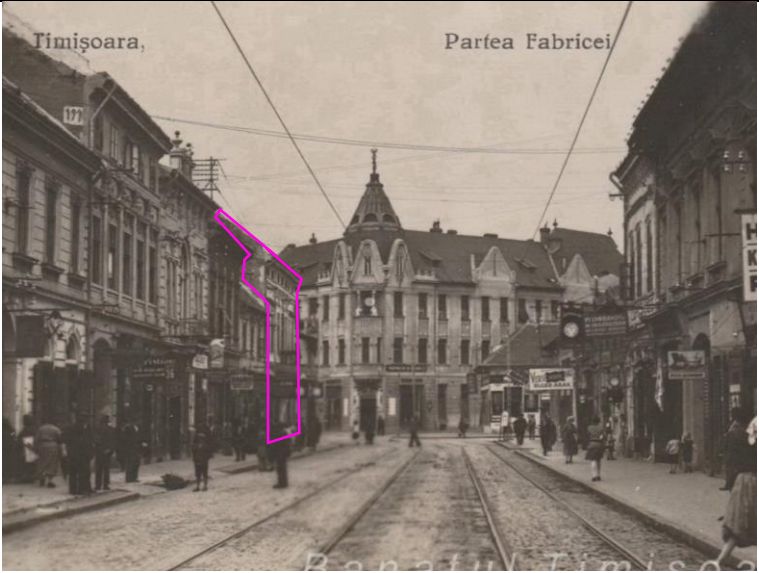

³¹² Sursă: arhiva Radu Radoslav

8.4.1	Fotografii satelitare	
8.4.2	Fotografii aeriene	-
8.4.3	Fotografii alb-negru	 <p data-bbox="655 1361 1182 1393">Temesvár Fő utca. Balra Marokkaner Szálloda ³¹⁴</p>

³¹³ Sursă: google maps

³¹⁴ Sursă:

<https://gallery.hungaricana.hu/en/VendeglatoKepeslap/1489951/?list=eyJxdWVyeSI6ICJGbyBVdGNhIHRIbWVzdmFyIn0>

		 <p>Timișoara, Partea Fabriciei</p> <p>Vedere în lungul străzii Dacilor, perioada interbelică³¹⁵</p> <p>Legitimație de scriitor, Virgil Birou³¹⁶</p>
8.4.4	Fotografii color	 <p>Vedere către farmacia Kovacs, cca. 1990-1991³¹⁷</p>

³¹⁵ Banatul Timișoarei <https://www.facebook.com/photo/?fbid=128262276649258&set=a.128266426648843>, ultima accesare 12.03.2025

³¹⁶ https://www.orizzonticulturali.it/ro_proza_Evocare-Virgil-Birou.html

³¹⁷ Sursă: Teodor Octavian Gheorghiu

Vedere către Piața Traian, cca. 1990-1991³¹⁸

Imobil cu cod LMI TM-II-m-B-06130³¹⁹

Casa Zlatko, 2016³²⁰

³¹⁸ Sursă: Teodor Octavian Gheorghiu

³¹⁹ Lista Monumentelor Istorice 2010- Județul Timiș, Direcția pentru cultură și patrimoniul cultural național a județului Timiș, Editura Graphite, 2011, Timișoara, pag. 98

³²⁰ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Timisoara,_Casa_Zlatko.jpg

8.5.	Atestare documentară	-

9. NIVEL DE CLASARE

9.1.	Grupa valorică	B
9.2.	Categoria după natura obiectivului	II
9.3.	Criterii de evaluare globală	- Criteriul vechimii: medie - Criteriul valorii arhitecturale, artistice și urbanistice: medie - Frecvenței (raritate și unicitate): mic - Criteriul valorii memorial-simbolice: medie
9.4.	Data și documentul protecției	Proiectul Listei Monumentelor Istorice din 1992, elaborat de Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (DMASI) ³²⁴
9.5.	Reglementări urbanistice	Conform PUG actual și PUZCP în curs de finalizare. Zonificare funcțională – Zonă instituții publice și de interes public, Culte. S_Is: Subzonă de instituții și servicii publice și de interes public constituite în clădiri dedicate situate în afara zonei centrale. Din perspectiva protecției patrimoniului, imobilul are statut de monument clasat de importanță națională și are o zonă de protecție ce afectează zona proximă.

10. INVENTARIERE

10.1.	Instituția în cadrul căreia s-a redactat fișa	BÂLDEA MAJA BIROU INDIVIDUAL DE ARHITECTURĂ		
10.2.	Autorul fișei și calitatea acestuia			
10.2.1	Nume	Bâldea	Domokos - Pașcu	Avram
10.2.2	Prenume	Maja	Gabriela	Casian
10.2.3	Calitatea autorului	Ș.l.dr.arh. specialist atestat MCC 2D	Conf.dr.arh. specialist atestat MCC 3AG	arh. stg.
10.2.4	Semnătura autografă a specialistului care a întocmit fișa			
10.2.5	Semnătura și ștampila conducătorului instituției în cadrul căreia s-a redactat fișa			
10.3.	Numărul procesului verbal de validare în comisia regională a monumentelor istorice			
10.3.1	Numărul documentului de clasare			
10.3.2	Data ordinului de clasare			
10.4.	Data redactării fișei	Februarie 2026		

³²⁴ <https://www.cimec.ro/Nonucherite/Lista-Monumentelor-Istorice.htm#nota>

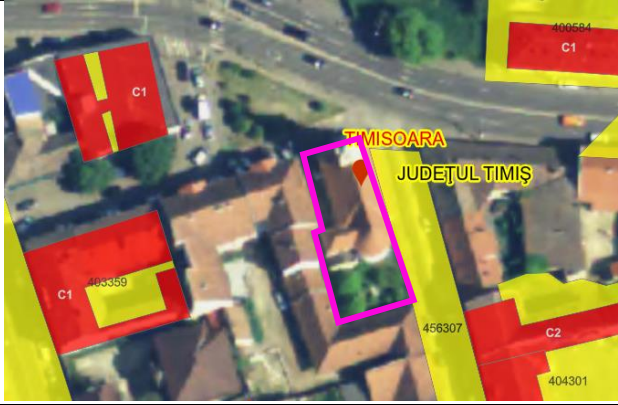
12 Numerotare tabel: I - Biserica greco-catolică "Nașterea Maicii Domnului", TM-II-m-A-06165

FIȘĂ ANALITICĂ DE INVENTARIERE a ansamblurilor, monumentelor și siturilor istorice

11. IDENTIFICARE

1.1.	Cod LMI	TM-II-m-A-06165
1.2.	Categorie	Monument
1.3.	Denumire oficială	Biserica greco-catolică "Nașterea Maicii Domnului"

12. LOCALIZARE ADMINISTRATIVĂ

2.1.	Stat	România - RO
2.2.	Județ	Timiș (TM)
2.3.	Localitate	Timișoara
2.4.	Cod poștal	300116
2.5.	Stradă, număr actuale	Piața Suluțiu Sterca Al., mitropolit nr. 1
2.6.	Localitate anterioară	-
2.7.	Stradă, număr anterioare	Pfarrinsel (De.), Templom Ter, Piața Mitropolit Suluțiu
2.8.	Coordonate geografice	
2.8.1.	Referințe geografice	45.7546239416, 21.25056963531 (Lat., Longit.)
2.8.2.	Identificare cartografică	
2.8.3.	Sistem cartografic utilizat	-
2.8.4.	Coordonate X, Y, Z	-

13. TIP DE PROPRIETATE

3.1.	Stat	-
3.1.1.	Proprietate publică a statului	-
3.1.2.	Proprietate privată a statului	-
3.2.	Mixt	-
3.3.	Privat	Proprietate privată, Eparhia Greco-Catolică de Lugoj

14. DATARE

4.1.	Epocă	Epoca modernă
4.1.1.	Datare început	1765
4.1.2.	Datare sfârșit	1771
4.2.	Datare prin perioade	Sec. XVIII
4.3.	Datare prin intervale de date	Între 1765-1771
4.4.	Datare precisă	1765 (finalizare construcție, conform inscripție) 1771 (sfințire)

15. ISTORIC. PERSOANE ȘI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

5.1.	Istoric	<p>În anul 1765 s-a finalizat construcția, iar în anul 1771 a fost sfințită. Până în anul 1902 a fost cunoscută drept biserica parohială romano-catolică din Fabrică. Prin hotărârea nr. 2031 din data de 27.02.1905 se dă biserica spre folosința parohiei greco-catolice.³²⁵</p> <p>În anii 1905 și 1906 interiorul bisericii a fost reorganizat conform ritului bisericii greco-catolice. La data de 25 Noiembrie 1906 biserica a fost sfințită de către P.S.S. Vasile Hossu, episcop de Lugoj.³²⁶</p> <p>Iconostasul bisericii a fost realizat în perioada 1910-1920 de către pictorul Simionescu.³²⁷</p> <p>Preoții greco-catolici din Fabric, odată cu intrarea monumentului în administrația parohiei greco-catolice:</p> <ul style="list-style-type: none"> - George Trăilă (1872-1910) - Nicolae Fabian (1912-1924) - Gheorghe Muntean (1924-1940) - Dr. Iuliu Rațiu (1940-)³²⁸ <p>În anul 1948 confesiunea greco-catolică a fost interzisă de către comuniști, biserica trecând sub administrația Bisericii Ortodoxe Române.</p> <p>În 1991 a fost retrocedată, devenind din nou biserică parohială greco-catolică.³²⁹</p>
5.2.	Autor	-
5.3.	Comanditar	-
5.4.	Ctitor	-
5.5.	Meșter	-
5.6.	Pictor	pictorul Simionescu (perioada 1910-1920)

16. DESCRIERE

6.1.	Zona	<p>Evolutiv și morfologic, zona este relevantă pentru parcelarul și țesutul de secol XVIII și XIX, în cadrul căruia pot fi evidențiate pe lângă construcții din faza contemporană și construcții aparținând fazei 1754. Este relevantă percepția spațiului urban în relație cu străzile Ștefan cel Mare, Școlii și Comănești, acestea reprezentând un peisaj construit tipic pentru nucleul istoric al cartierului Fabric. Dată fiind așezarea oarecum tangentă zonei urbane celei mai relevante din punct de vedere al valorilor istorice și culturale, zona cunoaște o presiune urbanistică și de transformare arhitecturală mai redusă și păstrează în ea elemente cu valoare de patrimoniu și nivel ridicat de autenticitate.</p> <p>Cele mai vechi străzi din cadrul tramei stradale contemporane datează de la jumătatea secolului XVIII cel târziu și sunt str. Ștefan cel Mare, Școlii și Comănești. Cel mai vechi spațiu urban este fosta Piață a Bisericii, având inițial</p>
------	------	---

³²⁵ Dr. N. Ilieșiu, *Timișoara. Monografie istorică. Volumul I*, publicat de G. Matheiu, Timișoara, 1943, pag. 168-169

³²⁶ Dr. D. Radu (Episcop gr.cat. de Lugoj), *Diecesa Lugojului. Șematism istoric. 1903*, publicat sub auspiciile P. S. S. DD., Lugoj, 1903, pag. 268-269

³²⁷ D. Gyula, *Temesvári kalauz téridőben*, KIADÓ, 2018, pag. 137-138

³²⁸ Dr. N. Ilieșiu, *Timișoara. Monografie istorică. Volumul I*, publicat de G. Matheiu, Timișoara, 1943, pag. 168-169

³²⁹ D. Gyula, *Temesvári kalauz téridőben*, KIADÓ, 2018, pag. 137-138

		<p>o configurație triunghiulară, cu latura lungă dispusă către canalul ce separa piața de insula Parohiei. Acest spațiu, inițial liber de construcții, conținea turnul instalației de apă și câteva construcții pe contur. Odată cu modernizarea urbană și astuparea canalelor interioare cartierului rămâne liber până la mijlocul secolului XX, când apar câteva parcele grupate, cu front spre Ștefan cel Mare. Raportat la trama istorică caracteristică, traseul canalelor pre-existente din miezul cartierului și de pe conturul de sud-est generează străzi cu traseu organic, în timp ce străzile definite la jumătatea secolului XVIII tind să urmărească, în zona axelor principale de circulație, o configurație mai carteziană (imperfect implementată datorită impunerilor canalelor meandrate existente în momentul începerii urbanizării).</p> <p>Din perspectiva vechimii și autenticității parcelarului, zona are în general un caracter unitar din perspectiva parcelarului, definit între jumătatea secolului XVIII și începutul secolului XIX. Caracterul parcelarului este mixt, parțial definit de parcele compacte cu dimensiuni reduse ce tind spre forme dreptunghiulare orientate cu latura predilect scurtă către străzi, și parțial cu loturi de formă dreptunghiulară cu un raport mai echilibrat între laturile lungi și scurte. Parcelarul cvartalelor din sud este autentic, în timp ce pachetul de două parcele edificate pe poziția fostei Piețe a Bisericii datează de la jumătatea secolului XX. Perioada de edificare a construcțiilor din zonă este variată, construcțiile cele mai vechi datând din secolele XVIII și XIX, și doar unele din secolul XX. Construcțiile din țesutul istoric urmăresc definirea unor fronturi continue, având amprentă compactă de forma literelor U sau L. În cadrul zonei, Biserica Greco-Catolică „Nașterea Maicii Domnului”, ce apare pe planurile orașului încă din 1786 este obiectul arhitectural dominant.</p> <p>Elemente valoroase pentru identitatea cartierului, dispărute între timp:</p> <ul style="list-style-type: none"> • fostul braț al Begăi care trecea pe traseul străzii Baba Dochia și Iepurelui (preluând traseul canalului care coincidea la nord-est cu str. Andrei Șaguna). • fosta Piață a Bisericii (Templom Ter (Magh.)), care se întindea între frontul nordic al cvartalului ce conține biserica până la strada Iepurelui, suprapusă peste brațului sudic al Begăi care delimita Insula Parohiei. Din aceasta derivă Piața Mitropolit Sterca Suluțiu. • fostul turn al instalației de apă care alimenta cu apă potabilă fântânile din cetate printr-un sistem de canale de lemn, amplasat relativ pe amprenta centrului comercial construit în anii 80. Acest turn a fost construit de contele Mercy în anul 1732 și a rezistat pe amplasament până la finalul secolului XIX.
6.2.	Elemente de peisaj cultural și natural	
6.2.1	Peisaj cultural	<p>Biserica stă în strânsă legătură cu istoria confesiunilor religioase din Timișoara, în special cu parcursul confesiunii greco-catolice din Cartierul Fabric. La început de secol XVIII există un număr foarte mic de greco-catolici. Pătrunderea influenței greco-catolice în arealul Timișoarei este marcată de înființarea parohiei unite din anul 1735/1737. În urma decretului regal al Regelui Carol VI din anul 1738 s-a sistematizat parohia.</p> <p>La data de 15.06.1737 Contele Hamilton (Președintele administrației din Timișoara) înștiințează Consiliul Neffzer că în Cartierul Fabric din Timișoara ar trebui să se construiască o biserică modestă pentru uniți. La recomandarea episcopului Adalbert Falkenstein de Cenad, Petroniu/Petronie Popovici este numit preot la Timișoara de către episcopul greco-catolic St. Olsavszky din</p>

		<p>Munkacs. Datorită lipsei de fonduri, uniții din Timișoara construiesc o biserică parohială abia în anul 1770. Biserica a fost sfințită de călugărul Alesiu Mureșan din Zabran, în prezența lui Popa Ioan din Chesinț. Biserica avea două clopote, unul mare din anul 1799, returnat în 1842 și unul mic.</p> <p>În anii 1781, 1784 și 1814 se propune sistarea parohiei, datorită numărului mic de greco-catolici din Timișoara.³³⁰ În 1782 administrarea este preluată de Timișoara, suportând considerentele financiare, până în anul 1928, când s-a interzis prin lege.³³¹ Biserica a fost utilizată până în anul 1906 (Locație: la intersecția str. Aurel Vlaicu cu str. Ștefan cel Mare), dar datorită faptului că s-a degradat, parohia romano-catolică cedează biserica parohială (Biserica Parohială „Nașterea Maicii Domnului”) confesiunii greco-catolice.³³²</p> <p>În perioada comunistă bisericile greco-catolice au fost interzise, majoritatea fiind închise sau intrând în administrarea Bisericii Ortodoxe Române.</p> <p>După Revoluție, greco-catolicii au început treptat să-și recupereze lăcașele de cult.³³³</p> <p>Existența bisericii „Nașterea Maicii Domnului” a avut o influență directă asupra evoluției confesiunii greco-catolice din Timișoara, deoarece aceasta s-a dat în folosința greco-catolicilor într-un moment critic, când vechea biserică se afla în stare de colaps. Astfel, edificiul a contribuit semnificativ la parcursul acestei confesiuni religioase.</p>
6.2.2	Peisaj natural	<p>În perioada secolelor XVIII-XIX zona era influențată de elemente de peisaj natural într-o măsură mai pregnantă, datorită prezenței canalului parțial sistematizat al Begăi pe traseul străzilor contemporane Andrei Șaguna, Baba Dochia, și Iepurelui. În prezent întregul areal este antropizat, cu puține zone verzi de tip suprafețe plantate minimal pe domeniul public.</p> <p>Componentă istorică majoră a Infrastructurii verzi este Albia istorică a canalului principal Bega, cu traseul pe str. Baba Dochia, str. Iepurelui, element dispărut în totalitate. Componente istorice minore ale Infrastructurii verzi: Curțile-grădină afiliate parcelelor cu clădiri familiale (proprietate privată), inclusiv cu arbori și pomi fructiferi, cu gestiune domestică.³³⁴</p>
6.3.	Categoria de arhitectură	
6.3.1	Funcțiunea actuală	Clădire de cult (Biserică greco-catolică)
6.3.2	Funcțiunea anterioară	<p>Biserică, a aparținut de diferite culte religioase.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Biserică romano-catolică (1771-1902) - Biserică greco-catolică (1906³³⁵-1928) - Biserică ortodoxă (1948-1991)

³³⁰ Dr. D. Radu (Episcop gr.cat. de Lugoj), Diecesa Lugojului. Șematism istoric. 1903, publicat sub auspiciile P. S. S. DD., Lugoj, 1903, pag. 267-269

³³¹ Dr. N. Ilieșiu, *Timișoara. Monografie istorică. Volumul I*, publicat de G. Matheiu, Timișoara, 1943, pag. 165-166

³³² Dr. D. Radu (Episcop gr.cat. de Lugoj), Diecesa Lugojului. Șematism istoric. 1903, publicat sub auspiciile P. S. S. DD., Lugoj, 1903, pag. 267-269

³³³ D. Gyula, *Temesvári kalauz téridőben*, KIADÓ, 2018, pag. 137-138

³³⁴ urb. peis. Alina Floca, dr. peis. Alexandru Ciobotă, dr. peis. Raluca Rusu-Moșnoi, Studiu de peisaj PUZCP Fabric

³³⁵ Dr. N. Ilieșiu, *Timișoara. Monografie istorică. Volumul I*, publicat de G. Matheiu, Timișoara, 1943, pag. 168

		- Biserică greco-catolică (1991-prezent) ³³⁶
6.4	Descriere obiectiv individual	
6.4.1	Plan	<p>Biserica dispune de un plan simetric și echilibrat, tipic stilului baroc. Accesul în biserică se face pe latura scurtă, la nord, iar altarul este îndreptat spre sud. Acesta este marcat de un mic pridvor cu un arc circular, sprijinit pe coloane simple.</p> <p>Nava este de formă dreptunghiulară, deschisă și bine proporționată. Zona altarului este determinată de absida semicirculară. Iconostasul delimitează spațiul sacru al altarului de navă.</p> <p>La interior, pereții sunt albi și prezintă decorații aurite precum chenare, în care sunt încadrate picturi ilustrând scene biblice. Pardoseala este realizată din plăci ceramice, iar băncile sunt din lemn. Doar amvonul de lemn a rămas din perioada romano-catolică.</p>
6.4.2	Fațade	<p>La exterior, biserica se remarcă prin fațada principală de influență barocă. Atmosfera este sobră, dar echilibrată, trăsătură specifică acestui stil arhitectural. Volumetria este simplă, menține proporții clare și evită ornamentele excesive. Pereții exteriori sunt finisați tencuială, în timp ce învelitoarea este din țiglă ceramică.</p> <p>Fațada principală prezintă simetrie, ce oferă o senzație de echilibru și ordine și este realizată în spiritul specific al barocului de sec. XVIII. Turnul bisericii, prin verticalitatea și înălțimea sa, marchează fațada prin care se face accesul principal. Acesta este decorat cu ferestre arcuite, iar în vârful acestuia este prezentă o cruce.</p> <p>Fațada este împărțită în registre verticale de pilaștri. Decorul fațadei este minimal, tencuită într-o nuanță gălbuie cu accente pe detalii de culoare albă, cu rolul de a evidenția ferestrele și contururile fațadei.</p> <p>Fațadele laterale dispun tot de ferestre arcuite, simetrice, ce permit iluminarea naturală a edificiului.</p>
6.4.3	Formă acoperiș	Turnul bisericii, realizat din învelitoare de tablă, prezintă un acoperiș în patru ape, în timp ce nava, corpul central al bisericii, este în două ape.
6.4.4	Extinderi	-
6.4.5	Anexe	Sacristie pe direcția SV, alipită de zona de altar.
6.5.	Structură	Pereții sunt pereți portanți din cărămidă plină, iar structura șarpantei este din lemn.
6.6.	Materiale de construcție	Clădirea este construită din zidărie, prin țeserea de cărămidă plină, iar finisajul este realizat din tencuială.
6.6.1	Materiale de construcție acoperiș	Structura acoperișului este din lemn, învelitoarea turnului este realizat din tablă, iar restul învelitorii este țiglă ceramică contemporană.
6.7.	Tehnici de construcție	Țeserea de cărămidă plină.
6.8.	Încadrare stilistică	Baroc

³³⁶ D. Gyula, *Temesvári kalauz téridőben*, KIADÓ, 2018, pag. 137-138

6.9.	Inscripții	Anul finalizării construcției, precum și emblema meșterilor din Fabric sunt inscripționate pe o plăcuță de lemn, deasupra intrării principale. De asemenea, apare și o bornă metalică încastrată în fațada exterioară, redactată în limba maghiară (traducere: „Nivelul orașului liber regesc Timișoara față de nivelul mării Adriatice”), care indică că biserica se află la 91,578 m față de nivelul Mării Adriatice.
------	------------	--

17. CONSERVARE, RESTAURARE, AMENINȚĂRI

7.1.	Stare generală de conservare	Clădirea se află într-o stare bună de conservare. S-a păstrat volumul inițial al construcției, precum și detaliile. Învelitoarea este complet intactă, deci nu există riscuri de infiltrații. Există degradări ale tencuiei la nivelul fațadelor. Interiorul este de asemenea bine întreținut.
7.2.	Lucrări anterioare de restaurare	În perioada 1998-2008 s-au realizat diferite lucrări de intervenții și restaurare la nivelul fațadelor și al învelitoarei.
7.3.	Riscuri/amenințări	Realizarea unor intervenții neconforme cu valoarea arhitecturală și istorică a imobilului.
7.3.1	Eroziune	-
7.3.2	Inundații	-
7.3.3	Alunecări de teren	-
7.3.4	Agricultură	-

18. DOCUMENTARE

8.1.	Bibliografie	[1] <i>Lista Monumentelor Istorice 2010- Județul Timiș</i> , Direcția pentru cultură și patrimoniul cultural național a județului Timiș, Editura Graphite, 2011, Timișoara [2] arh. Mihai Opreș, <i>Timișoara – Mică monografie urbanistică</i> , Editura Tehnică București, 1987 [3] Dr. Nicolae Ilieșiu, <i>Timișoara. Monografie Istorică</i> , Volumul I, Timișoara 1943 [4] Delesega Gyula, <i>Temesvári kalauz téridőben</i> , KIADÓ, 2018 [5] Dr. Demetru Radu – Episcop greco-catolic de Lugoș, <i>Diecesa Lugoșului – Șematism Istoric</i> , publicat sub auspiciile P.S.S.DD., Lugoș, 1903 [6] https://www.parohiigreco-catolice.ro/2015/07/parohia-greco-catolica-timisoara-i-timis.html [7] https://gallery.hungaricana.hu/en/ [8] https://earth.google.com/web/ [9] https://www.google.com/maps
8.2.	Dosare și rapoarte, în arhive	-
8.3.	Hărți, planuri, desene	

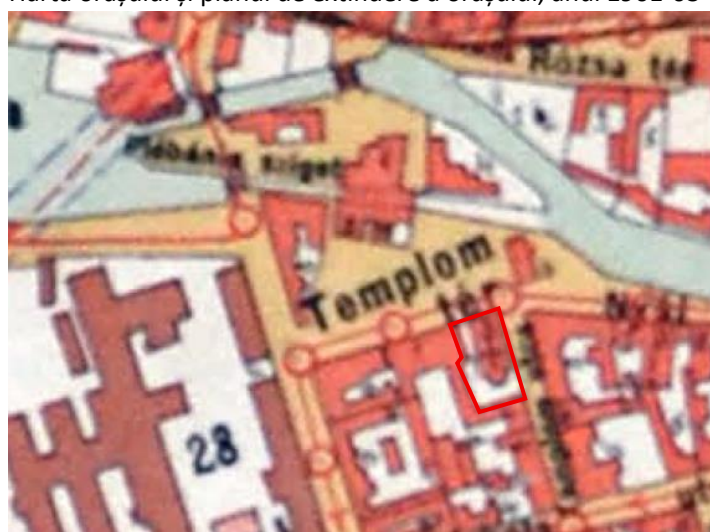
8.3.1. Hărți

Planul cetății Timișoara din anul 1754³³⁷

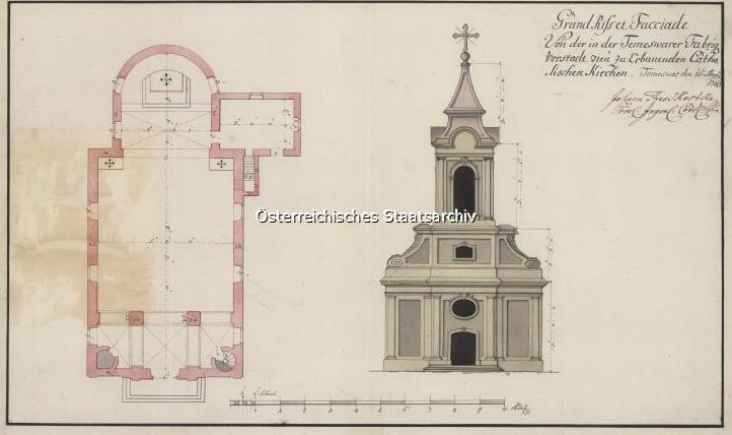

Harta orașului și planul de extindere a orașului, anul 1901-03³³⁸

³³⁷ Sursă: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/33/>

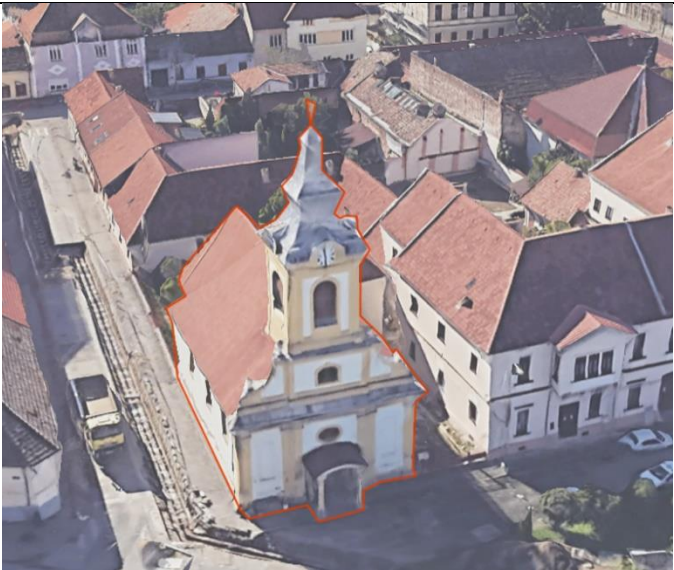
³³⁸ Sursă: Arhivele Aquatim, cercetare 2023

		<p>harta oraşului și proiectul de canalizare, anul 1904³³⁹</p> <p>Planul Municipiului Timișoara, anul 1931</p> <p>Planul topografic al Municipiului Timișoara (Sarmeș), anul 1954</p>
8.3.2	<p>Planuri/ Relevu</p> <p>Title: Katholische Kirche in der Temesvarer Fabrikvorstadt</p>	 <p>Plan și fațadă – biserica catolică din cartierul Fabric, 1763³⁴⁰</p>

³³⁹ Sursa: Arhivele Aquatim, cercetare 2023

³⁴⁰ Sursă:

www.archivinformationssystem.at/bild.aspx?VEID=191253&DEID=10, Reference Code: AT-OeStA/FHKA SUS KS, Rb 057

8.4.	Fotografii	
8.4.1	Fotografii satelitare	
		 <p data-bbox="655 837 1331 875">Imaginea 1 Plan de încadrare cu marcarea delimitării sitului ³⁴¹</p>
8.4.2	Fotografii aeriene	
		 <p data-bbox="655 1480 1331 1518">Imaginea 2 Fotografie aeriană spre accesul principal ³⁴²</p>

³⁴¹ Sursă: Google maps, ultima accesare 12.11.2024

³⁴² Sursă: Google earth, ultima accesare 12.11.2024

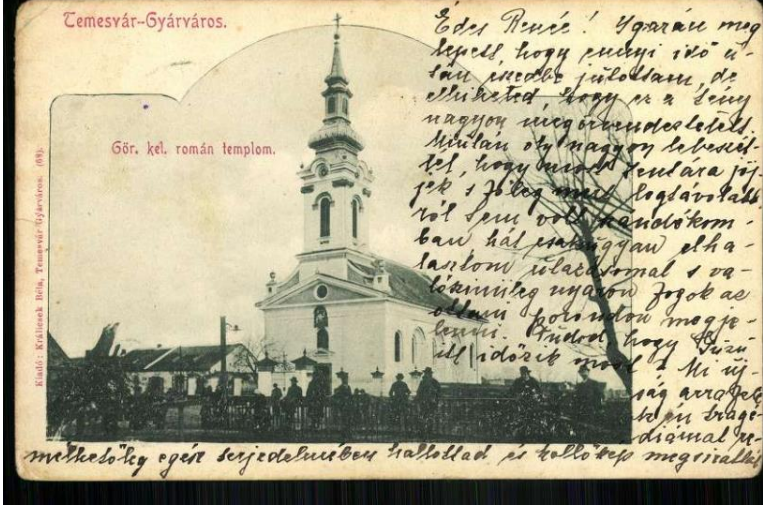

		
8.4.3	Fotografii alb-negru	<p>Imaginea 3 Fotografie aeriană cu vedere spre curte și zona de altar ³⁴³</p>
	<p>Denumire: Temesvár. Gyárváros, r. k. templom és Tűzoltó tornya (Ro. Timișoara. Biserica și Turnul de Foc)</p>	
		<p>Imaginea 4 An: 1900³⁴⁴</p>

³⁴³ Sursă: Google earth, ultima accesare 12.11.2024

³⁴⁴ Sursă:

<https://gallery.hungaricana.hu/en/OSZKKepeSlap/1435338/?list=eyJxdWVyeSI6ICJ0ZW1lc3ZcdTAwZTFyIn0,>

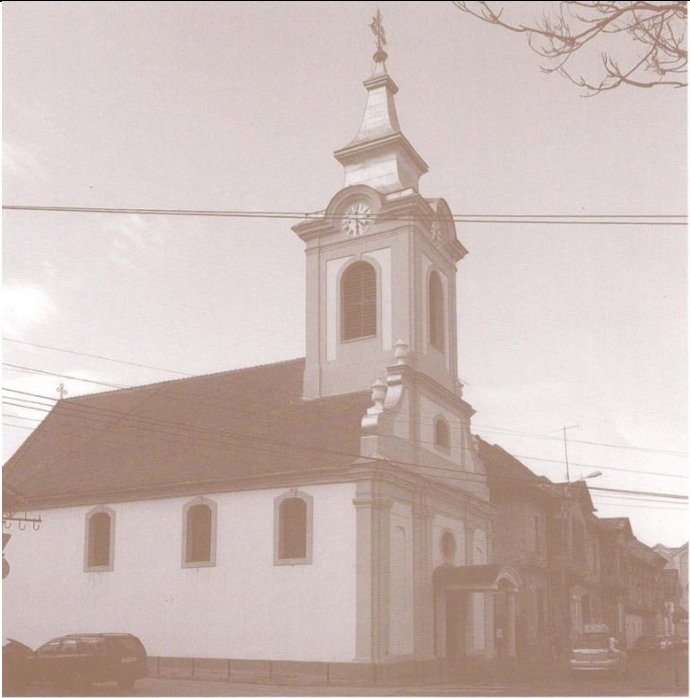

ultima accesare 12.11.2024

		 <p>Imaginea 5 An: 04.1908³⁴⁵</p>
	<p>Denumire: Biserica din Piața Vîrful cu Dor</p>	 <p>Imaginea 6 ³⁴⁶</p>

³⁴⁵Sursă:

<https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/1256086/?list=eyJxdWVyeSI6ICJ0ZW1lc3ZcdTAwZTFyIn0>, ultima accesare 12.11.2024. Denumire: Temesvár Görögkeleti romántemplom (Ro. Biserica greco-romanică Timișoara). Colecție: Zempléni Múzeum, Szerencs – képeslapok. Nr. Inventar: 0197357

³⁴⁶ Sursă: arh. Mihai Opreș, Timișoara – Mică monografie urbanistică, Editura Tehnică București, 1987, pag. 74

		
8.4.4	Fotografii color	<p>Imaginea 7 Perspectivă exterioară la nivelul ochiului ³⁴⁷</p>
		
		<p>Imaginea 8 Perspectivă la nivelul ochiului ³⁴⁸</p>

³⁴⁷ Sursă: Lista Monumentelor Istorice 2010- Județul Timiș, Direcția pentru cultură și patrimoniul cultural național a județului Timiș, Editura Graphite, 2011, Timișoara, pag. 121

³⁴⁸ Surse: Răduca Roberta, 2024

	<p>Aceste imagini surprind atmosfera exterioară actuală, precum și a modului în care aceasta se raportează la contextul actual.</p>		
	<p>Aceste imagini surprind clădirea percepută de pe strada Comănești.</p>		
	<p>Imaginea 13 surprinde anul finalizării construcției (1765), precum și emblema meșterilor din Fabric. Imaginea 14 surprinde o bornă metalică, redactată în limba maghiară (traducere: „Nivelul orașului liber regesc Timișoara față de nivelul mării Adriatice”), care indică că biserica se află la 91,578 m față de nivelul Mării Adriatice.</p>		

Imaginea 9 fațada principală a edificiului.³⁴⁹

Imaginea 10 turnul bisericii și o parte din nava centrală.

Imaginea 11³⁵⁰

Imaginea 12

Imaginea 13³⁵¹

Imaginea 14

³⁴⁹ Surse: Răduca Roberta, 2024

³⁵⁰ Surse: Răduca Roberta, 2024

³⁵¹ Surse: Răduca Roberta, 2024

	<p>Degradări</p> <p>Imaginea 15 surprinde tencuială căzută, ce se poate datora infiltrațiilor apei.</p> <p>Imaginea 16</p> <p>Sub glaf: ușoară urmă a prelingerii apei meteorice</p> <p>În partea dreaptă a imaginii, la intersecția pereților: urmă de infiltrații a apei și început de mușchi sau mucegai</p>		
	<p>Perspectivă interioară de la nivelul ochiului ce surprinde nava, precum și zona altarului.</p>		
8.5.	Atestare documentară		

Imaginea 15 ³⁵²

Imaginea 16

Imaginea 17³⁵³

19. NIVEL DE CLASARE

9.1.	Grupa valorică	A
9.2.	Categoria după natura obiectivului	II
9.3.	Criterii de evaluare globală	<ul style="list-style-type: none"> - Criteriul vechimii: excepțional - Criteriul valorii arhitecturale, artistice și urbanistice: mare - Frecvenței (raritate și unicitate): mare - Criteriul valorii memorial-simbolice: foarte mare <p>OBS.: În vederea clasării unui imobil în grupa A a monumentelor istorice este necesară încadrarea în una dintre situațiile următoare: a) acordarea cel puțin a unui calificativ «excepțional»; b) acordarea cel puțin a calificativului «mare» la criteriile de clasare prevăzute la art. 7 alin. (2) lit. a)-c); c) acordarea cel puțin a unui calificativ «foarte mare», a unui calificativ «mare» și a unui calificativ «mediu».</p> <p>Astfel clasare a imobilului în grupa valorică A este corectă.</p>

³⁵² Surse: Răduca Roberta, 2024

³⁵³ Sursă: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=868940492001809&set=pcb.868942692001589>, ultima accesare 12.11.2024

9.4.	Data și documentul protecției	LMI 2015
9.5.	Reglementări urbanistice	Conform PUG actual și PUZCP în curs de finalizare. Zonificare funcțională – Zonă instituției publice și de interes public, Culte. S_Is: Subzonă de instituții și servicii publice și de interes public constituite în clădiri dedicate situate în afara zonei centrale. Din perspectiva protecției patrimoniului, imobilul are statut de monument clasat de importanță națională și are o zonă de protecție ce afectează zona proximală.

20. INVENTARIERE

10.1.	Instituția în cadrul căreia s-a redactat fișa	BÂLDEA MAJA BIROU INDIVIDUAL DE ARHITECTURĂ		
10.2.	Autorul fișei și calitatea acestuia			
10.2.1	Nume	Bâldea	Domokos - Pașcu	Răduca
10.2.2	Prenume	Maja	Gabriela	Roberta
10.2.3	Calitatea autorului	Ș.l.dr.arh. specialist atestat MCC 2D	Conf.dr.arh. specialist atestat MCC 3AG	Stud.arh.
10.2.4	Semnătura autografă a specialistului care a întocmit fișa			
10.2.5	Semnătura și ștampila conducătorului instituției în cadrul căreia s-a redactat fișa			
10.3.	Numărul procesului verbal de validare în comisia regională a monumentelor istorice			
10.3.1	Numărul documentului de clasare			
10.3.2	Data ordinului de clasare			
10.4.	Data redactării fișei	Februarie 2025		

FIȘĂ ANALITICĂ DE INVENTARIERE A MONUMENTELOR ȘI ANSAMBLURILOR ISTORICE**1. IDENTIFICARE**

1.1.	Cod LMI	TM-II-m-A-06169
1.2.	Categorie	Monument
1.3.	Denumire oficială	Biserica ortodoxă sârbă "Sf. Gheorghe"

2. LOCALIZARE ADMINISTRATIVĂ

2.1.	Stat	România - RO
2.2.	Județ	Timiș (TM)
2.3.	Localitate	Timișoara
2.4.	Cod poștal	300104
2.5.	Stradă, număr actuale	Piața Traian nr. 1
2.6.	Localitate anterioară	-
2.7.	Stradă, număr anterioare	Hauptplatz, Kossuth tér, Piața Traian
2.8.	Coordonate geografice	45°45'28"N 21°15'03"E
2.8.1.	Referințe geografice	45.75766, 21.25087 (Lat., Longit.)
2.8.2.	Identificare cartografică	
2.8.3.	Sistem cartografic utilizat	-
2.8.4.	Coordonate X, Y, Z	-

3. TIP DE PROPRIETATE

3.1.	Stat	-
3.1.1.	Proprietate publică a statului	-
3.1.2.	Proprietate privată a statului	-
3.2.	Mixt	-
3.3.	Privat	Proprietate privată, Episcopia Ortodoxă Sârbă de Timisoara

4. DATARE

4.1.	Epocă	Epoca modernă
4.1.1.	Datare început	1745
4.1.2.	Datare sfârșit	1755
4.2.	Datare prin perioade	Sec. XVIII
4.3.	Datare prin intervale de date	Între 1745-1755
4.4.	Datare precisă	1745 (finalizare construcție, conform inscripție) 1755 (sfîntire)

5. ISTORIC. PERSOANE ȘI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

5.1.	Istoric	<p>În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, pe fondul reorganizării urbane a Timișoarei sub administrația habsburgică, cartierul Fabric s-a dezvoltat ca un important centru meșteșugăresc și comercial, locuit de sârbi, români, greci și aromâni. Cea mai timpurie dovadă a existenței unei comunități ortodoxe distincte în această zonă este reprezentată de protocolul lui Malić (1727), întocmit de mitropolitul Moise Petrović la biserica Sfântului Gheorghe, document care atestă organizarea vieții religioase prin evidența botezaților, cununaților și decedaților.³⁵⁴</p> <p>În anul 1737, după incendierea bisericii ortodoxe din Cetate, lăcașul din Fabric a rămas, potrivit tradiției, singura biserică ortodoxă din oraș, fiind frecventată inclusiv de locuitorii din zona centrală și servind temporar drept sediu liturgic pentru episcopul Timișoarei.³⁵⁵</p> <p>Prima biserică de rit ortodox din Fabric era amplasată în actuala Piață Traian, amplasamentul ei fiind marcat prin obeliscul de marmură roz. Ea va fi înlocuită cu actuala biserică ortodoxă sârbă din Fabric cu hramul Sf. Gheorghe, amplasată într-un front care conduce la mărirea dimensiunii inițiale a pieței.³⁵⁶</p> <p>Până în anii 1863-1865 când are loc scindarea bisericească a celor două etnii ortodoxe, biserica deservea atât sârbii cât și românii ortodocși. Românii s-au separat, faptic în anul 1863 și juridic în 1901, astfel că lăcașul a rămas în grija comunității ortodoxe sârbe din Fabric.</p> <p>Planul bisericii are formă de cruce. Despre imaginea inițială a bisericii nu se cunosc multe informații, însă se cunoaște faptul că turnul este reabilitat și trece printr-o transformare la finalul secolului XIX. Biserica a fost inițial edificată în stil baroc, având o serie de elemente clasiciste adăugate în secolul XIX, în relație cu operația de modificare a turnului.</p> <p>Pictura interioară a bisericii este deosebit de valoroasă, ea fiind realizată de pictori importanți din secolul XIX: Constantin Daniel – românul, Stefan Tenecki, Sava Petrović, Dimitrie Gh. Tirol). Atât în interiorul bisericii, cât și în curte, există mai multe morminte, cel mai important fiind cel al înaltului funcționar timișorean Stojša Spasojević, cel care a ridicat în anul 1774 piramida din marmură cu cruce, amplasată în fața bisericii</p> <p>În acest context, în anul 1745 a fost inițiată construcția actualei biserici ortodoxe cu hramul Sfântul Gheorghe, lucrările desfășurându-se până în jurul anului 1755. Este probabil ca vechiul edificiu să fi continuat să funcționeze până în jurul anului 1748, când a fost finalizată biserica din Cetate, ceea ce indică o perioadă de coexistență a spațiilor de cult.³⁵⁷</p> <p>În secolele XVIII–XIX, comunitatea din Fabric a cunoscut transformări etnice și confesionale: grecii s-au asimilat sau au părăsit zona, iar românii s-au separat treptat, definitiv din punct de vedere juridic în anul 1901, primind biserica Sfântul</p>
------	---------	--

³⁵⁴ Stevan Bugarski, *Srpsko pravoslavlje u Rumuniji: pregled Pravoslavne srpske eparhije temišvarske*, editura Prometej, Novi Sad, 1995, pag. 160-162

³⁵⁵ Ibidem.

³⁵⁶ Dan N. Buruleanu, Florin Medeleț, *Timișoara. Povestea orașelor sale*, Timișoara: Editura Solness

³⁵⁷ Ibidem.

		<p>Ilie. În aceste condiții, biserica Sfântul Gheorghe a rămas în proprietatea comunității sârbe ortodoxe.³⁵⁸</p> <p>Interiorul bisericii s-a conturat ca un ansamblu artistic valoros, iconostasul fiind bogat ornamentat și incluzând icoane din secolele XVIII–XIX, atribuite unor pictori precum Stefan Tenecki și Sava Petrović, precum și copii după lucrări renumite, între care cea realizată de Ljubomir Aleksandrović în anul 1868. În secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, edificiul a suferit intervenții și restaurări, fiind atestată refacerea turnului în secolul XX. Patrimoniul bisericii includea un fond important de carte veche, tipărită în secolele XVIII–XIX, inclusiv în limba greacă, reflectând diversitatea liturgică a comunității.³⁵⁹</p> <p>În incinta bisericii și a curții au fost amenajate morminte și cripte, aparținând unor membrii de seamă ai comunității, între care Stojša Spasojević, ctitor al unui monument funerar ridicat în anul 1774 în fața bisericii.³⁶⁰</p> <p>Deși clasat ca monument, biserica ortodoxă sârbă Sf. Gheorghe, face parte dintr-un ansamblu atât la nivel de parcelă, cât și la nivel de zonă.</p>
5.2.	Autor	-
5.3.	Comanditar	-
5.4.	Ctitor	-
5.5.	Meșter	-
5.6.	Pictor	pictori importanți din secolul XIX: Constantin Daniel – românul, Stefan Tenecki, Sava Petrović, Dimitrie Gh. Tirol).

6. DESCRIERE

6.1.	Zona	<p>În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, pe fondul reorganizării urbane a orașului Timișoara sub administrația habsburgică, cartierul Fabric s-a dezvoltat ca un important centru meșteșugăresc și comercial, locuit de sârbi, români, greci și aromâni. Cea mai timpurie dovadă a existenței unei comunități ortodoxe distincte în această zonă este reprezentată de protocolul lui Malić (1727), întocmit de mitropolitul Moise Petrović la biserica Sfântului Gheorghe, document care atestă organizarea vieții religioase prin evidența botezațiilor, cununațiilor și decedațiilor.³⁶¹</p> <p>Biserica este dispusă între Piața Traian și piața rezultată din intersecția străzilor Ion Mihalache și Strada Constantin Titel Petrescu. Turnul bisericii domina la început peisajul construit al cartierului, însă odată cu modernizarea edificiilor de la final de secol XIX și început de secol XX, caracterul și volumetria construcțiilor din lungul arterelor principale de circulație și de pe conturul pieței se schimbă și aceasta ajung să fie dominante volumetrice și de înălțime (Palatul Ștefania).</p> <p>După finalizarea bisericii, s-a construit o casă parter – fundația lui Nikola Ilija Papa și Jovan Preda, ridicată în 1781 „în amintirea părinților lor”, fapt consemnat printr-o inscripție grecească pe o placă de piatră (care se află astăzi în biserică). Deoarece clădirea s-a degradat, comunitatea bisericească a demolat-o în 1894 și a construit una nouă, pe același loc, cu două etaje și o</p>
------	------	--

³⁵⁸ Ibidem.

³⁵⁹ Ibidem.

³⁶⁰ Ibidem.

³⁶¹ Ibid., pag. 181-182

		<p>fațadă realizată în stil Second Empire (Piața Traian nr. 5), în 1896.³⁶² În această clădire au funcționat la parter mai multe întreprinderi comerciale, printre care se numără prăvăliile Frații Kohn, Csendes Fischer și Adler Ignacz.</p> <p>Casa în care se află locuința parohială și cancelaria (strada Costache Negruzzi nr. 5) a fost construită în 1929 (informație inscripționată pe fațada principală) pe locul vechii clădiri școlare; în ea se află o sală festivă a comunității, unde se păstrează lucrările pictorului Dimitrije G. Tirol.³⁶³</p> <p>Vis-a-vis de biserică, în capătul opus al pieței, se află Palatul Mirbach (Bd. 3 August 1919, nr. 33), pe locul căruia se afla casa construită de Pavle Sterio Polichroni. Acesta construiește pentru fiica sa căsătorită cu contele Mirbach de Viena actuala clădire cu două etaje finalizată în anul 1905. Una dintre încăperile de la parter este amenajată ca o capelă, unde se oficiază anual o slujbă de pomenire pentru donator.³⁶⁴</p> <p>În dreapta bisericii se află o casă parter, „Cerbul de Aur” (inscripția este vizibilă pe fațada principală, în limba sârbă), din anul 1836, construită cu scopul de a contribui la întreținerea bisericii și a școlii.³⁶⁵</p> <p>Toate clădirile menționate sunt închiriate pentru locuințe și ca spații comerciale. Alt monument legat de istoria comunității din Fabric este Crucea ridicată de Stojsa Spasojević în 1774 în fața Bisericii Sârbe din Fabric.</p> <p>În jurul Pieței Traian, de-a lungul străzii Ion Mihalache și a străzii Dacilor încă se păstrează unele clădiri de secol XVIII și începutul secolului XIX, precum fostul han Marocanul (strada Dacilor), Piața Traian nr. 7, Strada Dacilor nr. 14 și 4.</p>
6.2.	Elemente de peisaj cultural și natural	
6.2.1	Peisaj cultural	<p>Din punct de vedere al peisajului cultural, stratul confesional din jurul Pieței Traian a fost extrem de diversificat, aducând împreună comunitatea ortodoxă sârbească, catolică (Biserica Millenium), greco-catolică (Biserica greco-catolică din Piața Șterca Suluțiu), ortodoxă românească (Noua biserică cu hramul Sf. Ilie) și iudaică (Sinagoga Status Quo, ulterior neologă de pe strada Josef Lonovic, sinagoga sefardă de pe strada Ecaterina Teodoroiu, sinagoga ortodoxă de pe strada Ion Creangă).</p> <p>Alt strat de peisaj cultural relevant pentru contextul bisericii îl reprezintă abundența de spații comerciale, prăvălii și ateliere meșteșugărești care gravitau în jurul Pieței Traian, adunând laolaltă toate etniile - sârbi, evrei, români, germani, maghiari, rromi, bulgari.</p>
6.2.2	Peisaj natural	<p>Din punct de vedere al contextului Pieței Traian, de la construcția bisericii, până la începutul secolului XX, prin spatele bisericii, pe actuala piață aferentă străzii Ion Mihalache, denumit <i>Mühl Graben</i> sau canalul Morii. Vechiul traseu al canalului a delimitat fațada posterioară a Casei Comunității Sârbe din Fabric. După aprobarea construirii noilor suburbii satelitare din jurul Cetății, printre</p>

³⁶² Ibidem.

³⁶³ Ibidem.

³⁶⁴ Ibidem.

³⁶⁵ Ibidem.

		<p>care și Fabric, biserica sârbească devine elementul central al Pieței, iar caracterul zonei devine unul mineral.</p> <p>Componente istorice majore ale Infrastructurii verzi sunt Canalul Morilor desprins din Canalul principal Bega (realizat în 1728), pe amprenta căruia s-a extins actuala str. C. Negruzzi (traseu perceptibil în prezent), iar restul cursului se continuă prin grădinile caselor (segment greu identificabil datorită închiderii fronturilor și a întregirii cvartalelor).³⁶⁶</p> <p>Componente istorice minore ale Infrastructurii verzi sunt curțile-grădină ale edificiilor de cult (ex. Biserica sârbească Sf. Gheorghe), inclusiv cu arbori de talie medie, curțile-grădină afiliate parcelor cu construcții familiale și a palatelor (proprietate privată), inclusiv cu arbori și pomi fructiferi, cu gestiune domestică și arbori izolați în curțile-grădină.³⁶⁷</p>
6.3.	Categoria de arhitectură	
6.3.1	Funcțiunea actuală	Clădire de cult (Biserică ortodoxă sârbă)
6.3.2	Funcțiunea anterioară	Biserică, a aparținut aceluiași cult, la diferite etnii - Biserică ortodoxă românească (1754-1863 de facto, 1901) ³⁶⁸
6.4	Descriere obiectiv individual	-
6.4.1	Plan	Din punct de vedere arhitectural, biserica prezintă un plan în formă de cruce (cu axul navei dominant), cu absidă poligonală și turn-clopotniță. Turnul este lipit de fațada vestică, construit pe patru stâlpi masivi, sub care se formează un pridvor deschis. ³⁶⁹
6.4.2	Fațade	<p>La exterior, biserica se remarcă prin fațada principală de influență barocă. Zidurile primului nivel sunt deschise prin trei arcade semicirculare, deasupra arcadei de vest aflându-se o fereastră oarbă cu închidere semicirculară, decorată cu o frescă ce reprezintă figura Sfântului Gheorghe. Fațadele laterale ale bisericii sunt articulate de câte cinci panouri adâncite în suprafața tencuielii. Fiecare panou este străpuns de câte o fereastră cu închidere în segment de cerc, prima fereastră dinspre vest fiind oarbă. Cele trei niveluri ale turnului sunt delimitate de brăuri.³⁷⁰</p> <p>Atmosfera este sobră, dar echilibrată, trăsătură specifică acestui stil arhitectural. Volumetria este simplă, menține proporții clare și evită ornamentele excesive. Pereții exteriori sunt finisați cu tencuială, în timp ce învelitoarea este din țiglă ceramică.</p>

³⁶⁶ urb. peis. Alina Floca, dr. peis. Alexandru Ciobotă, dr. peis. Raluca Rusu-Moșnoi, Studiu de peisaj PUZCP Fabric

³⁶⁷ urb. peis. Alina Floca, dr. peis. Alexandru Ciobotă, dr. peis. Raluca Rusu-Moșnoi, Studiu de peisaj PUZCP Fabric

³⁶⁸ Stevan Bugarski, Srpsko pravoslavlje u Rumuniji: pregled Pravoslavne srpske eparhije temišvarske, editura Prometej, Novi Sad, 1995, pag. 160-162

³⁶⁹ Stevan Bugarski, Srpsko pravoslavlje u Rumuniji: pregled Pravoslavne srpske eparhije temišvarske, editura Prometej, Novi Sad, 1995, pag. 160-162

³⁷⁰ <https://culturalia.ro/search/c38ff3f8-d67a-4147-8acb-be9bf77ebded/view>

		<p>Fațada principală prezintă simetrie, ce oferă o senzație de echilibru și ordine și este realizată în spiritul specific al barocului de sec. XVIII. Turnul bisericii, prin verticalitatea și înălțimea sa, marchează fațada prin care se face accesul principal. Acesta este decorat cu ferestre arcuite, iar în vârful acestuia este prezentă o cruce.</p> <p>Fațada este împărțită și în registre verticale. Decorul fațadei este minimal, este tencuită într-o nuanță gălbuie cu accente - detalii de culoare albă, ce au rolul de a evidenția ferestrele și contururile fațadei.</p> <p>Fațadele laterale dispun tot de ferestre arcuite, simetrice, ce permit iluminarea naturală a edificiului.</p> <p>E important de menționat faptul că fațada a suferit o serie de modificări la începutul secolului XX, turnul fiind supraînălțat, iar porticul de acces marcat cu pilaștrii dispăre, lăsându-se doar zona accesului de sub turn ca aparat de acces.³⁷¹</p>
6.4.3	Formă acoperiș	Turnul bisericii, are o formă de bulb. Nava, corpul central al bisericii, este în acoperită în două ape.
6.4.4	Extinderi	-
6.4.5	Anexe	-
6.5.	Structură	Pereții sunt pereți portanți din cărămidă plină, iar structura șarpantei este din lemn.
6.6.	Materiale de construcție	Biserica este construită din cărămidă arsă și acoperită cu țiglă, caracteristici specifice arhitecturii ecleziastice ortodoxe din Banat în perioada habsburgică. ³⁷² Clădirea este construită din zidărie, prin țeserea de cărămidă plină, iar finisajul este realizat din tencuială.
6.6.1	Materiale de construcție acoperiș	Structura acoperișului este din lemn, învelitoarea turnului este realizat din tablă, iar restul învelitorii este țiglă ceramică contemporană.
6.7.	Tehnici de construcție	Țeserea de cărămidă plină.
6.8.	Încadrare stilistică	Baroc
6.9.	Inscripții	După finalizarea bisericii, s-a construit o casă parter – fundația lui Nikola Ilija Papa și Jovan Preda, ridicată în 1781 „în amintirea părinților lor”, fapt consemnat printr-o inscripție grecească pe o placă de piatră (care se află astăzi în biserică). ³⁷³

7. CONSERVARE, RESTAURARE, AMENINȚĂRI

7.1.	Stare generală de conservare	<p>Clădirea se află într-o stare bună de conservare, fiind renovată recent.</p> <p>S-a păstrat volumul inițial al construcției, precum și detaliile. Învelitoarea a fost schimbată integral, deci nu există riscuri de</p>
------	------------------------------	--

³⁷¹ Stevan Bugarski, Srpsko pravoslavlje u Rumuniji: pregled Pravoslavne srpske eparhije temișvarske, editura Prometej, Novi Sad, 1995, pag. 160-162

³⁷² Ibidem.

³⁷³ Stevan Bugarski, Srpsko pravoslavlje u Rumuniji: pregled Pravoslavne srpske eparhije temișvarske, editura Prometej, Novi Sad, 1995, pag. 160-162

		infiltrații. Nu există zone cu tencuială lipsă. Interiorul este de asemenea bine întreținut.
7.2.	Lucrări anterioare de restaurare	În perioada 1998-2008 s-au realizat diferite lucrări de intervenții și restaurare la nivelul fațadelor și al învelitoarei.
7.3.	Riscuri/amenințări	Realizarea unor intervenții neconforme cu valoarea arhitecturală și istorică a imobilului.
7.3.1	Eroziune	-
7.3.2	Inundații	-
7.3.3	Alunecări de teren	-
7.3.4	Agricultură	-

8. DOCUMENTARE

8.1.	Bibliografie	<p>[1] <i>Lista Monumentelor Istorice 2010- Județul Timiș</i>, Direcția pentru cultură și patrimoniul cultural național a județului Timiș, Editura Graphite, 2011, Timișoara</p> <p>[2] arh. Mihai Opreș, <i>Timișoara – Mică monografie urbanistică</i>, Editura Tehnică București, 1987</p> <p>[3] Stevan Bugarski, <i>Srpsko pravoslavlje u Rumuniji: pregled Pravoslavne srpske eparhije temișvarske</i>, editura Prometej, Novi Sad, 1995</p> <p>[7] https://gallery.hungaricana.hu/en/</p> <p>[8] https://earth.google.com/web/</p> <p>[9] https://www.google.com/maps</p>
8.2.	Dosare și rapoarte, în arhive	-
8.3.	Hărți, planuri, desene	
8.3.1.	Hărți	 <p>Planul Pieței Traian din anul 1766³⁷⁴</p>

³⁷⁴ Sursă: <https://www.archivinformationssystem.at/bild.aspx?VEID=7089456&DEID=10&SQNZNR=1>

Planul Pieței Traian din anul 1784³⁷⁵

Planul Pieței Traian din anul 1858 (se mai observă construcția unei anexe în spatele casei vechi a comunității)³⁷⁶

³⁷⁵ Sursa: Hungaricana

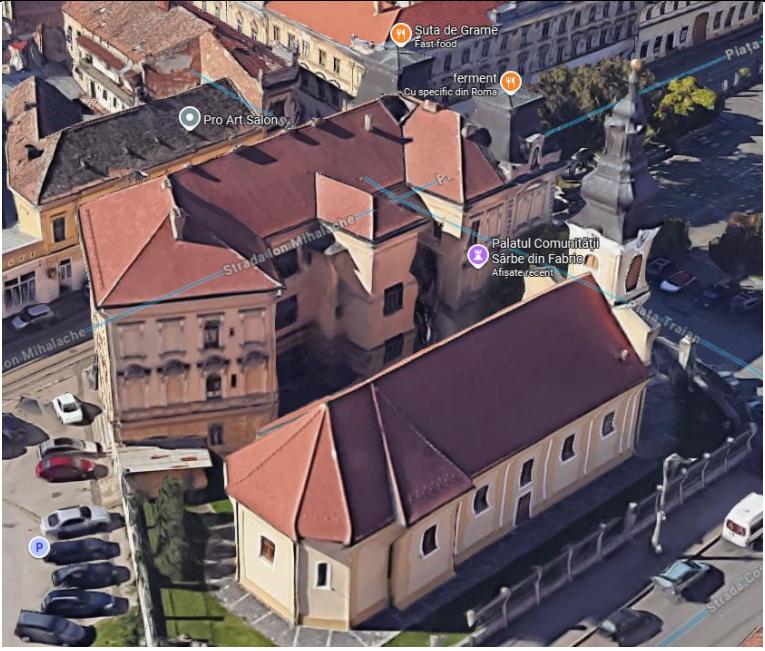

³⁷⁶ Sursa: <https://www.archivinformationssystem.at>

		Planul Pieței Traian din anul 1903 (se observă construcția noii case a comunității sârbe) ³⁷⁷
8.3.2	Planuri/ Relevu	-
8.4.	Fotografii	
8.4.1	Fotografii satelitare	
		 <p>Imaginea 1 - Plan de încadrare cu marcarea delimitării sitului ³⁷⁸</p>
8.4.2	Fotografii aeriene	
		 <p>Imaginea 2 Fotografie aeriană spre accesul principal ³⁷⁹</p>

³⁷⁷ Sursa: <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/36086/view/?pg=1&bbox=5037%2C-4686%2C5941%2C-4176>

³⁷⁸ Sursă: Google maps, ultima accesare 12.11.2024

³⁷⁹ Sursă: Google earth, ultima accesare 12.11.2024

		 <p>Imaginea 3 Fotografie aeriană cu vedere spre curte și zona de altar ³⁸⁰</p>
8.4.3	Fotografii alb-negru	 <p>Imaginea 4 An: 1890-1910. Temeswar, Fabrik: Marktszene auf dem Hauptplatz ³⁸¹</p>

³⁸⁰ Sursă: Google earth, ultima accesare 12.11.2024

³⁸¹ Sursă: <https://www.difmoe.eu/view/uuid:053f201a-7a9e-45c8-b069-753dc1cf6e5f?page=uuid:fa134010-d8e6-41ef-a6e3-662e77363a1a> , ultima accesare 12.11.2025

Imaginea 5 Temesvár Gyárváros, Kossuth tér, 1902. An: 1902³⁸²

Imaginea 6 Temesvár Gyárváros, Kossuth tér, 1917³⁸³

³⁸² Sursă: <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/1256140/>, ultima accesare 12.11.2025.

Denumire: Temesvár Gyárváros, Kossuth tér, 1902

³⁸³ Sursă: <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/1255929/>

Denumire: Temesvár Gyárváros, Kossuth tér, 1917

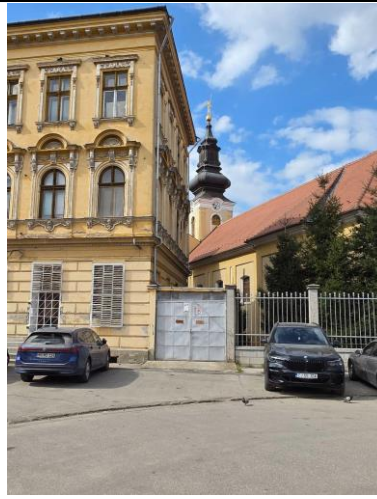

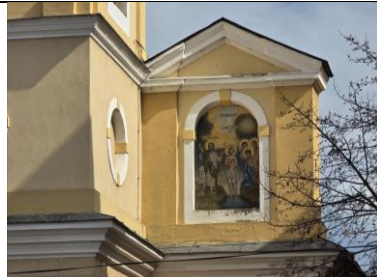
		Piața Traian (cca. 1930) ³⁸⁴
8.4.4	Fotografii color	 <p>Imaginea 7 Perspectivă la nivelul ochiului cu Biserica și Casa Comunității Sârbe din Timișoara ³⁸⁵</p>
		 <p>Imaginea 8 Perspectivă la nivelul ochiului cu Biserica și Casa Comunității Sârbe din Timișoara ³⁸⁶</p>

³⁸⁴ Sursă: Banatul Timișoarei,

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=354088480724545&set=a.127626453370750>

³⁸⁵ Surse: Arhiva personală prof. Teodor Gheorghiu ,cca. 1990-1991

³⁸⁶ Surse: Arhiva personală prof. Teodor Gheorghiu ,cca. 1974-1975

	<p>Aceste imagini surprind atmosfera exterioară actuală, precum și a modului în care aceasta se raportează la contextul actual.</p>	 <p>Imaginea 9 Perspectivă la nivelul ochiului, fațada principală³⁸⁷</p>	 <p>Imaginea 10 fațada posterioară a bisericii și a fostei case parohiale³⁸⁸</p>
	<p>Aceste imagini surprind clădirea percepută din piață.</p>	 <p>Imaginea 11³⁸⁹</p>	 <p>Imaginea 12</p>
	<p>Detalii ale iconografiei</p>	 <p>Imaginea 13³⁹⁰</p>	 <p>Imaginea 14</p>

³⁸⁷ Surse:

[https://ro.wikipedia.org/wiki/Biserica_s%C3%A2rbeasc%C4%83_%E2%80%9ESf._Gheorghe%E2%80%9D_din_Timi%C8%99oara#/media/Fi%C8%99ier:Timisoara,_Biserica_sarbeasca_Sfantul_Gheorghe_\(2\).jpg](https://ro.wikipedia.org/wiki/Biserica_s%C3%A2rbeasc%C4%83_%E2%80%9ESf._Gheorghe%E2%80%9D_din_Timi%C8%99oara#/media/Fi%C8%99ier:Timisoara,_Biserica_sarbeasca_Sfantul_Gheorghe_(2).jpg)

³⁸⁸ Surse: Casian Avram, 2026

³⁸⁹ Surse: Casian Avram, 2026

³⁹⁰ Surse: Casian Avram, 2026

		
		Imaginea 15 ³⁹¹
8.5.	Atestare documentară	

9. NIVEL DE CLASARE

9.1.	Grupa valorică	A
9.2.	Categoria după natura obiectivului	II
9.3.	Criterii de evaluare globală	<ul style="list-style-type: none"> - Criteriul vechimii: exceptional - Criteriul valorii arhitecturale, artistice și urbanistice: mare - Frecvenței (raritate și unicitate): mare - Criteriul valorii memorial-simbolice: foarte mare <p>OBS.: În vederea clasării unui imobil în grupa A a monumentelor istorice este necesară încadrarea în una dintre situațiile următoare: a) acordarea cel puțin a unui calificativ «exceptional»; b) acordarea cel puțin a calificativului «mare» la criteriile de clasare prevăzute la art. 7 alin. (2) lit. a)-c); c) acordarea cel puțin a unui calificativ «foarte mare», a unui calificativ «mare» și a unui calificativ «mediu».</p> <p>Astfel clasare a imobilului în grupa valorică A este corectă.</p>
9.4.	Data și documentul protecției	Proiectul Listei Monumentelor Istorice din 1992, elaborat de Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (DMASI) ³⁹²
9.5.	Reglementări urbanistice	<p>Conform PUG actual și PUZCP în curs de finalizare.</p> <p>Zonificare funcțională – Zonă instituții publice și de interes public, Culte.</p> <p>S_Is: Subzonă de instituții și servicii publice și de interes public constituite în clădiri dedicate situate în afara zonei centrale.</p> <p>Din perspectiva protecției patrimoniului, imobilul are statut de monument clasat de importanță națională și are o zonă de protecție ce afectează zona proximală.</p>

10. INVENTARIERE

10.1.	Instituția în cadrul căreia s-a redactat fișa	BÂLDEA MAJA BIROU INDIVIDUAL DE ARHITECTURĂ		
10.2.	Autorul fișei și calitatea acestuia			
10.2.1	Nume	Bâldea	Domokos - Pașcu	Avram
10.2.2	Prenume	Maja	Gabriela	Casian

³⁹¹ Sursă: spotlightheritage.eu, ultima accesare 12.11.2025

³⁹² <https://www.cimec.ro/Monumente/Lista-Monumentelor-Istorice.htm#nota>

10.2.3	Calitatea autorului	Ș.l.dr.arh. specialist atestat MCC 2D	Conf.dr.arh. specialist atestat MCC 3AG	arh. stg.
10.2.4	Semnătura autografă a specialistului care a întocmit fișa			
10.2.5	Semnătura și ștampila conducătorului instituției în cadrul căreia s-a redactat fișa			
10.3.	Numărul procesului verbal de validare în comisia regională a monumentelor istorice			
10.3.1	Numărul documentului de clasare			
10.3.2	Data ordinului de clasare			
10.4.	Data redactării fișei	Martie 2026		

FIȘĂ ANALITICĂ DE INVENTARIERE A MONUMENTELOR ȘI ANSAMBLURILOR ISTORICE
Casă, Piața Traian, nr. 7

1. IDENTIFICARE

1.1.	Cod LMI	TM-II-m-B-06170
1.2.	Categorie	Monument
1.3.	Denumire oficială	Piața Traian, nr. 7 (Casa Nenadovits)

2. LOCALIZARE ADMINISTRATIVĂ

2.1.	Stat	România - RO
2.2.	Județ	Timiș (TM)
2.3.	Localitate	Timișoara
2.4.	Cod poștal	300094
2.5.	Stradă, număr actuale	Piața Traian, Nr. 7
2.6.	Localitate anterioară	-
2.7.	Stradă, număr anterioare	Hauptplatz, Kossuth tér,
2.8.	Coordonate geografice	
2.8.1	Referințe geografice	45.757388531372754,21.24942541122437 (Lat., Longit.)
2.8.2	Identificare cartografică	
2.8.3.	Sistem cartografic utilizat	-
2.8.4.	Coordonate Y, X, Z	-

3. TIP DE PROPRIETATE

3.1.	Stat	-
3.1.1.	Proprietate publică a statului	-
3.1.2.	Proprietate privată a statului	-
3.2.	Mixt	-
3.3.	Privat	Proprietate privată a unor persoane fizice și/sau juridice

4. DATARE

4.1.	Epocă	Epoca modernă
4.1.1.	Datare început	-
4.1.2.	Datare sfârșit	-
4.2.	Datare prin perioade	Sec. XVIII

4.3.	Datare prin intervale de date	-
4.4.	Datare precisă	-

5. ISTORIC. PERSOANE ȘI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

5.1.	Istoric	<p>Înainte de a vorbi despre casa din Piața Traian nr. 7, sau Casa Nenadovits, este important de menționat că locația inițială a magazinului lui Sandor Nenadovits era în clădirea care exista pe locul actualului Palat Mercur, astfel că după demolare, magazinul se mută pe latura opusă a Pieței, în casa care astăzi îi poartă numele.</p> <p>Casa a aparținut unui comerciant de coloniale, are parter și etaj, cu fațade pe două străzi.</p> <p>Subiect:</p> <p>Parcela apare pe planurile vremii fiind construită încă din anul 1756, dar amprenta nu corespunde cu cea actuală, fiind vizibile 2 imobile de mici dimensiuni către Piața Traian.</p> <p>Parterul comercial al imobilului a fost ocupat de multiple prăvălii și ateliere de-a lungul timpului: Nándor Jeszenszky, Weiterschütz Géza, Altmayer Ferencz, Ph. Blumberg üzlete, Csendes és Fischer, Nenadovits Sandor.</p>
5.2.	Autor	-
5.3.	Comanditar	-
5.4.	Ctitor	-
5.5.	Meșter	-
5.6.	Pictor	-

6. DESCRIERE

6.1.	Zona	<p>Zona este relevantă din următoarele puncte de vedere:</p> <p>Istoric, pentru caracterul și coerența parțelului și a țesutului construit, și autenticitatea tramei stradale care păstrează caracteristici de secol XVIII.</p> <p>Reprezentativitate, fiind la nivelul cartierului arealul cel mai reprezentativ pentru nucleul cartierului istoric.</p> <p>Percepția spațiului urban, reprezentând un peisaj construit tipic pentru nucleul istoric al cartierului Fabric și cuprinzând o suită de spații publice deosebit de reprezentative.</p> <p>Vechime tramă stradală. Cele mai vechi străzi din cadrul tramei stradale contemporane datează de la jumătatea secolului XVIII cel târziu: str. Dacilor (figurată deja pe harta din anul 1738) și Ion Mihalache, la a căror intersecție se determină Piața Traian (principalul spațiu public), Blv. 23 august 1919 (conexiunea cu fortificația bastionară către vest), Piața Petru Rareș care trasează direcția traseului str. Ecaterina Teodoroiu (Planșa PI 06 harta 1754) și fragmentul Costache Negruzzi către Piața Traian. Ulterior (fin. sec. XVIII și încep. sec. XIX) se definesc străzile Ecaterina Teodoroiu, Petre Ispirescu, Costache Negruzzi fragment estic și Barbu Șt. Delavrancea.</p> <p>De asemenea integrează cea mai reprezentativă piață urbană (Piața Traian, sec. XVIII), precum și o serie de spații urbane cu caracter istoric (Piața Petru Rareș, Piața Aurel Vlaicu segment estic) definite la mijlocul sec. XVIII.</p> <p>Vechime și autenticitate parțelar. Acesta este arealul cu cel mai compact cu parțelar istoric caracteristic secolului XVIII păstrat intact. Caracterul parțelului este descris de loturi înguste și lungi, cu contur relativ neregulat care însă tinde spre o formă dreptunghiulară. Construcțiile urmăresc definirea unor fronturi continue, având amprentă compactă de forma literelor U sau L. Construcțiile cu front mai amplu generează predominant configurații în U și construcțiile cu front mai îngust generează preponderent configurații în L, cu</p>
------	------	--

		<p>laturile construite în adâncimea lotului aliniate constant în lungul aceleiași limite de proprietate.</p> <p>Vechime, valoare arhitecturală și ambientală a fondului construit. Regimul de construcție specific este S+P sau S+P+1E, cu regim mai înalt dar maxim S+P+2E pe conturul principalelor spații urbane și în lungul bulevardelor principale. Caracterul principalelor spații urbane este punctat de o serie de palate construite la finalul secolului XIX și începutul secolului XX, care prezintă o tratare rafinată a colțurilor (colțuri teșite, balcoane, acoperișuri marcate prin finiale și pinioane, etc.). În paralel, țesutul generic este definit de construcții aliniate la stradă cu front continuu și regim de înălțime S+P, cu cornișe majoritar aliniate (strada Ion Mihalache fiind un bun exemplu de coerență pentru un astfel de țesut construit minor) și fațade ritmate de un raport plin-gol caracteristic perioadei secolului XIX.</p>
6.2.	Elemente de peisaj cultural și natural	
6.2.1	Peisaj cultural	<p>Fabricul este una dintre cele trei suburbii istorice ale orașului care se dezvoltă începând cu anul 1744, an în care împăratul Iosif II permite dezvoltarea de suburbii în exteriorul liniei de protecție a centurii de fortificații. Suburbia Fabric a fost inițial dezvoltată cu scopul funcțional de a agrementa fabrici, manufacturi și funcțiuni comerciale dezvoltate în conexiune cu producția, funcțiunile de producție beneficiind de relația deosebit de avantajoasă cu canalul Bega. Suburbia inițială Fabric este formată din trei cartiere distincte: Fabricul Interior, Fabricul Exterior și Fabricul German, amplasate la sud de Bega. Cartierul este locuit de meșteșugari, negustori și țărani jeleri, depășind la finalul secolului XVIII ca număr locuitorii din Cetate.³⁹³</p> <p>La mijlocul secolului al XVIII-lea structura cartierului era deja definită în mare, având o configurație hibridă bazată pe o tramă ortogonală și includea parțial elemente organice derivate din traseele canalelor.</p> <p>Structura cartierului din secolul al XVIII-lea, indică relevanța acestuia, prin faptul că piața centrală a cartierului, Piața Traian (115 x 70m în forma sa inițială) are dimensiuni apropiate de Piața Unirii (150 x 110 m) piață de paradă din nucleul militar-administrativ al orașului. În mod similar structurile de pe contur preiau din modul de organizare al pieței Unirii, respectiv biserica ortodoxă cu hramul Sf. Gheorghe ridicată în anul 1748, amplasată pe latura scurtă a pieței și într-o poziție asimetrică față de configurația pieței. De jur – împrejurul pieței au fost construite, în etape succesive, clădiri reprezentative pentru cartier, cu regim de înălțime ce variază între P - P+2. Stilistica arhitecturală este caracteristică secolului al XVIII – lea și al XIX – lea, unele dintre acestea cu o decorație foarte bogată, cornișe bogate și identificarea a registrelor foarte clară.</p>
6.2.2	Peisaj natural	<p>Componente istorice majore ale Infrastructurii verzi sunt Canalul Morilor desprins din Canalul principal Bega (realizat în 1728), pe amprenta căruia s-a extins actuala str. C. Negruzzi (traseu perceptibil în prezent), iar restul cursului se continuă prin grădinile caselor (segment greu identificabil datorită închiderii fronturilor și a întregirii cvartalelor).³⁹⁴</p> <p>Componente istorice minore ale Infrastructurii verzi sunt curțile-grădină ale edificiilor de cult (ex. Biserica sârbească Sf. Gheorghe), inclusiv cu arbori de talie</p>

³⁹³ Mihai Opreș, Timișoara - O mică monografie urbanistică

³⁹⁴ urb. peis. Alina Floca, dr. peis. Alexandru Ciobotă, dr. peis. Raluca Rusu-Moșnoi, Studiu de peisaj PUZCP Fabric

		medie, curțile-grădină afiliate parcelelor cu construcții familiale și a palatelor (proprietate privată), inclusiv cu arbori și pomi fructiferi, cu gestiune domestică și arbori izolați în curțile-grădină. ³⁹⁵
6.3.	Categoria de arhitectură	
6.3.1	Funcțiunea actuală	Clădire de locuit colectivă cu funcțiuni comerciale la parter
6.3.2	Funcțiunea anterioară	Clădire de locuit cu parter comercial
6.4	Descriere obiectiv individual	
6.4.1	Plan	Procentul de ocupare al parcelei este ridicat. În plan, clădirea are o formă dreptunghiulară, cu curte interioară decalată față de centru. Laturile dinspre Piața Traian (unde este poziționat median gang-ul de acces) și str. Ștefan cel Mare au lungimi egale. Regim de înălțime D+P+1.
6.4.2	Fațade	Fațadele au două registre corespunzând celor două niveluri. La parter sunt goluri pentru prăvălii, ferestrele de la etaj au chenare și sprânceană orizontală, de factură neoclasică. Streașina este lată, pe console dese. ³⁹⁶ Cele două fațade exterioare cuprind aceleași elemente, dar fațada dinspre Piața Traian având o fenestrație mai densă și aparatul de acces. La nivelul median al fenestrației se desfășoară pe lungimile ambelor fațade un altorelief cu o margaretă. Elementul cel mai pregnant este șarpanta, care are o înălțime aproximativ egală cu fațada. Cornișa este de asemenea evazată accentuat și este prevăzută cu denticuli pe ambele fațade. Ambele fațade sunt asimetrice. Ornamentele, cât și tâmplăria fațadelor au fost mult simplificate și înlăturate.
6.4.3	Formă acoperiș	Acoperișul este în patru ape, cu învelitoare din țiglă, și cuprinde două aripi mai mari ca dimensiune, aferente corpurilor de clădire dispuse către stradă, și două aripi mai reduse ca lățime, dispuse către curtea interioară. În plan, acoperișul are formă de "o".
6.4.4	Extinderi	-
6.4.5	Anexe	-
6.5.	Structură	Pereții sunt pereți portanți din cărămidă plină, fundații de cărămidă iar structura șarpantei este din lemn.
6.6.	Materiale de construcție	Clădirea este construită din zidărie, prin țeserea de cărămidă plină, iar finisajul (istoric) este realizat din tencuială.
6.6.1	Materiale de construcție acoperiș	Structura acoperișului este din lemn, iar învelitoare din țiglă ceramică contemporană.
6.7.	Tehnici de construcție	Țeserea de cărămidă plină, dulgherie la șarpantă.
6.8.	Încadrare stilistică	Istoricist/Eclectic
6.9.	Inscripții	-

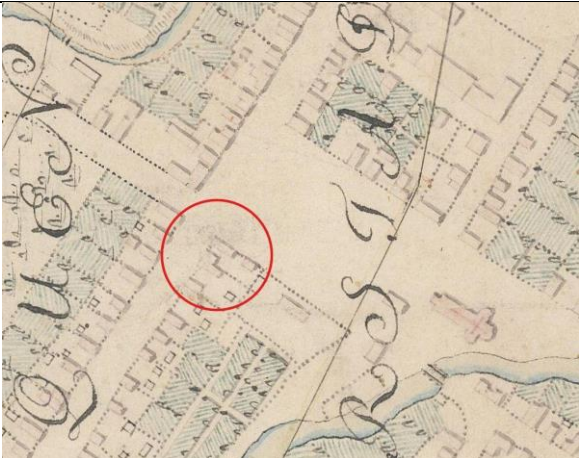
³⁹⁵ Studiu de peisaj PUZCP Fabric, urb. peis. Alina Floca, dr. peis. Alexandru Ciobotă, dr. peis. Raluca Rusu-Moșnoi

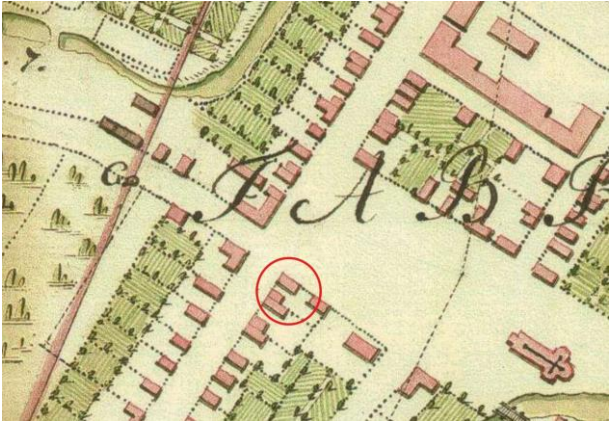

³⁹⁶ <https://culturalia.ro/search/e8de67ea-f189-4428-bd63-11ad6e33022f/view>

7. CONSERVARE, RESTAURARE, AMENINȚĂRI

7.1.	Stare generală de conservare	Clădirea se află într-o stare bună, s-au făcut modificări la nivelul fațadei. Tâmplăria istorică a fost înlocuită cu geamuri de lemn, s-a înlocuit tencuiala istorică și detaliile istorice de la nivelul parterului și etajului au dispărut parțial. Tâmplăria aferentă spațiilor comerciale este realizată din PVC, iar fațada a fost parazitată cu seturi de trepte finisate cu gresie, alterând aspectul general al clădirii.
7.2.	Lucrări anterioare de restaurare	S-a intervenit asupra învelitorii, acest lucru se remarcă datorită țiglei ceramice contemporane (aprox. 75% din învelitoarea de la stradă) și a țiglei metalice (aprox. 25%). Țigla metalică este o intervenție neconformă, deoarece nu respectă tipologia istorică.
7.3.	Riscuri/amenințări	Neglijența față de monument duce la pierderea caracterului istoric, ce poate rezulta în pierderi ale autenticității și ale substanței construite. De asemenea lipsa intervențiilor de reparare și intervențiile neconforme pot conduce la alterare fizică și prăbușire.
7.3.1	Eroziune	-
7.3.2	Inundații	-
7.3.3	Alunecări de teren	-
7.3.4	Agricultură	-

8. DOCUMENTARE

8.1.	Bibliografie	[1] <i>Lista Monumentelor Istorice 2010- Județul Timiș</i> , Direcția pentru cultură și patrimoniul cultural național a județului Timiș, Editura Graphite, 2011, Timișoara [2] arh. Mihai Opreș, <i>Timișoara – Mică monografie urbanistică</i> , Editura Tehnică București, 1987 [3] https://gallery.hungaricana.hu/en/ [4] https://earth.google.com/web/ [5] https://www.google.com/maps
8.2.	Dosare și rapoarte, în arhive	-
8.3.	Hărți, planuri, desene	
8.3.1.	Hărți	

		<p>2. Planul Pieței Traian din anul 1766.³⁹⁷</p> <p>3. Planul Pieței Traian din anul 1772.³⁹⁸</p> <p>4. Planul Pieței Traian din anul 1890.³⁹⁹</p> <p>5. Planul topografic al Municipiului Timișoara (Sarmes), anul 1954</p>
8.3.2	Planuri/ Releveu	-
8.4.	Fotografii	

³⁹⁷ Sursă: <https://www.archivinformationssystem.at>

³⁹⁸ Sursă: <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/36046/view/?pg=3&bbox=4306%2C-3412%2C6507%2C-1990.> ;

³⁹⁹ Sursă: Colecția personală Mihai Opris

8.4.1	Fotografii satelitare		Imaginea 1 – Plan de încadrare cu delimitarea sitului ⁴⁰⁰
8.4.2	Fotografii aeriene		Imaginea 2 – Perspectivă aeriană dinspre Strada Dacilor ⁴⁰¹
8.4.3	Fotografii alb-negru	 <p data-bbox="555 1727 821 1765">Imaginea 3 An: 1899⁴⁰²</p>	

⁴⁰⁰ Sursă: Google maps, ultima accesare 12.11.2024

⁴⁰¹ Sursă: Google earth, ultima accesare 12.11.2024

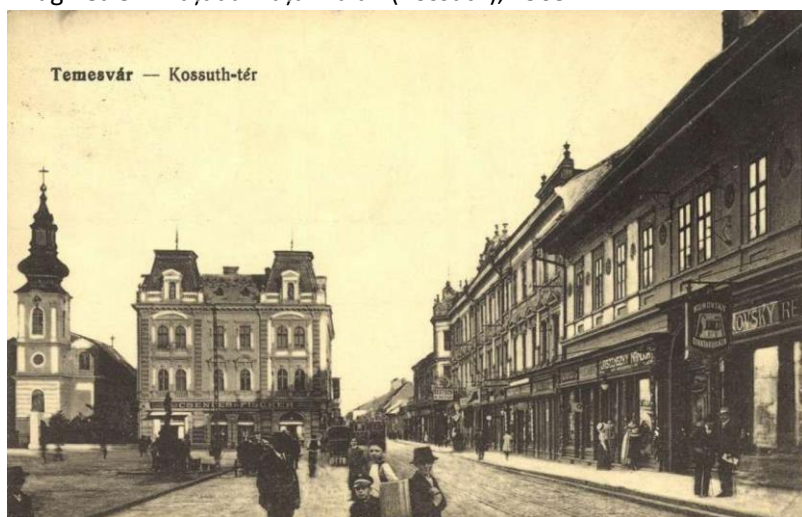
⁴⁰² Sursă: <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeslap/1256148/> , ultima accesare 30.03.2026

Imaginea 4 – Colțul imobilului, circa 1900⁴⁰³

Imaginea 5 – Fațadă Piața Traian (Kossuth), 1905⁴⁰⁴

Imaginea 6 – Fațada dinspre Piața Traian (Kossuth), circa 1905⁴⁰⁵

⁴⁰³ Sursă: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=853537053868662&set=a.210648468157527>, ultima accesare 30.03.2026

⁴⁰⁴ Sursă: <https://gallery.hungaricana.hu/en/OSZKKepeSlap/1435518/?list=>, ultima accesare 30.03.2026

⁴⁰⁵ Sursă: <https://gallery.hungaricana.hu/en/SzerencsKepeSlap/1256192/?img=1>, ultima accesare 30.03.2026

		
8.4.4		Fotografii color
		 <p data-bbox="555 1323 1422 1361">Imaginea 7 – Fațada de la Piața Traian, context actual⁴⁰⁷</p> <p data-bbox="555 1787 1422 1818">Imaginea 8 – Fațada de la Piața Traian⁴⁰⁸</p>

⁴⁰⁶ Fototeca Institutului Național al Patrimoniului, <https://culturalia.ro/search/e8de67ea-f189-4428-bd63-11ad6e33022f/view>

⁴⁰⁷ Sursă: Casian Avram, 2026

⁴⁰⁸ Sursă: Casian Avram, 2026

Imaginea 9 – Fațada de la Piața Traian - gangul de acces⁴⁰⁹

Imaginea 10 – Detalii fațadă și racord învelitoare⁴¹⁰

8.5.	Atestare documentară	-
------	----------------------	---

9. NIVEL DE CLASARE

9.1.	Grupa valorică	B
9.2.	Categoria după natura obiectivului	II
9.3.		Criteriul vechimii: foarte mare

⁴⁰⁹ Sursă: Casian Avram, 2026

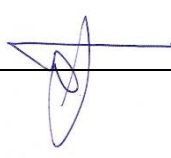
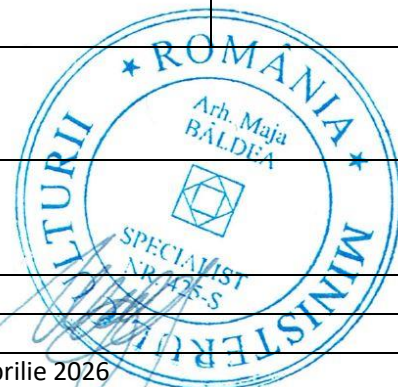
⁴¹⁰ Sursă: Casian Avram, 2026

	Criterii de evaluare globală	<p>Calificativ de pornire <u>excepțional</u>, bazat pe datarea zonei către stradă a imobilului până în anul 1775 conform hărți istorice. Conform normelor de clasare și inventariere, imobilul se încadrează la calificativul a) imobil ridicat până în anul 1775 – excepțional. Evaluarea în baza criteriului vechimii este de asemenea ponderată de:</p> <p>a) autenticitatea concepției, a materialelor și a procedeelelor de construcție și amenajare, precum și a amplasamentului - <i>mare</i> Este relevant aspectul autenticității, reprezentat de păstrarea intactă a fațadelor și a materialelor de construcție istorice, în ciuda modificărilor deja aduse.</p> <p>b) categoria tipologică a bunului, programul funcțional/de arhitectură în care se încadrează respectivul bun evaluat. – <i>mare</i> La acordarea calificativelor în baza criteriului vechimii se au în vedere și:</p> <p>a) vechimea inițială a imobilului și a intervențiilor ulterioare – <i>foarte mare</i></p> <p>b) vechimea elementelor componente ale imobilului – <i>foarte mare</i></p> <p>c) vestigiile arheologice atestate, aparținând unor imobile anterioare celui care face obiectul evaluării -</p> <p>d) ponderea elementelor componente, în funcție de etapa din care provin – <i>foarte mare/mare</i></p> <p>e) apartenența la o categorie tipologică, la un program de arhitectură sau program funcțional, recent constituite -</p> <p>Media calificativelor acordate la criteriul vechimii conduce astfel la calificativul „valoare foarte mare”.</p> <p>Criteriul valorii arhitecturale, artistice și urbanistice: mediu</p> <p>Frecvenței (raritate și unicitate): mediu</p> <p>Criteriul valorii memorial-simbolice: mic</p> <p>OBS.: (2) În vederea clasării unui imobil în grupa B a monumentelor istorice este necesară acordarea a cel puțin trei calificative «mediu» sau superioare acestuia, cu excepția situațiilor în care sunt îndeplinite condițiile pentru a fi clasat în grupa A.</p> <p>(3) Prin excepție de la prevederile alin. (2), în funcție de zona istorico-geografică, imobilele care au cel puțin două calificative «mediu» sau superioare acestuia, iar la criteriul vechime calificativul «mică», se pot clasa în grupa B, dacă nu îndeplinesc condițiile prevăzute la alin. (1) pentru a fi clasate în grupa A.</p> <p>Astfel considerăm corectă categoria de clasare a imobilului în grupa valorică B.</p>
9.4.	Data și documentul protecției	Proiectul Listei Monumentelor Istorice din 1992, elaborat de Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (DMASI) ⁴¹¹
9.5.	Reglementări urbanistice	Conform PUG și conform PUZCP în lucru Zonificare funcțională – Zonă mixtă locuințe și servicii. ZCPL1 ZCP L1 Iosefin/Fabrik // Zonă construită protejată, Locuire organizată pe cvartale închise.

⁴¹¹ <https://www.cimec.ro/Monumente/Lista-Monumentelor-Istorice.htm#nota>

		Din perspectiva protecției patrimoniului, imobilul are statut de monument clasat de importanță națională și are o zonă de protecție ce afectează zona proximală. De asemenea este încadrat în Situl Urban „Fabric” (I), cod LMI 2015 TM-II-s-B-06096.
--	--	---

10. INVENTARIERE

10.1.	Instituția în cadrul căreia s-a redactat fișa	BÂLDEA MAJA BIROU INDIVIDUAL DE ARHITECTURĂ		
10.2.	Autorul fișei și calitatea acestuia			
10.2.1	Nume	Domokos - Pașcu	Bâldea	Avram
10.2.2	Prenume	Gabriela	Maja	Casian
10.2.3	Calitatea autorului	conf.dr.arh. specialist atestat MCC 3AG	Ș.l.dr.arh. specialist atestat MCC 2D	arh. stg.
10.2.4	Semnătura autografă a specialistului care a întocmit fișa			
10.2.5	Semnătura și ștampila conducătorului instituției în cadrul căreia s-a redactat fișa			
10.3.	Numărul procesului verbal de validare în comisia regională a monumentelor istorice			
10.3.1	Numărul documentului de clasare			
10.3.2	Data ordinului de clasare			
10.4.	Data redactării fișei	Aprilie 2026		

eflas

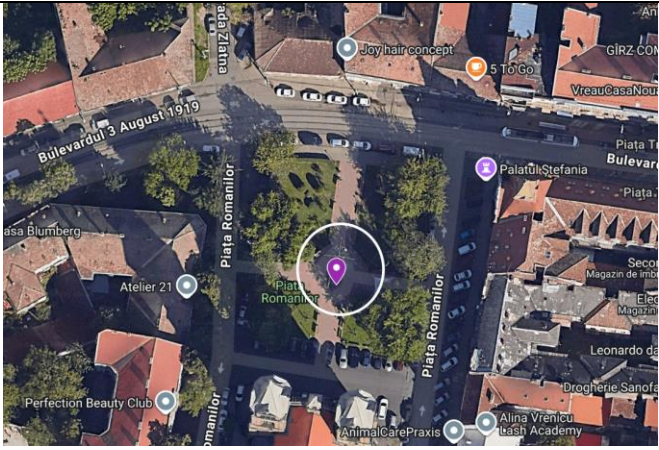
15 Numerotare tabel: L - Statuia "Sf. Ioan Nepomuk", TM-III-m-A-06306

FIȘĂ ANALITICĂ DE INVENTARIERE a ansamblurilor, monumentelor și siturilor istorice

1. IDENTIFICARE

1.1.	Cod LMI	TM-III-m-A-06306
1.2.	Categorie	Monument de for public
1.3.	Denumire oficială	Statuia "Sf. Ioan Nepomuk"

2. LOCALIZARE ADMINISTRATIVĂ

2.1.	Stat	România - RO
2.2.	Județ	Timiș (TM)
2.3.	Localitate	Timișoara
2.4.	Cod poștal	300100
2.5.	Stradă, număr actuale	Piața Romanilor Inițial pe Str. Dragalina Ion, general 13
2.7.	Stradă, număr anterioare	Seiller Wiese, Coronini ter, Piața Coronini (Piața Romanilor)
2.8.	Coordonate geografice	Latitudine 21.24790161499674 Longitudine 45.757303380839886
2.8.1	Referințe geografice	-
2.8.2	Identificare cartografică	
2.8.3.	Sistem cartografic utilizat	-
2.8.4.	Coordonate Y, X, Z	-

3. TIP DE PROPRIETATE

3.1.	Stat	-
3.1.1.	Proprietate publică a statului	-
3.1.2.	Proprietate privată a statului	-
3.2.	Mixt	-
3.3.	Privat	Parohia/Biserica Romano-Catolică

4. DATARE

4.1.	Epocă	Epoca modernă
4.1.1.	Datare început	1722
4.1.2.	Datare sfârșit	-
4.2.	Datare prin perioade	sec. al - XVIII-lea
4.3.	Datare prin intervale de date	-

4.4.	Datare precisă	1722, 1737
------	----------------	------------

5. ISTORIC. PERSOANE ȘI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

5.1	Istoric	<p>Este considerată cea mai veche statuie din județ și din municipiu. Relevanța sfântului Ioan Nepomuk este una ridicată pentru oraș, el fiind considerat unul dintre sfinții protectori ai Banatului.</p> <p>“Apariția primei statui publice în Timișoara este legată de cultul Sfântului Ioan Nepomuk, extrem de popular printre funcționarii cehi ai administrației districtuale. Acest cult cunoaște o rapidă extindere, fiind adoptat într-atât încât, în anul 1724, este înaintată o cerere împăratului Carol al VI-lea pentru ca acesta să fie recunoscut drept sfânt patron al Banatului. Consfințirea oficială a cererii duce, după anul 1729, la o creștere a numărului de adoratori, aceștia unindu-se în anul 1756 într-o asociație.”⁴¹²</p> <p>„Prima statuie a sfântului Nepomuk datează din anul 1722 și a fost realizată de un artist necunoscut, în gresie, fiind amplasată inițial în piața din fața vechii biserici Sf. Ecaterina până în anul 1756, când aceasta a fost demolată. Mutată în Palanca Mare, iar din 1908 în grădina orașului. Statuia a fost dispusă până în anul 2013 în curtea bisericii parohiale romano-catolice din Iosefin, fiind mutată în Piața Romanilor. Conform arhetipului creat de vienezul Rauchmiller, sfântul apare într-un ușor contrapost, în costum de episcop, cu crucea pe brațul stâng, pe un soclu înalt de granit, puternic profilat, care susține și un putto și conferă o anumită monumentalitate statuii de dimensiuni modeste (1,25 m). Liniștea figurii lipsite de patos, hainele tratate destul de static și folosirea, în unele părți, a trepanului vorbesc despre un sculptor modest, ale cărui servicii au putut fi asigurate atât de repede după cucerirea provinciei.”⁴¹³</p> <p>„O variantă a acestei statui, mult mai redusă ca dimensiuni, dar mult mai dinamică, se găsește la Sânnicolau Mare, în curtea bisericii romano-catolice, fiind datată însă 1772 și lipsită de putto-ul de la picioarele sfântului.”⁴¹⁴</p> <p>Statuia s-a aflat în curtea bisericii catolice din Iosefin, pe blv. Dragalina la nr. 13, între anii 1932-2013. Înainte de relocarea statuii în locația actuală, aceasta a trecut printr-un proces de restaurare realizat de sculptorul Ion Oprescu în anul 2013.⁴¹⁵</p>
5.2	Autor	-
5.3	Comanditar	-
5.4	Ctitor	-
5.5	Meșter	-
5.6	(Pictor)	-

6. DESCRIERE

6.1.	Zona	<p>Zona este relevantă din următoarele puncte de vedere:</p> <p>Istoric, pentru caracterul și coerența parțelului și a țesutului construit, și autenticitatea tramei stradale care păstrează caracteristici specifice secolului XVIII și părții a doua a secolului XIX.</p>
------	------	---

⁴¹² dr. Rodica Vârtaciu, Adriana Buzilă, Barocul în Banat - Catalog de expoziție, 1992, pag. 11

⁴¹³ dr. Rodica Vârtaciu, Adriana Buzilă, Barocul în Banat - Catalog de expoziție, 1992, pag. 11

⁴¹⁴ dr. Rodica Vârtaciu, Adriana Buzilă, Barocul în Banat - Catalog de expoziție, 1992, pag. 11

⁴¹⁵ <https://adevarul.ro/stiri-locale/timisoara/foto-cel-mai-vechi-monument-din-timisoara-1478165.html>

		<p>Reprezentativitate, fiind la nivelul cartierului unul dintre arealele urbane cele mai reprezentative pentru nucleul cartierului istoric.</p> <p>Percepția spațiului urban, reprezentând un peisaj construit tipic pentru nucleul istoric al cartierului Fabric, calibrat în relație cu spațiul public reprezentativ al Pieței Romanilor. Spațiul urban, datorită scării dar și relației cu frontul vestic către strada Ștefan cel Mare conferă o coerență deosebită din punct de vedere al percepției.</p> <p>Vechime și autenticitate parțelar. Pachetul de parcele estice reprezintă un parțelar istoric caracteristic secolului XVIII păstrat intact, parțelarul fiind mai vechi decât țesutul construit. Caracterul parțelarului este descris de loturi înguste și lungi, cu contur relativ neregulat care însă tinde spre o formă dreptunghiulară. Construcțiile urmăresc definirea unor fronturi continue, având amprentă compactă de forma literelor U sau L, determinând în interior curți de mică dimensiune. Dacă în harta orașului din anul 1901-1903 parcelele sunt figurate ca având fronturi către ambele limite longitudinale ale pachetului de parcele, în situația prezentă a parțelarului se mai mențin doar patru astfel de situații.</p> <p>Vechime, valoare arhitecturală și ambientală a fondului construit. Pentru pachetul de parcele de la est, în relație cu imaginile Bisericii Romano-catolice Millenium anterior finalului de secol XIX, se observă faptul că în acest front dominante erau construcțiile pe parter, cu front continuu. Acestea trec printr-un amplu proces de transformare constructivă la finalul secolului XIX și începutul secolului XX, transformându-se în locuințe urbane multietajate. Regimul de construcție specific actual este S+P+1E și S+P+2E, regimul mai înalt rezolvând în special construcțiile aflate în relație cu conturul spațiilor urbane reprezentative, dezvoltând volume tipice unor palate urbane, cu fațade ritmate de un raport plin-gol caracteristic perioadei finalului de secol XIX și început de secol XX. Toate aceste clădiri din cadrul UTR-ului au o mare valoare arhitecturală, istorică și ambientală. Biserica romano-catolică Millenium este obiectivul cel mai emblematic al zonei, reprezentând punctul de interes și principala dominantă în țesut.</p>
6.2.	Elemente de peisaj cultural și natural	
6.2.1	Peisaj cultural	<p>Peisajul cultural este compus din numeroase straturi istorice care conturează țesutul construit și structura socială a zonei, bazat pe un caracter de tip mozaic. Cartierul a avut la bază un caracter multietnic și multiconfesional care a determinat structurarea unor culturi și caractere sociale distincte la nivel de țesut. Zona Pieței Romanilor devine prin construirea bisericii un nucleu religios reprezentativ la scara orașului, care se suprapune peste o zonă cu caracter multifuncțional – pe de-o parte Uzina Electrică la sud, pe de altă parte imobile din perioada secolului XVIII la est și parțial nord, cu funcțiuni comerciale la parter, și palate de final de secol XIX și început de secol XX către vest. De asemenea funcțiunile educative sunt reprezentative pentru conturul pieței.</p>
6.2.2	Peisaj natural	<p>Componente istorice majore ale Infrastructurii verzi sunt Plantații de aliniament pe latura dreaptă a pieței Coronini. Componente istorice minore ale Infrastructurii verzi sunt considerate Curțile-grădină afiliate</p>

		palatelor (proprietate privată), inclusiv cu arbori veterani și pomi fructiferi, cu gestiune domestică. ⁴¹⁶
6.3.	Categoria de arhitectură	
6.3.1	Funcțiunea actuală	Monument de for public, statuie
6.3.2	Funcțiunea anterioară	Monument de for public, statuie
6.4	Descriere obiectiv individual	-
6.4.1	Plan	-
6.4.2	Fațade	-
6.4.3	Formă acoperiș	-
6.4.4	Extinderi	-
6.4.5	Anexe	-
6.5.	Structură	-
6.6.	Materiale de construcție	Gresie - Piatră sedimentară relativ moale, frecvent utilizată în sculptura barocă din Europa Centrală
6.6.1	Materiale de construcție acoperiș	-
6.7.	Tehnici de construcție	-
6.8.	Încadrare stilistică	Baroc
6.9.	Inscripții	

7. CONSERVARE, RESTAURARE, AMENINȚĂRI

7.1.	Stare generală de conservare	Foarte Bună
7.2.	Lucrări anterioare de restaurare	2013 - Ion Oprescu
7.3.	Riscuri/amenințări	-
7.3.1	Eroziune	-
7.3.2	Inundații	-
7.3.3	Alunecări de teren	-
7.3.4	Agricultură	-

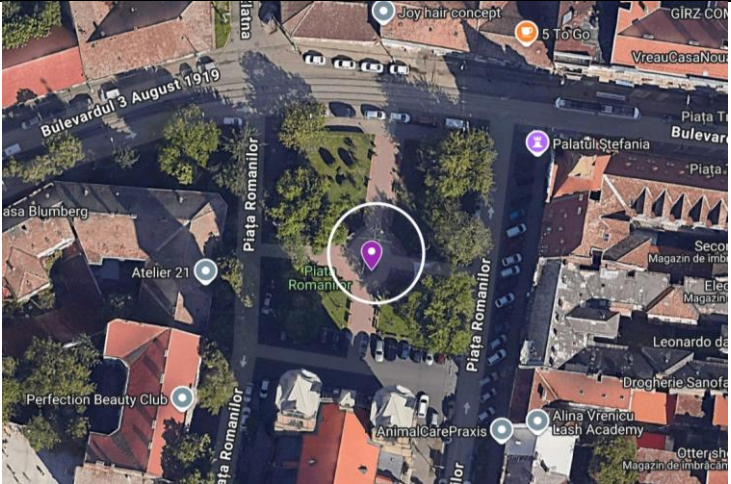

8. DOCUMENTARE

8.1.	Bibliografie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mihai Opreș, Timișoara - O mică monografie urbanistică 2. Prin Banat, Heritage of Timișoara nr. 2 – Vorpark 3. Getta Neumann, Pe urmele Timișoarei evreiești, Brumar, 2019 4. Casian Avram, Lucrare Teoretică de Licență, Prediplomă, coordonator conf. dr. arh. Gabriela Domokos-Pășcu 5. dr. Rodica Vârtăciu, Adriana Buzilă, Barocul în Banat - Catalog de expoziție, 1992 6. Josef Geml, Vechea Timișoară, Cosmopolitan Art, 2016
------	--------------	---

⁴¹⁶ urb. peis. Alina Floca, dr. peis. Alexandru Ciobotă, dr. peis. Raluca Rusu-Moșnoi, Studiu de peisaj PUZCP Fabric

		7. D. Antoniu, D. Baiski, V. Hotopilă, et.al, Județul Timiș. Monumente de For Public. Timișoara: Graphite, 2010.
8.2.	Dosare și rapoarte, în arhive	-
8.3.	Hărți, planuri, desene	
8.3.1.	Hărți	<p>Morfologie zona Vorpark: Scara 1:6000</p> <p>1890 Sursa plan suport: Google Earth</p> <p>1902</p> <p>1931</p> <p>1980</p> <p>2010</p> <p>2025</p> <p> Zone construite Zone parcelate neconstruite Parcela sinagogii Parcelarea zonei din proximitatea sitului </p> <p> Cursuri de apă Spații verzi 1 Ordinea zonelor construite într-o perioadă anume Ruta tramvaiului ce leagă cartierul Cetate de Piața Traian </p> <p><i>Harta Fabricului, morfologie zona Vorpark⁴¹⁷</i></p>
8.3.2	Planuri/ Releveu	-
8.4.	Fotografii	

⁴¹⁷ Sursă: Prediplomă Casian Avram, coordonator conf. dr. arh. Gabriela Domokos-Pășcu

8.4.1	Fotografii satelitare	 <p><i>Plan ortofoto</i>⁴¹⁸</p>
8.4.2	Fotografii aeriene	 <p><i>Fotografie aeriană</i>⁴¹⁹</p>
8.4.3	Fotografii alb-negru	<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div data-bbox="603 1144 975 1727"> <p><i>Statuia în curtea bisericii romano-catolice din Iosefin, anii 2000</i>⁴²⁰</p> </div> <div data-bbox="1034 1144 1358 1727"> <p><i>Statuia în locația anterioară, Bv. Gen. Dragalina nr. 13, Timișoara</i>⁴²¹</p> </div> </div>

⁴¹⁸ Sursă: google maps

⁴¹⁹ Subcontrol

⁴²⁰ Sursă: dr. Rodica Vârtaciu, Adriana Buzilă, *Barocul în Banat - Catalog de expoziție, 1992, pag. 11*

⁴²¹ D. Antonciuc, D. Baiski, V. Hotopilă, et.al, *Județul Timiș. Monumente de For Public. Timișoara: Graphite, 2010.*

8.4.4	Fotografii color	 <p data-bbox="603 1025 1434 1081"><i>Statuia în curtea bisericii romano-catolice din Iosefin, aflată în stadiu avansat de degradare, anii 2000⁴²²</i></p> <p data-bbox="603 1608 1394 1630"><i>Piața Romanilor, 2026⁴²³</i></p>
8.5.	Atestare documentară	-

9. NIVEL DE CLASARE

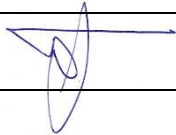
9.1.	Grupa valorică	A
9.2.	Categoria după natura obiectivului	III

⁴²² Sursă: <https://adevarul.ro/stiri-locale/timisoara/cea-mai-veche-statuie-din-timisoara-are-nevoie-de-1256716.html>

⁴²³ Casian Avram

9.3.	Criterii de evaluare globală	- Criteriul vechimii: foarte mare - Criteriul valorii arhitecturale, artistice și urbanistice: foarte mare - Frecvenței (raritate și unicitate): mediu - Criteriul valorii memorial-simbolice: foarte mare
9.4.	Data și documentul protecției	Obiectiv clasat prin LMI2010
9.5.	Reglementări urbanistice	Obiectiv încadrat în ansamblu protejat Reglementări în curs de stabilire prin PUZCP

10. INVENTARIERE

10.1.	Instituția în cadrul căreia s-a redactat fișa	Bâldea Maja birou individual de arhitectură		
10.2.	Autorul fișei și calitatea acestuia			
10.2.1	Nume	Domokos – Pașcu	Bâldea	Avram
10.2.2	Prenume	Gabriela	Maja	Casian – Alexandru
10.2.3	Calitatea autorului	conf.dr.arh. specialist atestat MCC 3AG	Ș.l.dr.arh. specialist atestat MCC 2D	arh. stg.
10.2.4	Semnătura autografă a specialistului care a întocmit fișa			
10.2.5	Semnătura și ștampila conducătorului instituției în cadrul căreia s-a redactat fișa			
10.3.	Numărul procesului verbal de validare în comisia regională a monumentelor istorice			
10.3.1	Numărul documentului de clasare			
10.3.2	Data ordinului de clasare			
10.4.	Data redactării fișei	21.03.2025		

